

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий Інститут філософії
та євроінтеграційних досліджень

Серія «ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР»
Випуск 9

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

*Збірник наукових праць
за матеріалами науково-практичної конференції
(м. Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.)*

У збірнику зміщено наукові статті вчених, представників органів державної влади, студентів-магістрів, присвячені актуальним проблемам реалізації євроінтеграційних прагнень України. Більшість авторів були учасниками науково-практичної конференції, яка відбулася 29-30 листопада 2007 року в м. Ужгороді і стала підсумком реалізації Навчально-науковим інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету наукового проекту «Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні».

Висвітлюються питання практичної реалізації завдань, сформульованих у державних програмах інформування громадськості і підготовки кадрів у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, а також у Плані дій Цільового Плану «Україна-НАТО» на 2007 рік.

Видання розраховане на викладачів, науковців, аспірантів, студентів, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, які займаються проблемами реалізації завдань євроінтеграційного постулу України.

Редакційна колегія серії:

Ф.Г.Ващук — доктор технічних наук (голова редакційної колегії)
І.В.Артёмов — кандидат історичних наук (відповідальний редактор)
В.Д.Бондаренко — доктор філософських наук
З.С.Варналій — доктор економічних наук
С.В.Віднянський — доктор історичних наук
І.І.Вовканич — доктор історичних наук
І.Ф.Король — доктор історичних наук
О.М.Майборода — доктор історичних наук
Р.А.Офіцинський — доктор історичних наук
О.С.Передрій — кандидат економічних наук
С.Д.Федака — доктор історичних наук

*Рекомендовано до друку вченою радою
Закарпатського державного університету
(протокол № 6 від 21.02.2008 р.)*

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ I. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	9
Олександр Майборода. Актуальні проблеми і пріоритети євроатлантичної стратегії України в контексті її відносин з Росією	10
Хома Олексик, Олександр Данканич. Соціально-правові, політичні та організаційні питання євроінтеграції України	24
Іван Вовканич. Досвід країн Центральної та Південно-Східної Європи на шляху інтеграції в Євросоюз і НАТО.	44
Андрій Головач. Стосунки Угорщини і Євросоюзу: досвід інформування угорської громадськості.	57
Микола Макара, Євген Бевзюк. Етнонаціональний чинник як складова стабільності та інтеграції в країнах Центральної і Південно-Східної Європи	67
Олександр Вайнраух. Головні принципи і механізми розв'язання міжетнічних конфліктів у контексті євроінтеграційних процесів	78
Роман Офіцинський. Соціальний вимір європейської та євроатлантичної інтеграції України	94
Іван Король. Військові аспекти євроатлантичної інтеграції України.	107
Володимир Гоблик. Інвестиції країн Європейського Союзу в економіку Закарпатської області	141
Розділ II. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ	155
Лариса Загайнова. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС – необхідна умова євроінтеграції.	156
Ольга Казакевич. Інституційна складова процесу євроатлантичної інтеграції України	173
Петро Трачук. Необхідність адаптації адміністративного законодавства України до законодавства Європейського Союзу	177
Ольга Котляр. Гармонізація законодавства України в аспекті її євроінтеграції	187
Георгій Динис. Роль Ради Європи в реалізації європейських та євроатлантичних прагнень України	196

Розділ III. ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.	209
Іван Артьомов. Науково-методичне забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів у вищих навчальних закладах регіону: з практики роботи Закарпатського державного університету .	210
Ольга Руденко. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції: досвід Національної академії державного управління при Президентові України	247
Дмитро Вітер. Європейський вимір державної служби: тематичний огляд літератури	262
Василь Попадинець. Україна на шляху до об'єднаної Європи: вирішення проблем інтеграції через систему державної служби.	266
Мар'яна Дудич. Підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції України: регіональний аспект	283
Розділ IV. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОСОЮЗІВ- СЬКОГО КОРДОНУ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	289
Світлана Мітряєва. Малий прикордонний рух як реальна альтернатива новій «залізній завісі»	290
Олександр Передрій, Сергій Устич. Розширення Європейського Союзу і нові підходи в управлінні транскордонним співробітництвом	302
Юдіта Євчак. Особливості реалізації регіональної політики в районах компактного проживання національних меншин в умовах розширення ЄС	324
Наталія Дорогі. Нагальні проблеми транскордонного співробітництва в контексті розширення Шенгенського простору та шляхи їх розв'язання	337
Айнура Агаєва. Шляхи мінімізації негативних явищ для України після розширення Євросоюзу	357
Борис Чернявський. Конкурентоспроможність української нації як фактор євроінтеграції	373

Передмова

У збірник наукових праць під узагальнюючою назвою «Актуальні проблеми реалізації євроінтеграційних прагнень України» увійшли доповіді і повідомлення учасників науково-практичної конференції, що відбулася 29-30 листопада 2007 року в Ужгороді з ініціативи навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету та Закарпатської обласної державної адміністрації.

У конференції «Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області (З практики роботи Закарпатського державного університету по виконанню наукового проекту із зазначеної проблематики і впровадження його результатів на регіональному рівні)» взяли участь представники Міністерства закордонних справ України, Закарпатської обласної державної адміністрації, генеральні консули сусідніх з Україною держав-членів ЄС, відповідальні працівники Інституту з проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, керівники окремих районних держадміністрацій, провідні науковці Інституту історії України НАН України, науковці, викладачі, студенти та аспіранти, ректори вищих навчальних закладів Закарпаття III-IV рівнів акредитації, працівники засобів масової інформації.

У наукових статтях збірника досліджуються проблеми, пов'язані з виконанням наукового проекту в рамках організаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів з реалізації державних програм інформування громадськості та підготовки кадрів у сфері європейської та євроатлантичної

інтеграції України, Цільового Плану Україна-НАТО на 2007 рік та інші аспекти євроінтеграційної стратегії України.

Збірник є логічним продовженням попередніх видань Інституту для студентів вищих навчальних закладів з проблематики міжнародних відносин, що вийшли в серії «Євроінтеграція: український вимір».

Актуальність видання не підлягає сумніву, враховуючи надзвичайно високий динамізм розвитку міждержавних зв'язків України з сусідніми країнами-членами Євросоюзу, що засвідчують регулярні зустрічі Президента України В.А.Ющенко зі своїми колегами з Словаччини та Угорщини восени 2007 та у січні 2008 року і обговорення шляхів мінімізації негативних явищ для України після розширення Шенгенської зони, а також проблем, пов'язаних з міграцією та біженцями на українсько-євросоюзівському кордоні.

З огляду на географічне положення Закарпаття, яке є з'єднуючим Україну і країни ЄС ланцюжком, а також умови реалізації проблем, пов'язаних з Угодою про реадмісію між Україною та Євросоюзом, область є привабливою для організації і проведення планових державних заходів євроінтеграційного характеру.

Актуальність збірника наукових праць і в тому, що в ньому знайшли місце публікації представників органів державної влади, які не на словах, а на ділі вирішують проблему відпрацювання і відбору найбільш оперативних і дієвих складових механізму нових взаємовідносин України з країнами ЄС, акцентуючи увагу на професійному відстоюванні інтересів держави у питаннях, пов'язаних з введенням в дію положень Угоди про малий прикордонний рух та реадмісію.

Відомо, що найбільш гострим і неоднозначним для громадськості України є ставлення до перспективи євроатлантичної інтеграції України. Тому Закарпатський державний університет системно і послідовно моніторить громадську

думку з цих питань, виробляє відповідні механізми поліпшення інформованості людей з проблем взаємовідносин по лінії Україна-НАТО.

Важливе місце в системі цієї роботи займають наукові розробки вчених київських та закарпатських вузів, Національної академії державного управління при Президентові України, за якими створено навчальні посібники внаслідок успішної реалізації зазначеного наукового проекту, що виконувався НН Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень ЗақДУ.

Належний рівень наукових розробок у ході реалізації проекту засвідчила їх оцінка міністром освіти і науки України та представниками Секретаріату Президента України під час їх візиту в Закарпатську область в січні 2008 року, а також присвоєння чотирьом навчальним посібникам грифу МОН України «Рекомендовано як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів».

Наповнені актуальним змістом також дослідження проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції України студентів-магістрів факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету, роботи яких увійшли в пропоновану книгу.

Виданням збірника наукових праць його редакційна колегія переслідувала мету – допомогти майбутнім фахівцям у сфері міжнародних відносин отримати необхідний науково-інформативний матеріал з проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Сподіваємося, що нам це вдалося.

*Іван АРТЬОМОВ,
відповідальний редактор збірника,
директор НН Інституту філософії
та євроінтеграційних досліджень
Закарпатського державного університету,
кандидат історичних наук, доцент*

Розділ I.

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ВИМІР УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ,
ПЕРСПЕКТИВИ**

**Олександр МАЙБОРОДА
Хома ОЛЕКСИК
Олександр ДАНКАНИЧ
Іван ВОВКАНИЧ
Андрій ГОЛОВАЧ
Микола МАКАРА
Євген БЕВЗЮК
Олександр ВАЙНРАУХ
Роман ОФЩИНСЬКИЙ
Іван КОРОЛЬ
Володимир ГОБЛИК**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ
ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЇЇ ВІДНОСИН З РОСІЄЮ**

Особливість загального розвитку України полягає в тому, що він якщо не повністю, то багатьма своїми сторонами продовжує перебувати під потужним впливом Росії. Кожен новий поворот в україно-російських взаєминах неодмінно позначається на внутрішніх дискусіях щодо геостратегічного вибору країни. Комплекс проблем, пов'язаних з реалізацією задекларованого Україною євроатлантичного курсу, є надто широким, щоб бути проаналізованим в одній публікації. Центральною і першочерговою з них нам видається набуття українським суспільством, яке формується в єдину націю співгромадян, тих рис, які завдячували б їй європейську ідентичність. Зрозуміло, що в такому разі нова українська ідентичність мала б бути повністю або майже повністю позбавленою тих рис, що й досі роблять Україну подібною до Росії.

Кінцевий результат такого розвитку, у т.ч. відносно наближеності української нації до європейської ідентичності, залежить від того, як буде вирішуватися питання про етносоціальну модель України. Простіше говорячи, від відповіді на питання, якій бути українській нації – залишиться вона моноетнічною, маючи на своїй історичній території групи

© *Майборода Олександр Микитович* — заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, професор, доктор історичних наук

національних меншостей, або поступово всі етнічні спільноти країни об'єднуються в поліетнічну націю, що вважатиме українську територію своєю єдиною батьківщиною, а державу – фактором своєї єдності. У першому випадку національна ідентичність буде формуватися у вигляді домінанти ідентичності титульного етносу – з перевагою його історичного міфу, мови, культури, соціального ідеалу й т.д. У другому випадку потрібний такий історичний міф, що був би сприйнятий всіма етнічними спільнотами країни, така модель функціонування мов, що максимально враховувала б поліфонічність населення. Необхідно про цьому досягти суспільного компромісу з питання геополітичного вибору, як і форми державного устрою.

Специфіка України в тім, що й перший, і другий шлях вона не може пройти повністю вільною від російського впливу. Відповідно, сила цього впливу буде визначатися якісним станом україно-російських взаємин.

Для прикладу можна взяти таку рису національної ідентичності, як спільність історичної долі. Для української етнічної нації, виходячи з наявності потужної російської діаспори, а також з русифікованості не тільки багатьох інших національних меншин, а й значної частини її самої, виняткову важливість має питання про оцінку україно-російських відносин у минулому. Для конкретизації можна взяти такі особливо гострі й полемічні питання, як акція І. Мазепи, Голодомор 1932-1933 рр., боротьба Української повстанської армії у 1944-1954 рр.

Гетьман І. Мазепа залишається однією з найбільш негативних історичних особистостей у російській свідомості. Він є символом зради – саме так оцінюється в Росії його вихід із союзу з Росією й союз зі Швецією. Кваліфікація цього кроку як зрадництва підкріплюється посиленням на те, що його було

зроблено таємно від союзника, за його спиною. При цьому зневажається тією обставиною, що своєю акцією І. Мазепа мав намір вирвати Україну з лещат російського деспотичного абсолютизму, зберегти в ній традицію нехай станово-військової, але все-таки демократії. Тим самим засуджується дія в національних інтересах України лише тому, що вона не відповідала інтересам Росії, яка традиційно будує свою стратегію на конкуренції із Заходом.

Одночасно в російській історіографії, у науковій публіцистиці неможливо зустріти оцінку, яка кваліфікувала б як зрадництво Віленське перемир'я 1656 року між Росією й Польщею за спиною України. У цьому випадку російській національний інтерес ставиться вище союзницьких зобов'язань. Тобто, за російськими мірками виправданим може бути будь-яка дія в інтересах Росії. Дія ж в інтересах України може бути виправданою лише в тому випадку, якщо вона відповідає тим же самим російським інтересам.

Осуд І. Мазепи фактично залишається способом відвернути українців від самостійності у виборі своєї геостратегічної лінії, зробити рисою їхньої національної ідентичності нездатність надавати пріоритет своїм національним інтересам і відстоювати їх за всяку ціну, тобто не допустити усвідомлення спільного інтересу як визначального націоутворюючого фактору.

Друге спірне питання стосується Голодомору. Головним в україно-російській полеміці з цього питання залишається кваліфікація злочину, вчиненого сталінським режимом, – вважати його актом геноциду або результатом прорахунків режиму в ході примусової колективізації. Не менш важливе питання – вважати Голодомор актом спланованим або непередбаченим, несподіваним навіть для самої тодішньої влади.

У владних, наукових, культурних колах України кваліфікація Голодомору як геноциду останнім часом набуває харак-

теру постулату. Згода або незгода з такою кваліфікацією іноді здобуває функцію лакмусового папірця на перевірку рівня українофільії/українофобії. Не тільки в українських націонал-патріотичних, а й у виданнях, засобах масової інформації, що позиціонують себе етнічно нейтральними, відмова вважати Голодомор геноцидом натрапляє на критичні або навіть ворожі інтонації. Зовнішньополітичне відомство докладає колосальних зусиль, щоб домогтися міжнародним співтовариством визнання Голодомору актом геноциду. Складається враження, начебто від цього визнання або, навпаки, невизнання залежить подальша доля України, її можливість вижити й утвердитися у світі, який глобалізується, реалізувати свій євроатлантичний вибір. Відповідно, заперечення геноцидної мотивації штучно влаштованого голоду сприймається як спосіб перешкодити міжнародному утвердженню України.

У свою чергу Росія, намагаючись переконати світ у своїй особливій місії, яку вона виконувала й продовжує виконувати у всесвітній і євразійській історії, не може допустити, щоб ця місія асоціювалася з наміром знищити сусідній народ, до того ж оголошуваний нею ж братнім. Для неї неприйнятна версія не тільки геноциду, а й спланованості голоду в Україні. Сучасна Росія неохоче користується навіть посиленням на комуністичний режим, убік якого легше всього перевести обвинувачення в спланованому характері Голодомору.

Позицію Росії зрозуміти нескладно. В Україні процес національного становлення йде як шляхом відродження української етнічної нації, наповнення її ідентичності історичною самосвідомістю, переосмисленням свого минулого, так і шляхом пошуку історичної версії, загальної для всіх етнічних сегментів.

Національна консолідація може проходити на основі співпереживання як історичних тріумфів народу, так і траге-

дій, пережитих їм у минулому. Варто мати на увазі, що Голодомор був трагедією головним чином етнічних українців, які майже цілком становили сільське населення України, піддане страшному випробуванню. Якщо в історичній пам'яті етнічних українців закріпиться оцінка Голодомору як геноциду, то тим самим істотно зменшуються надії російського керівництва зберегти психологічну залежність значної їхньої частини від Росії за допомогою апеляції до ідеологеми «кровного споріднення», «споковічних братніх зв'язків», до історичної концепції про російський народ як рятівника українського народу від зникнення з етнічної карти миру. Тобто Євразія вже не буде вважатися українцями єдиною можливою геополітичною нішею.

Одне тільки припущення, що від Росії може виходити загроза існуванню цілих народів, впливає на зміст процесу становлення нової української нації, поліетнічної за своїм складом. Необхідно підкреслити, що поліетнічність України ґрунтується на наявності в ній суперменшини – етнічних росіян, тому що на всі етнічні спільності, крім нього й титульного етносу, припадає лише 5% населення країни. У силу етнічних почуттів російська меншина у масі своїй залишається основною проросійською силою в Україні. Претендуючи на статус однієї з державоутворюючих спільнот, що, в цілому, можна вважати обґрунтованим, якщо походити з розуміння поліетнічних націй як сукупності рівноправних суб'єктів, російська меншина при цьому зацікавлена в тому, щоб психологія нової української нації була проросійською і в жодному разі не прозахідною. Визнання факту навмисності Голодомору істотно перешкоджає проросійській риториці, тим більше, що українські росіяни, які на рівні повсякденної свідомості сприймаються як продовження Росії, будуть змушені в цьому випадку розділяти з нею історичну відповідальність, а відтак

їхня проросійська риторика буде викликати усе менше довіри. Сказане стосується й різних політичних і громадських організацій, що впроваджують позитивний сентимент стосовно Росії і намагаються реанімувати анти-західні настанови в українській свідомості.

Тим часом для кваліфікації Голодомору як злочину значно важливіше встановити не його остаточний результат, а його психологічну мотивацію. Нам, наприклад, представляється оцінка його як геноциду неадекватною загальноприйнятому змісту цього терміна. Геноцид припускає своєю кінцевою метою знищення якого-небудь народу повністю, і таким він залишається навіть у тому випадку, якщо цієї мети не досягає. Кількість убитих при цьому не може бути критерієм, тому що війни забирають величезні маси людей, але геноцидом при цьому не вважаються. Наприклад, нацистський режим визнаний винним у геноциді євреїв і циган, але не слов'ян, хоча останніх він знищив значно більше.

Голодомор, на нашу думку, варто кваліфікувати як терор, спрямований на те, щоб примусити українських селян прийняти колгоспний лад, скоритися сталінському курсу на усуспільненні землі. Терор же ніколи не припускає повне знищення народу, тому що в цьому випадку нема кому виконувати приписи режиму. Покірність можуть демонструвати тільки ті, хто залишився в живих, але ніяк не мертві.

Зробити належний для себе висновок із цього історичного уроку українці зможуть, насамперед визначивши психологічну мотивацію тих, хто не тільки спланував, але й здійснював цей грандіозний злочин. Тобто, важливіше не те, чи був Голодомор геноцидом або терором, а те, чому він взагалі був можливий. Для національної свідомості українців із цього уроку важливо зробити такі висновки.

По-перше, залишити без продуктів харчування можна тільки той народ, що не має своєї держави й відповідних

державних інститутів, призначених для його захисту – армії й спецслужб, а також позбавлений духовної й політичної еліти, здатної підняти його на повстання заради самозбереження.

По-друге, трагедія стала можливою ще й тому, що Україна, формально рівноправна республіка в складі СРСР, перебувала під домінуванням саме Росії, вся політична філософія якої пронизана ідеєю «державної величі», заради якої її правителі не рахувалися з будь-якими жертвами щодо самих росіян і вже тим більше щодо інших народів. Російська модель відносин між державою і народом полягала у запереченні права останнього на самоврядування, і в цьому сенсі вона була антиподом західній демократії. Нинішнє антизахідне позиціонування Росії дає мало підстав сподіватися, що ця політична модель кардинально зміниться.

По-третє, доктрина «державної величі» здійснювалася комуністичним режимом, що утвердився не тільки силою, але й демагогічними обіцянками селянству, які він потім цинічно порушив. Але якщо говорити про фактор сили в утвердженні влади більшовиків, то основною її демографічною складовою був російський народ, психологія якого отруєна впевненістю у своєму праві нав'язувати іншим народам свою національну ідеологію, хоч яким історичним змістом вона була б наповнена.

Ці уроки уявляються важливими не тільки для етнічних українців, але й для всіх національностей, що проживають в Україні. Але якщо вони будуть засвоєні й українськими росіянами, то Росії загрожує втрата каналу свого впливу на стан справ всередині України. Тому зрозуміло, чому тема Голодомору посідає таке місце в ході контактів між Україною й Росією – як прямих, так і непрямих, у спробах впливати на думку міжнародного співтовариства.

Не менш полемічний характер носить тема Української повстанської армії, щодо якої з боку керівництва України й

Росії звучать протилежні судження. Боротьба, що її вела УПА, носила в собі подвійний зміст. З одного боку, це була боротьба проти сталінської тиранії, прагнення захистити населення Західної України від комуністичного терору, і в цьому сенсі ця боротьба була реалізацією західними українцями своїх фундаментальних людських прав. З іншого боку, це була боротьба за незалежність України, за власну державу як гаранта захисту від жахів комуністичної диктатури.

Не можна заплющувати очі на злочини проти людства й людяності, якими супроводжувалася ця боротьба. І з боку радянських внутрішніх військ, радянських спецслужб, і з боку повстанців. Але ставлення до УПА в цілому повинне визначатися ставленням до питання про те, що важливіше – збереження українсько-російської державної єдності або опір державному терору. Так вийшло в історії України, що саме українські націоналісти, які виступили за незалежність від Росії, об'єктивно виявилися найбільш непохитними й мужніми борцями з комуністичною тиранією. Негативна оцінка їхньої боротьби рівнозначна запереченню права народу виступати проти режимів, що є антиподами демократії.

Питання про ставлення до УПА стає, таким чином, лакмусовим папірцем на визначення політичної ідентичності української нації, однаково і в моно-, і в поліетнічній іпостасі. Мова йде про утвердження в її психології комплексу неприйняття антидемократичних форм правління, ставлення до волі й справедливості як до непорушних цінностей, Одночасно та або інша оцінка боротьби УПА означає й ставлення до української державності, наявності якої й належності до якої повинне визначатися формування поліетнічної нації співгромадян.

Питання про оцінку УПА, таким чином, ставить і керівництво Росії, і прихильників українсько-російської єдності

перед нелегким вибором. Позитивна оцінка УПА неможлива для них априорі, оскільки тим самим незалежність України від Росії стає цілком закономірною й історично виправданою. Негативна ж оцінка ставить під сумнів історію боротьби українців за незалежність, а значить і нинішню українську державу. Отже, повинен ставитися під сумнів і курс на формування нації співгромадян цієї держави, тобто та перспектива, яку особливо активно пропагують представники російського й російськомовного сегментів. Невдача цієї перспективи повинна мати своєю альтернативою утвердження варіанта української моноетнічної нації з ідентичністю, окремою від ідентичності національних меншин, у т.ч. проросійськи орієнтованих.

І заперечення Голодомору як спланованого злочину, і спроби дискредитації УПА істотно знижують упевненість у здатності Росії розстатися з імперським минулим. Подібні сумніви підсилюються наявністю там режиму «керованої демократії», що за природою своєю має здатність еволюціонувати як у напрямі плюралістичної демократії, так і в напрямі авторитаризму, а від нього – тоталітаризму. Однак зараз, схоже, Кремлю важливіше за все втримати Україну у своїй геополітичній орбіті, не допустити її вступу до НАТО, а по можливості й до Євросоюзу. Для цього Росії необхідно виступати гарантом цілісності України, а цю роль вона може виконувати за наявності всередині України постійного політико-ідеологічного протистояння. Найбільш легко воно провокується навколо питань, хворобливих для української історичної свідомості. Вище ми зупинилися на двох з них. Насправді їх набагато більше.

Гра в гаранта української територіальної єдності небезпечна не тільки для України, а й для самої Росії. Постійне інспірування ідеологічних протиріч в українському суспільстві може вийти з-під контролю, коли Росія буде змушувати взяти

під свій протекторат сепаратистські регіони й включити їх до свого складу. Результатом такого сценарію був би остаточний поворот суспільної думки України до Заходу, перехід ініціативи до прихильників негайного приєднання країни до НАТО як більш надійного гаранта з наступним наданням української території під натовські бази, які в такий спосіб виявляться в безпосереднім сусідстві з Росією. Парадокс такого розвитку подій полягав би в тому, що саме для запобігання такого варіанта Росія стимулює політико-ідеологічне протиборство в Україні й намагається зіграти на ньому.

Крім засобу ідеологічного впливу на Україну, Росія намагається використовувати й усілякі засоби економічного впливу, щоб запобігти вступу своєї сусідки в євроатлантичні структури. Головним чином це питання про поставки енергоносіїв і ціни на них, а також питання про перспективи російського ринку для українських товаровиробників.

Ефективність такого впливу навряд чи може бути високою. Поставки Росією енергоносіїв у країни ЄС служать для України прикладом того, що енергозабезпечення не обов'язково залежить від лояльності постачальникові енергоносіїв. Що стосується торгівлі, то ця форма співробітництва також не обов'язково залежить від якості міждержавних відносин. У випадку взаємної вигоди торгівля може здійснюватися й через «залізну завісу», як це показали торговельні відносини СРСР із багатьма країнами-членами НАТО в період «холодної війни».

По-справжньому на вибір геополітичної ідентичності української нації могло б вплинути науково-технічне й виробниче співробітництво. Воно відкрило б для Росії істотні можливості впливу на психологічну налаштованість українського населення стосовно Росії, оскільки основним його учасником став би південно-східний регіон України – найбільш розвину-

тий у промисловому відношенні, мовно- і культурно русифікований, який має значний етнічний російський компонент.

Проте всі роки української незалежності супроводжувалися неухильним скороченням співробітництва саме в цій сфері. Україна була свідком фіаско різного роду проектів, що почалися ще в останні роки існування СРСР, а також відсутності планів щодо яких-небудь нових перспективних ініціатив.

Україна як країна, обмежена в енергетичних й інших ресурсах, зацікавлена насамперед в енерго- і ресурсозберігаючих технологіях, заснованих на новітніх наукових знаннях. Навколо вирішення цього питання в найближчій перспективі буде вестися суспільна дискусія й формуватися усвідомлення загальнонаціональної мети. Відповідно, вплинути на становлення української економічної ідентичності, тобто на здатність України показати себе на світових ринках і закріпитися на них, міг би тільки власник передових ефективних технологій. Ані Росія, ані України до числа технологічно передових країн не відносяться, а відтак їхнє нинішнє співробітництво здатне лише підтримувати таке виробництво, що закріплює за ними ідентичність країн з напівколоніальною номенклатурою експорту. Росії це стосується меншою мірою, України – значно більшою. Але суті справи це принципово не міняє.

Не маючи технологічних новацій для України, Росія намагається втримати її у своїй орбіті спробами викликати невдоволення прозахідною орієнтацією нинішнього українського керівництва в середовищі трудових мігрантів, що перебувають на російській території. Поширенням на них вимоги обов'язкової реєстрації протягом трьох днів, як, мабуть, сподіваються автори цієї новації, повинне послужити українцям сигналом про невідворотність «покарання» за результати парламентських виборів в Україні, на яких проросійським силам не вдалося домогтися перемоги.

Однак надія на те, що невдоволення українських гастарбайтерів і членів їхніх родин буде неминуче спрямоване проти прозахідного керівництва України, може виявитися марною. По-перше, труднощі, з якими зіштовхнуться українські гастарбайтери, можуть бути сприйняті ними як індикатор нещирості постійно декларованих братніх почуттів стосовно пересічних українців з боку росіян. Трудові мігранти-українці цілком можуть оцінити цю риторику як маскування того, що насправді вони є розмінною монетою в геополітичних іграх російського керівництва.

Марною може виявитися й надія на те, що у своїх фінансових втратах українські гастарбайтери будуть обвинувачувати керівництво своєї країни. В Україні стає усе більш глибоким і масовим розуміння того, що провина за безробіття й змушений пошук роботи за кордоном мусить бути покладена на вітчизняний олігархат, який зосереджений переважно в енергетично залежних від Росії галузях і тому за природою своєю є найбільш послідовною проросійською силою. Саме проти неї може бути спрямований соціальний вибух, породжений погіршенням матеріальних умов життя.

У цьому випадку основою ідеологічної ідентичності української нації може стати віра у всеилля державного контролю за діяльністю великого капіталу, і не виключено, що ця віра може матеріалізуватися у вигляді руху за перерозподіл засобів виробництва, тобто за передачу їх новим власникам з репутацією справжніх патріотів, що ставлять інтереси нації вище особистих. Втрата популярності українськими лівими – традиційними прихильниками або державної власності на засоби виробництва, або державного керування ринком, може привести до того, що їхні гасла будуть перехоплені політичними силами, що апелюють до етнічної солідарності українців. Тим самим процес національного розвитку буде

спрямований в етнічне річище, а беручи до уваги переважаюче домінування етнічних українців у складі населення країни, у цьому річищі він може закріпитися надовго.

Поки що зміст україно-російських торгово-економічних взаємин не дозволяє Кремлю сподіватися, що геополітична ідентичність української нації, навіть поліетнічної, а тим більше моноетнічної, буде заснована на проросійській або євразійській орієнтації. Схоже, це усвідомлюють і в російському керівництві, яке намагається підмінити економічну тематику відносин з Україною темою «захисту російської мови й культури», бачачи в консервації досягнутого рівня русифікації значної частини українського населення гарантію збереження серед нього проросійських симпатій. Тим часом відсутність глибокого науково-технічного співробітництва між Україною й Росією веде до зникнення мотивів вивчення українцями російської мови, як це відбувалося в епоху індустріалізації. Сучасні глобальні зв'язки штовхають молодь України до вивчення в першу чергу тих мов, якими обслуговується передова науково-технічна сфера і знання яких відкриває їй двері до європейського та американського інтелектуальних просторів.

Навряд зможе сприяти формуванню проросійської геополітичної ідентичності української нації поширеність серед неї зразків російської культури. По-перше, російська культура в Україні представлена переважно зразками масової культури. Наповнена примітивним змістом, вона не здатна залишити глибокий емоційний слід у психології українців. По-друге, масова російська культура по суті є рімейком західного маскульту. З цієї причини вона має досить сильного конкурента в особі української масової культури, яка все успішніше опановує навичками запозичень західних оригіналів. Тому, навіть із переважанням російської мови, українська масова культура все менш буде російською за духом, за своїм ціннісним зміс-

том. З розширенням співробітництва України з західними країнами, які є першим постачальником зразків маскульта, така тенденція стане, швидше за все, домінуючою.

Підсумовуючи, можна припустити, що в спробах використовувати своє співробітництво з Україною з метою надати її етнонаціональному розвитку проросійської спрямованості Кремль буде одержувати протилежний результат. Переломити ситуацію на свою користь він може тільки використовуючи традиційний прагматизм українців, запропонувавши їм справді цікавий, вигідний і грандіозний євразійський проект. Поки що важко очікувати такої пропозиції від керівництва країни, яка сама ще до кінця не визначилася зі своєю національною стратегією, яка, як і раніше, схильна самоутверджуватися через демонстрацію сили, що є прихованим способом залякування ближніх і далеких сусідів, схожим на державний тероризм у його економічному й політичному варіантах.

Тяжкі наслідки трагічних геополітичних помилок, зроблених попередніми поколіннями українців, змушують Україну шукати вихід із критичного становища пошуком того простору, у рамках якого вона могла б вирішити свою стратегічну економічну задачу – радикальне оновлення виробництва з опорою на енерго- та ресурсозберігаючі технології, на передові досягнення науково-технічної думки. В цьому, власне, й полягає найголовніший стратегічний пріоритет євроатлантичної інтеграції країни.

Хома ОЛЕКСИК
Олександр ДАНКАНИЧ

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ, ПОЛІТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Євроінтеграційні процеси є віддзеркаленням інтересів країн європейського регіону, що відповідають об'єктивним закономірностям та потребам глобального розвитку сучасного світу. Цей процес забезпечує країнам-учасникам раціональне використання об'єднаних матеріальних і духовних ресурсів для піднесення рівня та якості життя народів країн Європейського Союзу. В цьому контексті розглядається актуальність вибору європейського шляху, що об'єктивно відповідає інтересам України.

Law conformity in eurointegration process is grounded in this article, as the reflection of European countries' interests in objective and global development of nowadays. It is paid attention to this fact, that this process determines the uniting and rational using of financial and spiritual resources for living standard improving. The author analyzes the actuality and necessity of Ukrainian participating in this process.

Перед світовою спільнотою, людством у цілому, сьогодні на якісно новому рівні постали питання стратегії вибору шля-

© *Олексик Хома Михайлович* – професор кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та адміністративного права юридичного факультету Закарпатського державного університету, кандидат історичних наук, заслужений працівник освіти України

© *Данканич Олександр Васильович* – аспірант юридичного факультету Закарпатського державного університету

хів подальшого розвитку. Гострота проблеми підсилюється як відомими в історії аргументами, так і новими глобальними викликами в сфері інформації, екології, ресурсного забезпечення тощо. Не втрачають свого значення і глобальні та регіональні етносоціальні аспекти розвитку. Це засвідчують процеси самовизначення націй в усьому світі, у тому числі на «старому» європейському континенті. Для України, яка черговий раз в історії намагається утвердити свою національну державність і суверенітет, ця проблема набула виняткової актуальності. Питання вибору нею курсу на євроінтеграцію стало предметом гострої політичної протидії зовнішніх сил, які ведуть курс на розкол українського суспільства і, по суті, втрату нею позицій суверенної державності. Протидія цим зусиллям вимагає як наукового аналізу закономірностей сучасного розвитку, так і послідовної роз'яснювальної роботи на усіх рівнях суспільства.

Наявна література із зазначеної проблеми – надзвичайно широка. Привертає до себе увагу те, що на рівні наукового аналізу, монографічних досліджень, курс на євроінтеграцію України не зустрічає відкритої протидії. В них ми можемо зустріти хіба що певні застереження, які вимагають врахування. Однак на рівні пропагандистських заяв окремих «політиків» суспільство натикається на вульгаризм в оцінці цих процесів, позбавлений всяких аргументів, розрахований на живучість стереотипів, сформованих у суспільній свідомості радянської епохою про натовські та відповідно європейські загрози.

Інтеграція – магістральний напрям розвитку європейського континенту, який в третьому тисячолітті визначить ситуацію як в самій Європі, так і її місце в світі. Звідси стратегічна мета України – інтеграція до європейських структур як єдино можливий спосіб реалізації її національних інтересів, побудови економічно розвинутої демократичної держави, зміцнення її позицій у світі.

Цей новий період в історії української державності започаткований здобуттям її незалежності, завдяки чому Україна отримала можливість безпосереднього спілкування з іншими державами, стала суб'єктом міжнародного життя, включилася в глобальні процеси. Але їх реалізація не є автоматичним процесом. Його основи закладаються з вибору пріоритетів в сучасних світових інтеграційних процесах як важливої передумови визначення політико-соціальної та економічної стратегії перспектив національного розвитку. В ній — віддзеркалення глобальних, загальнонаціональних та регіональних проблем. За суттю це проблема вибору стратегії цивілізаційного вектору соціально-економічного, політичного і культурного розвитку суспільства, оскільки Україна за всю свою історію, у тому числі й на етапі своєї сучасної державності, з вибором власного цивілізаційного вектору так і не змогла чітко визначитись і перебуває на роздоріжжі, яке розриває її політичне тіло. Тому сьогодні цю проблему всіяко експлуатують усі політичні сили. Проблема часто набуває такого рівня гостроти, яка здатна поставити на карту саму проблему цілісності та існування української державності. Благо, що таку гостроту проблемі надають інтереси окремих олігархічних кланів, а не національні інтереси українського суспільства. В іншому випадку гостро стояло б питання не практики, але самої ідеї суверенної державності України.

Для Закарпаття, як одного з регіонів України, поняття «європейського вибору» та євроінтеграції не дуже вдале. Дозволимо собі висловити думку, що поза політичні уподобання та орієнтації тих сил, які в минулому від імені населення краю презентували інтереси різних політичних режимів, подобалось це комусь чи ні, закарпатці за всю свою історію, живучи в центрі Європи, в усі часи шукали єдності зі своїми етнічними братами на Сході. А стосовно соціально-економічного прогресу – поглядали і поглядають, за нинішніми поняттями, в

Євросоюз (тобто на Захід). І навіть русинська самоідентифікація як в минулому, так і сьогодні не є цьому перешкодою. У цьому важлива специфічна особливість менталітету населення нашого краю.

Усю сукупність питань щодо євроінтеграційних процесів України можна звести до постановки одного питання, яке є предметом гострої політичної боротьби: Чи потрібна Україна Європейському Союзу, НАТО та СОТ? На це питання опоненти євроінтеграції дають однозначну відповідь – «Ні!» В такому спрощеному варіанті з ними можна погодитися.

Але для утвердження і захисту національних інтересів Європейський Союз, НАТО і СОТ потрібні Україні. Бо тільки в цих умовах вона може мінімізувати виклики тих зовнішніх небезпек своїй державності і суверенітету, про які країни пострадянського простору, які інтегрувалися в євроатлантичні структури, уже навіть перестали думати. При цьому слід начисто відкинути спекуляції тих політичних сил, які в цьому процесі бачать протиставлення України Росії чи навіть країнам інших регіонів світу. На щастя, у соціальному середовищі українського суспільства дедалі більше утверджується розуміння цієї реальності, і в найближчій перспективі воно має шанси на повне торжество.

Нинішню ситуацію в Україні у контексті сприйняття чи несприйняття ідеї і практики євроінтеграції не можна оцінювати прямолінійно. Інтелектуальна еліта суспільства, як мінімум, мала б враховувати такі фактори. Перший – українська політична нація перебуває в процесі становлення. Другий – історично цей процес запізнілий, що значно ускладнює її формування. Третій – на цьому шляху вирішується і складна проблема пошуку моделі національної самоідентичності. Четвертий – традиційні світоглядні і політичні стереотипи мислення дроблять український соціум і навіть породжують його

внутрішню конфронтацію. Останнє вміло використовують внутрішні політичні сили не без впливу потужних зовнішніх факторів. П'ятий – судження соціуму про євроінтеграцію та зв'язані з нею процеси частіше базується на застарілих стереотипах мислення та емоціях. Шостий – необхідність виробляти погляд на євроінтеграцію чи на інший цивілізаційний вектор як на проблему пошуку шляху піднесення та утвердження нової якості життя, що відповідає сучасним уявленням про суспільний прогрес, а не розпалювати протиставлення векторів добра і зла.

Аргументи противників євроінтеграції сьогодні скоріше зводяться до того, що, мовляв, українська продукція на заході – не конкурентоздатна, наш головний ринок – на Сході (розуміється Росія). Тому наш єдино правильний шлях – ЄСП. Все це підсилюється «аргументами» про дешевий чи навіть безкоштовний російський газ, нафту тощо. Неспроможність таких аргументів – свідомо і упереджена фальсифікація реальностей сучасного світу.

Але було б неправильним не рахуватися і з реальними суспільними настроями на всіх рівнях, включаючи політичні уподобання, побутовий та регіональний рівні тощо. Тому проблема переконання суспільства в усвідомленому і відповідальному виборі Україною шляху свого розвитку або орієнтації та певні цивілізаційні цінності з відповідальністю перед власною історією – актуальна проблема. Програма формування такого суспільного світогляду – комплексне завдання роз'яснення завдань і цілей України на шляху до євроінтеграції та зближення з євроатлантичними структурами. Не слід при цьому забувати й того, що Україна уже прогала свою «історичну партію» хоча б тим, що протягом тисячоліття не змогла створити власної державності і сьогодні перебуває у стані пошуку власної національної ідеї та моделі розвитку, яка б об'єднала і консолідувала суспільство...

З цих та інших мотивів очевидно, що проблема європейського вибору України, її стратегічного партнерства з європейськими країнами – предмет гострих суспільних дискусій, продуктом яких є і реальне протистояння різних регіонів. Парадоксально те, що проти самої ідеї євроінтеграції ніби ніхто й не заперечує. Але разом з тим окремі політичні сили відкрито залякують українське суспільство віджилими стереотипами радянської пропаганди часів холодної війни про Захід і НАТО як потенційне зло і джерело небезпеки національним інтересам України. У більш поміркованому ключі дискусії ведуться навколо питань:

- чи подібний шлях є найпривабливішим і вигідним для України;
- в якій мірі європейська модель суспільної організації і якості життя досяжна для України в історичній перспективі, враховуючи нинішній стан українського суспільства;
- які соціально-економічні (в першу чергу) і політичні наслідки такого вибору.

Можна висловити думку, що відповіді на ці питання роз'єднують український соціум руками українського політика. Очевидно, це є наслідком розколу, а точніше, розпорошеності української інтелектуальної еліти, її духовної дезорієнтації, і в певній мірі перетворення її в служницю олігархічних політичних кланів. Цей етап наступив з набуттям Україною сучасного так званого державного суверенітету, в умовах якого Україна, не визначивши свого стратегічного цивілізаційного вибору, продовжує залишатися розмінною монетою у геополітичній грі основних центрів сучасної світової політики... А між тим критеріями, що визначають пріоритети вибору інтеграційного вектору, повинні виступати цивілізаційні цінності, рівень і якість життя. Тільки ці цілі можуть відповідати справжнім національним інтересам. А сьогодні їх зміст доповнюється третім поколінням прав людини і громадянина – правом на мирне, безпечне життя та здорове екологічне середовище.

Торкаючись нинішньої проблематики стратегічних пріоритетів України у співробітництві з Європою, варто вказати на **орієнтири цього курсу.**

- **Державно-політичний.** Весь пострадянський період в українській зовнішній політиці був практично курсом так званої «багатовекторності», яка практично завела наше суспільство в тупик. Сьогоднішня спроба визначитися в цьому на державному рівні трохи змістила акценти, але не змінила курсу. Він вимагає достатнього політичного і правового закріплення. Тому говорити про курс України на євроінтеграцію, навіть з урахуванням певних політичних декларативних заяв, недостатньо серйозно. СНД на Сході – не магніт, а реальна політична і економічна сила, підсилювана вагомими політичними важелями..
- **Політико-правовий вимір (орієнтир).** Одне з найбільших надбань Європи – система суспільних відносин, заснована на пріоритеті права і Закону. Декларуючи своє прагнення інтегруватися в Європу, Україна бере на себе зобов'язання привести у відповідність до європейської власну правову базу. Мова при цьому йде про правову базу, яка довела свою ефективність і визнається такою, що відповідає інтересам та прагненням українського суспільства, конституційним орієнтирам утвердження демократичного суспільства в Україні. На цьому шляху дещо зроблено, але це тільки боязкі кроки, не підкріплені механізмами реалізації. Можна говорити про наявність не правової бази, а правових декларацій. Взяти для прикладу Болонську систему. Вона є комплексним явищем, вимагає врахування інтересів як майбутніх спеціалістів, так і тих, хто їх сьогодні готує. Ми ж відчуваємо поки, що для професорсько-викладацького складу – це тільки нагайка, якою шмагають коня, що тягне і без того важкого воза.

- **Економічний орієнтир.** Його основу утворює могутня і стабільна економіка. Це ключова характеристика нової Європи. Це означає, що європейська інтеграція вимагає від України нарощування потужностей власної економіки, виробництва конкурентоспроможної продукції, розширення умов для залучення зовнішніх інвестицій. Ця проблема тісно пов'язана з політичною і правовою стабільністю, з необхідністю подолання психології правового нігілізму та волонтаризму в управлінні всіма сферами суспільного життя і на усіх його рівнях. Можна сказати, що на цьому шляху є певні зрушення і позитивні тенденції. Закріпити їх і зробити незворотними – важлива політична і соціальна проблема. Приклад прикордонних регіонів, у тому числі Закарпаття, мав би послужити спонукаючим фактором. На жаль, правові рішення в цій сфері на державному рівні гальмують ці процеси. Не будемо зупинятися на цій проблемі. Але багатьом присутнім відома доля проектів вільних економічних зон Закарпаття, які блокувалися непрофесійними політичними рішеннями центральної влади, у тому числі Верховної Ради, Уряду України. На превеликий жаль, багатьох лякав хворобливий привид закарпатського «сепаратизму».
- **Суспільний.** Демократія, рівність можливостей, свобода слова, подолання правового нігілізму, реформа правової системи. Ці цінності європейського суспільства поділяються українським суспільством. Але їх повного розуміння поки що немає. Тому в цій сфері необхідна послідовна і копітка робота по піднесенню правової культури суспільства, утвердженню ролі права в його житті. На наше глибоке переконання, саме прогрес у цій сфері є визначальним індикатором серйозності намірів європейського вибору України.

У підсумку виникає риторичне питання: а чи може в цих умовах область, яка межує з країнами Європейського Союзу, визначати свої пріоритети? Очевидно, що з точки зору загальнодержавної політики – ні. Бар'єр для цього – жорсткий державний кордон. З точки ж зору народної дипломатії, особливо в сфері налагодження культурного, освітнього, наукового співробітництва очевидно – так, бо роз'єднати народи жодними кордонами неможливо. Вони руйнуються і будуть руйнуватися самим життям. Але інтеграційний вектор буде визначатися не тільки інтуїтивним відчуттям того напрямку, на якому якість життя буде кращою. Розпочата спільними зусиллями Президента, Парламенту і Уряду України реалізація соціальних програм створює сприятливі умови для закріплення цього курсу. Але остаточна його перемога вимагає послідовних і організованих зусиль на усіх рівнях діяльності влади з метою закріпити курс України його інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури, які забезпечать передумови національної безпеки нашої держави та піднесення на сучасний рівень життєвого рівня наших громадян. Політико-правовою основою забезпечення такого курсу є виконання закону України та Плану дій щодо приєднання України до НАТО.

Однак було б помилковим думати, що Україна своїми сьогоднішніми діями тільки починає шлях до Європейського Союзу. Насправді уже сьогодні її здобутки на цьому шляху достатньо вагомі і служать доброю основою для дальшого прогресу, хоч мають місце і чималі проблеми, які вимагають уважного аналізу та осмислення.

Найбільш плідним слід визнати співробітництво України з Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)¹. Відповідно до Паризької Хартії для нової Європи (1990 р.)

¹ До грудня 1994 р. ця організація мала назву “Нарада з безпеки і співробітництва в Європі”.

завданням цієї організації було поширення принципів відданості демократії, заснованій на правах та основних свободах людини: процвітання через економічну свободу та соціальну справедливість; рівну безпеку для всіх країн на її просторі. Декларація Будапештського саміту ОБСЄ 1994 р. закріплювала за нею центральну роль у забезпеченні стабільності на континенті. Учасники Стамбульського саміту (1999 р.) в Хартії європейської безпеки зафіксували зобов'язання будувати взаємні відносини у відповідності до концепції загальної всеохоплюючої безпеки та транспарентності.

Україна вступила до ОБСЄ 30 січня 1992 р., незабаром після проголошення незалежності. З самого початку вона бере активну участь в обговоренні питань розвитку європейського діалогу, виступає за удосконалення інститутів і механізмів ОБСЄ, зміцнення її ролі в європейському просторі безпеки, підвищення превентивного та миротворчого потенціалу цієї організації.

ОБСЄ не має міжнародної правосуб'єктності, статусу, іншої правової бази. Її рішення мають політичний, а не юридичний характер. Однак Організація має реальний вплив на розвиток окремих країн шляхом політичного діалогу, а також методами «польової діяльності» (місії, групи з нагляду за виборами тощо). Поки що ця організація поступається за впливом і авторитетом іншим європейським структурам. Але, за оцінкою багатьох політичних експертів, вона відіграє одну з ключових ролей у європейській політиці.

Шлях України до інших європейських структур проліг через її входження до створеної ще у 1949 р. Ради Європи (РЄ), впливової світової організації, покликаної забезпечити консолідацію демократичних режимів і розповсюдження цивілізованих норм співжиття народів, зокрема на європейському континенті. Вона своєю діяльністю формує єдиний європейський

простір захисту прав людини, сприяє економічній інтеграції та гуманітарним зв'язкам (наприклад, взаємному визнанню вузівських дипломів) тощо. У рамках її функціонування уже розроблено і прийнято близько 40 конвенцій та угод з дійовими юридичними та організаційними механізмами контролю за виконання власних рішень. У м.Страсбурзі проходять постійні сесії Парламентської Асамблеї РЄ (ПАРЕ).

Рішення про приєднання України до РЄ було прийнято ВР 31 жовтня 1995 р. на основі рекомендації ПАРЕ та запрошення Комітету міністрів РЄ. А вже 9 листопада 1995 р. Україна набула офіційного статусу повноцінного члена Ради Європи. Для України велике значення має постійна участь української делегації в Європейській комісії за демократію через право, відомій як Венеціанська комісія – правовому і консультативному органі Ради Європи. Вона здійснює експертизу законів та законопроектів у галузі конституційного права, а також законів про політичні партії, про судоустрій, про захист прав людини тощо. Представники Венеціанської комісії неодноразово проводили моніторинги в нашій країні. Її правові висновки, які базуються на експертизі високопрофесійних юристів, мають рекомендаційний характер. Але при цьому вони відіграють вагомий роль у формуванні правових позицій різних інститутів державної влади і управління, у прийнятті правових рішень з багатьох ключових питань державного життя.

Плідним є співробітництво між Комітетом Ради Європи з питань місцевих регіональних справ і органів місцевого самоврядування в Україні. За вагомий внесок у розбудову європейської спільноти «дипломом Європи» у травні 2003 р. було відзначено місто Харків¹.

Стрижнем європейської інтеграції України є її відносини з Європейським Союзом (ЄС) – найбільш впливовою і авто-

¹ Урядовий кур'єр. – 2003. – 17 травня.

ритетною організацією континенту. Її структурними елементами є Комісія ЄС, Європарламент і Європейський Суд з прав людини. Для країн-претендентів інтеграція в рамках ЄС вважається визнанням їх успіхів у справі ринкових перетворень і демократичних відносин.

Етапною для двосторонніх відносин України з ЄС стала Угода про партнерство і співробітництво, підписана у червні 1994 р. і ратифікована парламентом у листопаді того ж року (почала діяти лише з 1998 р., після того, як її підписали всі країни ЄС), яка діє і сьогодні. Згідно з нею конкретними заходами співпраці визначено:

- забезпечення політичного діалогу;
- сприяння розвитку гармонійних економічних відносин;
- підтримка зусиль України по зміцненню демократії і розвитку її економіки (з акцентуванням уваги на завершенні переходу до ринкової економіки).

Упродовж останнього десятиліття відчутні зміни настали у відносинах України з НАТО. В Декларації про державний суверенітет (1990 р.) Україна чітко заявила про свій намір стати нейтральною країною. В Основних напрямках зовнішньої політики України (1993 р.) позаблоковість визначалася однією з домінант зовнішньої політики. Але нові тенденції світового політичного розвитку з часом спонукали Україну переглянути її відносини з НАТО, що у результаті розпаду соціалістичного табору та зникнення Організації Варшавського договору (ОВД) втратила конфронтаційний військово-політичний характер, трансформувалася у значно більш відкриту військово-політичну структуру. В нових умовах суттєво еволюціонували зовнішньополітична та військова доктрини України, що стало результатом послаблення впливу лівих політичних сил з їх неприйняттям курсу зближення з Альянсом.

Всі ці та інші обставини стимулювали пошуки нової стратегії у відносинах Україна-НАТО. У січні 1994 р. Альянс

звернувся до всіх країн, які об'єднані в ОБСЄ, з пропозицією взяти участь у програмі «Партнерство заради миру» (ПЗМ). В рамках цієї програми передбачалась участь позаблокових країн в діяльності політичних і військових органів у штаб-квартирі НАТО. Спеціально обумовлювалось, що кожна позаблокова країна може укласти з Альянсом окрему угоду про спільні заходи сторін заради забезпечення миру і стабільності в Європі.

8 лютого 1994 р. Україна першою з країн СНД приєдналась до програми ПЗМ. Основою для співпраці України з Альянсом стало ряд відправних документів. Помітне місце серед них посідає підписана 9 липня 1997 р. у Мадриді Хартія про особливе партнерство між Україною й НАТО¹. У грудні 2002 р. Президент України оголосив про можливість і намір України вступити до НАТО. Наслідком стало прийняття Плану дій Україна-НАТО, який базується на ідеї їх тіснішого зближення.

Співробітництво України з Північноатлантичним альянсом розгортається в різних сферах. Україна бере активну участь у багатьох заходах, передбачених програмою ПЗМ, зокрема у спільних військових навчаннях. У серпні 1997 р. на Чорному морі було проведено спільні маневри з НАТО під назвою «Sea-breath – 97». У 1999 р. на Яворівському військовому полігоні відбулися комплексні багатонаціональні командно-штабні навчання «Щит миру – 99», в яких брали участь військовослужбовці 15 країн (у тому числі Великобританії, Італії та США).

Найяскравішим прикладом співпраці є безпосередня участь контингентів Збройних сил України в миротворчих

¹ Її підписали: з одного боку – глави шістнадцяти держав-учасниць та Генеральний секретар НАТО Хав'єр Солана, з другого боку – Президент України Л.Кучма. Сторони взяли на себе зобов'язання розширити співпрацю і розвивати стосунки особливого партнерства, які сприятимуть забезпеченню більшої стабільності у Центральній і Східній Європі.

акціях під загальним керівництвом НАТО, зокрема у Боснії і Герцеговині (з липня 1992 р. у таких акціях взяло участь понад 9 тис. українських військовослужбовців). Ці події не викликали бурхливої суспільної реакції.

Але раптом все змінилося. Частина нації ніби проснулася і повстала. Вчора ніби було все добре, а сьогодні раптом все те саме стало поганим. Чому? Що нас раптом так налякало?

Очевидно, слід відкинути емоції і оцінити проблему з прагматичних позицій. Позначимо кілька причин, через які ми мусимо бути в Європі. На першому місці – очевидний географічний, територіальний чинник. Він не вимагає додаткових аргументів.

Але й Європі є ще й НАТО. Мислячи реально, не можна забувати, що сучасний глобалізований світ сформований у такому вигляді: держави вищого рівня – другого – третього світу. У процесі історичного розвитку склались правила гри, які нам не залишають вибору. Він є лише в одному: інтегруватися в ту чи іншу групу держав, у ту чи іншу глобальну організацію. І у першу чергу через прикрий, але реальний факт – Україна поки що об'єктивно не є світовим гравцем. Не маючи в багажі військових, економічних аргументів, ми приречені на пошук притулку, яким можуть стати ЄС і НАТО. Зокрема ЄС може стати тим економічним локомотивом, який повезе вагон «Україна» у складі потягу під назвою «Економічне благополуччя». Але за рівнем життя у Європі Україна поки випереджає хіба що Албанію та ще Білорусь і Молдову.

Не можна забувати і того факту, що чинні союзи можуть мати власні прагматичні плани, для реалізації яких Україна може становити вагомий інтерес. Неприйняття Євроконституції французами і голландцями свідчить, що внутрішні європейські проблеми і подальші плани «гравців» не передбачають розширення ЄС, навіть якщо ми подамо заявку про

вступ до нього. Це вимагає уважного прорахунку усіх «за» і «проти». Але вибрати вектор потрібно, бо сумнозвісна багатовекторність – примітивна гра. Україні потрібна ефективна і стабільна модель стосунків з цивілізованим світом. На відомому векторі вона уже пройшла багатовікове випробування з відомими наслідками.

Але чи можливі кризові наслідки європейського вектору? Якими ж можуть бути наслідки європейської кризи для України? Мабуть, відкидати їх не варто.

По-перше, Україні не уникнути певного спалаху євроскептицизму. Можливе і зростання підтримки ізоляціоністських ідей або орієнтації на Росію. Проросійське лобі не маскує своїх планів, іноді навіть відкрито заявляє про свої наміри. Пропагандистська машина Кремля працює на повну потужність. Але є впевненість, що динаміка громадської думки не буде драматичною.

По-друге, процес активізації євроінтеграційних процесів на певних ділянках може послабити простір для дипломатичного маневру України. У цих умовах навіть щирі прибічники європейської інтеграції України в країнах ЄС не завжди зможуть надати нам дієву підтримку. Тому українським лідерам і дипломатам слід внести корективи у використання проєвропейської риторики і, можливо, тимчасово відмовитися від вживання гасел і закликів щодо членства України в ЄС. Натомість слід зосередитися на виконанні стратегії реформ – заради накопичення переконливих аргументів для майбутніх дискусій щодо членства.

Варта уваги думка про те, що стосунки України і ЄС не можна розглядати поза взаєминами ЄС і Росії. Окремі лідери європейських держав можуть висловлювати і висловлюють побоювання щодо політики Путіна, ситуації у Чечні чи Абхазії. Зате Росія для Євросоюзу – реальний стратегічний парт-

нер (у першу чергу через енергоносії). Тому жодних прогнозів про геополітичний розрив ЄС і Росії не можна допускати.

Слід мати на увазі й те, що Україна не має належних лобі серед країн-членів ЄС на зразок того, що прийняття Польщі активно лобіювала Німеччина, Румунія – Франція. Питанням є те, чи Польща є лобістом України, а чи вона використовує цю позицію в ЄС тільки задля зміцнення власних позицій.

Можна вказати й на те, що в Україні ніхто раніше серйозно не ставив питання про євроінтеграцію. Ще на початку 90-х років потреба членства України в європейських структурах аргументувалася лише географічним фактором. Потреба інтеграції України з Європою виникла не стільки з потреби, скільки всупереч планам Росії.

Проблема і в тому, що Європа не знає, яка їй потрібна Україна. Гірше те, що Україна і сама не знає, яким партнером вона хоче стати для Європи. Як транзитна держава вона може брати участь у формуванні сучасної європейської інфраструктури (транспортної та енергетичної) на основі взаємної користі і без членства в Євросоюзі.

Євроінтеграція може розглядатися і як своєрідна форма національної ідеї. Для українського суспільства ЄС як об'єднуюча ідея – найбільш приваблива для досягнення високих життєвих стандартів. Але такий курс вимагає виваженої зовнішньої політики.

Однак при цьому слід пам'ятати, що творити «Європу» кожен має починаючи з власних робочого місця, під'їзду, квартири, двору, вулиці, міста району, області, тобто з того рівня і способу життя, за якого «просунута» Європа не зможе зачинити перед нами двері. Очевидно, більшість українців вірять у те, що ці двері ми зачинимо за собою з правильного боку. Реалізація новим урядом соціальних програм дає нам для цього великі надії.

Висновки.

Аналіз процесів сучасного розвитку дає підставу для висновків про те, що:

1. Інтеграція є магістральним напрямом розвитку європейського континенту, який в третьому тисячолітті визначить ситуацію як у самій Європі, так і її місце в світі, а приєднання України до європейських структур повинно розглядатися як об'єктивна потреба її політичної, соціальної, економічної та культурної стратегії розвитку, що забезпечить її народу піднесення якості життя на рівень сучасних цивілізованих країн, захист її державного суверенітету.

2. Теоретичні проблеми геополітики в умовах розбудови незалежної України набувають важливого практичного значення. Одне з її центральних питань – проблема європейського вибору української держави, формування її європейського вектору та інтеграція України в європейські структури. Європейський Союз є середовищем, що забезпечує усім членам своєї спільноти повну рівноправність, захист від економічної та військової агресії, створює сприятливі умови для розмаїття духовного і культурного розвитку, раціональне об'єднання ресурсів для вирішення усього спектру завдань соціального розвитку суспільства.

3. Важливою умовою належності України до Європейського Союзу є забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зміцнення основ демократичного функціонування суспільства.

4. Співробітництво України з Північноатлантичним альянсом створює умови для забезпечення національної безпеки України з меншими матеріальними затратами і спрямування зекономлених коштів на соціальні програми внутрішнього розвитку.

5. Протягом століть Україна, розташована в географічному центрі Європи, була позбавлена природного для неї європейського напрямку розвитку й навіть самої державності. Інтереси України, в умовах здобутої нею державності, об'єктивно співпадають з інтересами країн цього регіону, у межах спільноти якого всі країни забезпечують собі безпеку і перспективу високих стандартів та якості життя народів.

6. Жорсткий опір європейському курсу України сьогодні чинять зовнішні сили, спекулюючи на слабій інформованості частини українського суспільства про природу і завдання Європейського Союзу, а також спираючись на п'яту колону в українському суспільстві, яка не може змиритися з втратою багатоміліардного імперського контролю Росії над матеріальним і інтелектуальним ресурсом України та її геополітичним розташуванням. Євроінтеграція сьогодні є очевидним фактором формування української ідеї, що консолідує українське суспільство і сприяє формуванню української державної політичної нації. Тому формування світогляду, що відповідає цим історичним завданням, – місія усіх свідомих сил українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Баймуратов М.А. Международно-правовые аспекты становления и развития европейской системы безопасности на пороге XXI века / М.А. Баймуратов; А.А. Делинский.- Одеса: Юридична література, 2004. – 184 с.
2. Башнянин Г.І. Становлення інтегрованих корпоративних мікроекономічних систем в економіках перехідного типу / Г.І. Башнянин, О.І. Ковтун, П.Ю. Лазур, О.В. Хом'як, Т.П. Яхно. – Львів: вид-во Львівської комерц. акад., 2003. – 186 с.
3. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія / О.Г. Білорус. – К.: ВО Батьківщина», 2001.– 300 с.

4. Борко Ю.А. От европейской идеи к единой Европе / О.А. Борко. – М.: Дел. лит., 2003. – 464 с.
5. Василенко С.Д. Європейський вибір України: Монографія. Видавінформ ОНМА, 2003. – 212 с.
6. Врублевський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та національні інтереси: Монографія/ В.Врублевський, В. Хорошковський. – К.: Демократична Україна, 1997. – 425 с.
7. Гальчинський А.С. Україна на перехресті геополітичних інтересів. – К.: Знання України, 2002. – 180 с.
8. Головинська В. Україна і світова організація торгівлі: стан, проблеми, перспективи інтеграції: Монографія. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 168 с.
9. Головченко В.І. Міжнародні відносини і зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи (середина 40-х –середина 90-х рр. ХХ ст.) /В.І.Головченко, А.Є. Тамм. – Х.: СМВ «ХК».
10. Глухарев Л.И. Европейские сообщества: в поисках новой стратегии /Л.И.Глухарев. – Дюмулен И.И. Всемирная торговая организация /И.И.Дюмулен. – М.: Экономика, 2003. – 271 с.
11. Гудби Д. Стратегия стабильного мира. Навстречу евроатлантическому сообществу безопасности / Д.Гудби, П.Бувальда, Д.Тренин. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 208 с. – 2001. – 114 с.
12. Дорога в майбутнє – дорога в Європу. Європейська інтеграція України. – К.: 2000.
13. Европейская интеграция: современное состояние и перспективы: Сб. науч. ст. – Минск.: ЕГУ, 2001. – 336 с.
14. Европейский Союз: Справочник-путеводитель. – М.: Дел. лит., 2003. – 288 с.
15. Европейская конвенция прав человека и судебная реформа в Украине. – Донецк: Лебедь, 1998. – 94 с.
16. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: Відродження, 2004
17. Макогон Ю.В. Формы и направления межрегионального экономического сотрудничества: Монография. – Донецк: Юго-Восток, 2003. – 512 с.

18. Науковий вісник Закарпатського державного університету. Серія: Історія. Вип.1(7). Міжнародні відносини та інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2006. – 224 с.
19. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія: У 2-х частинах: – Ужгород, Ліра, 2007. – Ч.І. – 452 с.
20. Полян К. Європа та її нації: Пер. з фр. / К.Полян. – Львів: Каменяр, 2003. – 169 с.
21. Правила процедури Парламентської асамблеї Ради Європи. –К., Стасбург: Парлам. вид-во, 2000. – 11 с.
22. Рубинштейн Т.Б. ВТО: практический аспект. – М.: Гелиос АРВ, 2004. – 528с.
23. Регіональна політика ЄС після його розширення.- Ужгород, 2004.- 244 с.
24. Ружмон Д. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців.: Пер. з фр./ Д. Ружмон. – Л.: Центр. гуманіт. дослідж.– 1998. – 280 с.
25. Стислий виклад договорів Ради Європи. – К.: Право, 2000.– 81 с.
26. Савельєв Є.В. Європейська інтеграція і маркетинг: Наукові нариси. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 482 с.
27. Трансформація політичної системи України і Польщі в умовах європейської інтеграції: тези виступів на конференції. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2004. – 208 с.
28. Фишер В. Европа: экономика. Общество и государство: 1914-1980: Пер. с нем. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 368 с.
29. Федуняк С.Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. – Чернівці: Рута,2005.- 336 с.
30. Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: Моногр. – К.: Варта, 2005.- 544 с.
31. Цивилизационные модели современности и их исторические корни. – К.: Наук. думка, 2002. – 632 с.
32. Шнирков О.І. Конкретна політика Європейського Союзу: Монографія. – К.: Вид.-поліграфіч. центр «Київський університет», 2003. – 217 с.

ДОСВІД КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОСОЮЗ І НАТО

У статті аналізується досвід країн Центральної та Південно-Східної Європи на шляху інтеграції в Європейський Союз і НАТО. Автор акцентує увагу на актуальності вступу України до євроатлантичних структур та здійснює критичний аналіз практичних дій офіційної України.

The experience of the state of Central and South-Eastern Europe on the way of integration in Europe Union and NATO is analyzing in this article. The author pay attention on the actuality of the entering of Ukraine into the European Union and make critical analyze of practical action of official Ukrainian authorities.

Вступ України до Європейського Союзу і НАТО – зараз уже не проблема прагнень (або їх відсутності) в українських і зарубіжних державно-політичних еліт та керівних загальноєвропейських і трансатлантичних структур, а лише – питання часу. Безумовно, за демократичного варіанту подальшого розвитку українського суспільства і держави та стабільності на європейському континенті. І, зрозуміло, за суспільного консенсусу щодо пріоритетів зовнішньої політики та національно-державних інтересів України на міжнародній арені.

Незаангажований аналіз сучасного розвитку глобальної та континентальної систем міжнародних відносин примушує

© *Вовканич Іван Іванович* — декан факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету, професор, доктор історичних наук

визнати, що реальний стан зовнішнього середовища не є найбільш сприятливим для реалізації євроінтеграційних і євроатлантичних планів України. За зовнішньої монополярності теперішнього світу з виразною американською домінацією розгортаються процеси регіональної (континентальної) консолідації, росту альтернативних США центрів світової могутності, появи нових вогнищ напруги в різних кутках планети, зростання асиметричних загроз і викликів тощо. Формально дедалі більш глобалізований світ не полишений серйозних дезінтеграційних або і конфронтаційних тенденцій. Не зовсім продуктивними, а тим більш – результативними виявляються силові поліцейсько-колективні методи «наведення порядку» та «експорту демократії», передусім в Іраку та Афганістані.

Відсутня ідилія і в європейських, а також євразійських міжнародних відносинах. Здавалося б, кордони найбільш безпечної, демократизованої і заможної Об'єднаної Європи значно просунулися на Схід і Південь після чергової хвилі розширення ЄС і НАТО. Але в безпосередньому сусідстві з нею тліють косовський і придністровський, як і низка інших потенційно небезпечних конфліктів. Надзвичайно гостро на «розповзання» НАТО і дещо менше – ЄС реагує Російська Федерація, яка прискорено відроджує свою політичну, економічну та військову могутність. А розширений Євросоюз сам ніяк не може визначити оптимальний погоджений варіант чергового етапу поглиблення євроінтеграції. З цих та ряду інших причин ЄС на даний момент зовсім не готовий прийняти в свої лави нові держави, в тому числі Україну.

Деякі західні держави і політики ладні взагалі надовго закрити перед Україною двері для вступу в загальноєвропейські і трансатлантичні структури, заявляючи, що Європейський Союз повинен спочатку «переварити» 12 новоявлених країн-членів ЄС, тому в найближчі 15 років мови не може бути про наступну хвилю розширення Євросоюзу та вступу до нього України. Це

нагадує ситуацію, коли у 2002 році найбільш поважні західні політологи на сторінках The Wall Street Journal в анекдотичному стилі зробили прогноз, що Україна стане членом Європейського Союзу... лише після Туреччини та перед Іраком! [1]

За такого підходу керівних органів Євросоюзу Україна ризикує скотитися до геополітичного «болота» – так званої «сірої зони» між Сходом і Заходом, між Росією та ЄС і НАТО, внаслідок чого буде приречена законсервуватися у власних проблемах та борсатися у внутрішньополітичних конфліктах і стати дестабілізуючим фактором у Європі та Євразії або предметом зазіхань і впливу великих держав та інтеграційних об'єднань. Ці своєрідні «геополітичні розтяжки» загрожують не лише зовнішньополітичному становищу України, але приховують в собі можливість навіть дезінтеграції української держави.

Зауважимо у цьому зв'язку один досить суперечливий для української держави і суспільства наслідок розширення ЄС і НАТО – вступ західних сусідів України – Польщі, Словаччини, Угорщини (разом із ЧР) в 2004 році, а Румунії і Болгарії – з 1 січня 2007 року до Євросоюзу, за їх членства і в Північноатлантичному альянсі, означав безпосереднє наближення кордонів ЄС до найбільш проєвропейськи налаштованої західної частини України. А віддалена від простору ЄС і НАТО східна – переважно російськомовна частина у відповідь демонстративно почала дрейфувати в бік Росії. Спекулятивна метушня, особливо передвиборча 2006 і 2007 років, навколо членства України в НАТО ще більше поглибила розкол у суспільстві і державі. Таким чином, «геополітичні розтяжки», як зовнішній чинник, розтягнули Україну також із середини. Якщо Україна не матиме з боку Євросоюзу позитивні сигнали щодо майбутнього членства в ЄС, то внутрішньополітичне розхитування може посилитися.

У цілому, тема вступу України до ЄС і НАТО чомусь стала майже стрижнем теперішньої боротьби в українському політикумі та суспільстві. І це за умови, що така перспектива зараз є більш ніж примарною. Виглядає так, що політичні дискусії палкіше ведуться з абстрактних питань, принаймні для того, щоб відволікти увагу суспільства від сьогоденних проблем і кон'юнктурної тяганини за владу.

Тому важливим є перехід до практичної роботи з роз'яснення і широкої громадської дискусії щодо реальних перспектив європейської і євроатлантичної інтеграції України. Допомогти українському суспільству в усвідомленні позитивів і суперечностей вступу країни до ЄС і НАТО здатний практичний досвід країн Центральної та Південно-Східної Європи, які з межі 1980-1990-х років уже пройшли інтеграційний шлях.

Слід констатувати, що ці країни за відносно короткий період – всього за півтора десятиліття успішно здійснили свідомий історичний вибір і цілеспрямовано змістилися в системі геополітичних координат міжнародних відносин у більш сприятливу і стабільну сферу в європейському, євразійському і глобальному вимірах внаслідок:

- кардинальної переорієнтації своєї зовнішньої політики зі Сходу на Захід уже з початку 1990-х років;
- зміни суспільного ладу шляхом послідовних і системних політичних, економічних та інших реформ;
- дотримання вимог до претендентів на вступ до ЄС і НАТО та чіткого забезпечення конкретних критеріїв, зокрема загальних політичних і економічних, т.зв. «копенгагенських», – щодо членства в ЄС і в близькому майбутньому фінансово-економічних – т.зв. «маастрихтських»;
- готовності передати частину національно-державного суверенітету наднаціональним загальноєвропейським і трансатлантичним інституціям.

Однак одним із не зовсім бажаних наслідків зміни місця і ролі країн Центральної та Південно-Східної Європи в сучасній системі міжнародних відносин може стати процес уніфікації, якщо і не нівелювання їх у недавньому минулому відносно самостійної національно-державної зовнішньої політики в рамках ЄС і НАТО:

- статус повноправних членів ЄС і НАТО передбачає насамперед чітке дотримання кожною державою євроатлантичної спільноти погоджених принципів спільної оборонної і зовнішньої політики;
- ключові питання спільного зовнішньополітичного курсу погоджуватимуться і визначатимуться в основному на рівні керівних загальноєвропейських і трансатлантичних структур;
- нові члени ЄС і НАТО з ряду причин, зокрема, з огляду на порівняно невеликі розміри, крім Польщі та Румунії, незначний у загальноєвропейському вимірі економічний, людський, військово-оборонний та інший потенціал не зможуть грати визначальну роль у формуванні спільної зовнішньої політики розширеної Європи і часто вимушені будуть йти у фарватері політики та інтересів великих держав – провідних у ЄС і НАТО, насамперед США, ФРН, Франції і Великої Британії

Проте і за таких суперечливих наслідків у більшості держав Центральної та Південно-Східної Європи – претендентів на вступ до ЄС і НАТО з самого початку існував консенсус в середовищі державно-політичних еліт і в суспільстві щодо життєвої необхідності їх участі в європейській і трансатлантичній інтеграції. Геополітична невизначеність і коливання з цих питань притаманні були лише окремим країнам. І то тільки на певний час, або, швидше, ситуативно.

У цьому контексті для України представляє неабиякий інтерес практичний досвід Словацької Республіки, яка пройшла суперечливу дорогу до ЄС і НАТО, але змогла перебороти досить гострий внутрішньополітичний конфлікт з питань інтеграційних пріоритетів.

СР, в основному з внутрішньополітичних причин – через одіозність правлячого популістського режиму В.Мечіара 1994-1998 років, спочатку навіть не була включена – єдиною серед країн Вишеграду – до першої хвилі розширення ЄС на Схід (як і не була прийнята в 1999 році, на відміну від РП, ЧР і УР, до НАТО).

Після перемоги об'єднаної демократичної опозиції на парламентських виборах 25-26 вересня 1998 року в СР відбулися швидкі політичні і економічні зміни, і країна отримала новий євроінтеграційний шанс – наприкінці 1999 року була додатково включена до першої групи кандидатів на вступ до ЄС.

Копенгагенський саміт ЄС у грудні 2002 року схвалив рішення про вступ Словаччини з 1 травня 2004 року до ЄС у складі першої групи десяти країн-кандидатів (так само, як листопадовий 2002 року саміт НАТО в Празі затвердив вступ СР у квітні 2004 року до альянсу).

Якщо проаналізувати реальний час, дійсно витрачений Словаччиною на інтенсивну підготовку і отримання згоди керівних структур ЄС та країн-членів ЄС і винесення ними остаточного рішення щодо вступу СР в ЄС та набуття Словаччиною статусу повноправного члена Євроспільноти (як і НАТО), то цей відрізок практично включає лише 1999-2004 роки. Тобто фактично – всього шість років.

Не можуть бути серйозним контраргументом твердження, що СР уже з 1993 року виконувала завдання Асоційованої (Європейської) угоди з ЄС, оскільки серйозних здобутків, насамперед в утвердженні принципів суспільно-політичного і економічного розвитку за копенгагенськими критеріями не було досягнуто.

У внутрішньополітичному житті СР у 1994-1998 роках утверджувалися елементи авторитарного режиму. Демократія у мечіарівському варіанті була швидше псевдodemократією. Чільні депутати від опозиції в Національній Раді СР були втиснуті в малозначимий парламентський комітет з питань екології. Провладна більшість в парламенті повністю подавила опозицію. Прем'єр В.Мечіар відверто ігнорував президента СР М.Ковача. Після завершення каденції М.Ковача В.Мечіар та його оточення в 1998 році взагалі не допустили обрання парламентом нового президента, фактично майже на півроку взявши у свої руки президентські повноваження. Уряд СР, незважаючи на укладений ним під тиском Заходу в 1995 році в Парижі генеральний словацько-угорський договір про добросусідство і співробітництво, посилював націоналістський тиск на 600-тисячну угорську меншину в країні і провокував напруту в стосунках з Угорщиною. З питань стану демократії і становища національних меншин у Словаччині ЄС в другій половині 1990-х років неодноразово робив офіційні демарші і заяви. На що мечіарівський режим традиційно реагував роздратовано, звинувачуючи загальноєвропейські органи у втручанні у внутрішні справи Словаччини.

У політиці на міжнародній арені режим В.Мечіара балансував між Сходом і Заходом та спекулював на протиріччях між ними. Словаччина демонстративно розширювала зв'язки з Росією і вважалася Заходом «російським анклавом» в Центральній Європі. Висувалася ідея «нейтралітету» СР, і мечіарівський режим вимагав від США та інших великих держав надати міжнародні гарантії такому статусу країни. Внаслідок таких кроків СР фактично опинилася у зовнішньополітичній ізоляції з боку Заходу [2].

Був ще й ряд інших негативів, які засвідчували, що Словаччина в період правління В.Мечіара 1994-1998 років далеко

не виконувала принципи та вимоги загальноєвропейських інституцій з підготовки до вступу в ЄС. Це однак не завадило В.Мечіару демонстративно подати 27 червня 1995 року на саміті ЄС в Каннах від імені Словаччини, однієї з перших з-поміж постсоціалістичних країн, офіційну заявку на вступ до ЄС. Європейська Рада на засіданні в Люксембурзі в грудні 1997 року, однак, не рекомендувала розпочати переговори про вступ до ЄС з СР, через невиконання нею політичних критеріїв вступу [3]. З погляду євроатлантичної інтеграції для СР період 1994-1998 років взагалі був майже повністю змарнованим часом. При цьому мечіарівський режим постійно твердив про прагнення СР стати членом ЄС і НАТО, а насправді робив протилежне.

Усунути В.Мечіара та націонал-популістські сили від влади словацька демократична опозиція зуміла лише об'єднавшись перед черговими парламентськими виборами 1998 року. Був створений антимечіарівський передвиборний блок у складі правих, лівих і центристських партій. Правда, на вибори осені 1998 року вони йшли в основному за окремими партійними списками, крім правоцентристської Словацької демократичної коаліції (СДК). Серйозну допомогу в передвиборній кампанії словацькій опозиції надав Захід. Була заснована мережа опозиційних неурядових організацій, в т.ч. молодіжних, діяльність яких інколи фінансувалася з-за кордону. Не маючи широкого доступу до електронних і друкованих ЗМІ, опозиція перенесла центр передвиборної пропаганди на місця – відомим був велосипедний тур М.Дзурінди з командою по всіх регіонах Словаччини. Центральним передвиборним гаслом опозиції стало твердження, що на виборах вирішується доля демократії в Словаччині.

Під таким гаслом опозиція впевнено виграла парламентські вибори 25-26 вересня 1998 року. Слід, однак, визнати, що

мечіарівська влада не чинила перепони виборчому процесу, і в СР практично не було спроб з її боку «підкоригувати» результати виборів. Перехід влади в руки демократів-переможців відбувся плинним, легітимним шляхом. У новообраному парламенті за опозицією були закріплені конкретні комітети, насамперед такі, які дозволяли контролювати діяльність уряду та інших державних структур.

Склад першого коаліційного уряду М.Дзурінди був широкоспектровим – від правих консерваторів до посткомуністів. Це, з одного боку, дозволяло здійснювати праволіберальні економічні реформи із збереженням широких соціальних програм. Але, з іншого, викликало постійні тертя і конфлікти в коаліції на ідейній основі. Поступово розпалася основна права політична правляча сила – СДК, дезінтегрувавшись на заснований М.Дзуріндою Словацький християнський демократичний союз (СХДС), «старий» Християнсько-демократичний рух (ХДР) та інші суб'єкти. Розвалилася і основна лівоцентристська сила – Партія демократичної лівиці (ПДЛ), яка зараз взагалі зникла зі словацької політичної сцени. Лівоорієнтований електорат поклав на неї відповідальність за деякі негативні соціальні наслідки правої економічної політики коаліційної влади.

Однак у зовнішньополітичній сфері всі різнодейні учасники коаліції, правлячої в СР в 1998-2002 роках, спільним пріоритетом оголосили прискорений вступ країни до ЄС і НАТО. Підтримку цього курсу вимушена була декларувати і мечіарівська опозиція.

У березні 1998 року Європейська Комісія розпочала офіційні переговори з країнами-кандидатами на вступ до ЄС. СР не потрапила до їх переліку. Тому новосформований наприкінці 1998 року уряд М.Дзурінди розгорнув надзвичайно бурхливу дипломатичну активність з метою добитися від керівних ор-

ганів ЄС згоди на початок передвступних переговорів з СР. За домовленістю з Брюсселем було створено спеціальний орган – Робоча група на високому рівні. Вона зосередила свою діяльність на прийманні і контролі ключових заходів, які СР повинна була реалізувати задля виконання копенгагенських критеріїв і пріоритетних завдань програми «Партнерство для вступу»[3].

Найголовніше, чого добилася Словаччина, – постійне лобіювання євроатлантичних інтересів і планів СР партнерами по Вишеграду. Словацька сторона ініціювала і координувала кроки з наближення до ЄС і НАТО з РП, ЧР і СР. Спільні завдання з підтримки Словаччини регулярно визначалися впродовж 1999-2004 років на самітах прем'єрів «вишеградської четвірки». Важливу роль грала і тісна взаємодія зовнішньополітичних відомств країн Вишеграду [4], [5]. Шляхом активної дипломатії Словаччина заручилася також підтримкою з боку провідних країн-членів ЄС.

Тому в грудні 1999 року саміт ЄС в Гельсінкі включив Словаччину в першу групу кандидатів на вступ до ЄС. Вважалося, що СР уже виконала (протягом одного року) політичні критерії для вступу. Можна погодитися, що в області демократії, прав і свобод громадян за рік в СР настало суттєве поліпшення (особливо на тлі стану у цій сфері за колишнього мечарівського режиму).

З початком переговорів між СР та ЄС у лютому 2000 року ключовим питанням для Словаччини було забезпечення переговорного процесу відповідним інституціональним підґрунтям. З цією метою був створений інститут Головного Уповноваженого з питань вступу Словаччини до ЄС. На той час цю функцію виконував Державний секретар МЗС СР.

Головному Уповноваженому з питань вступу була підпорядкована робоча група Головного Уповноваженого, до складу якої входили керівники робочих груп (як правило, на рівні

директорів департаментів відповідних міністерств), структурованих відповідно до 30-ти основних сфер переговорів.

З урахуванням зазначеного структура МЗС СР також зазнала відповідних змін. Так, в рамках існуючого на той час Департаменту європейської інтеграції, що складався з Управління політичних зв'язків та Управління з економічно-правових зв'язків, з'явилося додаткове Управління Головного Уповноваженого з питань вступу СР до ЄС. Зазначені робочі групи були основним робочим органом міжвідомчого координаційного процесу в переговорах про вступ СР до ЄС. Головним завданням робочої групи Головного Уповноваженого були підготовка матеріалів, що надавались відповідним органам ЄС, підготовка та ведення самих переговорів з органами ЄС та надання письмових звітів та інформації Міністерству закордонних справ та Уряду СР. У переговорах з ЄС, крім Головного Уповноваженого та представників робочих груп, брали участь й експерти Місії СР при ЄС.

У листопаді 1998 року між СР та ЄК була створена Робоча група високого рівня (High Level Working Group). Метою цієї групи була підтримка намірів Словаччини в черговий раз започаткувати процес підготовки до вступу в ЄС після відповідних політичних змін в СР. Цей процес мав 3 фази:

- 1) скринінг, який був підготовчою фазою переговорного процесу;
- 2) переговорний процес про вступ;
- 3) ратифікаційний процес.

1. Скринінг. Європейська Комісія розділила цю фазу на 2 етапи – багатосторонній та двосторонній. У Словаччині багатосторонній етап тривав з квітня 1998 року до лютого 1999 року, під час якого відбулась комплексна презентація законодавства ЄС в рамках кожної із 30-ти основних сфер переговорів.

Двосторонній етап тривав з березня 1999 року до лютого 2000 року, метою якого було здійснення аналізу стану відповідності законодавства СР до acquis, визначення можливих проблем у зв'язку з цим та перевірка адміністративної спроможності СР для імплементації відповідних правових норм ЄС.

Вирішальним для започаткування переговорів про вступ до ЄС був саме двосторонній етап фази скринінгу.

2. Переговорний процес. 15 лютого 2000 року відбулось відкриття на міністерському рівні Передвступної конференції СР-ЄС, під час якої обидві сторони обмінялися своїми загальними позиціями і якою де-факто розпочався переговорний процес між СР та ЄС.

Результатом переговорного процесу у 2001 році стало відкриття ЄС переговорів з 13-ти основних сфер, при цьому у попередньому плані по 12-ти із зазначених сфер переговори були завершені.

Таким чином, Словаччина успішно реалізувала принцип змагання країн-кандидатів, що на практиці призвело до відходу від поділу кандидатів на т.зв. люксембурзьку та гельсінську групи країн-кандидатів.

9 жовтня 2002 року була опублікована Регулярна доповідь ЄК, яка констатувала прогрес країн-кандидатів у підготовці до вступу в ЄС. Європейська Комісія доручила завершити передвступні переговори з СР до кінця 2002 року. Технічне ж завершення зазначених переговорів відбулось 12-13 грудня 2002 року у м. Копенгаген на саміті ЄС.

На шляху Словаччини до ЄС ключовим був 2003 рік. Уроочистим підписанням Угоди про вступ до ЄС, що відбулося в м. Афіни 16 квітня 2003 року, завершився переговорний процес про вступ до ЄС, який Словаччина вела протягом трьох років.

3. Ратифікація. Словаччина стала однією з перших країн, які ратифікували Угоду про вступ до ЄС, що набула чинності 1

травня 2004 року. 6-7 червня 2003 року в СР відбувся всенародний референдум, на якому громадяни Словацької Республіки підтвердили свою євроінтеграційну ідентичність.

Таким чином, досвід СР підтвердив можливість прискореної підготовки країни до вступу в Євросоюз і успішного досягнення результату за цілеспрямованої роботи відповідних державних структур, демократичних змін в суспільстві, консенсусу політикуму і громадськості щодо реалізації зовнішньополітичних пріоритетів та головного національно-державного – інтеграційного інтересу СР на міжнародній арені.

Список використаної літератури

1. Україна стане членом ЄС... лише після Туреччини та Іраку // www.pravda.com.ua
2. Duleba A. Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky: Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov. – Br.: VC SSZP, 1996.
3. Figel J., Adamiš M. Slovensko na ceste do Európskej únie. Kapitoly a súvislosti. – Bratislava: UV SR, 2003. – S.10.
4. Вагнер П., Сваровски М. Десять вопросов по поводу десятой годовщины основания Вышеградской группы // Добро пожаловать в сердце Европы.- Прага, 2001. – С.4-9.
5. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: Можливості для України: Аналітичні оцінки. – Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2003.

СТОСУНКИ УГОРЩИНИ І ЄВРОСОЮЗУ:
ДОСВІД ІНФОРМУВАННЯ
УГОРСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ

Важливе значення в контексті реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України має врахування багатого досвіду центральноєвропейських країн – нових членів ЄС і НАТО в цій сфері. Для Закарпатської області, яка розташована в безпосередньому сусідстві України із загальноєвропейською і євроатлантичною спільнотою, такий зарубіжний досвід представляє практично-прагматичне значення, в зв'язку із традиційно міцними транскордонними зв'язками з адміністративно-територіальними одиницями сусідніх держав-членів ЄС і НАТО, а також компактним проживанням на території краю національних меншин, з-поміж яких найбільшою є угорська, споріднених із державотворчими народами суміжних країн. Представники цих етноспільнот є своєрідною зв'язуючою ланкою в системі міждержавного і міжрегіонального міжнародного співробітництва України з сусідніми країнами Євросоюзу.

Геополітичні зміни, які відбулися на європейському континенті внаслідок розширення Європейського Союзу в 2004 і 2007 роках, примушують також у новому ракурсі розглядати

© Головач Андрій Йозефович – старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, адміністративного і фінансового права юридичного факультету Закарпатського державного університету, кандидат історичних наук

взаємодію і взаємозв'язок суспільства та державно-політичних еліт кожної з посткомуністичних країн – нових демократій у процесі євроінтеграції. На прикладі сучасної Угорської Республіки чітко видно, що успішність інтегрування країни до ЄС і НАТО значним чином залежить від суспільного консенсусу щодо зовнішньополітичних пріоритетів нації і держави, прозорої політики правлячих партій, коаліцій і урядів на міжнародній арені, послідовного інформування і детального роз'яснення владними органами широкій громадськості суті, спрямованості, характеру й наслідків тих чи інших зовнішньополітичних кроків. В іншому випадку неминуче виникають напруга та своєрідний конфлікт інтересів політичних еліт і значної частини суспільства, що призводить до громадянського протесту, а інколи, як в 2006-2007 роках в Угорщині, до масового антивладного спротиву та акцій непокори.

З 1 травня 2004 року Угорщина в складі першої групи центральноєвропейських держав стала повноправним членом Європейського Союзу. Це – реальне визнання Європейською спільнотою високих досягнень УР, РП, ЧР, СР та інших країн у системних суспільно-політичних і соціально-економічних перетвореннях.

Причини позитивних економічних, соціальних та політичних змін у посткомуністичних країнах, насамперед в Угорщині, однак, значно глибші. Вони не зводяться лише до реалізації загальних закономірностей трансформації. Зміна політичної системи в УР у 1989-1990 роках, специфіка цього процесу, а також формування засад парламентської демократії і громадянського суспільства в сусідній країні протягом наступних років стали важливою основою для подальшого розвитку багатопартійної політичної системи та ринкової економіки.

До останнього часу Угорщина часто наводилася як найбільш яскравий та ефективний приклад еволюційної («гра-

дуалістської») трансформації не лише в Центральній Європі, але і в цілому посткомуністичному світі [1]. Вона вважалася майже взірцем поступових і результативних соціально-економічних та суспільно-політичних змін. Особливо щиро в це вірили державно-політичні лідери сучасної Угорщини, та й значна частина угорських громадян.

Але саме в найбільш демократизованій і вільній теперішній Угорщині трапився історичний парадокс – восени 2006 року, напередодні визначного ювілею в новітній історії угорського народу – 50-ї річниці угорської революції 1956 року – відбувся перший за період демократичної Угорської Республіки антиурядовий народний виступ, масовий суспільний протест.

Здавалося б, аполітичні угорці, котрі мали бути задоволеними пристойним рівнем життя, гідними зарплатами і взагалі високими доходами, соціальними пільгами і гарантіями (порівняно з Україною), у цілому позитивно оцінюють результати діяльності коаліційної влади соціалістів і вільних лібералів та уряду Ференца Дюрчяня, і тому на парламентських виборах у квітні 2006 року обрали лівоцентристів і лібералів після їх правління у 2002-2006 роках ще на один строк – аж до 2010 року. Але не пройшло і півроку, як громадяни УР вибухнули гнівом у відповідь на оприлюднення 17 вересня 2006 року магнітофонних записів виступу Ф.Дюрчяня перед однопартійцями, де прем'єр відверто зізнався, що обманював суспільство щодо реального – майже катастрофічного стану економіки країни заради перемоги Угорської Соціалістичної Партії (УСП) на парламентських виборах. З того часу в Будапешті та найбільших містах Угорщини майже півтора місяця перманентно проходили масові мітинги протесту [2]. Вони, правда, з меншими масштабами періодично відбувалися і в 2007 році.

Таким чином, в УР у 2006 році розгорнулася політична, урядова і конституційна криза. Внутрішньополітична ситуація в країні вгамувалася лише в 2007 році, але криза остаточно навряд чи розв'язана, дестабілізуючі чинники продовжують існувати і проявляються різноманітним чином, у тому числі в спорадичних громадських виступах. Можна, однак, погодитися, що в Угорщині звершилася моральна революція, своєрідне самоочищення суспільства від неморальної політики і політичної брехні. Це підтвердило високий рівень зрілості угорського суспільства та його політичної культури, коли народ уже не дозволяє «вождям» обманювати себе.

Разом з тим, недоречно обмежувати причини угорських подій 2006 і 2007 років лише ситуативними або морально-політичними чинниками. Кризові явища стали результатом дії комплексу суперечливих факторів, у тому числі наслідком дещо непрозорої – з елементами «непублічності» політики правлячої з 2002 року ліволіберальної коаліції та коаліційних урядів соціалістів і лібералів щодо інтегрування УР до Європейського Союзу.

Вже з початку 2000-х років – на етапі підготовки країни до вступу в ЄС – у керівних загальноєвропейських структур інколи виникали певні сумніви в реальності представлених угорським керівництвом підсумкових макроекономічних показників. Зокрема, стосовно платіжного балансу, а також дефіциту державного бюджету УР. Спекуляцією угорської сторони задля поліпшення звітності щодо загального стану національної економіки та за згаданими показниками вважалися, наприклад, досить часті затримки із поверненням бюджетом податку на додану вартість (ПДВ) експортерам. Склалося нестикування інтересів керівних загальноєвропейських структур, які прагнули мати більш-менш реальну картину стану угорської економіки, щоб її дестабілізувати

«віруси» після вступу УР до Євросоюзу не зачепили єдиного внутрішнього ринку ЄС, та бажанням частини угорського державного керівництва дещо «прикрасити» стан народного господарства, щоб швидше ввійти до Європейського Союзу.

В процесі інтеграції УР до ЄС були присутні й інші хиби. Зокрема, Угорщині не вдалося вчасно розгорнути чітко організовану й досконалу систему отримання і розподілу коштів з бюджету ЄС на розвиток аграрного сектору. Тому національні сільськогосподарські виробники із значним запізненням після вступу УР до Євросоюзу в 2004 році почали отримувати дотації та іншу підтримку із спеціалізованих єврофондів. Виник конфлікт інтересів між владою та аграріями. Звичним для перших двох років перебування УР в ЄС стало блокування угорськими фермерами автострад та прикордонних переходів сільськогосподарською технікою і навіть їх «тракторні» походи на Будапешт.

У цілому, попри оптимістичні заяви уряду та масову ейфорію громадян під час вступу до Євросоюзу, Угорщина виявилася не зовсім готовою до плинної інтеграції в єдиний внутрішній ринок, торговельний і митний союз ЄС. Соціально-економічний ріст УР поступово гальмувався, і темпи розвитку угорської економіки в 2004-2006 роках стали найнижчими серед центральноевропейських посткомуністичних країн-нових членів ЄС [3]. Найвищими, однак, були рівень інфляції та дефіцит державного бюджету. Але угорська влада як перед загальноєвропейськими структурами, так і перед власними громадянами сором'язливо замовчувала проблему наростання господарських негараздів. Їх вирішення відкладалося на потім. Тому склався подвійний конфлікт інтересів: як між урядом УР та керівними органами Євросоюзу, так і між владою та громадянами. По-перше, уряд УР не зовсім об'єктивно інформував керівні органи ЄС про реальний стан економіки країни, а ті не змогли своєчасно надати «санаційну»

господарську, фінансову, адміністративну, технічну та іншу допомогу угорській стороні. По-друге, угорська влада вельми дозовано подавала інформацію суспільству про передкризові економічні процеси, не ризикувала суттєво скорочувати соціальні та інші програми для зменшення витратної частини і дефіциту державного бюджету загалом, щоб не викликати невдоволення суспільства «гуляшного посткомунізму» (за академіком Я.Корнаї) [4].

Проте під тиском керівних органів ЄС наприкінці 2005 року попередній коаліційний уряд Ф.Дюрчяня вимушений був представити Європейській Комісії жорсткий план оздоровлення угорської економіки та бюджетної економії. Справа в тому, що кожна із центральноєвропейських країн – нових членів ЄС щорічно, зазвичай у листопаді-грудні, звітується перед керівними органами Євросоюзу про тенденції господарського росту і погоджує макроекономічні показники на майбутній рік. Сторонами затверджується план дій уряду в економічній сфері на наступний рік, а також програма на тактичну перспективу, т. зв. конвергенційна програма.

Уряд Угорщини в грудні 2005 року представив на розгляд Європейської Комісії власну конвергенційну програму на 2005-2008 роки. Основна ціль програми – наближення економічних показників країни до рівня, характерного для провідних країн ЄС, створення умов для збалансованого економічного розвитку, підвищення конкурентоздатності економіки, рівня зайнятості населення, підготовка економіки країни до введення євро. Першим кроком на шляху введення євро є виконання країною т. зв. маастрихтських критеріїв щодо бюджетного дефіциту, державної заборгованості та рівня інфляції. Програма розрахована на 4 роки і пов'язана з довгостроковою Програмою стабілізації економіки УР: 2007-2009 роки – створення умов для збалансованого розвитку економіки, 2009-2011 роки – період стабільного динамічного розвитку. Прогнозувалося,

що ВВП в 2006 р. зросте на 4,4%, в 2007 р. – 2,2%, 2008 р. – 2,6%, 2009 р. – 4,1%, 2010 р. – 4,3%, 2011 р. – 4,6%.

В січні 2006 року на засіданні Ради міністрів фінансів країн ЄС угорська програма була схвалена і направлена на доопрацювання для конкретизації елементів структурних реформ, методів, інструментів, завдяки яким поставлені цілі будуть досягнуті. Доопрацьований варіант програми угорський уряд повинен був представити в Єврокомісію до 1 вересня 2006 року. І план жорсткої економії був розроблений та представлений уже новим урядом Ф.Дюрчання в Брюсселі.

Утім, угорська громадськість дізналася про нього пост-фактум. Напередодні виборів соціалісти приховали, як зізнався сам прем'єр, підготовку плану з санації угорської економіки, яким передбачалося не лише скорочення численності держчиновників, але, наприклад, і 10 тис. педагогів, згортання деяких соціальних програм тощо. Тобто суспільство не було проінформовано про дії уряду та його домовленості з Єврокомісією. Виник черговий конфлікт інтересів між угорською владою і суспільством. Саме цей конфлікт і варто вважати основним поштовхом до кризових подій осені 2006 року в Угорщині.

Внутрішньополітична ситуація в УР протягом 2007 року частково стабілізувалася. Уряду соціалістів і лібералів вдалося досягти певних позитивів у соціально-економічному розвитку. До досягнень Кабінету міністрів Ф.Дюрчання за 2007 рік варто віднести:

- Прогнозоване скорочення дефіциту державного бюджету УР з 9,2% в 2006 році до 6,6% у 2007 році. Але і в такому випадку рівень дефіциту держбюджету УР буде одним із найвищих серед 27 країн-членів Євросоюзу.
- Чисельність працівників бюджетної сфери зменшилася на 6%, при цьому найбільше – на 28% була скорочена кількість працівників центральних міністерств.

- Уряд ввів окремі платежі для пацієнтів за послуги у сфері охорони здоров'я, раціоналізував сітку лікарень, обмежив кількість ліжок-місць у них.
- Державний фонд, з якого фінансується сфера охорони здоров'я, вперше за десять років завершив свою діяльність за 2007 рік з плюсовим балансом.
- Відмінено обов'язкове членство спеціалістів сфери охорони здоров'я в лікарських професійних спілках.
- З 2007-2008 навчального року вводиться платне навчання у вузах УР.

Проте найбільш відомий угорський економіст – академік, професор Гарвардського університету Янош Корнаї вважає, що життєво необхідні реформи в УР зараз здійснюються лише фрагментарно і непослідовно. На його думку, сучасні заходи уряду Ф.Дюрчання нагадують «пакет» реформ колишнього міністра фінансів УР Лайоша Бокроша з 1995 року. Їх реалізація привела до стабілізації угорської економіки, але тільки тимчасово. Заходи Л.Бокроша не були надалі підкріплені більш глибокими реформами, і позитивний ефект перетворень швидко вичерпався. На превеликий жаль, як констатує Я.Корнаї, – одне і те ж покоління населення УР змушене уже вдруге переживати стабілізацію, яка супроводжується стражданнями.

Уряд Ф.Дюрчання не ризикує вводити радикальні заходи, щоб знову не викликати конфлікт інтересів і суспільне невдоволення та масові виступи громадян. Однак рівень інформованості угорського суспільства з боку влади після кризових подій 2006 і 2007 років суттєво зріс. Наприклад, в листопаді 2007 року уряд навіть попередньо виніс на громадське обговорення Стратегію зовнішніх зв'язків Угорщини до 2020 року. Вона передбачає прозору політику влади на міжнародній арені, а в сфері поглиблення європейської інтеграції і взаємин з ЄС наступне [5]:

1. УР прагне стати активним творцем подальшого поглиблення процесу розбудови Об'єднаної Європи.
2. Пріоритетні напрями на тактичну перспективу:
 - приєднання до Шенгену – вільне пересування, правовий захист громадян УР по всій території ЄС;
 - підготовка до головування в 2011 році в РЄ;
 - підтримка Лісабонської стратегії підвищення конкурентоспроможності ЄС;
 - підготовка до введення євро і вступу УР до євროзони;
 - раціональне використання коштів бюджету ЄС на 2007-2013 рр.

І таким шляхом – посиленням інформованості громадськості сучасна угорська влада прагне добитися консенсусу суспільства щодо політики УР в ЄС та стосунків країни з Євросоюзом.

Разом з тим, до обговорення нової Стратегії зовнішніх зв'язків Угорщини широко залучаються представники угорської національної меншини з сусідніх держав, в тому числі України. Так, в листопаді 2007 року за участю міністра закордонних справ Угорщини Кінги Гьонц і представників 9-ти організацій закордонних угорців, у т.ч. й України, в Будапешті відбулося обговорення Стратегії зовнішніх зв'язків Угорщини.

Метою зустрічі керівника МЗС Угорщини з представниками організацій угорців Австрії, Румунії, Словаччини, Словенії, Сербії, Хорватії, а також Демократичної спілки угорців України та Культурної спілки угорців Закарпаття було надати первинну інформацію з урядових джерел про стратегію зовнішніх зв'язків, що формується шляхом широкого обговорення. Як зазначається у повідомленні МЗС Угорщини, ця зустріч свідчить про відкритість, з якою керівництво країни звертається до окремих прошарків угорців, розуміючи, що всеосяжну стратегію зовнішніх зв'язків на тривалий період можна сформулювати і прийняти лише за умови передування

цьому всебічного й ґрунтового інформування, а також суспільного обговорення [6].

Таким чином, державні органи Угорщини широко інформують закордонних угорців про стратегічні напрями угорської зовнішньої політики та європейської і євроатлантичної інтеграції УР. І навіть більше, – активно залучають представників угорської національної меншини з сусідніх держав, у т.ч. України, до відкритого громадського обговорення концептуальних засад державної довгострокової Стратегії зовнішніх зв'язків Угорщини.

Позитивні моменти угорського досвіду варто застосувати як для підвищення рівня інформованості українського суспільства з питань європейської та євроатлантичної інтеграції (в тому числі серед полінаціонального за складом населення Закарпаття), так і для значно ширшого, ніж зараз, інформування закордонного українства з питань євроінтеграційної стратегії Української держави.

Список використаної літератури

1. Центральнo-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3 т. Т.3: Трансформации 90-х годов. – Ч.2. –М.: Наука, 2002. – С.115.
2. Сагайдачний И. Венгрия: бой за демократию и реформы // Зеркало недели. – 2006. – 7-13 октября. – С.5.
3. Головач А.Й. Угорщина в Європейському Союзі: специфіка постсоціалістичної трансформації та європейської інтеграції // Науковий вісник УжНУ. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Випуск 7-8. – Ужгород: Вісник Карпат, 2007. – С.356-362.
4. Корнай Я. Макростабілізація в Венгрії: політeкономический аспект //Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 2. – С.13.
5. Magyarország Külkapcsolati Stratégiája. В.: KM, 2007.– о.13.
6. Ваш С. Угорці Закарпаття взяли участь в обговоренні стратегії зовнішніх зв'язків Угорщини //http://zakarpattya.net.ua.

*Микола МАКАРА
Євген БЕВЗЮК*

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯК СКЛАДОВА СТАБІЛЬНОСТІ ТА ІНТЕГРАЦІЇ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Під час реалізації стратегічного курсу політичного керівництва України на вступ до Організації Північноатлантичного договору важливого значення набуває активізація інформування громадської думки про цілі, перспективи, здобутки та актуальні питання євроатлантичної інтеграції України. Одним з актуальних питань інтеграції залишається така його складова частина, як державна політика в етнічній сфері. Саме цьому питанню присвячена стаття.

The consolidation of society in a region and in separate countries still remains a problem. Modern science determines ethnic and ethnopolitical processes and their consequences as the stage of development of civilization. Thus civilization is determined as a «aggregate of ethnic groups, which develop a general way, have identical lines in a financial, industrial and legal crop, alike spiritual values and ideals. Examining ethnopolitical factors of stabilizing in the Central and South-Eastern Europe, it is impossible to ignore circumstance that almost entire countries of region are inwardly heterogeneous and also have ethnic, racial and religious associations. So that differences and conflicts between these groupments play a considerable role in the policy of these states.

© *Макара Микола Петрович* — кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства та міжнародного туризму Закарпатського державного університету

© *Бевзюк Євген Володимирович* — кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Закарпатського державного університету

У науковій літературі можна знайти достатню кількість праць, які враховували б намагання людства та тривалі спроби політиків знайти дефініцію, за якою можна було б приховати конфліктний характер відносин між етнічною меншістю і більшістю[1]. Проблема націй і правового забезпечення співіснування більшості та меншості не залишилися поза увагою таких відомих німецьких мислителів, як Фіхте (1762-1814) [2], Гегель (1770-1831) [3], Ф.В.Ніцше (1844-1900) [4]. Певний внесок у розвиток теорії співіснування більшості та меншості вніс відомий німецький філософ, правознавець, прибічник позитивізму Г.Єллінек (1851-1911). Він розробив сучасну політико-правову концепцію збереження малих народів, яка полягає в тому, що рух за розширення правової бази етноменшин не може не спиратися на національне; по-перше, тому що воно покликане відстояти традиційні культурні цінності етносу, а по-друге, тому що майбутня цивілізаційна цілісність лише тоді буде життєвою і стійкою як система, коли її внутрішня структура буде складною, різноманітною та забезпечена правовою підтримкою [5].

У радянській юридичній науці проблема національних меншин не одержала адекватного відображення. Якщо не рахувати партійно-пропагандистської літератури КПРС і статей, у 1917-1991 рр. було випущено лише кілька видань. Так, у зазначений період вийшли у світ книга Б.А.Александрова про становище етнічних меншин у післявоєнній Європі, дисертаційні дослідження з питань захисту національних меншин Г.Є.Жванії і А.Х.Абашидзе, історико-правовий нарис на ту ж тему Г. Є. Жванії (Тбілісі, 1959) і робота, написана в 1991 р. А. Х.Абашидзе разом з І.П.Бліщенко [6]. Слід зазначити, що іноді питання, пов'язані з етнічними меншинами в СРСР або долею росіян за кордоном, зачіпалися в роботах фахівців інших галузей науки, насамперед етнографів, етносоціологів, істориків.

У вітчизняній науці комплексом питань, пов'язаних з теорією і практикою міжнародно-правового захисту національних меншин, займається вітчизняний науковець М.М.Товт, який написав на цю тему низку наукових статей та захистив дисертацію [7]. З нових досліджень увагу привертає виступ народного депутата України І.Ф.Гайдоша на міжнародній конференції, де він висловив низку критичних зауважень з приводу реформ, які проводяться в Україні по відношенню до національних меншин» [8, с.14].

Автори статті ставлять перед собою мету розглянути окремі аспекти проблеми етнонаціональних відносин і національних меншин в сучасних умовах взаємозв'язаного світу. Спроба авторів дати відповідь на поставлені запитання має за мету не тільки розкрити теоретичні проблеми, але й певним чином носить прикладний характер для України, яка спрямовує законодавчу національно-правову діяльність в русло розбудови поліетнічного, мультикультурного суспільства.

Докорінні політичні та економічні перетворення, що відбулися в Центральній та Східній Європі на рубежі ХХ-го і ХХІ століть, зробили етнічний фактор одним з вирішальних аспектів сучасного життя. Це пов'язано з тенденцією світового розвитку, яка отримала назву «етнічний ренесанс». Дослідники цього явища вказують на його глобальний характер. Одна з найбільш повних характеристик явища виглядає так: «Етнічний ренесанс – украй суперечливий. Цей процес сприяє відродженню, збереженню, розвитку духовних і культурних надбань етнічностей (мови, культури, способу життя, звичаїв, традицій тощо). Це збагачує як саму етнічність, так і людство в цілому, перешкоджає його уніфікації й стандартизації. Проте це й призводить до подальшого розмежування і фрагментації людства, до створення умов для виникнення нових конфліктів, зародження потенційних сепаратистських тенденцій, тобто є загрозою етнополітичній безпеці».

До причин етнічного ренесансу та його політизації спостерігачі відносять присутність інших, «чужих» етнічних груп. Поширюється думка, що більшість народів вважає за краще, щоб ними «погано керували свої етнічні брати, ніж добре це робили чужинці». Тому останні майже повсюдно сприймаються як окупанти і колонізатори [9].

Тим, хто в ході державотворення нехтує етнічним фактором, варто нагадати, що саме атмосфера недовіри, нерівності, що переростає у ворожість у національних відносинах, привела до розпаду СРСР та інших багатонаціональних держав. Негативний характер міжнаціональних відносин став дестабілізуючим фактором політичного життя новоутворених держав. Хіба не це виявилось у сепаратистських рухах у Придністров'ї, Абхазії, Чечні, Криму?

Отже, консолідація суспільства в регіоні і в окремих країнах зокрема залишається актуальною. Спробуємо це довести.

Варто нагадати думку С.Хантінгтона, що відносини між групами з різних цивілізацій ніколи не будуть близькими; вони застаються холодними, досить часто – ворожими, але у більшості випадків встановлюються опосередковано. До цього варто додати, що конфлікти між цивілізаціями набувають двох форм. На локальному рівні – між сусідніми державами, які належать до різних цивілізацій (Сербія – Хорватія), між різноцивілізаційними групами всередині держави та між групами, які намагаються створити нові державні утворення на уламках старих (Косово в Сербії, Сербська Країна в Боснії та Герцеговині, Придністров'я в Молдові).

На постсоціалістичному просторі конфлікти найчастіше виникали між мусульманськими та християнськими спільнотами. Відвернення потенційних конфліктів та врегулювання існуючих є нагальною потребою подальшого існування людства, і цьому повинно сприяти рівноправне співробітництво

всіх країн, незважаючи на їхню цивілізаційну належність. Етнополітична стабілізація в Центральньо-Південно-Східноєвропейському регіоні можлива тільки на принципах демократії та культурного розмаїття в рамках національного суверенітету і територіальної цілісності.

Етнічні й етнополітичні процеси та їхні наслідки нинішня наука визначає як об'єктивно необхідний етап розвитку цивілізації. При цьому сама цивілізація визначається як «сукупність етнічних спільностей, які розвиваються загальним шляхом, мають однакові риси в матеріальній, технічній і правовій культурі, схожі духовні цінності та ідеали» [9, с.17].

Розглядаючи етнополітичні чинники стабілізації в ЦПСЄ, не можна ігнорувати той факт, що майже всі країни регіону внутрішньо різнорідні й мають дві і більше етнічних, расових та релігійних спільнот. Чимало країн поділені настільки, що відмінності й конфлікти між цими угрупованнями відіграють значну роль у політиці цих держав. Життя показало, якщо відмінності надто великі, то вони можуть спричинити масове насильство і загрозувати існуванню самої країни.

Така загроза і рухи за автономію або відділення виникають тоді, коли культурні відмінності співпадають з географією розселення. Якщо культура і географія не співпадають, як твердять експерти, збіг може бути досягнутий шляхом геноциду або вимушеної міграції. Події на просторах колишньої Югославії першої половини 90-х років минулого століття – тому підтвердження. Інший приклад відмінності культур і географії – Придністров'я, становище росіян в Естонії, Латвії.

В етнополітології вже утвердилося визначення країн розколотих і надколотих. На прикладах країн регіону це можна проілюструвати так: розколоті країни відрізняються від надколотих тим, що в них домінує одна цивілізація, але їхні лідери хочуть змінити цивілізаційну ідентичність. Населення

розколотих країн згодне з тим, що вони собою уявляють, але по-різному тлумачать свою належність до певної цивілізації.

Надколотими вважають країни, де значні групи населення належать до різних цивілізацій. Напруженість між ними виникає тоді, коли більше угруповання, що належить до однієї і тієї ж цивілізації, намагається перетворити державу на власний політичний інструмент, а свою мову, релігію і символи – на державні. Прикладів тому в регіоні більш ніж достатньо.

Наприклад, політика Румунії по відношенню до молдавської державності більш ніж прозора і, на думку оглядачів, означає її поглинання Румунією. 1 липня 2006 року президент Румунії Т.Бесеску заявив, що після возз'єднання Німеччини Румунія залишається єдиною країною, розділеною на дві частини. Об'єднання Румунії з Молдовою має здійснитися всередині Євросоюзу після входження першої в цю структуру у січні 2007 року, а другий легше це зробити, якщо об'єднається з Румунією.

Така позиція керівництва сусідньої держави в молдовській еліті викликала неоднозначне розуміння. Так, прихильники об'єднання з Румунією не становлять більшості в Республіці Молдова, і втрачають керівні позиції. Молдовська еліта не бажає таких змін. Що ж до простих громадян Молдови, то вступ таким чином до ЄС дозволило б розв'язати проблему безробіття за рахунок європейського ринку праці.

Крім того, румунське законодавство дозволяє громадянам Молдови, як, до речі, і українським буковинцям, отримати паспорт громадянина Румунії. В цьому році вже понад мільйон молдаван подали заяви на отримання румунських паспортів [10].

Щодо України, то підмічено, що у свідомості національних меншин якщо й існують вияви національної образи, то вони адресовані колишньому сталінському режимові: у кримських татар та турок – за депортацію, у поляків, угорців та румунів

– за репресії, у русинів – за позбавлення етнічної ідентичності, у євреїв – за приховану дискримінацію тощо.

Дослідники звернули увагу на цікавий момент: саме ті національні меншини, у свідомості яких яскраво виявлені ці історично сформовані образи щодо радянського режиму, виявились лояльнішими до ідеї української державності, аніж ті меншини, у свідомості яких ці образи майже відсутні.

Однак тоталітарне минуле надовго позначилося на між-національних відносинах. Хіба ми вже повністю позбулися атмосфери недовіри, яка породжує взаємні претензії влади до національних меншин і навпаки? У ЗМІ не так вже й рідко знаходимо матеріали про факти національної упередженості, висловлення негативного ставлення до інших національностей, прояви національної ксенофобії тощо.

Особливістю Центрально-Південно-Східної Європи є те, що більшість країн цього регіону утворилися в результаті розпаду Радянського Союзу і Югославії, що спричинило виникнення нових політичних кордонів, що за своїми масштабами в цьому плані не поступається наслідкам двох світових війн.

Конфліктний потенціал, який звільнився в результаті розпаду двох велетенських федерацій, з плином часу змінив форми прояву. Недарма на початку 1990-х років чимало дослідників схилилися до думки про неможливість не тільки врегулювання, але й затухання воєнно-політичних конфліктів на пострадянському і постюгославському просторах.

Домінувала точка зору, що ці конфлікти з великою ймовірністю перекинуться на інші регіони, де ситуація була зовні спокійною, але передумови для етно-конфесійних суперечок мали місце. При цьому потенціал міжнаціональних конфліктів та етнотериторіального сепаратизму проглядається не тільки на пострадянському та постюгославському просторі, а й в Західній Європі, де інтеграційні процеси протікали не

одне десятиріччя і, здавалось б, повинні вивести розуміння національного питання на принципово інший рівень.

За час, що минув після розвалу колишніх «імперій», в регіоні відбулося чимало цікавих явищ. Наприклад, для багатьох народів, які виявилися меншинами в нових незалежних державах, цілком природним було (і є) підвищити статус своєї території. В ряді випадків ці території вже мали автономію в рамках колишніх союзних республік, в інших випадках йшлося просто про «бездержавні» етнічні меншини. Далеко не завжди подібні ситуації приводили до серйозних конфліктів. Так, поступово зійшли нанівець вимоги створити польську територіальну автономію в Литві, російську – в Естонії і Латвії, спеціальну самоврядну територію в Закарпатті тощо. Не зросло і число прибічників федералізації України, орієнтованої на відособлення російськомовних регіонів сходу і півдня країни і особливо Криму.

Централізовані спроби ввести конфедеративну модель у відносини між окремими республіками в складі Російської Федерації (Татарстан) і федеральним центром, які розгорталися на початку 1990-х років, загрожували поширенням трагічного досвіду Чечні.

На території колишньої Югославії косовський приклад не побажала повторити Воеводина, яка, до речі, в часи СФРЮ користувалася таким же статусом автономного краю у складі Сербії, як і Косово. Причому тут є значна доля угорського населення, яка, щоправда, не становить більшості, як албанці в Косово.

В тих випадках, коли автономні утворення та націоналістичні лідери окремих спільнот твердо настоювали на підвищенні статусу своїх територій аж до відокремлення від «метрополій» (Косово, Абхазія) або шляхом зміни державної належності (Нагорний Карабах), неминуче виникали збройні

конфлікти. В ході цих конфліктів виявилось одне з протиріч міжнародного права. Якщо керівники нових незалежних держав, чий кордон був порушений «сепаратистами», апелюють до принципу територіальної цілісності, то «самопроголошені» (не визнані) держави наголошують на праві націй на самовизначення.

Однією з особливостей пострадянських конфліктів є і те, що останні на перший погляд не мали етнічної чи релігійної основи, а були пов'язані в першу чергу з соціальними факторами. Йдеться про Придністров'я, де суперечлива спільнота, сформована в умовах переважаючого індустріального характеру цього регіону (на противагу в основному аграрному Правобережжю Дністра) відмовилася приймати ті принципи національного будівництва (а фактично конструювання «другої румунської нації»), які на рубежі 80-90 років стали нав'язуватися націоналістами «титового» етносу тодішньої Молдови. Іншими словами, йшлося про ототожнення молдован з румунами, перехід молдавської мови на латинську графіку і оголошення її єдиною державною мовою в республіці.

Конфлікт в Придністров'ї фахівці вважають таким, що носить виражений соціально-територіальний характер, хоча в ньому використані інструменти, що мають етнічну природу.

Увагу спостерігачів привертає також Чорногорський прецедент. Відомо, що після розпаду старої Югославії в 1991 році Сербія і Чорногорія юридично і фактично являли собою договірну федерацію, яка в 2003 році (при посередництві Євросоюзу і за згодою обох сторін) перетворилася в перехідне конфедеративне утворення з правом Чорногорії на відокремлення після трьохрічного терміну. Що і було зроблено. Чорногорія в 2006 році стала суверенною державою. Поняття «територіальна цілісність» стосовно такої єдності Сербії і Чорногорії в міжнародно-правовому розумінні було суто тимчасовим.

Постійним джерелом конфліктів у ряді країн регіону (Латвія, Естонія) є постійне видавлювання «нетитульного» населення – в першу чергу росіян. Це видавлювання нібито не носить насильницьких форм, але виражається в дискримінаційних законах, які регулюють питання громадянства, отримання освіти рідною мовою, працевлаштування тощо.

Нарешті, варто додати, що етнополітичні конфлікти часто доповнюються енокримінальними. Зіткнення на етнічному ґрунті інколи використовується кримінальними угрупованнями, мета яких – використання масових заворушень для того, щоб заволодіти майном жертв чи відсторонити конкурентів, що займають вигідні позиції в системі «етнічного розподілу праці» [11].

Минулий і сучасний розвиток регіону засвідчує, що мирне співжиття різних національних, етнічних, мовних, релігійних меншин є позитивним, а також і єдиним фактором, який служить джерелом культурного взаємозбагачення. Але ж є і другий висновок: конфлікти на етнічному ґрунті досить часто супроводжуються насиллям, жертвами і руйнаціями, ставлять під загрозу єдність держав, а також загальний мир і безпеку.

В сучасних умовах взаємозв'язаного світу проблема етнонаціональних відносин і національних меншин набуває особливого значення. Вона детермінується повсюдним зростанням національної свідомості народів.

Список використаної літератури

1. Докладніше про це можна прочитати у філософів: Платон. Закони. Кн. четвертая // Платон. Государство. Закони. Политика. – М., 1998; Аристотель. Политика. Афинская политика. – М., 1997; Эразм Роттердамский. Жалоба мира // Антология мировой политической мысли. – М., 1997. – Т. 1; Спиноза Б. Богословско-политический трактат, содержащий несколько рассуждений, показывающих, что свобода философствования не только может быть допущена без вреда благочестию и спокойствию государства, но что она может быть отменена не

- иначе, как вместе со спокойствием государства и самим благочестием. – Минск, 1998; Ваттель Э. Де. Право народов, или Принципы естественного права, применимые к поведению и делам наций и суверенов. – М.: Наука, 1960; Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права // Об общественном договоре. Трактаты. – М., 1998.
2. Fichte. Grundlage des Naturrechts. – Jena und Leipzig, 1797. – Theil II.
 3. Гегель Г.В. Философия права. – М., 1990.
 4. Ницше Ф. Сочинения. В 2-х томах. – М., 1990.
 5. Еллинек Г. Общее учение о государстве // Антология мировой политической мысли: В 5-ти томах. – М., 1997.
 6. Жвания Г. Международно-правовые гарантии защиты национальных меньшинств. – Тбилиси: Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1959. – 132 с.; Абашидзе А. Международно-правовые проблемы защиты национальных меньшинств: Автореферат дис. канд. юрид. наук / Гос. ком. СССР по нар. образованию. Ун-т дружбы народов им. П. Лумумбы. – М., 1988. – 20 с.; Абашидзе А. Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву. – М.: «Права человека», 1996. – 476 с.; Абашидзе А., Блищенко И. Проблема правового статуса национальных меньшинств // США: Экономика, политика, идеология. – 1995. – № 12. – С. 91-102.
 7. Товт М.М. Міжнародно-правовий захист національних меншин / Автореферат дис. на здобуття ст. канд. іст. наук. – К., 2002. – 16 с.
 8. Гайдош І.Ф. Про актуальні проблеми законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні // Правовий статус національних меншин: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород, 2003.
 9. Здіорук С.І., Кремень В.Т., Міщенко М.Д. Національно-політичні рухи та їх вплив на державне управління. – К.: НІСД, 1998. – С.10.
 10. Смирнов П. Приднестровская завязка // www.dsrah.ua.
 11. Попов А. Причины возникновения и динамика развития конфликтов // Идентичность и конфликт в постсоветских государствах. – М., 1997. – С.286.

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ І МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Соціальний міжетнічний конфлікт – це взаємна і відкрита боротьба соціальних суб'єктів, спровокована різними або протилежними інтересами. Боротьба буржуа і пролетарів за державну владу, Чечні і Росії за територіальну цілісність (суверенітет Чечні), України і Заходу через формаційну структуру – усе це соціальні конфлікти. Соціальний конфлікт можна визначити також як протиборство соціальних суб'єктів у процесі реалізації своїх інтересів і свого самоствердження в суспільстві.

Соціальний конфлікт завжди виникає через розбіжність інтересів суб'єктів. Це два однакових інтереси у різних суб'єктів з приводу того самого предмета – об'єкта інтересів. Наприклад, Чечня хоче керувати своєю територією, що допускає її суверенітет. А Росія хоче мати у своєму складі Чечню і розпоряджатися її нафтою. У цьому випадку інтересом виступає свідомо мета (представлення про передбачуваний результат дії), пов'язана з потребами суб'єкта.

Соціальний конфлікт виникає через який-небудь об'єкт, на якому зіштовхуються інтереси різних суб'єктів.

Предметом соціального конфлікту вважається та сторона об'єкта, через яку зіштовхуються інтереси різних суб'єктів. З погляду М. Пірена, предметом національних конфліктів є національні

цінності (мова, релігія, історія, традиції, символи і т.п.), прагнення народів до збереження і розвитку своєї природокультурної ідентичності в боротьбі з іншими народами, що претендують на ті ж національні цінності [1, с. 154–162].

Зокрема, предметом Придністровського конфлікту є суверенітет цієї території, хоча треба зауважити, що юридично на території (ПМР) здійснюється молдовський суверенітет, а фактично суверенітет самопроголошеної республіки, яка має всі атрибути державності. Виявлення предмета соціального конфлікту – досить складна розумова операція. Мається на увазі те, що його учасники, як правило, приховують від громадськості предмет свого соціального конфлікту через моральні (непрстойно) чи політичні інтереси.

У цьому руслі необхідно звернути увагу на рольову поведінку учасників конфлікту, вони поділяються на: протиборчих, підбурювачів, організаторів, союзників (пособників, співучасників), очевидців, жертв, посередників, суддів. Учасники конфлікту поводяться у залежності від тієї ролі, що вони обрали собі чи яка випала їм випадково. Роль – це ідеальна модель поведінки соціального суб'єкта з властивим йому статусом (правами й обов'язками). Наприклад, статус І. Смирнова як президента Придністров'я. Рольова поведінка (виконання ролі) учасників соціального конфлікту визначається не тільки їх бажаннями і інтересами, але і ситуацією, у якій вони виявилися. Наприклад, ситуація того ж таки Смирнова і ситуація Вороніна.

Іноді учасники соціального конфлікту імітують свою рольову поведінку, коли ситуація цього вже і не вимагає. Як правило, така поведінка пов'язана з амбіціями, ментальністю, характером людей.

Організатори. Організаторами називають суб'єктів, що намічають, планують, підштовхують протиборчих суб'єктів до соціального конфлікту. Організатор і протиборчі суб'єк-

ти можуть збігатися, але можуть і не збігатися. У випадку з Придністров'ям організатора досить важко визначити в силу того, що існує як суб'єкт, що зацікавлений у своїй присутності враховуючи його геополітичні амбіції (РФ), сторона, якій вигідне сьогоднішнє статус – кво, з очевидною орієнтацією на Російську Федерацію (ПМР), плюс кримінальні олігархічні кола, які використовують статус Придністров'я для своїх контрабандних схем [2].

Протиборчі сторони. Протиборчими (конфліктуючими) сторонами є суб'єкти, інтереси яких по даному предмету не збігаються і які ведуть між собою боротьбу. Виявити протиборчі сторони найчастіше дуже важко. Насправді протиборчими сторонами придністровського конфлікту є не Молдова і Придністров'я, а адміністрації Вороніна і Смирнова. На думку автора, переговори щодо придністровського врегулювання — це лише одна з ділянок масштабної боротьби Росії та Заходу за вплив у СНД, що загострилася після президентських виборів 2004 р. в Україні та подій, що відбулися після них, тому ці суб'єкти можуть мати опосередкований характер.

Підбурювачі. Підбурювачами називають тих учасників соціального конфлікту, що самі в ньому не беруть участь, але підштовхують до нього протиборчі сторони. Підштовхування здійснюється через поширення помилкової чи секретної інформації, що принижує одну зі сторін і викликає її гнів, через здійснення економічних чи військових диверсій. Доцільно додати, що у випадку з Придністров'ям має місце знову ж таки опосередкована роль Російської Федерації. Утім, як зазначають російські і придністровські видання, Україну і Молдову також можна віднести до підбурювачів, оскільки в їх трактуванні ці країни виконують завдання Заходу, і всі їх намагання сприймаються як такі, що направлені проти Придністров'я. Потрібно не забувати роль Румунії у цьому процесі, яка, м'яко

кажучи, не відмовилась би приєднати Молдову до своєї території, тому це питання вимагає окремої дискусії [3, с. 6–7].

Союзники та жертви. Союзники (пособники, співучасники) – це суб'єкти, що беруть участь у соціальному конфлікті опосередковано, через надання порад, ідеологічну, економічну, військову допомогу одній з конфліктуючих сторін. Хтось викрикує гасла, хтось постачає зброєю. У міжнародних відносинах посередництво агресії розглядається як серйозний злочин. Щодо союзників, тут зрозуміло одне. Роль РФ, що прикривається гаслами про піклування про свою етнічну меншину, зводиться до економічної щомісячної допомоги, а також військової присутності, якій вона вже мала покласти край ще у 2002 році, тому автор вважає це відвертим проявом союзництва і відходу від своїх обов'язків країни-гаранта.

Посередники і судді. Посередники і судді – це суб'єкти, що стають між протиборчими сторонами для завершення соціального конфлікту. Вони повинні виявити предмет конфлікту, організаторів, співучасників, жертв, показати ціну соціального конфлікту і переконати його учасників у необхідності завершення. У цьому контексті необхідно згадати Україну, яка з моменту її втручання у конфлікт зберігала тільки видимість гаранта та посередника, аж до 2005 року, коли був представлений план врегулювання придністровської кризи. Це була смілива заява на статус регіонального лідера, який наша держава поки що не отримала, зважаючи на «заморожений» характер конфлікту. Посередниками у конфліктах виступають ОБСЄ, ООН і інші міжнародні організації [1, с. 245–247].

Становлення соціального конфлікту являє собою латентний період і включає кілька стадій відносин між соціальними суб'єктами, одним із яких є конфліктна ситуація.

Конфліктна ситуація представляє сполучення у часі і просторі суб'єктів з протилежними інтересами. Під час

конфліктної ситуації по різні сторони знаходяться соціальні суб'єкти з протилежними ідеями, переконаннями, інтересами, емоціями, а між ними – предмет конфлікту, на який вони претендують. На думку дослідника, конфліктна ситуація набрала свого вигляду у 80–х роках, коли почалась відкрита конфронтація з приводу мовного питання. *Конфліктна ситуація* – це не сам конфлікт, а тільки його початок, що може і не мати продовження, якщо правильно усвідомити й оцінити ситуацію, а також стримати свої інтереси й емоції.

Усвідомлення (сприйняття, осмислення, оцінка) конфліктної ситуації соціальними суб'єктами не завжди відповідає дійсному стану справ. Від усвідомлення конфліктної ситуації залежить подальший розвиток конфлікту. Конфліктна ситуація може надалі привести до конфлікту, але може у нього і не перерости. На жаль, не у випадку з Придністров'ям. На переконання автора, Республіці Молдова не варто було так просувати жорстку мовну політику. Це хибна стратегія, і Україна має яскравий приклад – маніпулювання мовним питанням може привести до розколу країни.

Конфліктна ситуація створюється або свідомо її організаторами, або виникає стихійно в результаті випадкових і непродуманих дій, але найчастіше є результатом і першого, і другого. Перекручування в усвідомленні конфліктної ситуації може досягти значних розмірів, після чого конфлікт стає неминучим, і раніш, і особливо зараз, цього можна досягти шляхом маніпулювання масовою свідомістю за допомогою ЗМІ.

Соціальна напруженість являє собою стан потенційних учасників соціальних конфліктів, що виражається в емоціях, настроях, поглядах, поведінки, і характеризує стан психіки, свідомості і поведінці соціальних суб'єктів. Соціальна напруженість виникає у результаті неузгодженості між потребами, інтересами, сподіваннями суб'єктів і ступенем їх задоволення. Так, соціальною напруженістю може вважатися період з 1989

по 1992 роки, коли протиборчі номенклатури тільки поглиблювали конфлікт. Це зводилось до прийняття суперечливих законодавчих актів, визнання або невизнання незалежності інших держав (випадок з Литвою) і т.д.

Становлення соціального конфлікту містить у собі конфліктні дії однієї з протиборчих сторін проти іншої. Конфліктні дії носять відкритий (публічний) характер, що також свідчить про можливість переходу конфлікту зі стадії становлення (підготовки) до стадії розгортання (ескалації). Конфліктними вважаються дії, що пригнічують переконання, інтереси, почуття соціальних суб'єктів: матеріальні, економічні, політичні, ідеологічні, моральні, релігійні. Наприклад: наприкінці 1991 р. І. Смирнов сформував перший загін Національної гвардії, паралельно були створені підрозділи придністровської міліції. Командування 14-ї армії передало цим новим військовим структурам Придністров'я 20 тис. одиниць зброї. Діяльність парамілітарних збройних формувань Придністров'я призвела до їх зіткнення з республіканськими силовими структурами. Перша збройна сутичка відбулася 13 грудня 1991р. [4,с. 90–98].

Таким чином, становлення соціального конфлікту включає наступну послідовність етапів: конфліктна ситуація – соціальна напруженість – конфліктні дії.

Розгортання соціального конфлікту характеризується насамперед використанням різноманітних насильницьких дій обома сторонами і втягуванням у конфлікт союзників, жертв, посередників, очевидців. Автор під насильством (насильницькими діями) розуміє такі форми конфліктних дій (обмеження інтересів суб'єктів), що пов'язані із загрозою їх волі, права існуванню і життю. Ідеологічна боротьба може набрати насильницького характеру в умовах монополії на інформацію, характерну для тоталітарних режимів (радянсько-

го, фашистського, нацистського й ін.). У цьому випадку людей позбавляють об'єктивної інформації і нав'язують їм одну точку зору. Зараз, в умовах панування телебачення і монополії на нього, можливості маніпулювання свідомістю без відома її одержувачів різко зростають. Саме тому таке велике значення має свобода ЗМІ. Сьогодні придністровська еліта повністю ігнорує свободу слова, людям нав'язують одну, вигідну для керівництва позицію, що проявляється, наприклад, у результатах референдумів, або відсутності громадських організацій євроінтеграційного типу. Все це залишки радянської моделі керування країною.

Дії, що характеризують розгортання соціального конфлікту, можуть завершитися перемогою однієї зі сторін, взаємним знищенням, перемир'ям, а можуть перейти на ступінь ескалації – інтенсифікації, розширення і поглиблення.

Ескалація конфлікту відбувається тоді, коли інтереси протиборчих суб'єктів набувають антагоністичного характеру, коли соціальна напруженість між ними досягає значної сили, коли обом сторонам нанесено серйозний людський, матеріальний, політичний, економічний, моральний і психологічний збиток. Протягом ескалації і кульмінації збройного протистояння ворогуючі сторони вдавалися до різних форм і видів бойових дій. Молдавська сторона використовувала як наступальні дії, так і позиційну оборону. Придністровська – позиційну оборону, систематичні та контрнаступальні бойові дії. Придністровські гвардійці та загони козаків досить часто вдавалися до терористичних актів і диверсійних заходів.[5,с. 248–256].

Остаточо вирішити той чи інший міжетнічний конфлікт неможливо. Поки існують етноси, будуть періодично виникати протиріччя у їх взаємодіях. Отож, проблема полягає в тому, щоб виявити міжетнічні протиріччя, не допустити застосування насильства, знайти ефективні способи врегулю-

вання суперечливих питань. Йдеться, по суті, про управління міжетнічними конфліктами у поліетнічному суспільстві.

Якщо міжетнічний конфлікт не вдалося виявити і попередити на стадії зародження, то першочерговим завданням є припинення насильства (якщо воно мало місце). Далі необхідно перевести конфліктну взаємодію сторін у форму діалогу. З моменту підписання Московської угоди конфліктуючі сторони взяли на себе зобов'язання вжити всіх необхідних заходів для повного припинення вогню, а також будь-яких бойових дій одна проти іншої. З припиненням вогню сторони протягом тижня відвели свої війська, нерегулярні збройні формування, бойову техніку і зброю з лінії протистояння. Це дозволило створити зону безпеки між ворогуючими сторонами [6, с. 16–17].

Якщо діалог між суб'єктами конфлікту з тих чи інших причин неможливий, то виникає необхідність залучення посередників. Посередництво є найбільш м'якою формою участі третьої сторони у врегулюванні конфлікту. Цей вид вирішення конфлікту також присутній у придністровській проблемі. Україна та Росія разом з ОБСЄ сьогодні є посередниками вирішення конфлікту, проте такі впливові міжнародні гравці, як США та ЄС, останнім часом також виявляють значний інтерес у врегулюванні конфлікту. Це пояснюється в першу чергу геополітичними інтересами цих суб'єктів. Враховуючи статус посередництва України і інших учасників у врегулюванні придністровського конфлікту, автор вважає за доцільне розкрити теоретичну сторону такого явища, як медіаторство.

У ролі третьої сторони (медіатора) при врегулюванні конфліктів виступає, як правило, одна людина, рідше – група з двох–трьох і більш професіоналів. У ролі медіаторів можуть виступати і держави (наприклад, Алжир у ситуації улагоджування відносин між Іраном і Іраком у 1975 р.).

Медіація – один з найбільш древніх засобів розв’язання конфліктів. Медіація має сталі традиції. Наприклад, вона існувала здавна в Китаї, у країнах Африки, де старійшини роду, племені виступали у якості своєрідних професійних медіаторів, забезпечуючи безконфліктне вирішення проблемних і конфліктних ситуацій [7, с. 198–200].

Медіація як суспільно значима діяльність сформувалася в США на початку 60-х років. Поява інтересу до професійної медіації в країні, де велика самостійність окремих структур суспільства, цілком закономірна. У США випускається ряд журналів, що обговорюють проблеми медіації, наприклад «Щоквартальний журнал з медіації». У 1983 р. заснований Національний інститут розв’язання конфліктів, до завдань якого входить розробка нових методів медіації, а також програм навчання з ведення переговорів. У країні діють приватна і державна служби медіації.

Хто ж може виступати в ролі третьої сторони в конфлікті? Формальне чи офіційне медіаторство допускає наявність у медіатора нормативного статусу можливості впливу на опонентів. Неформальне, неофіційне медіаторство полягає у відсутності нормативного статусу медіатора, але учасники конфлікту визнають неформальний авторитет цих сторін у вирішенні подібних проблем.

У якості офіційних медіаторів можуть бути:

- міждержавні організації (наприклад, ООН і ОБСЄ.);
- окремі держави;
- державні правові інститути (арбітражний суд, прокуратура і т.д.);
- урядові або інші державні комісії (наприклад, що створюються для врегулювання страйків і т.д.);
- представники правоохоронних органів (наприклад, дільничний міліціонер, який розв’язує побутовий конфлікт);

- керівники підприємств, установ, фірм і т.п.;
- громадські організації (комісії з розв'язання трудових суперечок і конфліктів, профспілкові організації і т.д.);
- професійні медіатори–конфліктологи.

Неофіційними медіаторами зазвичай є:

- відомі люди, що досягли успіхів у суспільно значимій діяльності (політики, що були державними діячами);
- представники релігійних організацій;
- шамани (у народів Крайньої Півночі Росії);
- професійні психологи, педагоги, соціальні працівники;
- неформальні лідери соціальних груп різного рівня;
- старші за віком (мати, батько, бабуся і т.д.);
- друзі, сусіди, просто свідки конфлікту.

Доцільність участі третьої сторони у врегулюванні конфліктних відносин пов'язана з тим, чи звернулися за допомогою до неї конфлікуючі сторони. Сторони самі звертаються до медіатора в наступних випадках, коли:

- об'єктом регулювання є тривалий конфлікт. Всі аргументи, сили, засоби вичерпані, але виходу не видно;
- сторони відстоюють протилежні, взаємовиключні інтереси і не можуть знайти загальних точок дотику;
- по-різному трактуються правові норми чи інші критерії, що є ключовими у розв'язанні конфлікту;
- одній зі сторін нанесено серйозної шкоди, і вона вимагає санкцій стосовно опонента;
- сторонам важливо зберегти стабільність відносин, конфлікт не інтенсивний, але взаємоприйняттого рішення вони знайти не можуть;
- опоненти прийшли до тимчасової угоди, але необхідний зовнішній об'єктивний контроль за її виконанням.

Оперативне самостійне втручання третьої сторони в конфлікт необхідно в ситуаціях, коли:

- відбувається небезпечна ескалація конфліктних подій, існує безпосередня загроза застосування насильства;
- однією з сторін масово застосовується насильство;
- третій стороні особисто не вигідний цей конфлікт;
- конфлікт негативно впливає на середовище, що контролюється третьою стороною (керівник змушений регулювати конфлікт, що негативно впливає на колектив).

Розуміючи безперспективність подальших воєнних дій, офіційний Кишинів почав шукати посередників для підписання угоди про припинення вогню та мирне врегулювання конфлікту [8, с. 9–13].

У залежності від ступеня контролю медіатора за прийнятими рішеннями виділяють кілька ролей третьої сторони у конфлікті: третейський суддя, арбітр, посередник, помічник і спостерігач.

Третейський суддя – найбільш авторитетна роль, тому що він має найбільші можливості щодо визначення варіантів розв'язання проблеми. Третейський суддя вивчає проблему, вислуховує обидві сторони і виносить вердикт, який не може оскаржуватись. Прикладом є розв'язання конфлікту старійшинами родів, а також рішення суду присяжних.

Арбітр також має значні повноваження. Він вивчає конфлікт, обговорює його з учасниками, а потім виносить остаточне рішення, обов'язкове для виконання. Однак сторони можуть не погодитися з рішенням і оскаржити його у вищих інстанціях.

Посередник – більш нейтральна роль. Володіючи спеціальними знаннями, він забезпечує конструктивне обговорення проблеми. Остаточне рішення залишається за опонентами. Саме у такому статусі виступає Україна, Росія та ОБСЄ.

Помічник у регулюванні конфлікту бере участь з метою удосконалювання процесу обговорення проблеми, організації зустрічей і переговорів, не втручаючись в полеміку з приводу змісту проблеми й ухвалення остаточного рішення.

Спостерігач своєю присутністю в зоні конфлікту стримує сторони від порушення раніше досягнутих домовленостей про взаємну агресію. Присутність спостерігача створює умови для рішення суперечливих питань шляхом переговорів. Щодо цього твердження, на сьогодні у придністровському конфлікті спостерігачами є США та ЄС. Вони діють опосередковано на перебіг переговорного процесу.

Ситуації, з якими зіштовхується медіатор, складні і різноманітні. Тому процес медіації не має твердої структури. Можна виділити лише три основних етапи:

1. Знайомство з конфліктом і конфліктуючими сторонами. Медіатор вивчає історію проблеми, вимоги опонентів. Багато конфліктів носять специфічний характер, медіатору доводиться заглиблюватися у проблему, читати відповідну літературу, консультуватися з фахівцями.

2. Робота з конфліктуючими сторонами. Медіатор, як правило, багаторазово зустрічається з кожною із сторін, з метою їх підготовки до проведення спільних переговорів (уточнюються вимоги, знімаються обвинувачення, пом'якшуються формулювання і т.д.). Тут варто згадати численні зустрічі учасників конфлікту як на території України, так і на території Росії.

3. Ведення переговорів – найбільш важливий етап. У цьому процесі медіатор виконує ряд функцій: ведучого, тренера, «штовхача», педагога і т.д. Він стежить за тим, що і як говорять опоненти, при необхідності поправляючи, підбадьорюючи чи засуджуючи їх. Важливо, щоб кожна зустріч була відзначена нехай невеликим, але реальним просуванням уперед.

Доцільно, щоб кожен з посередників надав свої пропозиції щодо врегулювання проблеми.

Розв'язання конфлікту – це спільна діяльність його учасників, яка спрямована на припинення протидії, що призвела до зіткнення. Розв'язання конфлікту не виключає активності обох сторін для створення умов по усуненню його причин. Для вирішення конфлікту необхідні зміни у самих опонентів (чи хоча б у одній із сторін), їх позицій, що вони відстоювали в конфлікті.

Врегулювання конфлікту відрізняється від розв'язання тим, що в усуненні протиріччя між опонентами бере участь третя сторона. Її участь можлива як за згодою протиборчих сторін, так і без їх згоди. Важливе питання щодо критеріїв розв'язання конфлікту – це ступінь розв'язання протиріччя, що лежить в основі конфлікту, і перемога в ньому опонента, що правий або діє з нормативно-правових позицій. Чим повніше розв'язано протиріччя, тим більше шансів для нормалізації відносин між учасниками, а головне – менша імовірність переростання конфлікту у новий. Важливим для розв'язання конфлікту є перемога у ньому сторони, що діяла з правових позицій. Перемога справедливості сприятливо впливає на соціально-психологічний клімат організації, теж саме у міжнародних конфліктах [8, с. 184–190].

На думку автора, до врегулювання конфлікту у Придністров'ї ще далеко. Про це свідчать і результати опитувань як українських, молдовських, так і придністровських експертів. Доречно згадати, що заморожений конфлікт не є якимось прецедентом у міжнародній практиці, достатньо згадати кіпрську проблему, яка стоїть на порядку денному вже понад п'ятдесят років.

Більшість умов і факторів успішного розв'язання конфліктів лежить у психологічній площині, тому що на практиці

відображає особливості поведінки і взаємодії опонентів. Проаналізувавши й оцінивши конфліктну ситуацію, опоненти прогнозують варіанти розв'язання конфлікту і визначають відповідно до своїх інтересів і ситуації способи його вирішення. Прогнозуються: найбільш сприятливий розвиток подій; найменш сприятливий розвиток подій; найбільш реальний розвиток подій; як розв'яжеться протиріччя, якщо просто припинити активні дії в конфлікті.

Важливо визначити критерії розв'язання конфлікту, причому вони повинні визнаватися обома сторонами. До них відносять: правові норми; моральні принципи; думку авторитетних осіб; прецеденти вирішення аналогічних проблем у минулому, традиції.

Інколи необхідно для реалізації плану подолання конфлікту проводити корекцію раніше наміченого плану.

Принципове значення для того, яким способом завершиться конфлікт, має вибір опонентом стратегії виходу з нього.

Стратегія виходу з конфлікту — це основна лінія поведінки опонента на його заключному етапі. Нагадаємо, що виділяють такі основні стратегії: суперництво, компроміс, співробітництво і пристосування. Вибір стратегії виходу з конфлікту залежить від різних факторів. Зазвичай вказують на особистісні особливості опонента, рівень нанесеного опоненту збитку і власного збитку, наявність ресурсів, статус опонента, можливі наслідки, значимість розв'язуваної проблеми, тривалість конфлікту й ін.

Суперництво полягає у нав'язуванні іншій стороні кращого для себе рішення.

Багато дослідників вважають цю стратегію помилковою для розв'язання проблем, тому що вона не дає можливості опоненту реалізувати свої інтереси. Однак життя дає багато прикладів, коли суперництво виявляється ефективним.

Агресора, що захоплює чужу територію, доцільно зупиняти твердою стратегією, а не умовляннями.

Компроміс проявляється у бажанні опонентів закінчити конфлікт частковими відмовами від поставлених завдань. Він характеризується відмовою від частини раніше висунутих вимог, готовністю визнати претензії іншої сторони частково обґрунтованими, готовністю пробачити. Сьогодні компроміс – найчастіше використовувана стратегія завершення конфліктів.

Пристосування розглядається як змушена або добровільна відмова від боротьби за свої позиції. Прийняти таку стратегію опонента змушують різні мотиви: усвідомлення своєї неправоти, необхідність збереження нормальних відносин з опонентом, сильна залежність від нього.

Співробітництво вважається найбільш ефективною стратегією поведінки у конфлікті. Воно допускає спрямованість опонентів на конструктивне обговорення проблеми, сприйняття протилежної сторони не як суперника, а як союзника [8, с. 191–198].

Список використаної літератури

1. Пірен М. Конфліктологія: Підручник. – К.: МАУП, 2003. – 360с.
2. Перепелиця Г. Придністровський конфлікт від проголошення ПМР до Московської угоди. Як це було.//<http://homos.com.ua/category.php> 21:10, 18.10.2007
3. Тишков В. Россия: от межэтнических конфликтов к взаимопониманию // Этнополис. – 2005. – № 2. – С. 5–16.
4. Перепелиця Г.М. Генезис конфлікту на пострадянському просторі Європи. – К.: Стилос – ПЦ «Фоліант», 2003. – 170с.
5. Горовитц Д. Социальный конфликт (политологический анализ) – М.: Гардарики. – 2003. – 308 с.
6. Гетьманчук О. Придністровський конфлікт: від війни до референдуму //Політика і час. – 2006.– № 10.– С.27–30.

7. Арбенина В. Этническая конфликтология. – М.: Гардарики, 2004. – 267с.
8. Цыганков П. А. Теория международных отношений. – М.: Гардарики, 2002. – 382 с.

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Зауважимо присутність потужного інтелектуального струменя теоретиків, пропагаторів і прибічників «європейської ідентичності». Загалом бібліографія дисертацій на тему європейської інтеграції, що були захищені в Україні з 1991 р., охоплює нині більше сотні позицій з різних наукових галузей: історичних, політичних, юридичних, державного управління, економічних, географічних, соціологічних, філологічних, технічних. А бібліографія статей українських і закордонних авторів у наукових періодичних виданнях давно перетнула трьохтисячний рубіж.

Про популярну періодику годі й казати. В останні роки навіть спостерігається тематична злива у зв'язку з безпосереднім межуванням України з ЄС і НАТО. 1 травня 2004 р. членами Європейського Союзу офіційно стали Польща, Словаччина, Угорщина, 1 січня 2007 р. — Румунія. У НАТО вони вступили раніше: Угорщина і Польща — 12 березня 1999 р., Словаччина і Румунія — 2 квітня 2004 р.

Метою пропонованого видання служить розкриття соціальних тенденцій та закономірностей доленосного для західної цивілізації «повернення України в Європу». У цілому йдеться про важливий пласт соціальної та політичної історії України (грудень 1991 – вересень 2007).

Джерельну базу склали офіційні дипломатичні документи, міждержавні договори, різноманітні угоди між країнами на урядових і міжвідомчих рівнях, а також матеріали періодики.

Один лише приклад. Щорічні звіти державного департаменту США (2002–2007 рр.) є найбільш повним оглядом зусиль урядів країн світу. Посольство США в Україні на своєму сайті (kiev.usembassy.gov) розмістило витяги стосовно України в перекладі українською мовою. Маємо на увазі такі документи, як Звіт про дотримання прав людини; Підтримка прав людини і демократії; Звіт про свободу віросповідання; Доповідь про торгівлю людьми. Це кількості насичених фактами сторінок про українську дійсність початку ХХІ ст.

Інтеграційний потенціал України легко розкрити через підстави її утвердження в Європі. Це – порівняльні соціально-економічні параметри, співмірність соціальних систем, ступінь комунікаційної інтегрованості. Наразі розглянемо перші дві проблеми.

Порівняльні соціально-економічні параметри

За індексом сприйняття корупції (міжнародна організація Transparency International) Україна стабільно займала найгірші місця, хоч і прогресувала, приміром, у 2004 р. — 122 із 144, у 2006-му — 99 із 163 можливих, а у 2007-му — 118 із 180 [1]. У Росії поточну ситуацію оцінено нижче — 145 місце. Цей рейтинг ґрунтується на результатах опитувань експертів з приводу їхніх оцінок корумпованості в державному секторі. Найнижчий рівень корупції у Фінляндії, Ісландії, Новій Зеландії, Данії, Сінгапурі, Швеції, Швейцарії, Норвегії, Австралії та Нідерландах. Знову ЄС і НАТО у лідерах.

Типовий приклад. Серед теперішнього 46-мільйонного населення України нараховується 3,5 млн. ветеранів війни і прирівняних до них. У тричі демографічно більшій Росії

— тільки 1,5 млн. З огляду на це міністр праці і соціальної політики Михайло Папів у грудні 2006 р. різко заявив про процвітання в Україні специфічного виду корупції, котрий базується на незаконній видачі посвідчень, що дозволяють користуватися різними соціальними пільгами [2].

У лютому-березні 2007 р. у соціологічному дослідженні проблеми корупції взяли участь 10,5 тис. респондентів з усіх регіонів України [3]. Як виявилося, мінімум 160 дол. щороку українці витрачають на дрібні подарунки державним службовцям, лікарям, вчителям і хабарі автоінспекторам. Загалом у тому році з корупційними діями зіткнулося 67 % громадян. На перший план вийшла Донецька область, де найбільшими корупційними сферами визнані органи виконавчої влади і місцевого самоврядування, що вирішують земельні питання, суди, система працевлаштування на державну службу, автоінспекція.

Водночас це змушувало офіційний Київ показувати боротьбу з цим явищем. Статистика наступна. За три чверті 2007 р. виявлено 1258 фактів хабарництва на 5,1 млн. грн. Причому в 34 випадках сума хабара перевищила 30 тис. грн. У порушенні антикорупційного законодавства викрили 190 державних службовців найвищих 1-4 категорій. До адміністративної відповідальності у вигляді штрафу притягнули 1 заступника голови облдержадміністрації, 4 керівників управлінь облдержадміністрацій, 3 голів райдержадміністрацій та 14 їх заступників, 5 голів міськрад і 2 їх заступників, 12 керівників підрозділів місцевого рівня, 4 голів райрад і 2 їх заступників, 79 голів сільрад.

За індексом людського розвитку (Human Development Index), яким ООН ранжує 177 країн, Україна посіла 78 позицію в 2005 р. та 77-у в 2006-му. До того ж її виокремлено як місце, де найшвидшими темпами у світі поширюється ВІЛ-СНІД. У

цілому в зазначеному індексі враховують кілька десятків чинників, які визначають рівень життя, зокрема дохід на одного мешканця (з урахуванням цінових коливань), якість освіти, середню тривалість життя тощо. Методику об'єктивного порівняльного аналізу рівня життя в окремих країнах, наприклад, розробив 1990 р. пакистанський економіст Махбуб уль Хаг. Послугується нею ООН із 1993 р.

Так, при підготовці індексу враховується відсоток ВВП, який країна спрямовує на освіту чи охорону здоров'я в порівнянні з військовими асигнуваннями. Частка витрат України на охорону здоров'я не змінилася від 1990 р. — 3,3 %. У той же час Норвегія, лідер за цим показником, витрачає 8 % свого ВВП. У США в 2004 р. зафіксували витрати на охорону здоров'я на рівні 15,3 % ВВП, що в 2,5 рази вище середнього показника високорозвинених країн.

Отже, Україна відноситься до групи країн із середнім людським розвитком. Середня тривалість життя — 68 років, а показник національного валового продукту в перерахунку на одного мешканця — 6,4 тис. дол. США, що у п'ятеро менше розвинутих країн.

Якщо під цим кутом зору схарактеризувати поточну структуру населення (станом на липень 2007 р. вона добре відображена на сайті ЦРУ), то варто зауважити наступні обставини. Наявні 46 299 862 мешканці за віком розподілися: 0-14 років — 14 %, 15-64 років — 69,4 %, 65 років і вище — 16,3 %. Загальний середній вік сучасної України 39,2 року, а тривалості життя — 67,88 року, зокрема чоловіків — 62,16, жінок — 73,96. Деполяцію зафіксовано на річному рівні -0.675 %. На 1 тис. населення припадає 9,45 народжень і 16,07 смертей. Показник фертильності — 1,24 дитини на одну жінку.

При значній чисельності робочих рук (22,3 млн.) офіційний рівень безробіття обчислювали в 2,7 %, а за методикою

Міжнародної організації праці (МОП) — 6,7 %. Нижче рівня бідності знаходилося 29 %. Для порівняння. За повідомленням Eurostat — статистичного відомства Європейського Союзу (1 серпня 2006 р.), рівень безробіття в зоні обігу єдиної європейської валюти знизився до 7,8 % (через рік — до 6,7 %), в Україні мав приблизно таку ж величину — 7,9 %.

Іншими словами, українські та загальноєвропейські показники зайнятості населення є тотожними. Нерідко (на початку 2007 р.) вони стають кращими, ніж у багатьох економічно розвинутих країнах (Португалії, Фінляндії, Іспанії, Німеччині та ін.). Тоді рівень безробіття в Україні, визначений за методикою МОП, знизився до 6,4 % економічно активного населення віком 15-70 років [4].

Розподіл кількості працівників за розмірами нарахованої заробітної плати в Україні за вересень 2006 р. свідчить про те, що нижче її мінімального розміру в 375 грн. отримували 7,3 %, або 795 тис. осіб від загальної кількості працюючих, які виконали 50 % і більше встановленого робочого часу. Нижче прожиткового мінімуму для працездатних осіб у 496 грн. знаходилися 23,7 %, або 2 млн. 582 тис. осіб [5]. Це дуже тривожний сигнал.

За рівнем середньомісячної зарплати (в еквіваленті — 200 євро) Україна у 2007 р. ще відставала від сусідів — росіян (360 євро) і поляків (700 євро). За даними Інституту демографії та соціальних досліджень, в Україні усе високим залишався рівень витрат на харчування — 54 % сукупних витрат домогосподарств [6]. У розвинених країнах цей показник не перевищив 50 %.

Водночас українці посіли 8 місце в Єврозії за кількістю нових автомобілів у межах верхнього і середнього цінового сегментів (від 18 тис. дол.). Позитивною була динаміка споживання товарів промислової групи: 94,3 % домогосподарств

мали холодильник, 77,2 % — пральну машину, 88,7 % — кольоровий телевізор, 63,9 % — пилосос, майже 50 % — мобільний телефон, 11,5 % — комп'ютер, 14,3 % — мікрохвильову піч.

До середнього класу в Україні одна група експертів зазвичай відносить людей з особистим доходом від 6 тис. грн. (1,2 тис. дол.) і з доходом на кожного члена сім'ї від 3,5 тис. грн. (700 дол.) [7], а інша — від 300 дол. у місяць на душу. Залежно від підходу і критеріїв поточну частку середнього класу в Україні оцінюють від 10 до 40 %. Причому ті професійні групи, які на Заході масово входять до середнього класу (вчителі, медики, вчені), в Україні мають низький дохід і можуть належати радше до категорії малозабезпечених громадян.

В Інституті демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України наявний середній клас (12 %) класифікують за чотирма ознаками: наявність відповідної освіти (середньо-спеціальна, базова вища, незакінчена вища, повна вища), професійний статус (зайнятість кваліфікованою працею), належні доходи, психологічна самоідентифікація.

Донедавна на Заході вважалося, що поступове й незворотне зростання доходів у постсоціалістичних країнах створить середній клас, який виступатиме за особисту свободу і боротиметься за політичну владу. Переломним моментом називали місячний дохід на душу населення в 6-8 тис. дол. В Україні цього досягти не вдалося, проте середній за вітчизняними мірками клас усе таки виступив становим хребтом Помаранчевої революції, котра відкрила нову політичну епоху.

Соціальне розшарування і якість життя слугують не менш суттєвими факторами для визначення справжньої ваги та неспілкуваного іміджу будь-якої країни [8]. Всесвітній інститут проблем економічного розвитку при Університеті ООН опублікував у квітні 2007 р. рейтинг 20 найбагатших націй. Українці в нього не потрапили.

Водночас примітні порівняльні аспекти. Приміром, в Японії 10 % населення контролюють 40 % національного доходу, у США — 70 %, а в Україні, згідно із заявами авторитетних політиків, 10 сімей — 90 %. Подібне не може не шокувати. А вже у 2006 р. на частку 20 % американських сімей припало лише 50,4 % сукупного обсягу особистих доходів у країні. Це найбільший показник із 1967 р., відколи Бюро перепису населення відстежує такі дані.

За індексом якості життя (журнал *International Living*) у 2007 р. Україна була на 64 місці з 193 країн, а у трійці лідерів — Франція, Австралія, Нідерланди. Береться до уваги вартість проживання, культурні параметри, можливості дозвілля, розвиток економіки, стан довкілля, дотримання свобод і прав людини тощо.

Дослідження Світового банку «Бідність в Україні» (липень 2007 р.) показали наступне. За межею бідності знаходилися близько 30 % багатодітних родин при тому, що рівень бідності в родинах з 1-2 дітьми становив 8 %. У середньому кожен на оплату комунальних послуг витрачав 7 % свого доходу [9].

Рівень розриву між багатством і бідністю в Україні неприйнятний у розвиненому світі [10]. У згаданій Японії 10 % найбагатших багатші від 10 % найбідніших лише у 4,5 раза, в Європі та США — від 6 до 9 разів, а в Україні — понад 100. Показово, у 2007 р. серед країн Центральної та Східної Європи Україна фінішувала другою за доларовими мільярдами. За рік їх збільшилося з 15 до 24. Перше місце утримувала Росія (43), а третє — Польща (15).

Як видно зі звітів державного департаменту «Підтримка прав людини і демократії: Що зроблено Сполученими Штатами» за 2002–2003, 2003–2004, 2005–2006 і 2006 рр., на Заході тривалий час спостерігали незадовільну ситуацію в Україні з дотриманням прав людини. Це зокрема втручання посадових

осіб у виборчий процес, слабка судова система, утиски засобів масової інформації.

Після Помаранчевої революції влада зробила великий крок уперед у справі дотримання прав людини, але залишилося багато проблем: застосування тортур у місцях попереднього ув'язнення, знущання з новобранців в армії, масштабна корупція в усіх гілках влади тощо.

За підтримки гранту США у 2005 р. розроблено план переходу 750 державних інформаційних видань у приватний сектор, відкрито 13 нових юридичних центрів, що надали 3 тис. консультацій малозабезпеченим громадянам. Посольство США переконало міністерство внутрішніх справ України створити відділ боротьби з торгівлею людьми (500 працівників). Для нього Сполучені Штати надали обладнання й автомобільний транспорт.

Водночас Україна стала 12-ю європейською країною і першою з поза меж ЄС і НАТО, котра погодилася утримувати у своїх в'язницях засуджених Міжнародним трибуналом з військових злочинів у Югославії 1992–1995 рр. та в її провінції Косово в 1999 р.

Трибунал засновано 25 травня 1993 р. резолюцією Ради Безпеки ООН на термін до кінця 2010 р. У Шевенінгені, передмісті Гааги, функціонує в'язниця лише для тих, які перебувають під слідством і судом. Після обвинувачувального вироку їх передають для відбуття покарання до 12 країн, які підписали відповідні угоди — Бельгії, Великобританії, Італії, Фінляндії, Норвегії, Швеції, Австрії, Франції, Іспанії, Данії, Німеччини, України. До вересня 2007 р. через в'язницю в Гаазі пройшла 161 особа, з яких 51 засудили.

Як виявилось, цивілізований світ давно перейшов на камерне утримання, коли в одній кімнаті проживають один чи два в'язні. В Україні досі існує казарменна система — у камері

утримуються з десятків людей. Проте вже з'явилася колонія європейського зразка в м. Біла Церква [11]. Аналогічний заклад будували в 2007 р. у Києві, щоби надати міжнародним злочинцям не гірші умови утримання, ніж у Європі.

Принагідно зазначимо, що в Україні в місцях позбавлення волі та слідчих ізоляторах перебувало від 155 тис. (2007 р.) до 220 тис. (2002 р.) осіб [12]. Щодо затриманих і в'язнів (182 установи) міліція (особливо до 2004 р.) активно застосовувала різні види фізичних тортур, зокрема «ластівку» (людину клали на живіт і прив'язували ступні до рук, унаслідок чого спина вигиналася дугою), «слоника» (надягали протигаз, поступово перекриваючи доступ повітря), «пам'ятник» (жертву підвіщували на мотузці за руки і би́ли). За різних обставин у в'язницях і слідчих ізоляторах України протягом чотирьох років загинуло 3 795 осіб: у 2002 р. – 1381, 2003 р. – 995, 2004 р. – 552, 2005 р. – 867.

І останнє. Аби завершити на мажорній ноті.

Співмірність соціальних систем

Еталон європейської ідентичності новітньої пори становить «якість життя». Вона служить джерелом нових змістів і цінностей — введення єдиної грошової одиниці євро, мультикультуралізм тощо. Більше половини європейців володіють хоча б однією іноземною мовою, а біля чверті — двома і більше, що суттєво перевищило американські показники.

По обидва боки Атлантики правилом гарного тону служить теза про те, що американці та європейці — єдина спільнота. У них однакові цінності: демократія і ринок, але протягом останніх десятиліть між ними намітилася морально-політична прірва з таких важливих питань, як війна, мир, соціальна солідарність, імміграція, релігія [13]. На відміну від США, в Європі основна частина бюджету витрачається на

держсервіс і соціальні програми, імміграція розглядається не як елемент динамізму, а як проблема.

Інша відмінність — збереження смертного вироку і збільшення числа ув'язнених в американських тюрмах. У США культові споруди завжди переповнені, а в Європі церкви зачиняються. Не випадково экс-президент Франції Валері Жискар д'Естен унікав будь-якої згадки про Бога у своєму проекті преамбули до майбутньої європейської конституції.

За «холодної війни» увесь Захід мав однакову концепцію безпеки — загроза комунізму. Нині її контури визначені нечітко: ісламський тероризм, «країни-ізгої» та «осі зла». Хоча американці надають перевагу силовому захисту демократії, європейці — принципам міжнародного права, однак разом у 1990-х провели дві війни на Балканах заради спільних цінностей (порушені Белградом права людини) та інтересів (стабільність континенту).

Затяжний трансформаційний процес в Україні стартував у кінці 1991 р. Перехід від командної до ринкової економіки, від тоталітарного до демократичного (громадянського) суспільства виставив наперед мімікрізоване самоствердження еліти з болісних конвульсій перелицьованої номенклатури, а також непослідовне і спекулятивне реформаторство за рахунок соціальних чинників — зниження легалізованого життєвого рівня і притлумлення трудових, житлових, пенсійних гарантій.

У той же час в Європі спостерігалася конвергенція ліберальної, консервативної та соціал-демократичної ідеологій, намітився перехід від патерналізму («держави соціального захисту») до «держави соціальних інвестицій» [14]. Акцентувалося не на виплаті компенсацій по безробіттю, а на перекваліфікації робочої сили, міжрегіональному переміщенню підприємств і т. п. Виходячи з принципу субсидіарності, держава захищала дієздатність громадян, даючи їм рівні стартові шанси.

Сумарно глибинні соціально-економічні, політичні та культурно-духовні зміни, що відбулися впродовж усіх років незалежності України, дорівнюють мирній революції, підсумком якої став новий соціум. Але ці зміни далеко не однозначно відповідають світовим тенденціям (за технологічною термінологією — постіндустріальній парадигмі суспільного розвитку).

У цьому сенсі логічно запропоновано ключ до розуміння проблем сучасної України через призму регіональної цивілізації [15]. Самоідентифікації української політичної нації як локальної цивілізації та «політичного українця» як громадянина заважають деякі цивілізаційні фактори. З одного боку, за багатьма показниками (промисловість, урбанізація, освіта, норми мислення і спосіб життя) Україна докорінно не відхиляється від середніх західних стандартів. З другого — зберігається значна різниця в соціальному складі, економічному і політичному мисленні.

Отже, Україна перебуває в лімітрофному (проміжному) стані між західноєвропейською і євроазійською цивілізаціями. Вплив першої відчувається, але не став визначальним. Тому питання про перетворення української порубіжної цивілізації в складову західноєвропейської донині залишається відкритим.

Загалом увесь історичний розвиток незалежної України як етносоціального організму, зміцнілого після п'ятилітньої депресії завдяки начеркам реформ, підпорядковується певним циклічним закономірностям.

Паралельно професор Оксфордського університету Тімоті Гартон Еш у статті «Правдива історія Європи» в британському Prospect-magazine 25 січня 2007 р. запропонував шість сюжетних ліній, що виражають загальне обличчя ЄС: свобода, мир, законність, процвітання, різноманіття і солідарність.

Учений підкреслив, що, наприклад, у цілому європеїзація — ощадніша форма глобалізації, ніж американізація, а у 2004–2006 рр. 15 країн «старої Європи» переказували на розширення ЄС у середньому по 15 фунтів стерлінгів у рік із розрахунку на кожного свого громадянина. Отож у місяць загальноєвропейська солідарність обходилася йому в суму, на яку можна купити чашку кави.

Крашу метафору годі знайти.

Список використаної літератури

1. Економічна Правда. – 7.11.2006; Голос Америки. – 26.09.2007.
2. Папієв М. Яка соціальна політика потрібна Україні? // www.prawda.com.ua. – 15.12.2006.
3. Привілей у конверті // *День*. – 2007. – 9 серпня.
4. Прес-реліз від 8 лютого 2007 р. // www.mlsp.kmu.gov.ua.
5. Папієв М. Яка соціальна політика потрібна Україні? // www.prawda.com.ua. – 15.12.2006.
6. Що в гаманці середньостатистичного українця? // *Укрінформ*. – 25.09.2007.
7. Чи є в Україні середній клас? // *Високий Замок*. – 2007. – 24 квітня.
8. The American Dream? // *The Weekly Standard*. – 2007. – 14 September; *Контракти*. – 2007. – 5 березня (№ 10); 16 квітня (№ 16).
9. www.prawda.com.ua. – 3.07.2007.
10. Депутатські пільги // RadioSvoboda.ua. – 2007. – 9 серпня; 24 вересня.
11. Україна молода. – 2007. – 9 серпня.
12. Див. звіти державного департаменту США про дотримання прав людини за 2002–2006 рр. // kiev.usembassy.gov; *День*. – 2007. – 26 вересня.
13. Kauffmann S. Valeurs transatlantiques, pas si communes // *Le Monde*. – 2003. – 4 juin.

14. Иноземцев В. Специфические особенности европейской социальной модели // Современная Европа. – 2004. – № 1. – С. 87-99; Мысливченко А. Перспективы европейской модели социального государства // Вопросы философии. – 2004. – № 6. – С. 3-12.
15. Михальченко М. Українська регіональна цивілізація // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 19-28.

ВІЙСЬКОВІ АСПЕКТИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті 17 Конституції України наголошується, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладається на Збройні сили України [1].

Керуючись цією настановою Основного закону, Верховна Рада України та Рада Міністрів української держави приділяли і приділяють постійну увагу проблемам національної безпеки. Адже йдеться про забезпечення такого стану захищеності життєво важливих інтересів людини і держави, за якого надійно гарантується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам держави.

З особливою гостротою ця проблема постала після проголошення в серпні 1991 р. незалежності України. Утверджувати національний суверенітет їй доводилось одночасно з формуванням державних інститутів. Відбувалися ці процеси в обстановці, коли демонтаж Радянського Союзу набув значною мірою обвального, тектонічного характеру.

© *Король Іван Федорович* — професор кафедри країнознавства і міжнародного туризму Закарпатського державного університету, доктор історичних наук

Виходячи з цієї ситуації, Україна висунула на перший план завдання глибокого реформування Збройних сил, усієї воєнної організації держави, радикальної зміни ставлення до потреб оборони й захисту національних інтересів, національної безпеки. Розвиток геополітичної обстановки не дає підстав для пацифістських настроїв, а тим паче для безтурботності у ставленні до оборонних проблем.

В обстановці гострої політичної боротьби всередині країни, тиску з боку зарубіжних держав визначалася зовнішньополітична орієнтація України, формувався курс у галузях міжнародної політики. Створена у відповідності до Угоди, укладеної в Біловезькій пущі 8 грудня 1991 року, Співдружність незалежних держав (СНД) з декларованими при її заснуванні завданнями – забезпечувати координацію діяльності колишніх республік СРСР у політичній, економічній, культурній, військовій та інших сферах, проводити узгоджену оборонну політику, охорону зовнішніх кордонів – вирішується недостатньо. До того ж, Верховна Рада України, ратифікуючи Угоду про створення СНД, зробила застереження, які суттєво обмежили можливості цієї міжнародної організації.

Тривалий час Україна проводила політику, яку називали багатовекторною. В цілому вона відповідала проголошеному в Декларації про державний суверенітет України наміру перетворити її на постійно нейтральну державу. У воєнній доктрині України, яку було затверджено постановою Верховної Ради від 19 жовтня 1993 року, наголошувалося, що Україна, «дотримуючись позаблокового статусу, сприяє створенню надійних міжнародних механізмів та загальноєвропейської структури безпеки на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях з метою зміцнення довір'я і партнерства на основі принципів взаєморозуміння і відкритості у воєнно-політичній діяльності». До укладеного в 1992 році в рамках СНД Договору про колективну безпеку Україна не приєдналася.

Але, попри всі проблеми й труднощі, помилки, які допускалися, особливо на першому етапі, коли питаннями військового будівництва займалися самовпевнені дилетанти від політики та недостатньо підготовлені, але амбітні військові, становлення Збройних сил як інституту суверенної держави, серцевини її воєнної організації відбулося.

Відбувалося воно за непростих умов.

Без належного фінансування, без розрахованої на перспективу військово-технічної політики здійснювалася так звана конверсія оборонної промисловості, яка фактично звелася до різкого скорочення чи навіть до припинення розробки й випуску конче потрібних видів військової техніки. Було втрачено – у багатьох випадках безповоротно – першокласну науково-виробничу базу, унікальний кадровий потенціал. Загубивши перспективи розвитку, розпалися деякі відомі у світі виробничі та наукові колективи. Без роботи, а часом і без засобів до існування, опинилися десятки тисяч досвідчених майстрів своєї справи, фахівців найвищої кваліфікації, талановитих учених. Чимало з них змушені були шукати застосування своїм знанням, талантам, майстерності за рубежами Вітчизни.

З переважної більшості видів оборонної продукції, до виробництва якої була причетна Україна, на час проголошення її незалежності не було закінченого виробничого циклу. Питома вага замкнених фінішних виробництв озброєння та військової техніки в загальному їх випуску не перевищувала 20%, а в наступні роки цей показник знизився до 5-7%. Невиправдано затяглося формування вітчизняного оборонно-промислового комплексу, затвердження Державної програми розвитку озброєнь та військової техніки. І тому найвищою оцінку заслуговує подвиг українських учених, конструкторів, керівників оборонних підприємств, науково-дослідних інститутів, проектно-конструкторських організацій, вироб-

ничників. Завдяки наполегливій праці, мужній патріотичній, державницькій позиції їм вдалося зберегти можливість створювати й виробляти сучасні літаки, танки, військові кораблі, ракетно-космічну техніку, високоточне артилерійське та стрілецьке озброєння, системи управління, радіоелектронної боротьби, радіотехнічної розвідки, інші високотехнологічні види озброєнь, які не поступаються кращим зразкам армій країн-членів НАТО.

Ставлення до Збройних сил, до оборонних потреб взагалі радикально змінилося лише після того, як Указом Президента України було утворено Державну комісію з питань реформування та розвитку Збройних сил України, інших військових формувань, озброєння та військової техніки на чолі з прем'єр-міністром України. Через парламент проведено надзвичайно важливі законопроекти, які створюють правові передумови реформування Збройних сил, розгорнуту систему державних гарантій соціального захисту військовослужбовців, які звільняються з армії в ході військової реформи, членів їхніх сімей. Це суттєво змінило на краще морально-психологічний клімат у військовому та ветеранському середовищі. Реформуються безпекові структури. Усе це сприяє зміцненню національної безпеки, обороноздатності нашої держави, підвищенню боєготовності військ. Водночас створюються умови для поглиблення співробітництва з оборонними та безпековими структурами НАТО.

Це повною мірою відповідає вимогам Конституції України, затвердженим Верховною Радою України основам національної безпеки України, на яких ґрунтується нова Воєнна доктрина України. Вона визначає воєнно-політичні засади, воєнно-стратегічну, воєнно-економічну та військово-технічну складові діяльності держави із забезпечення національної безпеки і є основою для підготовки та ухвалення воєнно-по-

літичних і воєнно-стратегічних рішень, розроблення програм у воєнній сфері.

Важливе значення матиме уточнення державних програм реформування Збройних сил, інших складових воєнної організації держави, а також затвердження й реалізація Державної програми розвитку озброєнь та військової техніки, завершення формування вітчизняного оборонно-промислового комплексу, прискорення переоснащення нашої армії сучасною бойовою технікою та озброєннями. Урядом затверджено прогнозні показники видатків на потреби оборони на період до 2015 року.

Аналізу дійсного стану справ у Збройних силах, визначенню шляхів створення надійної основи забезпечення національної безпеки, реалізації національних інтересів у воєнній сфері сприяв оборонний огляд, у проведенні якого активну участь брали провідні цивільні та військові фахівці, наукові колективи, органи державної влади та неурядові організації. Практичну допомогу надавали експерти євроатлантичних безпекових структур. Висновки з проведеного аналізу, перспективи розвитку Збройних сил і національної безпеки і оборони, погляди на розвиток оборонної політики України в наступні дванадцять років узагальнено і в сконцентрованому вигляді викладено в унікальному концептуальному документі – Стратегічному оборонному бюлетені України на період до 2015 року («Білій книзі України»).

Оприлюднення Стратегічного оборонного бюлетеня стало принципово важливим кроком у реалізація вимог Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», забезпеченні максимально можливої відкритості, прозорості у діяльності цієї специфічної, делікатної сфери, що є свідченням зміцнення демократичних засад суспільного життя в українській державі. Це, безперечно, істотно на-

ближує Україну до стандартів, які утвердилися в передових країнах Європи.

Неможливо переоцінити значення законодавчої роботи Верховної Ради України, спрямованої на створення сучасної правової бази діяльності держави у галузі національної безпеки й оборони. Після ухвалення в 1996 році Конституції України парламент привів у відповідність до вимог Основного Закону практично весь законодавчий масив у цій сфері. Досить назвати хоча б такі базові закони (крім згаданих вище): «Про оборону України», «Про Збройні сили України», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про державну прикордонну службу», «Про основи цивільного захисту», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про участь України у міжнародних миротворчих операціях», «Про порядок направлення підрозділів Збройних сил України до інших держав», «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України», «Про Військову службу правопорядку», «Про розвідувальні органи України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», «Про державну таємницю», «Про правовий режим майна у Збройних силах України», «Про господарську діяльність у Збройних силах України», «Про особливості приватизації підприємств, що відносяться до сфери управління Міністерства оборони України», «Про контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного застосування», блок законів, які встановлюють державні гарантії соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. При розробці цих та інших законів враховувалась практика зарубіжних держав, європейських і євроатлантичних безпечових структур. Зміцнення правової бази у цій сфері теж є конкретним кроком на шляху європейської інтеграції.

Неодмінною умовою захисту національних інтересів, гарантування національної безпеки є неухильне дотримання конституційних вимог стосовно департизації Збройних сил, інших силових структур, неприпустимість їх використання будь-ким для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їхній діяльності. Про це доводиться нагадувати у зв'язку зі спробами певних політичних сил втягнути військовослужбовців у процеси президентської виборчої кампанії, у політичну боротьбу і, вдаючись до демагогії, видаючи себе за «захисників інтересів військовослужбовців», якщо не зірвати, то загальмувати процес реформування Збройних сил. Це створює серйозну загрозу національним інтересам України, її безпеці, процесам євроатлантичної інтеграції. Протидіяти цим намаганням – сьогодні одне з важливих завдань.

Державні органи України озброєні чіткою програмою забезпечення національної безпеки, яку викладено в Законі «Про Основи національної безпеки України», низці інших законодавчих актів, указах Президента України, урядових рішеннях. Вони охоплюють увесь комплекс проблем, пов'язаних із захистом національних інтересів нашої держави в економічній, політичній, воєнній, соціальній, інформаційній та інших сферах, визначають існуючі й потенційні загрози національній безпеці, шляхи її забезпечення. Як концептуальні підходи, так і конкретні напрями діяльності в цій сфері загалом відповідають кращим надбанням зарубіжного досвіду. І це створює надійну основу для подальшого просування України шляхом євроатлантичної інтеграції [2].

Згідно з Конституцією України до повноважень Верховної Ради України належить: визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; оголошення за поданням Президента України, стану війни і укладення миру, схвалення рішень Пре-

зидента про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України, про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації тощо. Виключно законами України визначаються: засади зовнішніх відносин, зовнішньоекономічної діяльності, основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку; правові режими державного кордону, воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації.

Президент України відповідно до Основного закону: забезпечує державну незалежність, національну безпеку держави, представляє її в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю, веде переговори та укладає міжнародні договори України, є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших військових формувань; приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та ведення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України.

Кабінет Міністрів України: забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, заходів щодо забезпечення обороноздатності й національної безпеки України,

громадського порядку, боротьби зі злочинністю; організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України.

Таким чином, органом державної влади, що схвалює рішення з питань внутрішньої і зовнішньої політики, введення воєнного або надзвичайного стану в Україні, про загальну або часткову мобілізацію, про особливий період, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації тощо є Верховна Рада України. Рішення, що приймаються з цих питань Президентом України, повинні бути схвалені Верховною Радою, а Уряд забезпечує їх безпосереднє виконання, у тому числі шляхом реалізації спеціальних антикризових (надзвичайних) програм (планів), мобілізаційних планів, стратегічного планування застосування Збройних Сил України тощо. Ініціаторами застосування кризових механізмів стратегічного планування та управління можуть виступати Президент України, Кабінет Міністрів України та народні депутати. Тому інформаційно-аналітичне забезпечення має бути спрямоване насамперед на виконання інформаційних потреб та вимог саме цих суб'єктів СУНБ, що не виключає надання необхідних даних іншим складовим сектору безпеки. При цьому одним з найважливіших етапів прийняття рішення ОПР є його обґрунтування ініціаторами застосування кризових механізмів стратегічного планування та управління і надання декількох альтернатив ОПР.

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність формування адекватної, ефективної та економічно виправданої системи управління національною безпекою (СУНБ), спроможної забезпечити поступ суспільства та держави на шляху до спільноти розвинених демократичних країн. Ця система має забезпечити захист життєво важливих національних інтересів у складному зовнішньому

та внутрішньому середовищах, що характеризуються низкою викликів та загроз національній безпеці, у тому числі у воєнній сфері.

СУНБ з метою запобігання, нейтралізації, ліквідації або зменшення впливу деструктивних та дестабілізуючих факторів має використовувати увесь комплекс політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних, інституціональних тощо механізмів державного управління, насамперед механізмів стратегічного управління у кризових ситуаціях, надзвичайного стану та в умовах особливого періоду.

Одним з таких зовнішньополітичних механізмів може бути механізм, що базується на положеннях Меморандуму «Про гарантії безпеки в зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як механізм забезпечення національної безпеки у воєнній сфері» (далі – Меморандум), що спрямований на захист територіальної цілісності нашої держави, суверенітету, недоторканності кордонів від зовнішньої воєнної агресії і який Україна отримала замість її добровільної відмови від ядерної зброї. Але реакція країн-гарантів на події Тузли та відоме рішення Державної Думи Російської Федерації щодо приналежності м. Севастополя Україні вказують на недосконалість цього механізму захисту національної безпеки: відсторонення від взятих на себе зобов'язань щодо гарантій безпеки України цих країн, їхнє пасивне спостереження за розвитком подій, можливість порушення Меморандуму та виникнення реальної загрози суверенітету, цілісності території та недоторканності кордонів України, здійснення економічного тиску на неї саме з боку однієї з країн-гарантів.

Тому підвищення ефективності застосування механізму забезпечення національної безпеки у воєнній сфері, визначеного Меморандумом, є актуальною проблемою забезпечення національної безпеки.

У Стратегії національної безпеки України (далі – Стратегія) вказується на зростання небезпеки ескалації «заморожених» і виникнення нових регіональних конфліктів біля кордонів України.

Підтвердженням цього є загострення ситуації між США та Росією у зв'язку з розміщенням систем ПРО у Польщі та Чехії та обумовлений цим можливий вихід Росії з Договору про ракети середньої та малої дальності та Договору про скорочення звичайних збройних сил та озброєння у Європі. Такий сценарій може мати негативний вплив на стан забезпечення національної безпеки України. Кожна з конфлікуючих сторін за умови подальшої ескалації подій матиме свій особистий геополітичний, геоекономічний та геостратегічний погляд щодо суверенітету, територіальної цілісності нашої країни та недоторканності її кордонів, що, найімовірніше, не завжди збігатиметься з національними інтересами України. Крім того, розташування потужних ракетних систем будь-якою країною біля кордонів України є само по собі небезпекою, не кажучи про можливе застосування цих систем над територією нашої країни або однією з конфлікуючих сторін проти іншої.

Ця ситуація може бути ускладнена незавершеністю правового оформлення (делімітації та демаркації) державного кордону з Росією та Румунією, невирішеністю конфліктів у Придністров'ї та на Кавказі, проблемою базування Чорноморського флоту тощо.

Стратегією та законодавством України серед пріоритетних принципів політики національної безпеки визначено пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів та використання в інтересах України механізмів міжнародної колективної безпеки.

Ці механізми, обмеження та умови їхнього застосування, системні константи визначаються відповідною системою

нормативно-правових актів міжнародного та національного рівнів. До складу цієї системи входять: Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Закони України «Про Основи національної безпеки України» та «Про оборону України», Военна доктрина України, Стратегія національної безпеки України, Меморандум, Лісабонський протокол до Договору про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь та Договір про нерозповсюдження ядерної зброї тощо.

Так, наприклад, згідно з Меморандумом Росія, Великобританія та США підтверджують:

- повагу незалежності та суверенітету України;
- свій обов'язок щодо утримання від загрози силою або використання її супроти територіальної цілісності та політичної незалежності України, і що жодні їхні озброєння ніколи не будуть використані проти України, крім як в цілях самооборони або іншим шляхом згідно зі Статутом ООН;
- свій обов'язок утримуватись від економічного тиску, спрямованого на підкорення своїм особистим інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином забезпечити собі переваги будь-якого роду;
- свій обов'язок домагатися дій Ради Безпеки ООН з надання допомоги Україні, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом загрози агресії з використання ядерної зброї тощо [4].

Враховуючи ці обставини, уряд України приходить до висновку, що успішне просування нашої держави шляхом євроатлантичної інтеграції неможливе без створення надійних, боєздатних Збройних сил, здатних на високому професійному рівні виконувати покладені на них обов'язки по захисту суверенітету і національних інтересів держави. В цьому напрямі

проводиться значна робота, мета якої — реформування та розвиток Збройних сил України в напрямі євроатлантичної інтеграції, підвищення їх боєготовності.

За ініціативи Міністерства оборони України за останні роки проведено оборонний огляд, на основі якого розроблено і затверджено стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року, розроблена Державна програма розвитку Збройних Сил України на 2006 – 2011 роки, яка передбачає створення нової моделі українського війська. Коментуючи її, начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України Сергій Кириченко зазначив: «Проблем і питань, які супроводжують процес реформування Збройних Сил України, надзвичайно багато. Проте головним є те, що крізь комплекс пріоритетних напрямів і шляхів їх розв'язання чітко можна побачити реалістичність досягнення загальної мети – реформування національних Збройних Сил. Такою метою є створення сучасних, боєздатних Збройних Сил, які спроможні якісно виконувати покладені на них завдання, ефективно функціонувати в умовах поглиблення демократичних процесів, відповідати реальним економічним можливостям держави щодо їх забезпечення, оперативно трансформуватися до змін форм і способів ведення збройної боротьби та інтегруватися у військові структури Північноатлантичного альянсу [5].

Беручи до уваги той факт, що в сучасних умовах жодна країна самостійно не спроможна забезпечити свій надійний захист, Україна взяла чіткий курс на євроатлантичну оборонну інтеграцію. Вона особливо зацікавлена у співробітництві з ЄС в рамках його оборонного компонента, який формується на базі ЗЄС. Геополітичне положення України як держави, що водночас належить до Східної, Центральної і Південно-Східної Європи, її орієнтація на неподільність європейської

безпеки дозволяють Україні відігравати важливу цементуючу роль у розвитку співробітництва країн Європи, сприяти їхній інтеграції до європейських і євроатлантичних структур. Україна висловила зацікавленість щодо можливого залучення своїх Збройних Сил, а також створених разом з іншими державами контингентів до ЄСШР з метою участі у військових операціях з врегулювання кризових ситуацій під керівництвом ЄС.

Україна не залишається осторонь від світових військово-інтеграційних процесів. Свідчення тому – українсько-польський, азербайджано-грузино-український, україно-угорський військові батальйони. Однак для того, щоб європейські країни сприймали Україну як рівноправного партнера, необхідно реформувати й переозброїти армію сучасною технікою, модернізувати військове обладнання за принципом сумісності. Позитивний імпульс у цьому напрямі може надати нова ініціатива спільної робочої групи Україна – НАТО з питань оборони, узгоджена 5 жовтня 2000 р., щодо планування й оцінки сил у рамках програми «Партнерство заради миру» з урахуванням проведення оборонної реформи в Україні.

Україна має певні напрацювання в діалозі і співробітництві із ЗЄС. Зокрема, було укладено такі важливі документи, як «Каталог сфер практичного співробітництва між Україною і ЗЄС» та «Співробітництво між Україною і ЗЄС у сфері далеких авіаційно-транспортних перевезень», які сьогодні безпосередньо стосуються формування СЗПБ ЄС. Україна пропонує вивести відносини у цій сфері на рівень особливого стратегічного партнерства з ЄС, аналогічного особливому партнерству між нею і НАТО.

Залишаючись поза межами Євросоюзу, Україна успішно асоціюється з процесом реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (СЗБП). Свідченням цього є започаткована у 2005 році практика приєднання України до позицій та

заяв ЄС з регіональних проблем і питань міжнародного життя. Особливе значення мала підтримка нашою державою заяв щодо Білорусі, врегулювання конфліктів на пострадянському просторі, процесів на Близькому Сході. У Євросоюзі в цілому з розумінням поставилися до особливої позиції України із зазначених питань.

Ключовим питанням співробітництва між Україною та ЄС у сфері СЗБП є врегулювання придністровського конфлікту на основі ініціативи Президента України В.А.Ющенка «До врегулювання через демократію», яку взято за основу переговорного процесу в форматі «5+2». Успішне співробітництво між Україною та Місією ЄС на українсько-молдовському кордоні значною мірою сприяє стабілізації ситуації в регіоні та загальному процесу придністровського врегулювання.

Україна сьогодні є однією з десяти країн – постійних партнерів ЄС з реалізації Спільної європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО). Наша держава взяла участь у Поліцейській місії ЄС у Республіці Македонія (2004 – 2005 рр.) та з 2003 р. продовжує участь у цивільній операції ЄС в Боснії та Герцеговині. На цей час з ЄС обговорюються питання можливої участі України в майбутніх цивільних операціях з врегулювання криз у Косово та Афганістані.

Правову основу цієї операції мають закласти підписані 13 червня 2006 р. угоди про участь України в операціях Європейського Союзу з врегулювання кризових ситуацій та про безпечні процедури обміну інформацією з обмеженим доступом.

Україна продовжує співробітництво з ЄС у сфері ліквідації озброєнь і боєприпасів та в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження зброї масового знищення. Йдеться, передусім, про надання допомоги ЄС на ліквідацію застарілих боєприпасів і протипіхотних мін. У грудні 2005 року з Офісом Персонального представника Генерального секретаря

Ради ЄС із питань роззброєння та нерозповсюдження ЗМЗ започатковано діалог щодо виділення ЄС до 10 млн. євро на ліквідацію в Україні застарілих та надлишкових боеприпасів і звичайних озброєнь. На даний час у структурах ЄС триває процес вивчення проектних пропозицій та обговорюється з країнами-членами можливість надання фінансової допомоги Україні.

Як перший крок, наприкінці 2005 р. Радою ЄС було схвалено рішення щодо виділення 1 млн. євро до Трестового фонду НАТО на реалізацію в Україні проекту щодо ліквідації 133 тис. тонн застарілих боеприпасів, 1,5 млн. одиниць легкого озброєння і стрілецької зброї та 1 тис. одиниць переносних зенітно-ракетних комплексів. На даний час розглядається можливість виділення Україні додатково до 800 тис. євро в рамках цього проекту.

На сьогоднішній день найбільш масштабною фінансовою допомогою, яку ЄС надав Україні у сфері утилізації надлишкового озброєння та боеприпасів, є виділення 6 млн. євро на започаткування проекту зі знищення 6 млн. протипіхотних мін типу ПФМ – 1. Передумовою надання фінансової допомоги з боку ЄС було завершення Україною процесу ратифікації Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін і про їхнє знищення.

Питання вступу України до Європейського Союзу гостро ставить проблему про її національну безпеку, або так званий оборонний вектор її зовнішньої політики.

Мова йде про участь України в Європейських силах швидкого реагування, тим більше, що вона має багатий досвід участі в миротворчих акціях ООН. Відомо, що окрім України, практично всі європейські держави зробили свій стратегічний вибір. Постає питання: чому? А тому, що коли мова йде

про національну безпеку України, а конкретно її європейську і євроатлантичну інтеграцію, то дуже часто доводиться чути слова, навіть від поважних політиків, що Україна «проголосила позаблоковий статус».

У цьому зв'язку слід нагадати, що Верховна Рада колишньої Української РСР в Декларації про Державний суверенітет України проголосила про намір і лише намір бути у майбутньому позаблоковою, нейтральною державою. Як відомо, статус постійної нейтральної, позаблокової держави у практиці міжнародних відносин закріплюється відповідними міжнародними актами.

Так, приміром, якщо говорити про Швейцарію, то її статус нейтральної держави був закріплений у 1815 р. актом Віденського конгресу і був визначений Лігою Націй в 1920 році. Постійний нейтралітет Австрії був закріплений Московським меморандумом від 15 квітня 1955 року, а нейтралітет Туркменістану освятила ООН спеціальною резолюцією в 1995 році. В якому документі проголошено позаблоковий статус України? Такого немає.

В 1993 році Верховна Рада України включила до воєнної доктрини нашої держави положення про намір дотримуватися позаблокового статусу. Але вона ж на підставі нині діючої Конституції визначила засади зовнішньої політики держави і в прийнятому основному документі записала, що: «проголошений, свого часу намір стати у майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований (приспосований) до нових умов і не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі в загальноєвропейських структурах безпеки». Більше того, парламент України офіційно оголосив, що «...безпосереднє та повне членство України в такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки». Що стосується Конституції 1996 р., то при обговоренні

її проекту вносилися пропозиції зафіксувати положення про статус України як позаблокової нейтральної держави, але вони були відхилені. Свого часу Україна не лише продекларувала прихильність до ідеї атлантизму, але й підтвердила про свою готовність до співробітництва з НАТО. Вона перша з членів СНД офіційно заявила про бажання брати участь в інноваційній з боку НАТО програмі «Партнерство заради миру». Оскільки в 1999 р. Північноатлантичний альянс поповнився новими державами – Угорщиною, Польщею і Чехією, то доречним є занепокоєння української дипломатії: як би не опинитися в ролі буфера між двома блоками – Ташкентським договором (1992 р.) і НАТО в ролі ізгоя на європейському континенті і в світі. З іншого боку, оцінюючи цю ситуацію, лідери окремих політичних партій роблять відверті заяви про необхідність повернення Україні ядерної зброї. На думку автора статті, навіть за умов самостійного існування України це не що інше, як імперське силове мислення колишньої радянської модифікації, хоч його і сповідують сучасні політики вже суверенної України. Отже, висновок такий – у своєму новому статусі незалежної держави Україна мусить чітко визначити стратегію і тактику свого політичного й економічного розвитку, основні пріоритети зовнішньої політики, захисту національної безпеки. У теоретичному плані це зумовлює необхідність наукових розробок у пошуку відповідного місця держави у глобальній європейській політичній і економічній системах. У практичному – це вимагає задіяння всіх важливих механізмів реалізації національних інтересів політичного і економічного характеру на регіональному і глобальному рівнях.

Слід відзначити, що країни – члени ЄС і НАТО також зацікавлені у розвитку співробітництва з Україною, бо вона є лідером у розробці такої воєнної продукції, як авіадвигуни, газотурбінні двигуни, навігаційні прилади, головки само-

наведення для ракет, радіолокаційні станції, звукометричні комплекси розвідки тощо, які викликають посилену увагу з боку країн-членів НАТО і ЄС.

У свою чергу, європейська оборонна індустрія шукає шляхів виходу з кризи і швидко інтегрується. У межах ЗЄС для керівництва цією інтеграцією створено спеціальну структуру – Європейське агентство озброєнь. Взаємовигідним є винайдення форми співробітництва саме у цій сфері. Адже нині український ОПК співробітничав здебільшого з Росією та США. Слід відзначити і певні контакти з Італією і Францією в ракетно-космічній сфері.

Прикладами конкретних проектів для спільної розробки та виробництва озброєнь можуть бути такі, як:

- 1) підготовка до виробництва модифікації військово-транспортного літака АН-70, відповідно до вимог європейських країн – вантажність: 35-47 т та дальність 1350-3800 км з крейсерською швидкістю 750 км/год., повітряне десантування живої сили та техніки з великих та малих висот, доставка 300 військовослужбовців з особистою зброєю. (Сучасна Європа гостро потребує такий літак). Висока вартість його самостійної розробки (як мінімум 6 млрд дол. США) з одного боку, і схожість українсько-російського та європейського технічних проектів – з другого, дозволяє об'єднати їх в єдиний проект, який надасть Європі вдвічі дешевший транспортний літак XXI ст. Спільними зусиллями можна за два роки зробити літак, що використовувався б упродовж 30 років);
- 2) розробка та забезпечення проекту модернізації танків Т-72, що є на озброєнні країн Центральної Європи (за участю Франції та інших країн), і залучення розвинутої української ремонтної бази;

- 3) участь у розробці перспективних проектів військових кораблів і використання суднобудівних підприємств України (Україна вже бере участь у програмі НАТО «Перспективний фрегат XXI століття», є готові проекти для продажу);
- 4) участь у спільній розробці космічних апаратів (для моніторингу земної поверхні, радіотехнічної розвідки тощо);
- 5) участь в європейських космічних програмах;
- 6) створення на базі українських радіолокаційних станцій європейського Центру контролю за космічним простором і Південного сектора загальноєвропейської системи попередження про ракетний напад, зокрема й для вирішення завдання про попередження щодо можливості падіння небезпечних космічних об'єктів на територію Європи (технічна база: Центр огляду космічного простору в Євпаторії, радіолокаційні станції в Мукачеві та Севастополі, Центр управління космічними об'єктами, Балістичний центр ДКБ «Південне»);
- 7) участь у розробці системи ППО для Європи, зокрема створення спеціального ракетного крейсера, оснащеного для знищення крилатих ракет тощо.

Отже, військові аспекти європейської інтеграції України перспективні, вони відповідають стандартам сучасної військової науки і техніки.

Аналіз наявної інформації свідчить про виникнення нового специфічного напрямку співробітництва в рамках європейських та євроатлантичних структур у сфері безпеки й оборони. На цей час наша держава бере участь в обговоренні питань європейської безпеки й оборони в таких форматах: ведеться діалог Україна – ЗЄС, тривають консультації Україна – ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, інтерес нашої держави до ЄІСБО відображений в заявах КУН.

Таким чином, вже напрацьована певна основа для подальшого розвитку діалогу України з НАТО, ЄС та ЗЄС.

Позиція України щодо ЄІСБО ґрунтується на підтримці об'єктивних процесів, що тривають в НАТО, ЄС та ЗЄС, націлених на зміцнення європейської безпеки та оборони. Безпека України у контексті загальноєвропейської і євроатлантичної безпеки ґрунтується на тому, що розвиток і зміцнення європейської складової сприяє поглибленню та зміцненню стабільності в регіоні в усіх її вимірах. Принцип неподільної європейської безпеки однаково важливий як для України, так і для відповідних євроатлантичних і європейських структур – ОБСЄ, ЄС, НАТО, інших повноправних та асоційованих членів, країн-аспірантів і партнерів. Ми вважаємо, що кооперативна безпека, пошук концептуальних підходів до якої активно веде НАТО та ЄС разом з іншими європейськими та трансатлантичними структурами, має стати для України визначальним елементом гарантії її власної безпеки.

Визначення важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки на початку третього тисячоліття може і повинно бути використано як суттєвий важіль просування інтересів нашої держави у відносинах з НАТО та ЄС. Здатність України впливати на стабільність і формування балансу сил на європейському континенті має стати постійним фактором першорядного значення при розробці та проведенні зовнішньої політики державами – членами ОБСЄ, ЄС, НАТО.

В рамках євроатлантичного партнерства Україна активно й цілеспрямовано розвиває відносини із Західноєвропейським союзом. Найважливішими віхами співробітництва стало укладення угоди про дальні авіатранспортні перевезення (1997 рік) і робочого плану політичного діалогу і практичного співробітництва (1999 рік). Між офіційними представниками

України і ЗЄС проводяться регулярні зустрічі, консультації, інші спільні заходи, в Україні поширюється об'єктивна інформація про діяльність Західноєвропейського союзу.

Враховуючи важливість, яку надають НАТО та ЄС наявності конкретних пропозицій з нашого боку щодо ролі України в процесі розробки та практичної реалізації ЄІСБО, Україна готова запропонувати для участі в новостворюваних європейських структурах, силах та засобах, включаючи майбутній корпус швидкого реагування, сили та засоби, виділені Україною для участі в Програмі «Партнерство заради миру» та багатонаціональних миротворчих операціях. Крім того, ми пропонуємо використати можливості України в галузі дальніх авіаційних перевезень, передбачені відповідною угодою з ЗЄС, а також у аерокосмічній галузі.

Україна уважно слідкує за розвитком спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, створенням нових органів Союзу у цій сфері та формуванням спільної європейської політики у галузі безпеки та оборони.

Україна пропонує розпочати в рамках зміцнення політичного діалогу консультативний процес з метою всебічного вивчення можливостей зміцнення співробітництва між Україною та ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки, військового та військово-технічного співробітництва.

Україна вважає, що існуючі рамки зміцненого політичного діалогу, визначені Угодою про партнерство і співробітництво 1994 року (УПС), спільною стратегією ЄС щодо України і стратегією інтеграції України до Європейського союзу, а також відповідними рішеннями Європейської Ради, є доброю основою для цього.

Водночас на етапі переходу від партнерства до асоційованого членства Україна пропонує вивести відносини Україна – ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки на рівень

«особливого або асоційованого стратегічного партнерства», певною мірою аналогічного особливому характеру співпраці України з НАТО, що базується на Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору 1997 року.

Виходячи з цього, Україна має намір більш активно і предметно залучатися до процесів, які визначатимуть майбутнє безпекове середовище в Європі, зокрема, до подальшого формування і реалізації ЄІСБО та СЗБП/СЄПБО в рамках НАТО і ЄС [4].

Напередодні 10-ї річниці підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО у Києві відбувся Міжнародний форум «Євроатлантичне майбутнє України». Господарі форуму разом зі своїми колегами зі США, Росії, Франції, Великобританії, країн Балтики, Вишеградської групи, держав Чорноморського регіону впродовж трьох днів обмінювалися думками щодо євроатлантичних перспектив України. Українська діаспора з 2000 року заклала традиції проведення таких щорічних зібрань у США. У 2007 році ідею проведення форуму у Києві запропонувала українська сторона. Організатори сподівалися, що відтепер він отримає традиційну київську прописку, щоб світ довідався про євроатлантичне майбутнє України. Адже, як наголосив директор Представництва в Україні Фонду Конрада Аденауера Ніко Ланге, сьогодні більшість європейських держав вже розглядає Україну як країну з чіткою європейською перспективою.

Європа, як вважає директор Інституту філософії НАН України Мирослав Попович, тримається на трьох китах: політичній демократії, вільному ринку та вільних державах. Україна все це має. Тому у неї немає альтернативи. Майбутнє України – в НАТО [5].

Розширюючись на Схід, НАТО має забезпечити країнам-членам стабільні й безпечні кордони. Ставши членом

альянсу, на переконання директора Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України Григорія Перепелиці, Україна спроможна зробити серйозний внесок у забезпечення безпеки в Європі шляхом поліпшення відносин НАТО і Російської Федерації [6].

Плідна робота між Україною і НАТО проводиться в галузях реформування безпеки і оборони. Україна звернулася до НАТО про допомогу в проведенні військової реформи. У цьому контексті пріоритетом НАТО є посилення демократичного цивільного контролю над українськими Збройними Силами і поліпшення їхньої оперативної сумісності зі збройними силами НАТО.

Враховуючи важливість цього процесу, НАТО розширює практичну допомогу в здійсненні військових реформ на Україні. Для цього в 2004 р. створена спільна робоча група в галузі оборонної реформи Україна – НАТО. В її полі зору підтримка ініціатив у сферах відносин між цивільними і військовими, здійснення демократичного контролю над збройними силами. Усі країни – члени НАТО і Україна беруть участь у щорічних засіданнях спільної робочої групи на вищому рівні під спільним керівництвом помічника Генерального секретаря НАТО з оборонної політики і планування та заступника секретаря Ради національної безпеки і оборони України. Раз на рік спільна робоча група організовує ділові консультації з участю міністрів закордонних справ країн – членів НАТО та України, а також провідних експертів з питань безпеки і оборони.

Спільна робоча група з оборонної реформи започаткувала ряд ініціатив, спрямованих на підтримку реформування галузі безпеки і оборони в Україні, в тому числі застосування Процесу планування і оцінки збройних сил в рамках ПЗМ. Співпраця України з НАТО в галузі оборонної політики спростовує твердження окремих українських політиків, що

членство України в НАТО обійдеться нашій державі в 92 млрд гривень. Слід зазначити таке. В Україні існує Державна програма розвитку Збройних Сил України на 2006 – 2011 роки, яка передбачає витрати на рівні згаданої суми протягом наступних шести років. Проте майже 60 % витрат, передбачених цією програмою, призначені на утримання та підготовку особового складу ЗСУ, у тому числі соціальну адаптацію військовослужбовців, звільнених у запас, спорудження житла тощо; 24 % – на модернізацію і закупівлю техніки, інвестиції в розвиток озброєння, військової техніки та інфраструктури; 12% – на реформування ЗСУ; решта коштів призначена на забезпечення участі ЗСУ у міжнародній миротворчій діяльності, виконання міжнародних угод та версифікаційну діяльність. Лише 19 % коштів, виділених в рамках зазначеної програми, можна розглядати як статті витрат, пов'язані з євроатлантичною інтеграцією.

Зазначена програма безпосередньо не зумовлена вступом України у НАТО і направлена насамперед на забезпечення утримання особового складу, реформування та модернізацію українських ЗС, що є об'єктивною необхідністю незалежно від набуття Україною членства в альянсі. Слід також пам'ятати, що впродовж тривалого часу Збройні Сили України не отримували достатнього фінансування, зокрема на належне утримання, ремонт та модернізацію військової техніки, внаслідок чого значна її частина перебуває у незадовільному стані.

Нині можна визначити 4 основні варіанти політики України щодо євроатлантичних структур і структур регіональної безпеки:

1. *Опора на власні сили.*
2. *Приєднання до одного з існуючих блоків чи альянсів.*
3. *Створення регіональних структур безпеки в рамках більш широкої системи загальноєвропейської безпеки.*
4. *Нейтральність:*

- а) підтримання існуючого статусу самопроголошеного нейтралітету і позаблоковості;*
- б) постійний нейтралітет, гарантований великими державами або Радою Безпеки ООН;*
- в) «активний» нейтралітет, «спеціальні відносини» з НАТО й орієнтація на ЄС і ЗЄС.*

Ці варіанти політики в галузі національної безпеки не є строго альтернативними. Деякі з них можна реалізувати у різних комбінаціях, вони також можуть переходити один в одного тощо. Мають вони й різну вагу з точки зору ймовірності їхньої реалізації. Деякі варіанти «заборонені» з тих чи інших економічних і політичних причин або через прийняті парламентом законодавчі акти. Наприклад, перший варіант «заборонений» щонайменше з двох причин. Відомо, що національна безпека великої країни (з розміром і геополітичним положенням України) може бути забезпечена або за допомогою могутнього (бажано ядерного) потенціалу стримування, або за рахунок участі у впливових і сильних воєнних блоках чи альянсах. Відмова України від ядерного озброєння та її приєднання до ДНЯЗ практично унеможливили реалізацію першого варіанту. Понад те, суто економічні обмеження виключають можливість розвинути у найближчій перспективі конвенційний потенціал стримування, достатній для захисту національних інтересів України власними силами.

Другий варіант сьогодні також заблокований Декларацією незалежності, відповідно до якої Україна має стати «без'ядерною і постійно нейтральною державою, яка не бере участь у воєнних блоках». Треба зазначити, що ці положення Декларації можуть бути змінені, оскільки більшість правлячої еліти України вже зрозуміла небезпеку одночасного проголошення і без'ядерності, і позаблоковості. За будь-яких обставин цей варіант залишається умовно забороненим для України на найближче майбутнє. Вступ до НАТО і ЗЄС щонайменше в часткових формах стане реально можливим у більш віддаленому майбутньому.

Ідея створення регіональних структур безпеки у ЦЄ не нова і дискутується з часів розпуску Варшавського договору. Пропозиції 1991 – 1992 рр. президента Польщі Л.Валенци щодо організації «НАТО-Біс» і Президента України Л.Кравчука щодо створення «зони стабільності і безпеки» в Європі разом з численними пропозиціями щодо формування «Балто-Чорноморського поясу безпеки» були природною відповіддю політичних лідерів різних країн на відчуття існуючого вакууму безпеки в регіоні.

Важливо, що ці ініціативи не були спрямовані проти якоїсь однієї країни і не мали наміру підмінити існуючі структури, такі, як ОБСЄ, НАТО чи ЗЄС. Потенційно регіональні структури безпеки можуть стати підсистемами загальноєвропейської системи безпеки і зробити свій внесок у «розподіл праці» між ОБСЄ, НАТО і ЗЄС у рамках популярної в Європі концепції «взаємосполучених інституцій».

Справді, закінчення холодної війни покінчило із східно-західним протистоянням і реально зменшило можливість масштабної війни не тільки в Європі, а й у інших частинах світу. Цей період супроводжувався істотним зниженням важливості традиційного військового чинника як інструмента досягнення національних інтересів у міжнародних відносинах.

В той самий час нові загрози і ризики національній і міжнародній безпеці розширилися. Швидко збільшення наявності зброї масового ураження, яка може бути отримана політично неспроможними режимами і терористичними групами, потенційно стає найбільшою загрозою у сфері безпеки.

Навіть без дорогої ядерної зброї міжнародний тероризм довів свій величезний руйнівний потенціал, що було засвідчено у багатьох випадках після 11 вересня 2001 року.

У результаті, враховуючи міжнародні ризики і загрози, суспільства і держави дійшли висновку, що необхідно гарантувати і відчувати безпеку не тільки в традиційних територіаль-

них кордонах, але також і як безпеку суспільства, соціальних груп, сім'ї і особистості (індивідуума).

Іншими словами, національна безпека сьогодні не може бути досягнута і оцінена, якщо держава нездатна гарантувати безпеку громадян та їхньої приватної власності.

Досягнення відчуття безпеки стає фундаментальним завданням держави, тому при утворенні нових структур і установ сектора безпеки все це слід враховувати.

Таким чином, у контексті зменшення можливості війни і воєнного конфлікту між державами, суспільства і населення дедалі більше сприймають як головні загрози їхній безпеці організовану злочинність, торгівлю наркотиками, торгівлю людьми, відмивання грошей та економічні злочини.

Інші великі зміни у сфері безпеки породжують процеси глобалізації. Глобалізація оцінюється як явище, що характеризується кількома процесами і умовами, включаючи капіталістичне панування і вільну торгівлю, інтеграцію економічних і політичних систем; досягненнями технологічного прогресу, глобальних комунікацій і відсутністю бар'єрів для потоку інформації, ресурсів, ідей і цінностей.

Глобалізація потенційно забезпечує прогрес для учасників процесу, але водночас створює ризики і загрози суспільствам і державам.

Головна функція держави полягає в гарантуванні оптимально високого ступеня безпеки – національного суверенітету, розвитку суспільства, цивільних прав і свобод особистості, а також забезпечення приватної власності. Таким чином, суспільство повинне виробити свою власну культуру безпеки, перетворивши її на національний пріоритет, без якого неможливе досягнення інших національних інтересів і пріоритетів у галузі цивільних і людських прав.

В той самий час неможливо досягти соціального процвітання, якщо немає гарантій збереження приватної власності.

Україна в такий спосіб визначає свою національну безпеку: «Національна безпека України – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави.

Необхідно брати до уваги, що в умовах відкритого для проникнення з боку Росії інформаційного простору необхідно переглянути всю інформаційну політику, розробити і прийняти нову доктрину інформаційної безпеки. Розробити і впровадити комплекс організаційних і технічних заходів щодо обмеження інформаційної експансії Росії.

Організувати проведення моніторингу загроз національній безпеці держави, особливу увагу звернути на спроби розпалення національних і релігійних суперечностей, підтримки ідей сепаратизму, автономізації і федералізації України.

Налагодити об'єктивну комплексну оцінку поточного рівня загроз національній безпеці і прогнозування динаміки їх зміни.

Провести якісний аудит оборонних можливостей держави, переглянути відносини зі своїми стратегічними партнерами, уточнити діючі гарантії безпеки, що надані Україні за відмову від ядерної зброї, стратегічної авіації і т.ін. Уявляється доцільним сусідство з Європейським Союзом розглядати як невід'ємну частину сусідства і співробітництва з НАТО.

Розробити комплекс заходів щодо обмеження політичного, економічного й інформаційного впливу Чорноморського Флоту Російської Федерації на населення Автономної Республіки Крим.

Внести відповідні зміни у Воєнну доктрину України, у Закон України «Про Основи національної безпеки України» та інші нормативно-правові документи.

Однак головним підсумком на шляху зміцнення позицій України будуть успіхи нової влади в очищенні держави і суспільства від важкої спадщини колишнього режиму, а також позитивні результати в економічній сфері. З точністю до

тенденції можна прогнозувати, що з ростом добробуту українського народу геополітичний вплив Росії буде слабнути, а це означає, що сьогодні Росія не зацікавлена в економічному процвітанні України.

Відповідно до діючої воєнної доктрини Україна не вважає жодну державу своїм військовим супротивником, але разом з тим буде вважати потенційним супротивником державу чи групу держав, недружня політика яких буде загрожувати военній безпеці України.

Українські фахівці в переважній більшості глибоко переконані: загрози широкомасштабної збройної агресії для України на даному етапі не існує. Відсутня небезпека як регіональної, так і локальної війни. Однак існує можливість втягування України у воєнні конфлікти за її межами. Не слід забувати, що міжнародна ситуація може змінитися, не можна виключити виникнення у майбутньому збройних конфліктів поблизу кордонів України. Події 2001 – 2005 років на Близькому і Середньому Сході, Балканах, у Придністров'ї поставили перед Україною недвозначне питання: «Чи не може таке саме статися з нами?». На це запитання досить чітку і принципову відповідь дає американський журнал «Форбс», який Україну відносить до нестабільних країн, що можуть потребувати втручання.

Треба визначити, що Україна на сучасному етапі незалежного існування не має добре підготовлених та оснащених збройних сил, які відповідали б суспільному замовленню і були б адаптовані до нових вимог безпеки; що кошти і ресурси, витрачені на військо за минулі роки, не дали жодних дивідендів національній безпеці, а кошти від економічної та господарської діяльності Збройних Сил, від наданих послуг та реалізації надлишкового майна не пішли на фінансове забезпечення капітальних оборонних витрат, на будівництво житла для військових.

До честі військових, вони якимось чином все ж виконують основні завдання мирного часу, що підтверджується, наприклад, високими експертними оцінками дій українського військового контингенту під час миротворчих операцій. «Українські солдати чудові». Так оцінив підготовку українських військових, які брали участь у миротворчій операції у Косово під проводом НАТО, Верховний Головнокомандувач Об'єднаними силами НАТО в Європі генерал Дж. Ролстон у промові на міжнародній конференції «Розбудова життєво важливого партнерства США – Україна».

Українське військо схоже на довгобуд, де через відсутність коштів та ідейну застарілість проекту будівництво припинене, а проекту, що відповідав би реаліям сьогодення, немає. Стратегічний оборонний бюлетень на період до 2015 р. можна розглядати лише як декларацію про наміри, а не проект будівництва Збройних Сил.

На сьогодні українські політики визначилися: наша стратегічна мета – вступ до НАТО, тому, з огляду на систему колективної безпеки Альянсу, Україні буде достатньо нечисленної армії, призначеної для миротворчих операцій та бойових дій на рівні локальних конфліктів, а не для широкомасштабних військових операцій. Тим часом проект будівництва повинен базуватися на міцному науковому підґрунті та містити, крім кінцевої мети, конкретну технологічну документацію і часовий графік з конкретно зазначеними термінами постачання потрібних ресурсів.

Найкраще рішення – знайти компроміс між фінансовими можливостями та амбіційністю намірів, замовити справжній проект, зачистити будівельну ділянку (що зараз і робиться шляхом обвального скорочення війська) і почати будівництво з нульового циклу. Таким чином, перша перешкода розбудові війська – відсутність сучасного науково обґрунтованого про-

екту військового будівництва, який враховував би ресурси обмеження, тобто реальні можливості держави з його забезпечення.

Хоча воєнна сфера – не серед пріоритетних для українських громадян, однак навряд чи знайдеться хтось, хто заперечуватиме необхідність мати в державі професійну армію, розуміючи під цим терміном військо високого гатунку, що складається з добре навченого контингенту натренованих, здорових фізично і морально чоловіків рядового та сержантського складу, кмітливих офіцерів з відповідним вишколом, які дбають про підлеглих, невеликого числа розумних і порядних генералів. Усі – за армію, оснащену найсучаснішою військовою технікою та озброєнням. Але для створення та утримання професійного війська треба дуже багато грошей. Коли вже з'явилося бажання мати сучасні, добре навчені Збройні Сили, то треба заробити на це гроші. Світла мрія громадян України про гідне їх військо може здійснюватися лише за умови значних вкладень у військову справу. Спочатку – значне піднесення економіки, потім – воєнна реформа.

Висновки

1. Підвалини національної безпеки закладені в Законі України «Про Основи національної безпеки України». До основних напрямів державної політики з питань національної безпеки цей законодавчий акт відносить, серед іншого, забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу.

2. З військової точки зору Україна не здатна повністю забезпечити свою військову безпеку власними засобами (враховуючи різницю у військовій силі з сусідніми країнами, відсутність ядерної зброї тощо). Тому участь у системі колективної безпеки, яка має значно більший стримуючий потенціал у порівнянні з національними військовими засобами, є оптимальним рішенням для нашої держави.

Аналіз сучасних ризиків і викликів міжнародній безпеці здійснюється у рамках роботи над проектом Концепції національної безпеки. Він свідчить про те, що загрози є актуальними і для нашої держави. Протистояти їм окремо не здатна зараз жодна країна світу.

3. Стає очевидним наступне:

- а) Стабільний стійкий розвиток будь-якої країни сучасного світу немислимий без чіткої інтегральної стратегії на перспективу. Роль такої інтегральної стратегії у низці провідних країн світу відіграє стратегія національної безпеки.
- б) Виходячи з того факту, що, з розвитком процесів глобалізації, національна безпека в країнах Європи стає явищем загальноєвропейським, дедалі більшої ваги набуває питання узгодження стратегій національної безпеки країн Центрально-Східноєвропейського регіону, інших країн-сусідів. Тому доцільно здійснювати розробку Стратегії національної безпеки України з широким використанням відповідних документів згаданих країн, а також за достатнього контактування українських розробників документа з їх відповідними інституціями сусідніх країн.
- в) Перспективи розвитку України слід пов'язати з успіхом інтеграційних процесів у Європі, подальшим розвитком

відносин з Російською Федерацією, становленням та зміцненням регіонального співробітництва країн. При цьому важливим є досягнення національного консенсусу з ключових положень Стратегії національної безпеки України.

Список використаної літератури

1. Конституція України. – К., 1996. – С.5-6.
2. Політика і час. – 2004. – № 1.
3. Семенченко А. Механізм стратегічного управління забезпеченням національної безпеки у кризових або надзвичайних ситуаціях // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1.
4. Там же. – С. 204.
5. Кириченко С. Актуальні проблеми реформування та розвитку Збройних Сил України в контексті євроатлантичної інтеграції // Політика і час. – 2005. – № 7. – С. 28.
6. Євроатлантичне майбутнє України // Політика і час. – 2007. – № 7. – С. 19.

ІНВЕСТИЦІЇ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ЕКОНОМІКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Закарпатська область має унікальне геополітичне та географічне розташування. Вона знаходиться на крайньому південному заході України. Через географічні особливості Закарпаття з давніх давен було зручним з'єднувальним шляхом між державами Північної та Південної, Східної та Західної Європи.

За площею і населенням у масштабах України область невелика. Її територія становить 12,8 тис. кв. км., чисельність населення станом на 1 грудня 2000 року – 1282,2 тис. чол., що трохи більше 2 відсотків від території і населення України.

Закарпаття поділяється на 18 адміністративно-територіальних одиниць, з яких 5 – міста обласного підпорядкування (Ужгород, Мукачево, Берегово, Хуст, Чоп) і 13 районів. Крім того, край має 10 міст, 20 селищ міського типу, 579 сільських населених пунктів.

Тут живуть представники більш ніж 70 національностей. Такого національного розмаїття, як у Закарпатті, немає в жодній області України.

Край багатий на різні види корисних копалин, у т.ч. специфічні, характерні лише для Закарпатської геологічної провінції. Мінерально-сировинна база представлена майже 150 родовищами, більш як 30 видами корисних копалин.

Область має високий природно-рекреаційний і курортний потенціали. Виявлено і досліджено 360 джерел і родовищ мінеральних та термальних вод. Мінеральні води області мають чудові смакові якості і споживаються як лікувально-столові в санаторно-курортних закладах. Закарпаття відоме як один із найпопулярніших куточків лікування і оздоровлення.

Закарпатська область є активним членом Карпатського єврорегіону – міжрегіонального об'єднання прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії.

Привабливість Закарпаття для численних інвесторів, туристів – старовинні замки, палаці, численні фестивалі, свята виноробів та інше.

Визволення Закарпаття у жовтні 1944 року та возз'єднання з Радянською Україною стало новою сторінкою в історії краю. А з серпня 1991 року Закарпатська область – невід'ємна складова частина незалежної України.

Залізничне сполучення із зарубіжними країнами здійснюється через 6 прикордонних переходів (на Угорщину – Чоп-Загонь та Саловка-Еперешке, на Словаччину – Чоп – Чіернанад-Тисою та Ужгород-Матівці, на Румунію – Дяково-Халмеу та Тересва-Кемпелунг). Область має 3 виходи на загальнодержавні залізничні мережі через Карпатський перевал. Загальна довжина залізничних колій -1476 км, у т.ч. головних – 785км. Для поліпшення транспортного обслуговування населення області на залізниці здійснюється капітальний ремонт вокзалів та залізничних станцій, які після реконструкції відповідають європейським стандартам.

Територією області проходить 140 км міжнародної автодороги Київ-Чоп (Е-471, Е-50, Е-573). Автомобільні перевезення вантажів та пасажирів здійснюються по розгалужених мережах автомобільних доріг, протяжністю понад 3,5 тис. км.

Особливого значення сьогодні набуває створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних

коридорів. Через територію області проліг міжнародний транспортний коридор № 5 (Критський) за маршрутом Лісабон – Трієст – Любляна – Будапешт – Київ – Волгоград, який сполучає західно- і східноєвропейські автодорожні, залізничні та річкові національні мережі з метою інтерконтинентального забезпечення транзитних вантажних перевезень у напрямку Європа-Азія.

Неповторна краса краю, м'які кліматичні умови, величезна кількість санаторно-курортних комплексів, історичних, архітектурних пам'яток та гостинність місцевого населення роблять область надзвичайно привабливою для туристів. І взимку, і влітку Срібна Земля пропонує чимало видів відпочинку для туристів: лижний спорт, походи у гори, купання в солоних озерах та термальних водах, участь у численних традиційних фестивалях, спуск на човнах бурхливими гірськими річками, риболовлю, велосипедні прогулянки, відвідування заповідників та ін.

Закарпаття – унікальний гірськолижний регіон України, а зимові види спорту тут мають вже майже столітню історію. Стійкий сніговий покрив у низовині утримується, як правило, з початку грудня і до березня, а у високогір'ї – з жовтня і до кінця травня. Боржавські полонини, Чорногорський, Свидовецький гірські хребти, гора Драгобрат та багато інших схилів вже давно користуються широкою популярністю у лижників.

Закарпаття славиться всесвітньовідомими мінеральними джерелами, їх поділяють за газовим складом на вуглекислі, сірководневі, радонові та метанові. У регіоні налагоджено промисловий розлив окремих з них: «Шаянська», «Плосківська», «Поляна Квасова» «Лужанська», «Свалявська» тощо. За допомогою цих мінеральних вод лікують різноманітні хвороби та порушення в організмі людини. На базі санаторію «Синяк» проводиться лікування радикуліту, ревматизму, серцево-

судинних захворювань, на базі санаторіїв «Поляна», «Квітка Полонини», «Сонячне Закарпаття» та «Шаян» – органів травлення. Особливої уваги заслуговує санаторій «Карпати», де створені всі умови для успішного лікування хворих. Крім того, на його території знаходиться чудове озеро з багатою флорою і фауною, ліс та унікальна історично-архітектурна пам'ятка XIX століття – замок графа Шенборна. Останнім часом значна увага приділяється розвитку курортів, які використовують термальні води. Великі запаси останніх виявлені в районі с. Гут, Пасіки, Шаяна та інших. У містах Берегово та Мукачево діють купальні під відкритим небом з гарячими термальними водами, відвідання яких туристами можливе цілий рік.

На українсько-угорському кордоні чимало уваги приділяється реконструкції міжнародного переходу «Тиса». На стадії опрацювання перебувають такі питання:

- розбудова сервісної інфраструктури на під'їзних шляхах до пунктів переходу «Лужанка», «Косино», «Дзвінкове», «Вилок» із залученням вітчизняних та іноземних інвесторів;
- проектування і будівництво дорожньої інфраструктури по обидва боки українсько-угорського кордону.

За даними головного управління статистики в Закарпатській області, загальний обсяг зовнішньоторгівельного обороту за січень-вересень 2007 року становив 1 871,4 млн. дол. США і зріс, порівняно з відповідним періодом минулого року, на 766,7 млн. дол. США 766, або на 69,4 відс.

Продовжує зберігатися від'ємне сальдо зовнішньоторгівельного балансу, яке склалося у 2007 році. За звітний період воно сягнуло – 284,6 млн. дол. США.

У 2007 році підприємства області співпрацювали з партнерами 87 країн світу. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності області експортували вітчизняну продукцію до 51 країни світу, імпорт товарів здійснювався з 81 країною світу.

Основними країнами-партнерами, які співпрацюють із Закарпаттям у сфері зовнішньої торгівлі, залишаються: Угорщина, яка займає 41,2 відс. в обсягах зовнішньої торгівлі області, Чеська Республіка – 12,7 відс, Німеччина – 12,3 відс, Австрія – 9,3 відс, Італія-5,8 відс, Словаччина – 4,9 відс.

Експортовано товарів з початку року на 793,4 млн. дол. США, що більше рівня відповідного періоду минулого року на 70,2 відс, порівняно з аналогічним періодом минулого року ріст становив 327,2 млн. дол. США.

Основу експорту в цьому році склали:

- механічне та електротехнічне обладнання – 53,5 відс. загального обсягу експорту товарів;
- текстиль та текстильні вироби – 12,7 відс.;
- деревина та вироби з неї – 7,7 відс.;
- меблі – 5,4 відс.;
- іграшки та спортінвентар – 3,9 відс.;
- взуття – 3,2 відс.;
- шкіра та вироби з неї – 3,3 відс.;
- взуття -3,2 відс.;
- жири та олії тваринного або рослинного походження – 3,2 відс.

Завезено в область товарів на 1078,0 млн. дол. США, що на 439,5 млн. дол. США, або на 68,8 відс. більше показника аналогічного періоду 2006 року.

Основними позиціями імпорту були:

- механічне та електротехнічне обладнання – 44,9 відс. загального обсягу імпорту по області;
- засоби наземного транспорту -25,3 відс.;
- текстиль та допоміжні матеріали у вигляді давальницької сировини для швейної промисловості – 8,4 відс.;
- полімерні матеріали, пластмаси – 4,3 відс.;
- недорогі метали та вироби з них – 3,0 відс.;
- готові харчові продукти – 2,6 відс.

Характерними для області залишаються операції з давальницькою сировиною. За дев'ять місяців поточного року в область завезено давальницької сировини на суму 529,4 млн. дол. США, що становить 49,1 відс. загального обсягу імпорту, експортовано продукції, виготовленої з неї, на 586,6 млн. дол. США, або 73,9 відс. загального обсягу експорту.

Основними видами продукції, яка виробляється з давальницької сировини інопартнера та експортується закарпатськими підприємствами, є: механічне та електротехнічне обладнання, текстильні та трикотажні вироби, меблі та спортивний інвентар, вироби із шкіри, взуття. Країнами-партнерами у зовнішньоекономічному співробітництві підприємств області у виробництві товарів на умовах використання давальницької сировини є партнери з Угорщини, Німеччини, Австрії, Італії, Польщі, Словаччини.

Основними користувачами послуг закарпатських підприємств залишаються фірми з Угорщини – 27,8 відс, Австрії – 22,0 відс, Сейшел -8,3 відс, Словаччини – 7,0 відс., Італії – 6,6 відс., Чеської Республіки – 3,9 відс. обсягу експорту.

Як і в попередні роки, основою експорту залишаються транспортні послуги, які становлять 86,6 відс. загального обсягу експорту послуг. Порівняно з аналогічним періодом 2006 року їх обсяг збільшився на 31,2 відс. Друге місце в експорті послуг займають послуги, пов'язані з будівництвом, – 5,0 відсотка.

За дев'ять місяців 2007 року імпортовано послуг на суму 16,9 млн.дол. США, що на 23,8 відс. більше аналогічного періоду 2006 року.

Враховуючи прикордонну специфіку області і, як наслідок, перевагу транспортних послуг серед інших видів, найбільші обсяги послуг характерні для таких районів області, як Ужгородський і Мукачівський, міст Чоп, Ужгород та Мукаче-

во. На ці міста та райони припадає понад 93,2 відс. обсягів зовнішньої торгівлі послугами. Зовсім відсутні, або незначні обсяги послуг по Воловецькому, В. Березнянському, Хустському, Перечинському районах, м. Хуст.

За даними Закарпатського обласного управління статистики, всього за період іноземного інвестування станом на 1 жовтня 2007 року в область залучено 322,0 млн.дол. США прямих іноземних інвестицій. В області працює 779 підприємств з іноземними інвестиціями. За 9 місяців поточного року обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку області становив 31,8 млн.дол.США. Інвестиції в економіку області вклали інвестори з 49 країн світу, при цьому на 5 з них припадає майже 59,0 відсотків загального обсягу прямих іноземних інвестицій.

Найбільші обсяги вкладено інвесторами зі Сполучених Штатів Америки – 15,2 відс. загального обсягу, Німеччини – 13,3 відс., Японії -11,0 відс., Угорщини – 9,5 відс., Австрії – 9,6 відс.

За видами економічної діяльності інвестиції розміщені наступним чином:

промисловість – 81,8 відс. від загального обсягу, зокрема:

переробна промисловість – 80,2 відс., із неї:

- виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 12,6 відс.;
- оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів – 14,4 відс.;
- виробництво машин та устаткування – 23,7 відс.;
- текстильна виробництво – 8,7 відс.;
- хімічне виробництво – 3,1 відс.;
- металургія та оброблення металу -1,5 відс.;
- інші галузі промисловості – 16,2 відс.;
- виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 1,3 відс.;

добувна промисловість – 0,3 відс.;
 торгівля – 3,2 відс.;
 діяльність транспорту та зв'язку – 4,6 відс.;
 діяльність готелів та ресторанів – 2,8 відс.;
 сільське господарство, мисливство, лісове господарство
 – 0,8 відс.;
 будівництво – 0,8 відс.;
 інше виробництво – 6,0 відс.

Серед районів та міст області більша питома вага за обсягами інвестицій припадає на підприємства міст Ужгород – 16,8 відс. загального обсягу, Мукачєво -16,9 відс, Ужгородського району -20,2 відсотка.

Приріст іноземного капіталу за 9 місяців 2007 року становив 27,0 млн.дол.США. Пріоритетні напрями діяльності області можна побачити, розглянувши таблицю 1:

Таблиця 1

Порівняльний аналіз залучення прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності (тис.дол.США)

	Обсяг залучення іноземних інвестицій		% до попереднього року	Приріст (+), зниження (-)
	9 місяців 2006 року	9 місяців 2007 року		
<i>Всього</i>	26467,1	31815,8,	125,6	5348,7
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1616,1	96,7	6,0	-1519,4
Промисловість: з неї	19532,1	22173,0	113,5	2640,9
<i>Добувна промисловість</i>	-	29,7	-	-

**РОЗДІЛ І. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

<i>Переробна промисловість</i>	19532,1	22143,3	113,4	2611,2
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	964,8	838,4	86,9	-126,4
Легка промисловість (текстильна промисловість та пошиття одягу, виробництво шкіри та шкіряного взуття)	1271,8	3350,1	263,4	2078,3
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини	6010,3	1448,9	24,1	-4561,4
Целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа	27,5	4,7	17,1	-22,8
Хімічна та нафтохімічна промисловість (хімічне виробництво, виробництво гумових та пластмасових виробів)	980,6	234,7	23,9	-745,9
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	117,2	50,4	43,0	-66,8
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	620,8	1005,3	161,9	384,5
Машинобудування (виробництво машин, електричного, електронного та транспортного устаткування)	4820,8	8998,9	186,7	4178,1
Інші галузі промисловості	4718,3	6211,9	131,7	1493,6
Будівництво	389,8	91,3	23,4	-298,5

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Торгівля: ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1784,6	1577,9	88,4	-206,7
Діяльність готелів та ресторанів	1267,6	100,0	7,9	-1167,6
Діяльність транспорту та зв'язку	430,2	397,2	92,3	-33,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1248,6	1789,3	143,3	540,7
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	127,8	141,6	110,8	13,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	63,2	5311,5	У б. р. б	5249,2
Фінансова діяльність	-	137,3	-	-

Як бачимо, найбільші обсяги інвестицій залучені в промисловість, зокрема переробну – 113,5 відс. (до попереднього року), легку промисловість – 263,4 відс., металургійне виробництво – 161,9 відс., машинобудування (виробництво машин, електричного, електронного устаткування) – 186,7 відс., охорону здоров'я та надання соціальної допомоги – 143,3 відс., надання комунальних та індивідуальних послуг – 110,8 відс., операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – у б.р.б.

Щодо залучення прямих іноземних інвестицій з країн Європейського Союзу, то за 1994-2006 роки та 9 місяців 2007 року в економіку області країнами Європейського Союзу залучено 208,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що становить 64,7 відс. загальнообласного показника.

Інвестиційне співробітництво здійснювали суб'єкти 25 країн світу, які є членами Європейського Союзу, або більше половини загальної кількості країн-інвесторів.

У структурі прямих іноземних інвестицій у 2005-2006 роках грошові внески склали третину, внески у формі рухомого і нерухомого майна, відповідно, 39,3 відс. та 39,6 відсотка. За 9 місяців 2007 року більше половини інвестицій припадає на внески у формі рухомого і нерухомого майна та 39,4 відс. – грошові внески.

Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій залучено у промисловість – 169,9 млн. дол. США, або 81,5 відс. загального обсягу, з них у добувну промисловість – 0,8 млн. дол. США та обробну – 165,7 млн. дол. США. Зокрема, 36,5 млн. дол. США, або 17,5 відс. загального обсягу залучено у підприємства з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини, по 35,3 млн. дол. США, або 16,9 відс. – у машинобудування (виробництво машин, електричного, електронного, оптичного устаткування та транспортних засобів) та інших галузей промисловості, 27,6 млн. дол. США, або 13,3 відс. – легкої промисловості.

В операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям спрямовано 6,3 відс. загального обсягу інвестицій, діяльність транспорту та зв'язку – 4,4 відс., сферу торгівлі – 4,2 відсотка.

Незначні обсяги прямих іноземних інвестицій припадають на сільське господарство, мисливство, лісове господарство – 1,2 відс. загального обсягу, охорону здоров'я та надання соціальної допомоги – 0,1 відсотка.

Найбільші обсяги приросту іноземного капіталу у січні-вересні 2007 року спостерігалися на підприємствах промисловості – 17,5 млн. дол. США, зокрема, інших галузей промисловості (включаючи виробництво меблів) – 6,3 млн. дол. США, легкої промисловості – 2,9 млн. дол. США, машинобудування та з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини – по 2,8 млн. дол. США, харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 1,1 млн. дол. США.

Найбільші обсяги прямих інвестицій надійшли від нерезидентів з 5 країн: Німеччини, Австрії, Угорщини, Польщі, Нідерландів, яким належить майже три чверті загального обсягу прямих інвестицій.

Протягом 2005-2006рр. та січня-вересня 2007 р. основним інвестором економіки області серед країн європейського співтовариства є Німеччина, тоді як порівняно з 2005 роком з п'ятірки найбільших інвесторів вибула Словаччина.

За січень-вересень 2007 року значно зріс капітал нерезидентів з Польщі – на 5,3 млн. дол. США, Австрії – на 5,1 млн. дол. США, Італії – на 2,6 млн. дол. США, Словаччини – на 1,3 млн. дол. США.

Протягом 2005-2006 рр. та січня –вересня 2007 року найбільше нерезидентів з Угорщини, Словаччини, Італії, Німеччини та Чеської Республіки, які вклали інвестиції в підприємства області.

В економіці області працює 677 підприємств з інвестиціями країн Європейського Союзу, що становить 86,9 відс. загальної кількості учасників міжнародного інвестиційного співробітництва. Порівняно з 1 січня 2006 року кількість підприємств збільшилася на 19,0 відсотка. Інвестиційно привабливими для країн ЄС є підприємства міст Ужгород, Берегово, Мукачево та Виноградівського і Ужгородського районів.

Залучення іноземних інвестицій дає змогу вирішувати проблему зайнятості робочої сили, сприяє розвитку вироб-

**РОЗДІЛ І. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

ничої інфраструктури та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків області. За рахунок інвестицій можливо освоювати конкурентоспроможну продукцію, реалізувати її як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Обсяги прямих іноземних інвестицій наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Обсяги прямих іноземних інвестицій суб'єктів
зарубіжних країн в економіку області**

	На 01.01.2006 р.	На 01.01.2007 р.	На 01.10.2007 р.
Всього	162418	188342	208427
АВСТРІЯ	26130	25664	30809
БЕЛЬГІЯ	333	450	190
БОЛГАРІЯ	-	-	443
Сполучене королівство (ВЕЛИКОБРИТАНІЯ)	9831	9986	3631
ГРЕЦІЯ	21	2	2
ДАНІЯ	1891	1750	1959
ІРЛАНДІЯ	454	332	332
ІСПАНІЯ	1581	2849	3525
ІТАЛІЯ	8209	9870	12897
ЛЮКСЕМБУРГ	3078	3427	3690
НІДЕРЛАНДИ	13797	15100	18703
НІМЕЧЧИНА	29594	36580	42702
ПОЛЬЩА	15905	22936	28207
ПОРТУГАЛІЯ	1589	1705	1733
РУМУНІЯ	-	-	272
СЛОВАЧЧИНА	11476	11908	13240
СЛОВЕНІЯ	210	231	213
УГОРЩИНА	27238	32589	30665
ФРАНЦІЯ	112	129	150
ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА	6395	6615	7734
ШВЕЦІЯ	2563	2972	3144
КІПР	220	987	1619
ЕСТОНІЯ	861	985	990
ЛАТВІЯ	38	40	40
ЛИТВА	892	1253	1537

У той же час вступ України до СОТ ставить нові жорсткі вимоги до фінансово-економічних, експортно-імпортних торгових відносин. Тому Закарпатська обласна державна адміністрація серед першочергових завдань виділяє проблему підготовки кваліфікованих кадрів з новим економічним мисленням.

Адже саме нові, молоді фахівці з усіх сфер господарювання і здійснення державної політики будуть головною ланкою і ключовим фактором адаптації України до вимог Євросоюзу.

Виходячи з цього, слід відзначити надзвичайно важливе значення міжнародної науково-практичної конференції, організованої Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету.

Конференція, як свідчить актуальність проблематики як першого, так і другого дня її роботи, дає підстави говорити про те, що глибокий аналіз державних програм підготовки і перепідготовки кадрів буде сприяти євроінтеграційному поступу України.

Розділ II.
**НОРМАТИВНО-
ПРАВОВІ АСПЕКТИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА
ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО
ВИБОРУ УКРАЇНИ**

**Лариса ЗАГАЙНОВА
Ольга КАЗАКЕВИЧ
Петро ТРАЧУК
Ольга КОТЛЯР
Георгій ДИНИС**

Лариса ЗАГАЙНОВА

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС – НЕОБХІДНА УМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Важливе значення для забезпечення ефективного процесу євроатлантичної інтеграції мають прийняті у 1998, 2001 та 2004 роках державні програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України для підвищення ефективності співробітництва України з НАТО та з метою дальшої реалізації положень Хартії про особливе партнерство між Україною і Організацією Північноатлантичного договору.

Враховуючи те, що стратегічною метою України є повномасштабна інтеграція до європейських та євроатлантичних структур та повноправна участь у системі загальноєвропейської безпеки, держава спрямовує свою діяльність на розвиток конструктивного співробітництва з існуючими на європейському континенті структурами безпеки – Організацією Північноатлантичного договору, Європейським Союзом, Західноєвропейським Союзом, Радою євроатлантичного партнерства, Організацією з питань безпеки та співробітництва в Європі та Радою Європи. В цьому контексті Україна розглядає НАТО як найбільш ефективну структуру колективної безпеки в Європі і вагомому складову системи загальноєвропейської безпеки.

© *Загайнова Лариса Іванівна* – вчений секретар Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник

Державна програма розрахована на період до 2001 року і має на меті забезпечення повного і якісного виконання Хартії. Вона розроблена на основі та в розвиток відповідних положень Конституції України, Основних напрямів зовнішньої політики України, Военної доктрини України, Концепції національної безпеки України та інших нормативно-правових актів.

Загальну координацію та контроль діяльності органів виконавчої влади з реалізації Програми, формування і виконання Робочого плану імплементації Хартії та індивідуальної програми партнерства, з досягнення цілей взаємосумісності за процесом планування та оцінки, а також з реалізації інших заходів співробітництва з НАТО здійснюють Президент України, Рада національної безпеки і оборони України та за їх дорученням Державна міжвідомча комісія з питань співробітництва України з НАТО. Організаційне забезпечення діяльності ДМК покладається на Апарат Ради національної безпеки і оборони України.

Програмою виділено пріоритетні сфери співробітництва, визначена мета, механізми та напрями співробітництва, визначені відповідальні у кожній з галузей та сфер діяльності:

- **політична** – підвищення рівня гарантій політичної незалежності, територіальної цілісності та непорушності кордонів України, запобігання виникненню загроз стабільності і безпеці у регіоні Центральної та Східної Європи, прискорення інтеграції України до європейських та євроатлантичних структур, які забезпечують стабільність та безпеку на континенті, забезпечення участі України у процесі розбудови нової архітектури європейської безпеки, розширення та зміцнення позицій України у механізмах, створених під егідою НАТО. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у політичній сфері покладається на МЗС;

- **цивільно-військова** – забезпечення поступового впровадження в Україні системи цивільного керівництва Збройни-

ми Силами та іншими військовими формуваннями, а також демократичний контроль за їх діяльністю. Координацію співробітництва у сфері цивільно-військових відносин здійснюють Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів та Міністерство закордонних справ України;

- **воєнна** – воєнно-політичне співробітництво України з НАТО (зміцнення довіри і партнерства з державами-членами НАТО та країнами-партнерами на основі принципів взаєморозуміння, відкритості та співпраці у воєнній сфері; сприяння з боку Альянсу забезпеченню національної безпеки України від зовнішніх воєнних викликів і загроз, налагодженню плідної оборонної співпраці України з її сусідами; сприяння реформуванню воєнної організації України, передусім її основи – Збройних Сил та військово-промислового комплексу; забезпечення належної участі України у заходах по підтримці миру, безпеки і стабільності в Європі, в тому числі у запобіганні воєнним конфліктам та у врегулюванні кризових ситуацій. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у воєнно-політичній сфері покладається на Міністерство оборони України); Військове співробітництво України з НАТО (використання досвіду і допомоги держав-членів НАТО та країн-партнерів для реформування і будівництва Збройних Сил та інших військових формувань України, включаючи удосконалення механізмів соціального захисту військовослужбовців, вдосконалення нормативно-правової бази співробітництва у військовій сфері та миротворчої діяльності, створення умов для запровадження в державі механізмів демократичного і цивільного керівництва та контролю за їх діяльністю; підвищення взаємосумісності органів управління, підрозділів та частин Збройних Сил України з Об'єднаними збройними силами (ОЗС) НАТО, покликаної забезпечити їхню спроможність діяти разом при виконанні спільних завдань; підготовка військових контингентів Збройних Сил України і Міністерства

України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а також військової інфраструктури держави для взаємодії з ОЗС НАТО під час проведення миротворчих, пошуково-рятувальних та інших місій і завдань; набуття знань щодо військових доктрин, стратегії і тактики застосування ОЗС НАТО та країн-партнерів. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у військовій сфері, їх планування, координація та контроль за їх виконанням покладаються у Міністерстві оборони України на Генеральний штаб Збройних Сил України, а у Національній гвардії України – на Головне управління командувача Національної гвардії України); Інформаційна підтримка співробітництва у воєнній сфері (відповідальність за здійснення інформаційної підтримки співробітництва у воєнній сфері покладається на Міністерство оборони України);

Об'єднані збройні сили НАТО – збройні сили НАТО, їх основна частина, що складається з об'єднань, з'єднань і частин сухопутних військ і ВПС країн-учасниць блоку. Керуються верховним командуванням НАТО в Європі.

Стратегічна концепція НАТО – заява про головні цілі та завдання НАТО в галузі безпеки, колективної оборони, діяльності з врегулювання криз та партнерства; вища директива щодо політичних та військових засобів, необхідних для досягнення визначених стратегічних цілей Альянсу. Стрямована на забезпечення загальних напрямів розробки детальних політичних та військових планів. В стратегії розкриваються питання Європейської системи безпеки і оборони, запобігання конфліктів і врегулювання криз, партнерства, співробітництва, розширення НАТО, контролю за озброєннями, непоширення зброї масового знищення. Стратегія містить директиви збройним силам НАТО, найважливішими з яких є питання спроможності ефективною боротьби з силами

супротивника, мобільності і можливості швидкого розгортання, життєздатності сил та інфраструктури, сталості і взаємної сумісності, у тому числі з підрозділами країн-партнерів НАТО, утримання пропорції ядерних і звичайних озброєнь в Європі.

- галузь озброєнь – досягнення визначених Україною цілей взаємосумісності з НАТО у галузі озброєнь; здійснення з державами-членами НАТО спільних розробок і виробництва озброєння та військової техніки (ОВТ); вивчення і запровадження досвіду держав-членів НАТО у сфері планування розвитку ОВТ, їх замовлення і технічного забезпечення та маркетингової діяльності на світовому ринку озброєнь; вдосконалення режиму контролю за експортом озброєнь та передачею супутніх технологій. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі озброєнь покладається на Міністерство оборони, Міністерство промислової політики, Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації та Державну службу експортного контролю України;

- воєнна економіка – сприяння розвитку військово-економічного співробітництва між Україною і НАТО та її державами-членами; оптимізація воєнних бюджетів; забезпечення ефективності роботи оборонної промисловості; залучення інвестицій до розвитку підприємств ВПК України. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі воєнної економіки покладається на Міністерство економіки, Міністерство промислової політики та Міністерство оборони України;

- галузь надзвичайних ситуацій цивільного характеру – залучення світового досвіду, фінансових і технологічних ресурсів для підвищення ефективності діяльності МНС, частин і підрозділів військ цивільної оборони; використання

національного потенціалу, сил і засобів МНС у пошуково-рятувальних операціях та інших міжнародних програмах; створення договірно-правової бази для розвитку співробітництва з НАТО, її державами-членами та країнами-партнерами щодо запобігання надзвичайним ситуаціям транскордонного і національного рівнів та реагування на такі ситуації; досягнення формуваннями МНС, призначеними для виконання завдань Програми ПЗМ, цілей сумісності та здатності діяти разом із силами НАТО і країн-партнерів з метою участі в пошуково-рятувальних та гуманітарних операціях. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі надзвичайних ситуацій цивільного характеру покладається на Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС);

- галузь боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальним переміщенням зброї, технологій подвійного призначення, радіоактивних і наркотичних речовин – координація дій у сфері боротьби з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою наркотиків і зброї, нелегальною передачею технологій подвійного призначення; запобігання незаконному переміщенню через кордони України радіоактивних матеріалів, зброї та наркотичних речовин; запозичення досвіду боротьби держав-членів НАТО з організованою злочинністю, контрабандою наркотиків та тероризмом; отримання експертної підтримки з боку НАТО для реалізації національних програм у цій сфері. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, нелегальним переміщенням зброї, технологій подвійного призначення, радіоактивних і наркотичних речовин покладається на Міністерство внутрішніх справ (МВС), Службу безпеки, Державну митну службу та Державний комітет у справах охорони державного кордону України;

- **галузь науки і технологій** – залучення потенціалу та можливостей НАТО та її держав-членів для вирішення національних проблем у галузі науки та технологій; обмін результатами наукових досліджень у сферах роззброєння, екологічної безпеки, високих технологій і комп'ютеризації; участь у наукових програмах та проектах, які здійснюються під егідою НАТО. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі науки і технологій покладається на Міністерство України у справах науки і технологій;

- **галузь охорони довкілля** – вдосконалення роботи державних органів з питань охорони довкілля, включаючи сфери ядерної, хімічної та біологічної безпеки; запозичення досвіду НАТО та її держав-членів щодо зменшення негативного впливу на довкілля оборонних об'єктів та діяльності військових формувань; вирішення питань, пов'язаних з рекультивацією земельних ділянок, на яких розміщалися військові об'єкти. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі охорони довкілля покладається на Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України;

- **сфера телекомунікаційних та інформаційних систем** – підтримка процесів взаємодії України з НАТО за допомогою впровадження та використання можливостей сучасних систем зв'язку та інформаційних технологій. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у сфері телекомунікаційних та інформаційних систем покладається на Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України та Міністерство оборони України;

- **галузь стандартизації** – забезпечення такого ступеня гармонізації українських стандартів із стандартами НАТО, який би дозволяв досягти необхідного рівня взаємосумісності при здійсненні співробітництва НАТО і України у воєнній сфе-

рі, у галузі озброєнь та деяких інших сферах. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у галузі стандартизації покладається на Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації, Міністерство промислової політики і Міністерство оборони України;

- **сфера управління повітряним рухом** – досягнення взаємосумісності з НАТО в організації та управлінні повітряним рухом. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у сфері управління повітряним рухом покладається на Міністерство оборони та Міністерство транспорту України;

- **космічна галузь** – здійснення спільних досліджень та реалізація спільних проектів у космічній галузі; запозичення Україною досвіду НАТО та її держав-членів, набутого у космічній галузі. Відповідальність за здійснення заходів співробітництва у космічній галузі покладається на Національне космічне агентство України (НКАУ).

Співробітництво здійснюється шляхом підготовки і виконання відповідної частини індивідуальної програми партнерства, Робочого плану імплементації Хартії та підтримання прямих контактів з Політичним директором НАТО, а також використовуючи механізми РЄАП та Комісії Україна-НАТО, здійснення візитів високого рівня, проведення двосторонніх консультацій і переговорів з політичним керівництвом НАТО, її держав-членів та країн-партнерів, відповідних спільних симпозіумів, семінарів, досліджень та діяльності робочих груп, а також використовуючи відповідні спільні симпозіуми, семінари, курси, дослідження з питань цивільно-військових відносин та діяльність робочих груп.

Після завершення терміну дії цієї Програми співробітництва її положення підлягають перегляду та оновленню. Тому наступною стала Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) на

2001-2004, роки розроблена з урахуванням ставлення України до НАТО як до найбільш ефективної структури колективної безпеки в Європі. Україна розширює участь у роботі РЄАП та в Програмі «Партнерство заради миру», враховуючи значний внесок Альянсу у підтримання миру, стабільності та загального клімату довіри на євроатлантичному просторі, у створення нової архітектури безпеки в Європі, поглиблення процесів роззброєння, контролю над озброєннями і нерозповсюдження зброї масового знищення.

Метою Програми є:

- визначення пріоритетних напрямів співробітництва з НАТО на період до 2004 року;
- поглиблення співробітництва України з НАТО в рамках Хартії, РЄАП та Програми «Партнерство заради миру» з тим, щоб вивести його на якісно новий рівень відносин особливого партнерства;
- розширення двостороннього співробітництва України з державами-членами НАТО та державами-партнерами;
- удосконалення механізмів співробітництва з НАТО, а також координація та контроль за його здійсненням;
- визначення Програми як основи для формування щорічного Робочого плану імплементації Хартії та Індивідуальної програми партнерства та інструменту, що забезпечує їх виконання;
- досягнення цілей партнерства, визначених Україною в процесі планування та оцінки сил у рамках ПЗМ;
- забезпечення поглиблення зв'язків центральних органів виконавчої влади України, що беруть участь у реалізації Хартії, з відповідними структурами НАТО;
- сприяння ефективному використанню центральними органами виконавчої влади і установами України результатів співробітництва з НАТО;

- створення дійового механізму інформаційного забезпечення співробітництва з НАТО, сприяння поширенню в українському суспільстві об'єктивної інформації про її діяльність;
- досягнення до кінця 2004 року виконання повною мірою завдань, визначених Програмою.

Керівництво діяльністю з реалізації Програми покладене на Президента України, загальний контроль та координація – на Раду національної безпеки і оборони України та Державну міжвідомчу комісію з питань співробітництва України з НАТО, а поточний контроль – на Міністерство закордонних справ України.

Зважаючи на те, що загальний напрям державної політики залишився незмінним, проте позитивний розвиток співпраці вимагав зміни пріоритетів, що й знайшло своє відображення в напрямках та механізмах реалізації Програми, а саме:

- співробітництво у політичній сфері передбачає забезпечення реалізації державної політики, спрямованої на європейську та євроатлантичну інтеграцію, підвищення рівня гарантій незалежності, територіальної цілісності та непорушності кордонів України, її національної безпеки; сприяння поширенню принципів демократії, додержання прав і свобод людини і громадянина, верховенства права в Україні, зміцнення стабільності і безпеки в регіоні Центральної і Східної Європи та на євроатлантичному просторі в цілому, забезпечення повноправної участі України у процесі розбудови загальноєвропейської структури безпеки;
- співробітництво у сфері безпеки і оборони має на меті:
 - забезпечення поступового впровадження в Україні системи демократичного цивільного керівництва ЗСУ та іншими військовими формуваннями і контролю за їх діяльністю;
 - зміцнення довір'я, взаєморозуміння і партнерських відносин з НАТО, її державами-членами та державами-партне-

рами у военній сфері, організацію за підтримки Альянсу сучасної системи оборони України, здатної адекватно реагувати на зовнішні воєнні виклики і загрози, проведення плідного співробітництва в оборонній сфері з сусідніми країнами, одержання допомоги для реформування воєнної організації нашої держави, насамперед ЗСУ та оборонно-промислового комплексу, забезпечення участі України в міжнародних зусиллях щодо підтримання миру, безпеки і стабільності в Європі, в тому числі в запобіганні воєнним конфліктам та врегулюванні кризових ситуацій;

- використання досвіду і допомоги держав-членів НАТО та держав-партнерів для реформування і розвитку ЗСУ, включаючи вдосконалення механізмів соціального захисту військовослужбовців, нормативно-правової бази військового співробітництва та миротворчої діяльності, створення умов для впровадження засад цивільного керівництва та контролю за діяльністю у військовій сфері, підвищення взаємосумісності органів управління, підрозділів та частин ЗСУ, насамперед виділених Україною для участі у Програмі ПЗМ, з Об'єднаними збройними силами (ОЗС) НАТО, підготовку військових контингентів ЗСУ та відповідної інфраструктури для взаємодії з ОЗС НАТО під час проведення миротворчих, антитерористичних, пошукових, рятувально-відновлювальних та інших місій і завдань, досягнення національних цілей воєнної реформи для виконання завдань Державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року, пошук форм і механізмів співробітництва Збройних Сил України з військовими формуваннями держав-членів НАТО для реагування на нові види загроз національній безпеці, в тому числі з боку терористичних організацій із застосуванням ЗМЗ;

- підготовку та участь миротворчих контингенту і персоналу ЗСУ в операціях з підтримання миру або примусу до миру, забезпечення участі підрозділів і представників ЗСУ у складі багатонаціональних загальновійськових оперативно-тактичних сил та об'єднаних багатонаціональних штабів, удосконалення системи підготовки особового складу ЗСУ для виконання миротворчих завдань та розвиток відповідної матеріально-технічної бази;
- досягнення рівня взаємосумісності в озброєннях та військовій техніці (ОВТ), достатнього для належної взаємодії між Збройними Силами України та збройними силами держав-членів НАТО і країн-партнерів під час виконання спільних завдань, налагодження кооперації з державами-членами НАТО з питань розроблення і виробництва ОВТ, впровадження досвіду держав-членів НАТО у плануванні розвитку ОВТ, їх закупівлі та підтримання у боєздатному стані, здійснення гармонізації національних стандартів у сфері озброєнь з відповідними стандартами НАТО;
- співробітництво у невійськових галузях передбачає:
 - узагальнення світового досвіду та залучення фінансових і технічних ресурсів для підвищення ефективності захисту населення і території України від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, створення необхідних передумов для участі сил і засобів МНС у пошуково-рятувальних, миротворчих та гуманітарних операціях та інших міжнародних акціях, досягнення формуваннями МНС, призначеними для виконання завдань Програми ПЗМ, цілей сумісності та здатності до взаємодії з силами НАТО і держав-партнерів в ході пошуково-рятувальних та гуманітарних операцій, удосконалення договірно-правової бази співробітництва з НАТО, її державами-членами та державами-партнерами щодо запобігання надзвичай-

- ним ситуаціям транскордонного і національного рівнів та реагування на такі ситуації;
- зміцнення науково-технологічного потенціалу України шляхом участі українських науковців у Науковій програмі НАТО, залучення допомоги НАТО та її держав-членів до виконання державних наукових та науково-технічних програм, розширення науково-технічних можливостей України в галузі охорони довкілля, раціональне використання та відтворення природних ресурсів України;
 - зміцнення економічної безпеки України, впровадження світового досвіду оптимізації оборонних бюджетів, забезпечення ефективності роботи оборонно-промислового комплексу України, сприяння розвитку економічного співробітництва між Україною та державами-членами НАТО і державами-партнерами;
 - досягнення взаємосумісності між підрозділами об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху України і суміжних держав-членів НАТО та держав-партнерів для забезпечення спроможності виконання спільних завдань, впровадження досвіду і використання допомоги держав-членів НАТО та держав-партнерів для розвитку і вдосконалення об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху, підготовка її персоналу до тісної взаємодії з НАТО під час проведення миротворчих, анти-терористичних та пошуково-рятувальних операцій, поглиблення регіонального співробітництва з відповідними органами держав-членів НАТО та держав-партнерів;
 - здійснення спільних досліджень та проєктів, а також обмін досвідом між Україною і НАТО, її державами-членами та державами-партнерами;
 - забезпечення спільних із державами-членами НАТО дій у боротьбі з міжнародним тероризмом, наркобізнесом,

- нелегальним переміщенням зброї, технологій подвійного призначення і радіоактивних речовин, а також запозичення їх досвіду та одержання експертної підтримки з боку НАТО, її держав-членів та держав-партнерів для реалізації відповідних національних програм;
- запозичення досвіду держав-членів НАТО та держав-партнерів у реформуванні сил внутрішньої безпеки, визначенні їх статусу та порядку застосування;
 - співробітництво з питань удосконалення правової бази здійснюватиметься шляхом продовження формалізації відносин міністерств, інших центральних органів виконавчої влади України з відповідними структурами НАТО через укладення двосторонніх угод в окремих сферах співробітництва у форматі Меморандумів про взаєморозуміння, угод, обмін листами тощо, які відповідали б духу особливого партнерства України з Альянсом;
 - інформаційне забезпечення співробітництва.

Іншим важливим кроком стала розробка та прийняття Державної програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на наступний період.

Державна програма на 2004-2007 роки поєднала в собі прагнення України до інтеграції в ЄС та НАТО і була розроблена з метою забезпечення реалізації державної політики у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції, широкої і постійної громадської підтримки цієї політики, створення передумов для поглиблення і розширення відносин України з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору.

Державна програма з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України складається з трьох документів:

- Державна програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки;
- Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004-2007 роки;
- Державна програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки.

Прийняття Державної програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки було обумовлено необхідністю створення цілісної ефективної системи підготовки висококваліфікованих управлінців, удосконалення професійної підготовки фахівців з метою формування кадрового потенціалу для забезпечення реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору.

Метою програми є забезпечення потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фахівцях з високим рівнем професіоналізму, здатних компетентно і відповідально на державному, регіональному та місцевому рівнях виконувати завдання щодо реалізації стратегії інтеграції України до ЄС та НАТО. Відповідно основними завданнями стали: визначення рівня кадрового забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування фахівцями з питань європейської та євроатлантичної інтеграції; визначення мережі навчальних закладів, структури та обсягів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції; створення ефективного механізму функціонування системи кадрового забезпечення органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Успішне виконання Програми протягом зазначеного терміну повинне забезпечити створення ефективної системи підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців з питань європейської та євроатлантичної інтеграції для задоволення потреб органів державної влади, органів місцевого самоврядування; підвищення ефективності роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування з реалізації стратегічних документів щодо інтеграції України до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору; створення додаткових передумов для входження України в європейський політичний, економічний, безпечовий, правовий, науковий, освітній та культурний простір.

Державна програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки розроблена з урахуванням того важливого значення, яке набуває активізація інформування громадськості про цілі, перспективи, здобутки та актуальні питання євроатлантичної інтеграції України, про діяльність щодо реалізації стратегічного курсу України на вступ до Організації Північноатлантичного договору та оприлюднення об'єктивної інформації про діяльність НАТО.

Метою Програми є:

- підвищення рівня інформованості громадян України про євроатлантичні інтеграційні процеси, НАТО та її розвиток, переваги членства в цій організації, напрями, стан та перспективи співробітництва України з НАТО;
- підвищення рівня обізнаності молоді щодо євроатлантичної інтеграції України;
- залучення громадян, громадських і політичних діячів України, представників НАТО та держав-членів НАТО до об-

говорення актуальних питань, напрямів, організаційних форм співробітництва України з НАТО;

- забезпечення підтримки державної політики євроатлантичної інтеграції громадянами України.

Успішне виконання Програми протягом установленого періоду повинне забезпечити:

- реалізацію державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції;

- одержання громадянами України об'єктивної інформації про євроатлантичні інтеграційні процеси, цілі, принципи та основні напрями діяльності НАТО, переваги членства в цій організації, стан та перспективи євроатлантичної інтеграції України;

- усвідомлення громадянами України значення для національних інтересів реалізації цілей державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції;

- формування широкої громадської підтримки курсу України на євроатлантичну інтеграцію та, зокрема, набуття Україною членства в НАТО.

Таким чином, Україна, розуміючи важливість та необхідність чіткого визначення не тільки стратегічних цілей і пріоритетів у сфері євроатлантичної інтеграції, але й розробки та практичного впровадження дієвих практичних кроків на цьому шляху, поступово формує відповідну нормативно-правову базу, що повинна забезпечити регулювання процесу євроатлантичної інтеграції з урахуванням національних інтересів держави.

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Система координації процесом євроатлантичної інтеграції визначена Указом Президента України «Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору», прийнятим 13 березня 2006 року з метою забезпечення виконання пріоритетних завдань щодо подальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору, поглиблення співробітництва України з державами-членами НАТО та досягнення критеріїв членства України в НАТО.

Відповідно до Указу національну систему координації співробітництва України з НАТО становлять органи виконавчої влади України, інші державні органи, спеціально уповноважені особи, діяльність яких пов'язана або спрямована на реалізацію державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції, зокрема:

- Рада національної безпеки і оборони України розглядає на своїх засіданнях та подає на розгляд Президентові України пропозиції щодо визначення стратегічних і концептуальних підходів та напрямів розвитку співробітництва України з НАТО;
- Кабінет Міністрів України забезпечує, в тому числі через урядовий комітет з питань правової політики, оборони,

© *Казакевич Ольга Михайлівна* – в.о. доцента кафедри історії та етнополітики Інституту української філології Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, кандидат історичних наук

міжнародного співробітництва та європейської інтеграції, реалізацію державної політики щодо співробітництва України з НАТО, зокрема щодо досягнення критеріїв членства України в НАТО;

- національні координатори співробітництва України з НАТО сприяють виконанню центральними органами виконавчої влади, державними органами завдань у відповідних сферах співробітництва з НАТО, в тому числі щодо підготовки України до вступу в НАТО.

Зазначеним Указом утворено Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО та визначено національних координаторів як спеціально уповноважених осіб, діяльність яких спрямована на реалізацію державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції. На національних координаторів покладені наступні обов'язки:

- сприяння виконанню відповідними центральними органами виконавчої влади, державними органами завдань у відповідних сферах співробітництва з НАТО, в тому числі щодо підготовки України до вступу в НАТО;

- участь у підготовці заходів, здійснюваних відповідними центральними органами виконавчої влади, державними органами щодо розвитку співробітництва з НАТО;

- забезпечення реалізації центральними органами виконавчої влади, державними органами заходів щорічних цільових планів Україна-НАТО в рамках Плану дій Україна-НАТО, Індивідуальних програм партнерства Україна-НАТО, галузевих планів співробітництва з НАТО та державами-членами Північноатлантичного альянсу;

- забезпечення належної підготовки та участі делегацій, представників України у засіданнях спільних груп Україна-НАТО у визначених сферах, консультаціях та експертних зустрічах з представниками Північноатлантичного альянсу;

- підготовка та внесення на розгляд Міжвідомчої комісії пропозиції щодо вдосконалення та поглиблення співробітництва України з НАТО у визначених сферах;
- здійснення відповідно до порядку денного засідань Міжвідомчої комісії підготовки необхідних матеріалів та проектів її рішень з питань, що стосуються визначених сфер співробітництва України з Північноатлантичним альянсом;
- забезпечення згідно зі своєю компетенцією виконання рішень Міжвідомчої комісії у відповідних сферах співробітництва з НАТО;
- участь у підготовці пропозицій до бюджетних запитів щодо обсягів фінансування відповідних напрямів співробітництва України з НАТО.

Загальну координацію діяльності та заходів, спрямованих на європейську і євроатлантичну інтеграцію України, здійснює Уповноважений України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, який:

- забезпечує послідовне здійснення органами виконавчої влади діяльності та заходів, спрямованих на європейську і євроатлантичну інтеграцію України;
- організовує проведення аналізу ефективності політики України у відносинах з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору, результатів діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованої на створення передумов для набуття Україною членства в ЄС та НАТО;
- бере участь у проведенні моніторингу виконання актів Президента України, Кабінету Міністрів України у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції України, а також виконання Плану дій Україна-НАТО та щорічних цільових планів Україна-НАТО, рішень Державної ради з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, відповідних міжнародних зобов'язань України;

- організовує підготовку та внесення в установленому порядку пропозицій Президентові України, Кабінету Міністрів України щодо вдосконалення політики європейської і євроатлантичної інтеграції України та механізмів їх реалізації, зокрема щодо підготовки проектів законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України з цих питань, бере участь у розробленні таких проектів;

- забезпечує загальну координацію роботи із залучення і використання міжнародної технічної та фінансової допомоги, спрямованої на підтримку європейської і євроатлантичної інтеграції України;

- забезпечує прозорість процесу реалізації заходів з європейської і євроатлантичної інтеграції України, зокрема шляхом інформування громадськості про цілі, стан та досягнуті в цьому процесі результати;

- забезпечує здійснення заходів щодо інформування громадськості про діяльність ЄС та євроатлантичних структур; сприяє поширенню в Україні досвіду іноземних держав у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції.

Спроможність інституцій держави вирішувати складні проблеми, що виникають на шляху інтеграції до світового співтовариства, обумовлює пріоритетне завдання – забезпечення сталого інституційного розвитку органів державної влади водночас із формуванням у них потужного потенціалу прийняття гнучких рішень на основі розширеної координації спільних дій, відповідного контролю за прийняттям та реалізацією рішень. Функціонування інституцій в існуючому правовому полі держави, нагальна потреба приведення національного законодавства у відповідність до норм європейського права потребують закріплення в нормативно-правових документах особливостей інституційного забезпечення процесу євроатлантичної інтеграції України.

НЕОБХІДНІСТЬ АДАПТАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглядається проблема адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Також зроблено спробу проаналізувати міжнародний досвід спеціалізації судів та його роль у становленні спеціалізованих судів України. Особливий акцент ставиться на проблемі створення спеціалізованих адміністративних судів в Україні на рівні провідних країн Європейського Союзу.

The article is devoted to the adaptation of Ukrainian legislation to European Union one. The author tries to analyze the international experience of courts' specialization and its role in Ukrainian courts' specialization developing. The particular attention is paid to the Ukrainian Administrative specialized courts creating on the European Union leading countries' standard.

Інтеграцію України до Європейського Союзу проголошено пріоритетним напрямом зовнішньополітичного курсу держави. Ключовим елементом успішної євроінтеграції України є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із правовими нормами Європейського Союзу.

Автор дослідження ставить собі за мету визначити основні засади адаптації законодавства України до законодавства

© *Трачук Петро Антонович* – декан юридичного факультету Закарпатського державного університету, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Європейського Союзу, вказати на становлення спеціалізованих адміністративних судів на сьогоднішньому етапі розвитку нашої держави, а також передбачити можливі перспективи.

Проблеми становлення спеціалізованих судів досліджувалися вченими-практиками, зокрема в наукових працях О.Альохіна, Д.Бахраха, О.Бойкова, Ю.Грошевого, А.Комзюка, В.Ковальова, А.Ключниченка, В.Маляренка, О.Миколенка, В.Молдавана, Т.Новикової, К.Рудого, К.Радановича, А.Селіванова, В.Стефаніка, М.Тітова, В.Шишкіна, Ю.Шемшученка, Б.Фузея, А.Яреми та інших.

Однак у зазначених авторів проблема адміністративної юрисдикції та адаптації законодавства України до Європейського Союзу не була предметом цільового дослідження, а розглядалася в контексті інших правових проблем. Це ускладнює системне бачення такого предметного дослідження, яким є спеціалізоване правосуддя, з врахуванням необхідного досвіду в юрисдикції Європейського Союзу.

Саме тому у концептуальному утвердженні та фактично-му запровадженні адаптації адміністративного законодавства України до законодавства Європейського Союзу полягають глибокий сенс і мета наукової доктрини та практика реалізації українського адміністративного права на сучасному етапі. Це передбачає, передусім, суттєву зміну спрямованості і змісту адміністративно-правового статусу людини [1]. Нині метою адміністративно-правового забезпечення реалізації право і свобод громадянина у взаємовідносинах з органами виконавчої влади є визначення таких основних форм і напрямів діяльності зазначених органів, їх посадових осіб, які б забезпечили повсякденний демократичний режим цих відносин на основі непорушності конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Однією з таких форм гарантії прав і свобод людини і громадянина виступає судовий контроль та створення спеціалізованих адміністративних судів в Україні на рівні провідних країн Європейського Союзу. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні судовими засобами є пріоритетним напрямом наукових досліджень багатьох вчених-адміністративників. Наприклад, В.С. Стефанюк вважає, що сьогодні існує нагальна потреба в теоретичних і прикладних розробках щодо механізму реалізації Кодексу адміністративного судочинства в українських умовах. На його думку, необхідно приділити уваги проблемі підготовки кадрів для спеціалізованих адміністративних судів, організації полісистемного механізму, в якому адміністративна юстиція повинна посісти відповідне місце. На думку вчених І.Б. Коліушка та Р.О. Куйбіди, позитивним наслідком запровадження адміністративної юстиції поряд із посиленням захисту прав людини у їх відносинах з владою може стати активізація розвитку адміністративного законодавства і доктрини адміністративного права. Такий розвиток буде зумовлений, з одного боку, потребами судової практики, а з іншого – самою судовою практикою адміністративних судів[2].

Але особливої уваги сьогодні заслуговує контроль адміністративних судів за діяльністю органів виконавчої влади в Україні. Як відомо, інститут адміністративної юстиції характеризується наявністю спеціалізованих адміністративних судів, відділених від загальних судів цивільної та кримінальної юрисдикції, а також особливих процедур розгляду скарг на неправомірні адміністративні акти й дії (бездіяльність). За цією ознакою адміністративна юрисдикція України схожа зі спеціалізованими адміністративними судами Австрії, Німеччини, Франції (саме держав-членів ЄС), внаслідок приналежності до однієї системи права, романо-германської або конти-

ментально-європейської (статної). Крім того, вважається, що Франція та Федеративна Республіка Німеччина є класичними прикладами моделі, яка передбачає існування спеціалізованих адміністративних судів[3]. Конституція Німеччини поділяє суди на федеральні і земельні, а очолює судову систему судів загальної юрисдикції Верховний федеральний суд [4]. З точки зору спеціалізації заслуговує на увагу та обставина, що в Німеччині, поряд зі звичайною сферою підсудності (за інстанціями – дільничний суд, земельний суд, верховний суд землі, верховний федеральний суд), існує ще чотири [5].

Перша з них – це сфера адміністративної підсудності, ланками якої є адміністративний суд, вищий адміністративний суд і федеральний адміністративний суд. Система адміністративної юстиції є компетентною щодо розгляду скарг фізичних і юридичних осіб на дії й акти органів державного управління, а також спорів між органами місцевого самоврядування. Федеральний адміністративний діє як суд касаційної інстанції у складі п'яти фахових судів щодо рішень нижчих адміністративних судів. У такому ж складі сенати цього суду розглядають по першій інстанції і справи, віднесені до виняткової компетенції суду. Вищі адміністративні суди створені по одному у всіх землях Німеччини, справи в яких розглядаються колегіально в складі трьох фахових суддів і двох «почесних суддів», а в деяких землях – у складі лише трьох фахових суддів. Адміністративні суди розглядають по першій інстанції переважну більшість справ як суди першої інстанції.

У Франції, незалежно від системи загальних судів, діє самостійна спеціалізована система органів адміністративної юстиції, до компетенції якої належить розгляд скарг на дії й акти органів державного управління стосовно прав та інтересів приватних осіб. Очолює цю систему Державна рада, у складі якої діє секція з розгляду спорів, що вирішує по першій

інстанції скарги на президентські й урядові декрети, на видані міністрами та організаціями загальнонаціонального значення, в тому числі профспілками, нормативні акти. У 1987 році створено п'ять адміністративних апеляційних судів як судів другої інстанції, рішення яких підлягають оскарженню до Державної ради. Основну кількість справ за скаргами на дії й акти органів управління і посадових осіб по першій інстанції розглядають адміністративні трибунали [6].

Характерною рисою цих судів є обмеженість їх компетенції адміністративними питаннями, вони виконують основну функцію в процесі контролю за адміністративними актами, а загальні суди – другорядну, інколи зовсім незначну. На відміну від них, в Україні адміністративна юстиція розглядає лише оскарження фізичними і юридичними особами рішень, дій чи бездіяльності адміністрації. Також, на відміну від адміністративних судів Франції, в Україні адміністративні суди являють собою складову частину правосуддя і не входять до складу адміністрації чи органів виконавчої влади.

Якщо розглядати судову систему Російської Федерації, то статтею 127 Конституції визначена діяльність спеціалізованих судів. Виходячи з вимог ст. 9 федерального конституційного закону Російської Федерації «Про арбітражні суди у Російській Федерації», на Вищий арбітражний суд РФ, на відміну від Вищого господарського суду України, покладається розгляд по першій інстанції справ про визнання недійсними (повністю чи частково) ненормативних актів Президента Російської Федерації, Ради Федерації, Державної Думи, Уряду, що не відповідають закону, і тих, що порушують права і законні інтереси організацій і громадян, а також економічних спорів між Російською Федерацією і суб'єктами федерації. Цей суд вирішує у межах компетенції питання, що виникають з міжнародних договорів Російської Федерації [7]. До складу

зазначеного суду входять судові колегії з розгляду спорів, що виникають із цивільних чи інших правовідносин та з розгляду адміністративних спорів.

Досліджуючи питання компетенції судів США, відмічаємо, що поряд з федеральними судами діють спеціальні суди – суд претензій, митний суд, військово-апеляційний суд, апеляційний суд ветеранів, податковий суд та суд митних і патентних апеляцій [8]. До компетенції суду претензій належить вирішення спорів, пов'язаних з пред'явленням до федерального уряду США грошових претензій іншими державами чи економічними блоками. Серед спеціальних судів виділяється митний суд, який має виняткову компетенцію у сфері правовідносин, пов'язаних з питаннями оподаткування чи визначення квот на імпорتنі товари. До повноважень суду митних і патентних апеляцій належить розгляд апеляцій з приводу митного суду і патентного бюро США.

У 1950 році було ухвалено Уніфікований кодекс військової юстиції. Ним передбачена організація ревізійних комісій (у 1968 році вони були перейменовані на військово-ревізійні суди, а у 1980 році – на військово-касаційні суди) у кожному виді Збройних сил та створено військово-апеляційний суд як суд апеляційної інстанції. Цей суд у 1968 році був перейменований на військово-апеляційний суд США, ставши вищим судовим органом у сфері діяльності військової юстиції, маючи на меті забезпечити єдине тлумачення матеріального і процесуального права при здійсненні правосуддя військовими судами. Адміністративно цей суд не підпорядкований міністру оборони США. Конгресмен Філін зазначив, що «... він може діяти як дієвий, безпристрасний орган, що посідає верховну позицію в структурі військової юстиції, яка забезпечує виключно справедливий та безсторонній розгляд справи кожного обвинуваченого»[9].

Заслуговує на увагу і той факт, що сьогодні одним із джерел законодавства виступають міжнародно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Але, як правило, національні суди у своїй діяльності керуються лише законодавством України, без врахування міжнародного досвіду вирішення справ. Відносно застосування міжнародно-правових актів у розвитку правової системи України надзвичайно важливу роль відіграє Конституційний Суд України. Він здійснює попередній конституційний контроль за нератифікованими міжнародними договорами (п. 2 ст. 13 Закону про Конституційний Суд України) [10]. Межі цієї форми контролю обумовлені компетенцією органів державної влади укладати міжнародні договори та предметною сферою останніх, які відповідно до ст. 7 Закону України від 22.12.1993 р. про міжнародні договори України підлягають ратифікації парламентом[11]. Інші міжнародно-правові акти підлягають контролю з боку Конституційного Суду України під час їх реалізації. У зв'язку з цим заслуговує на увагу поширення юрисдикції Європейського суду з прав людини на Україну, внаслідок ратифікації у 1997 році Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. Ради Європи (її підписали всі держави-члени ЄС) [12]. Також з ратифікацією Європейської Конвенції постала проблема її імплементації у національне законодавство України. За час свого існування та застосування Конвенція ніби «обросла» прецедентним правом, яке склалося в практиці Європейського Суду з прав людини. Саме завдяки рішенням Суду ми приходимо до більш глибокого розуміння змісту і обсягу гарантованих Конвенцією прав, а відповідно – і до ефективного захисту кожного порушеного права. На думку Н. Раданович, існує шість імплементацій цих шляхів, якими може відбуватися рух, «перелив» рішень Суду у національну правову систему [13].

Перший – зумовлено обов'язковим виконанням рішення Суду державою, щодо якої це рішення було винесено. Оскільки Україна, ратифікуючи Конвенцію, визнала обов'язкову юрисдикцію Суду, то і винесені щодо України його рішення підлягатимуть обов'язковому виконанню нею.

Другий складається з того, що рішення Суду дозволяють національному законодавству якомога більше наблизитися до розуміння положення, викладеного у ч. 1 п. «е» ст. 5 Конвенції, а відповідно – врахувати всі тонкощі при підготовці національного закону.

Третій – застосування норм Конвенції національними правозастосовними органами, зокрема судами (ст. 5).

Четвертий – тлумачення Конвенції національними суб'єктами права (ст. 53): «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що обмежує або порушує права й основні свободи людини, які можуть гарантуватися законами будь-якої Високої Договірної Сторони, або будь-якою іншою угодою, в якій вона бере участь».

П'ятий імплементаційний шлях пов'язаний з діяльністю Конституційного Суду України, який схожий до наведеного вище.

Шостий – пов'язаний з впливом саме на правосвідомість як службових і посадових осіб органів держави, так і громадян.

Тому українські суди, на наш погляд, зобов'язані застосовувати положення Конвенції як частину законодавства нашої держави. Водночас вони мають враховувати прецедентне право Європейського Суду з прав людини.

Все це дозволяє зробити висновок, що актуальною сьогодні виступає адаптація законодавства України до законодавства ЄС, яка є методом інтеграції України в Європейське Співтовариство, а її стратегічною метою – набуття повноправного членства в ЄС [14]. А для цього, наближаючи національне

законодавство до законодавства держав-членів Європейського Союзу, вченим-юристам України необхідно вивчати судові справи Суду ЄС, які є самостійним джерелом права Європейського Союзу, для здобуття необхідного досвіду в юрисдикції Європейського Союзу та регіонального використання його в майбутньому як члена Європейського Союзу.

Порівняння досліджених судових систем зарубіжних країн з українською дає підстави стверджувати, що компетенційність судових органів за галуззю права органічно переплітається з діяльністю судів, для яких визначальним є суб'єктна ознака їхньої юрисдикції.

Список використаної літератури

1. Рудой К.М. Адаптація адміністративно-правового статусу прав громадян до стандартів Європейського Союзу // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 4. – С. 28 – 32.
2. Стефанюк В.С. Стан здійснення правосуддя в адміністративних справах та перспективи розвитку адміністративної юстиції в Україні // Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / Авт. – упорядники: Г.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, – К.: Фант, 2003. – С. 17.
3. Там же, с. 12.
4. Государственное право Германии: Сокр. пер.с нем. 7-томного издания / Б. Топорнин и др. РАН, Инт-т государства и права. – М., 1994. – С. 28.
5. Государственное и административное устройство Германии. – Мюнхен, Издательство Баварской школы управления, 1993. – С. 145.
6. Французская Республика. Конституция и законодательные акты: Пер. с франц. / Составитель В.В. Макланов. – М.: Прогресс, 1997. – С. 152.
7. Федеральный конституционный закон «Об арбитражных судах в Российской Федерации» от 28 апреля 1995 года // Российская газета. – 1995. – № 93. – 16 мая 1995 года.

8. Г'юз Ч. Американське судочинство / Пер. з англ. – Нью-Йорк, 1996. – С.92.
9. Шишкін В.І. Військово-апеляційний суд Сполучених Штатів Америки // Військо України. – 1997. – № 1-2. – С. 24-25.
10. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 р., № 422/96 ВР // ВВР України. – 1996. – № 49. – С. 272.
11. Закон України «Про міжнародні договори України» від 22.12.1993 р. № 3767-ХП // ВВР України. – 1994. – № 10. – С. 45.
12. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р., № 475/97-ВР // Збірник законодавства України. – 2001. – № 4. – С. 287.
13. Раданович Н. Міжнародно-судові засоби імплементації Європейської Конвенції про захист прав та основних свобод // Право України. – 1999. – № 12. – С. 36.
14. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998 р. № 615/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – С. 870.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ЇЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Автор відзначає, що інтеграція до складу Європейського Союзу є основним напрямом стратегічного зовнішньополітичного курсу нашої держави. Важливою передумовою є поетапне приведення національного законодавства у відповідність із законодавством ЄС. У статті зроблено спробу розглянути різні аспекти гармонізації законодавства як важливого правового інструменту інтеграції в європейському регіоні.

Ukraine joined the international law system. A difficult task is set for our country – to attain an objectively necessary rapprochement of the Ukrainian legislation with that of the states cooperated. Basic direction of strategic foreign-policy course of our state consists of integration to the European Union which fully answers its national interests.

Актуальність теми полягає в тому, що після самостійного правосуб'єктного входження у світове співтовариство Україна жваво включилася в міжнародну правову систему, перш за все у континентальне правове поле європростору. Перед нашою країною постало складне завдання – досягти об'єктивно необхідного зближення законодавства України з законодавством держав, з якими вона співробітничає. Адже існує нагальна потреба створення узгодженого правового простору, який сприяв би всебічному розвитку економічних, торговельних,

© *Котляр Ольга Іванівна* — викладач кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Закарпатського державного університету

культурних, інших зв'язків між країнами та плідно впливав на розвиток процесів у внутрішньодержавному житті.

Основний напрям стратегічного зовнішньополітичного курсу нашої держави полягає в інтеграції до складу Європейського Союзу, що цілком відповідає її національним інтересам. Важливою передумовою вирішення численних проблем, які при цьому виникають, є поетапне приведення національного законодавства у відповідність із законодавством ЄС. Тобто мова йде про необхідність реформування національного правового поля з використанням принципів та критеріїв законотворчої діяльності органів ЄС. Варто підкреслити, що нині питання приведення національного законодавства у відповідність із законодавством Європейського Союзу набуло універсального характеру і фактично не залежить від зміни головного вектора зовнішньоекономічної політики України. У всякому разі, євроінтеграційна модель української політики може перейти з площини характерного для нашого часу євроромантизму до європрагматизму. А останнє означає побудову моделі Європи всередині України, самостійне досягнення нею відповідних соціальних стандартів.

Різноманітні аспекти проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом досліджували науковці-юристи України, зокрема О.Копиленко, Г.Мурашин, В.Муравйов, Г.Кушель, О.Богачова, М.Федорін тощо.

В юридичній літературі для характеристики процесу приведення українського законодавства у відповідність із європейським використовуються такі терміни, як «гармонізація» та «зближення» («апроксимація»).

При використанні терміну «гармонізація» законодавство ЄС передбачає повну ідентичність норм права всіх держав-членів через прийняття у рамках цієї міжнародної організації

спеціальних директив, які мають обов'язкову юридичну силу. Що ж стосується терміна «зближення», то він характеризує лише досягнення певного рівня відповідності національного законодавства законодавству ЄС.

В українському законодавстві під терміном «гармонізація» розуміється діяльність щодо його приведення у відповідність із законодавством ЄС. Так, у постанові Верховної Ради України від 7 грудня 2000 р. № 2130-III «Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог екологічного законодавства в Україні, напрямів реалізації та вдосконалення екологічної політики» [1] робиться наголос на тому, що в нашій державі «недостатня увага приділяється гармонізації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Кабінету Міністрів України та іншим органам виконавчої влади пропонується «...вжити конкретних заходів щодо прискорення процесу гармонізації екологічного законодавства України до законодавства ЄС». Очевидно, що, з точки зору законодавства ЄС, використовувати термін «гармонізація» в цьому нормативно-правовому документі недоречно. Термінологічно у цьому випадку більш точно підходить визначення «зближення». Поряд з названими в національному законодавстві стосовно його приведення у відповідність із законодавством Європейського Союзу активно використовується термін «адаптація». Це також можна вважати порушенням вимог законодавчої техніки. Адже під час законотворчої діяльності слід вживати терміни у значеннях, які не суперечать їх загальновизнаному змісту. Іншими словами, у галузі законотворчості термін «адаптація» має використовуватися у значенні пристосування діючих норм до нових умов у відповідності зі змінами, що відбуваються у нашому житті. Зрозуміло, що розв'язання питання наближення національного законодавства до законодавства Європейського

Союзу потрібно починати з вирішення проблеми узгодження їх законодавчої термінології. Законодавці України мають користуватися термінами, які відповідають термінам європейського права.

Необхідність реформування національного законодавства впливає, насамперед, із міжнародних зобов'язань нашої держави перед Європейським Союзом у рамках Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [2] (ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 р., набула чинності 1 березня 1998р.). Згідно із зобов'язаннями, прийнятими в рамках цієї Угоди, наша держава здійснює, хоча і не завжди послідовно та у бажаному обсязі, заходи, спрямовані на поступове зближення національної правової системи з правом Європейського Союзу, зокрема у таких сферах, як митне законодавство, законодавство про компанії, банківську діяльність, бухгалтерський облік, оподаткування, інтелектуальну власність, охорону праці, фінансові послуги, конкуренцію, державні закупки, охорону здоров'я, захист природного середовища, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила та стандарти, ядерна енергетика, транспорт. Україна взяла на себе названі зобов'язання з урахуванням того, що їх реалізація сприятиме прискоренню ринкових реформ, а також вирішенню питання створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Варто зазначити, що введення європейських стандартів у правове поле України має здійснюватися послідовно та виважено. Норми та принципи законодавчих актів Євросоюзу повинні враховуватися настільки, наскільки це доцільно для України з огляду на економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття узгоджених з європейськими стандартами законодавчих актів. Намагання будь-що прискорити цей процес може мати серйозні негативні

наслідки. Саме тому ця діяльність має вестися відповідно до особливостей соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в Україні. Головним методом узгодження національного законодавства України із законодавством Євросоюзу є непряма гармонізація, згідно з якою прийняття законодавчих актів повинне відбуватися поетапно, в першу чергу з урахуванням інтересів нашої держави.

Зближення правової системи України з правовим полем Європейського Союзу передбачає гармонізацію українського законодавства з нормами та вимогами ГАТТ/СОТ, приєднання нашої держави до конвенцій Ради Європи, а також інших міжнародних угод, передусім у галузі прав людини, стороною яких є Європейський Союз, тощо. Разом із тим існують інші галузі національного законодавства, що потребують приведення його норм у повну відповідність з нормами та стандартами міжнародно-правових актів. Насамперед це пов'язано з виконанням міжнародних зобов'язань України, а тому покладає на неї велику відповідальність, вимагає реформування чинного законодавства у встановлені міжнародною угодою строки. Так, наша держава як учасниця Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням [3] має забезпечувати класифікацію небезпечних відходів при їх транскордонному перевезенні згідно з Міжнародним кодом ідентифікації відходів, крім випадків, коли таке перевезення здійснюється на підставі відповідного міжнародного договору, де передбачено інший метод класифікації. У разі невиконання цих вимог до неї можуть бути застосовані міжнародні санкції.

Слід зазначити, що для координації та узгодження діяльності стосовно зближення законодавства України із законодавством Євросоюзу центральне місце в законодавчому процесі має зайняти Комітет Верховної Ради країни з питань

Європейської інтеграції, який має активніше планувати етапи розвитку законотворчого процесу в контексті зближення законодавства України з європейськими стандартами, визначати відповідні пріоритети у законодавчій діяльності Верховної Ради України, організовувати розробку щорічних програм з питань гармонізації, здійснювати контроль за ходом їх виконання, працювати над удосконаленням механізму зближення законодавства України з європейськими нормами і стандартами, сприяти розвитку співробітництва Верховної Ради України та Європейського парламенту.

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу взагалі була прийнята на рівні підзаконного акта. Він був підписаний Главою Адміністрації Президента України та затверджений президентським Указом від 11 червня 1998 р. До речі, ця Стратегія, будучи розроблена на період до 2007 р., визначила основні пріоритети діяльності тільки органів виконавчої влади. Тобто президентська Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу не визначила роль та місце законодавчої та судової гілок влади, а також інститутів громадянського суспільства у вирішенні проблем, пов'язаних з інтеграційними процесами. Програма інтеграції України до Європейського Союзу була затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. (зі змінами, внесеними Указом Президента України від 6 листопада 2004 р.). Але ж, згідно зі ст. 85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належить затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля тощо. Більшість з названих сфер суспільних відносин мають відношення до питань європейської інтеграції.

21 листопада 2002 р., незважаючи на відсутність необхідного законодавчого забезпечення, Верховна Рада України

затвердила на рівні закону Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [4], а 18 березня 2004 р. – Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу[5]. Викладене однозначно свідчить про безсистемність підходів до організації законодавчого процесу в Україні, зокрема у сфері його наближення до європейських стандартів.

Варто зазначити, що попри порушення системного підходу, здійсненого під час розробки згаданої Програми, її прийняття було важливим заходом. Тим самим були створені реальні передумови приведення національного законодавства у відповідність з європейськими стандартами на планомірній основі. Керуючись положеннями цієї програми, центральні органи виконавчої влади зможуть приймати узгоджені з Верховною Радою України щорічні плани відповідних робіт та періодично звітувати перед народними депутатами України про хід їх реалізації. Варто підкреслити, що, залежно від результатів впровадження європейських стандартів у законодавство України, темпи законотворчих робіт, їх перелік та строки мають час від часу переглядатися. Але такі зміни повинні здійснюватися тільки за узгодженої волі законодавчої та виконавчої гілок влади. Для виправлення асиметрії, яку зазнало законодавство з питань європейської інтеграції, Верховній Раді України було б доцільно, насамперед, прийняти Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України», а також розробити та затвердити на рівні закону Концепцію європейської інтеграції України, в якій, зокрема, визначити правовий механізм розв'язання проблеми приведення законодавства України у відповідність із законодавством ЄС, сформулювати цілі, напрями та етапи цього процесу, а з урахуванням стратегічного курсу України на інтеграцію до

Європейського Союзу прийняти спеціальний Закон України «Про основні засади інтеграції України до Європейського Союзу», де визначити мету входження нашої країни до згаданого інтеграційного об'єднання, етапи та завдання, які необхідно вирішити суспільству та державі. Метою законодавчого процесу на етапі сучасних відносин між Україною та Європейським Союзом буде розробка Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу та Концепції зближення законодавства України із законодавством Європейського Союзу, які, на наш погляд, теж мають бути затверджені Верховною Радою України на рівні закону. Прийняття зазначених нормативно-правових актів створить сприятливі умови для активізації роботи з питань зближення національного законодавства із законодавством Європейського Союзу і в кінцевому підсумку сприятиме євроінтеграційному процесу. Особливе значення має також проведення моніторингу ймовірного впливу на суспільні відносини процесів, пов'язаних із наближенням національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Перш за все мається на увазі з'ясування впливу європейських стандартів на розвиток національної економіки нашої держави, а також формування правової культури та соціальних стереотипів різних категорій громадян України. Отримані результати повинні враховуватися під час розробки програм та планів законопроектних робіт в Україні.

Отже, варто зазначити, що процес наближення національного законодавства до норм і стандартів європейського права може стати невід'ємною частиною законотворчої діяльності тільки за умов утвердження в українському суспільстві правової ідеології, заснованої на європейських цінностях. Адже правова ідеологія виступала і виступає своєрідним концептуальним фундаментом розвитку законодавства.

Список використаної літератури

1. Постанова Верховної Ради України від 7 грудня 2000 р. № 2130-III «Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог екологічного законодавства в Україні, напрямів реалізації та вдосконалення екологічної політики»/ <http://zacon.1.rada.gov.ua>
2. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 1994 р. / <http://zacon.1.rada.gov.ua>
3. Базельська конвенція про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням / <http://zacon.1.rada.gov.ua>
4. Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 21 листопада 2002 р <http://www.nau.kiev.ua>
5. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 18 березня 2004 р. /<http://www.kmu.gov.ua>.

РОЛЬ РАДИ ЄВРОПИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

У 1995 році Радою Європи створено Комітет радників Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва в Центральній та Східній Європі. Комітет радників мав на меті інформувати громадськість про Рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами, здійснювати консультативні та експертні функції для створення довіри та взаємопорозуміння у сфері транскордонного співробітництва, політичної підтримки створення єврорегіонів, вирішення конкретних прикордонних проблем, розвитку практичних питань транскордонного співробітництва, а також економічного розвитку прикордонних регіонів.

On 1995 the Committee of Advisers on Transfrontier Co-operation on Central and Eastern European countries by initiative of Council of Europe was created. The Committee of Advices was designed to raise the awareness of and inform general public in order to familiarize it with the Council of Europe's Outline Convention on Tranfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authority and also to provide consultative and expert functions for the building confidence and mutual understanding of transfrontier co-operation, political support for the creation of Euroregions, solving concrete transfrontier problems, developing practical issues of transfrontier co-operation and also, economic development of border regions.

© *Динис Георгій Георгійович* — радник Комітету радників Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва в Центральній та Східній Європі (1998-2001 рр.), завідувач кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Закарпатського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

Вступ

Побудова толерантної та процвітаючої Європи на принципах Європейського співтовариства та універсального міжнародного права свідчить про неоднозначно сприйнятий феномен міждержавного співробітництва в рамках ЄС та відображення його у сучасній системі міжнародних відносин.

Мозаїка сучасних міжнародних відносин свідчить про те, що традиційні або класичні підходи до аналізу трансформацій не відповідають реаліям у часовому вимірі ХХІ століття.

Організаційно-правові та інституційні механізми європейського співтовариства знаходяться у постійній динаміці, разом з тим викликаючи необхідність переосмислити ряд фундаментальних положень, характерних для класичної держави. Мова йде в першу чергу про обсяг суверенітету держави, функціональні зміни акторів міжнародного права, надання місцевим органам владних повноважень, якщо це не створює конфлікт з національним законодавством, укладати міжнародні угоди з питань прикордонної торгівлі, культурного обміну, туризму, екології та інш.

Проблематика теорії та практики транскордонного або прикордонного співробітництва на європейському континенті є предметом численних вітчизняних та зарубіжних наукових розвідок, які проводилися в академічних установах починаючи з середини 70-х років ХХ століття, серед яких визначне місце займають дослідження вчених Інституту соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР в особі його Ужгородського відділення (академік А.М.Шлепаков), Міжнародного інституту економічних проблем світової соціалістичної системи (академік АН СРСР Ю.С.Ширяєв), Інституту регіональних досліджень НАН України (член-кореспондент АН УРСР М.І.Долішній), Ужгородського національного державного університету (проф. І.М.Гранчак), Spolocenskovedny

ustav SAV, Kosice, Slovenska republika (Marian Gaydos, Kita L., Konechni S.), Public International Law and Comparative International Law at the European Institute of Geneva University (Dr.Nicolas Lewrat), Institute for EastWest Studies-New York (President John Edwin Mroz) та інші.

Результати наукового дослідження

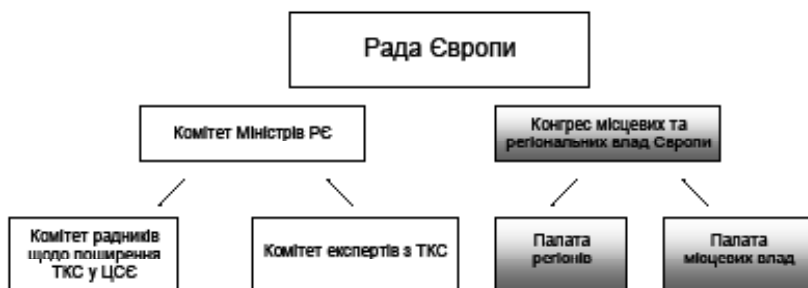
Поглиблення загальноєвропейських інтеграційних процесів спонукає європейське співтовариство адекватно реагувати на необхідність децентралізації центральних організаційно-правових структур та появу відповідних інституцій різного рівня, включаючи створення у 1995 році Радою Європи Комітету радників Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва в Центральній та Східній Європі. Наслідки збільшення Європейського Співтовариства викликало переоцінку функціонального значення транскордонного співробітництва, починаючи з візових питань та не обмежуючись питаннями економічної кооперації на прикордонних територіях.

Загальні тенденції в рамках ЄС вказують на те, що процеси формування інституційних форм європейського співробітництва супроводжуються перерозподілом повноважень між центральними владними структурами на користь місцевих органів влади. Практика Німеччини та Швейцарії, де відповідно земля і кантон мають права бути суб'єктами міжнародного договору чи конвенції з питань прикордонної торгівлі, екології, культурних обмінів, свідчить про отримання адміністративно-територіальними одиницями названих держав відповідного обсягу повноважень згідно з національним правом, але обумовлює також транскордонне співробітництво між місцевими та регіональними владами, які поважають конституцію та територіальну єдність кожної держави, що було сформульовано у рішеннях Віденської міжнародної конференції Голів держав

та урядів у жовтні 1993 р. Ця теза є практичним кроком у подальшій імплементації Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами (Мадрид, 1 травня 1980 р.)

З метою впровадження Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами, підвищення ефективності загальноєвропейської політики, спрямованої на інтеграцію добросусідських відносин прикордонних територій та формування ефективної системи міжнародного транскордонного співробітництва, керівними органами Ради Європи в середині 1990-х років було створено ряд спеціалізованих структур для координації діяльності в цій сфері. З-поміж них у 1995 році був сформований Комітет радників з розвитку транскордонного співробітництва у Центральній та Східній Європі, який відіграє вагомую роль у становленні нової моделі транскордонної співпраці постсоціалістичних країн на стабільних цивілізованих європейських засадах.

Комітет радників входить до загальної структури інституційної системи діяльності Ради Європи з питань розвитку транскордонного співробітництва, яка схематично виглядає так:

Упродовж 1998-2001 років автор мав безпосередню можливість працювати в складі Комітету, куди був обраний Комітетом Міністрів Ради Європи. Комітет радників упродовж 1998-2001 рр. складався з 3-х радників, з яких: професор Йвес Люшар (Франція), призначений Генеральним Секретарем Ради Європи, мер м. Цешін Ян Ольбріхт (Польща), обраний Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи, та Георгій Динис (Україна), обраний Комітетом Міністрів Ради Європи [1, с.1].

Загалом Комітет Міністрів Ради Європи в сфері транскордонного співробітництва послуговується двома спеціалізованими комітетами:

- комітетом експертів з транскордонного співробітництва. Це – міжурядовий комітет, що складається з національних експертів від міністерств, що відповідають за транскордонне співробітництво;

- комітетом радників з розвитку транскордонного співробітництва у Центральній та Східній Європі, який включає шість членів і двох заступників, що репрезентують Генерального Секретаря, Комітет Міністрів і Конгрес місцевих та регіональних органів влади Європи відповідно [2, с.106].

З початку 2000-х років Рада Європи суттєво вдосконалила роботу спеціалізованих структур з розвитку транскордонного співробітництва. Щодо сучасних завдань діяльності двох основаних комітетів, які займаються транскордонною проблематикою, то вони наступні [2, с.106-107]:

1. Міжурядовий Комітет експертів з транскордонного співробітництва має такі цілі:

- нагляд за виконанням Європейської рамкової конвенції з транскордонного співробітництва між територіальними громадами та органами місцевого самоуправління, розробляючи додаткові протоколи або пропонуючи нові моделі та структури угод, інструкції та контракти;

– подання пропозицій, що мають на меті спрощення візового режиму для жителів, які проживають на прикордонних територіях сусідніх держав, послаблення бар'єрів щодо розвитку транскордонного та міжтериторіального співробітництва (передусім законодавчих), і узагальнення прикладів успішного співробітництва у різних сферах діяльності. Це дає можливість оприлюднювати загальну і тематичну інформацію щодо транскордонного співробітництва, що в свою чергу, може бути використано на практиці центральними та територіальними органами влади, які бажають брати участь у транскордонному співробітництві.

Спільно з Секретаріатом Комітет планує якнайшвидше опублікувати дослідження та звіти (зберігати інформацію у електронному виді на веб-сайтах Ради Європи) і здійснювати своєчасні модернізації дотичної документації, що занадто швидко старіє внаслідок стрімкого розвитку транскордонного сектору співробітництва.

2. Комітет радників Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва у Центральній та Східній Європі здійснює здебільшого політичну та консультативну функцію, а також відповідальний за поглиблення транскордонного співробітництва у центральних та східноєвропейських країнах шляхом:

– розвитку транскордонного співробітництва по кордону Центральної та Східної Європи з метою встановлення більш ефективної місцевої демократії у прикордонних регіонах, допомагаючи у такий спосіб встановленню миру та порозуміння серед населення прикордоння, особливо у чутливих секторах;

– надання допомоги з метою ратифікації і практичного виконання Європейської рамкової конвенції з транскордонного співробітництва між територіальними громадами та властями,

сприяючи державам, які підписали Конвенцію, мінімізувати перешкоди, що блокують подальший розвиток транскордонного співробітництва, особливо правового характеру.

Комітет радників співпрацює з Секретаріатом Ради Європи і вносить пропозиції щодо організації конференцій, дискусій, які повинні сприяти підвищенню рівня розуміння громадськості та населення загальних принципів Європейської рамкової конвенції з транскордонного співробітництва, що пропонує співпрацювати місцевим та регіональним органам влади прикордонних регіонів, організувати зустрічі між представниками місцевих органів влади, з метою посилення взаємної довіри, організувати зустрічі представників місцевих та регіональних органів влади та національних керівних осіб, організувати зустрічі та робочі групи з національними та місцевими керівниками, що відповідають за ратифікацію законодавчих актів чи виконання Рамкової конвенції. У цих випадках Рада Європи забезпечує технічну і законодавчу допомогу.

Утім, сучасний стан і склад цих спеціалізованих структур Ради Європи з транскордонного співробітництва значно відрізняється від стану на початковому етапі діяльності Комітету радників, коли протягом другої половини 1990-х років він був чи не єдиним прагматичним органом Ради Європи, який предметно займався питаннями розбудови нової моделі транскордонних стосунків між постсоціалістичними країнами Європи, а також їх транскордонною співпрацею із сусідніми державами-членами ЄС [3, с.124-125]

З особистого досвіду роботи радником у складі Комітету протягом 1998-2001 років можу засвідчити, що Комітет не був дискусійним органом, де лише обговорювалися проблеми транскордонного співробітництва на постсоціалістичному просторі та методи і шляхи його вдосконалення. Навпаки, пріоритетом була безпосередня участь радників як повноваж-

них представників Ради Європи в численних двосторонніх і багатосторонніх практичних заходах, таких, як конференції, колоквиуми, наукові семінари та інші, які проводилися в державах Центральної та Східної Європи з метою надання центральним владним структурам та органам місцевих регіональних влад конкретної допомоги.

Основою практичної діяльності Комітету радників була і є щорічна Програма роботи Комітету, яка, наприклад, протягом 1996-2001 рр. щорічно охоплювала 12-14 заходів діяльності Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва в Центральній та Східній Європі, що були спрямовані на організацію (здійснення) наступних чотирьох видів діяльності, а саме [4, р.2; див. також: 5, 6, 7]:

- 1) організацію та проведення конференцій та колоквиумів, які направлені на привернення уваги та інформування громадськості з метою ознайомлення з Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво та можливостями, які пропонуються місцевим та регіональним владам. Такі конференції є відкритими для національних, регіональних та місцевих виборних представників, представників громадських організацій, що є відповідальними у сфері транскордонного співробітництва, а також експертів, дослідників та інш.;
- 2) організацію та проведення зустрічей на прикордонних територіях між представниками місцевих влад з метою зміцнення взаємної довіри міжрегіональними та місцевими виборними представниками та відповідними представниками на національному рівні, а також для обговорення спільних проблем, інформування центральних влад про існуючі проблеми прикордонного співробітництва та їх вирішення, які б отримали підтримку. Рада Європи підтримує первинні контакти такого рівня;

- 3) організацію та проведення зустрічей робочих груп у складі представників національних та місцевих влад з метою підготовки юридичних текстів для ратифікації та/або імплементації Європейської рамкової конвенції. Мета таких зустрічей – надання технічної та юридичної допомоги;
- 4) фінансування навчання та візитів експертів країн Центральної та Східної Європи.

Мусимо, однак, уточнити категоричне твердження Н.А.Мікули про те, що заснований у 1995 році, з метою надавати експертну допомогу Секретаріату Ради Європи щодо реалізації пропозицій від Комітету експертів з транскордонного співробітництва, Комітет радників лише зараз дедалі більше стає суб'єктом генерування ідей та їх практичної реалізації [2, с.108].

Навпаки, Комітет був «генератором» розвитку транскордонного співробітництва від початку існування. В роки роботи в Комітеті радників Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва у Центральній та Східній Європі автор статті особисто брав участь у низці практичних заходів з організації транскордонного співробітництва, серед яких найбільш вагомими були:

7 вересня 1999 року в столиці Республіки Хорватія – м. Загребі відбувся науково-практичний семінар з транскордонного співробітництва між місцевими та регіональними владами за сприяння уряду Хорватії та Ради Європи. У конференції взяли участь віце-президент країни та міністр з питань європейської інтеграції (доктор Лерка Мінташ-Годак), заступник директора Директорату навколишнього середовища та місцевих влад Ради Європи пан Тарсісіо Бассі.

Проблематика семінару охоплювала питання поглиблення транскордонного співробітництва Хорватії із сусідніми країнами як однієї з основних умов євроінтеграції, структури місцевих та регіональних влад Хорватії та їх компетенції у

впровадженні і здійсненні транскордонних відносин, юридичних вимог щодо створення правових механізмів регіонального співробітництва та інше.

Згідно з планом роботи Комітету радників Ради Європи в 2000 році чергова науково-практична конференція відбулася в Туреччині (м. Ефірне). Вона була присвячена питанням поглиблення прикордонного співробітництва між Туреччиною та Болгарією. В роботі конференції взяла участь також і представницька делегація з Греції в якості спостерігача. За результатами конференції була прийнята Політична декларація щодо поглиблення турецько-болгарського транскордонного співробітництва, яка охоплювала практично весь спектр двосторонніх прикордонних відносин. Конференція отримала позитивну оцінку в ЗМІ балканських країн як важливий крок до врегулювання транскордонних проблем між державами на сході Балкан.

З ініціативи Ради Європи в 2001 році в Словаччині – м. Долній Кубін відбулася науково-практична конференція з питань транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами Словаччини та Польщі, участь в якій взяли президент Словацької Республіки Рудольф Шустер, міністри обох країн, пріматори (мери) та воєводи прикордонних адміністративних районів сусідніх країн. Керівник делегації Ради Європи у своєму виступі сформулював основні вимоги Ради Європи щодо прикордонних стосунків та їх ефективності як умови подальшого поглиблення євроінтеграції країн Центральної та Східної Європи.

Крім того, як представнику Комітету радників Ради Європи, мені доводилося брати участь у низці заходів із організації транскордонного співробітництва в Україні, зокрема в семінарах з єврорегіонального і транскордонного співробітництва в Одесі, регіональної політики в Києві тощо.

Загальну політичну лінію і напрями діяльності Комітету визначає Рада Європи та її керівні органи, передусім Секретаріат. Попередньо, враховуючи пропозиції радників, Секретаріат і його директоріати щорічно окреслюють коло пріоритетів, регіонів і країн, яким мають надавати практичну допомогу радники, і перелік акцій у цих державах, де повинні бути присутніми представники Ради Європи. Радник напередодні поїздки, наприклад, на конференцію персонально отримує директиви, в яких визначаються мета і цілі заходу, досягнення яких вбачає доцільними Рада Європи. Під час настановних консультацій у Страсбурзі європейські чиновники підкреслюють, що радник представляє на таких міжнародних акціях передусім Раду Європи, а не власну країну. В кожній конференції разом з радником Комітету беруть участь і представники апарату Ради Європи. За підсумками кожного заходу, в якому радник взяв участь, до Секретаріату Ради Європи подається розгорнутий звіт про виконану роботу. Зазвичай наприкінці поточного року в Комітеті проводиться засідання за участі представників Секретаріату та відповідних директоратів, на якому підбиваються підсумки діяльності та готуються узагальнені пропозиції щодо вдосконалення роботи Комітету та інших структур Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва. У цілому така система організації дозволяла Комітету в 1998-2001 роках працювати цілеспрямовано, послідовно і ефективно.

Висновки

Аналіз діяльності Комітету радників Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва у Центральній та Східній Європі засвідчує, що поступово його роль в якості інституційного механізму в організації транскордонного

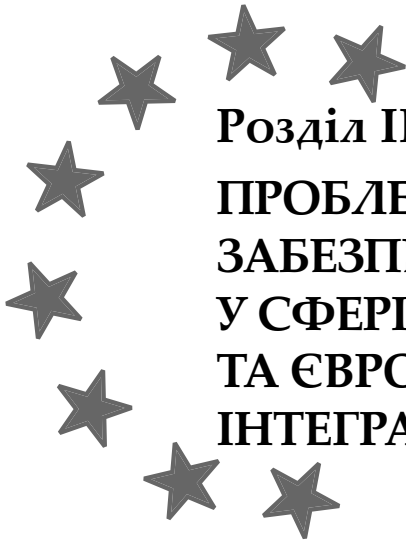
співробітництва функціонально змінюється, особливо після збільшення кількості його членів у 2001 році з 3 до 6. Комітет радників у період з другої половини 2001-2004 роках включав 2-х швейцарських радників і по одному – з Словенії, Великої Британії, Нідерландів, Польщі, Росії та Словаччини, обраних на три роки. До складу Комітету входять міжнародники-професіонали, у тому числі науковці, що спеціалізуються на міжнародних відносинах місцевих та регіональних органів влади, представники прикордонних областей. Вони допомагають розвивати транскордонне співробітництво у практичній площині. Пріоритетами у другій половині 2001-го та 2004 роках були: Південно-Східна Європа, особливо республіки колишньої Югославії; Північно-Східна Європа; майбутній зовнішній кордон ЄС; а також Південний Кавказ [2, с.108].

Для реалізації ефективного впливу на процес прийняття рішень у Раді Європи Комітет радників регулярно делегує одного члена на засідання Комітету експертів з транскордонного співробітництва для взаємного обміну інформацією і щорічно готує Рапорт Комітету Міністрів.

Вагома роль Комітету радників Ради Європи з розвитку транскордонного співробітництва в Центральній та Східній Європі потребує значно більшої уваги з боку України. Українські центральні державні органи та дипломатичні установи можуть зробити конкретні вагомі кроки для забезпечення реалізації міжнародних транскордонних інтересів України через цю дієву структуру Ради Європи. Українській стороні в цілому варто активнішим чином використовувати потенційні можливості Ради Європи та її спеціалізованих інституцій в реалізації стратегії європейської інтеграції України.

Список використаної літератури

1. Adviser of Committee of Advisers of Council of Europe on Trans-frontier Co-operation in Central and Eastern Europe / Strasbourg, France / elected by Committee of Ministers of Council of Europe on 632 nd meeting –8-20 May 1998 / CM / Del / Dec (98) 631/ 9.1, CM (98) 56 and Addendum, CM (98) 58)
2. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
3. Динис Г.Г., Дербак В.І., Сюсько І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 10. / Відп. ред. С.В.Віднянський. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С.110-127.
4. Council of Europe. Strasbourg, 8 June 1998 [aygen\tc\advisorc\docs\98\Info3] CoA (98) Info 3 Committee of Advisers on Trans-frontier Co-operation Report on the activities of the Council of Europe for the Development of Tranfrontier cooperation in Central and Eastern Europe Objectives. Activities and Achievements 1995-1997 Information document prepared by the Directorate of Environment and Local Authorities.
5. Council of Europe. Strasbourg, 8 June 1998 [aygen\tc\advisorc\docs\98\Info3] CoA (98) 2 rev Committee of Advisers on Trans-frontier Co-operation The Draft 1999-2000 Work Programmer Secretariat Memorandum prepared by the Directorate of Environment and Local Authorities
6. Council of Europe. Strasbourg, 8 July 1998 [aygen\tc\advisorc\docs\98\Info3] CoA (98) Info 4 Committee of Advisers on Trans-frontier Co-operation Report on the activities of the Council of Europe for the Development of Tranfrontier cooperation in Central and Eastern Europe Report of the 8th meeting Strasbourg, 7 July 1998 Secretariat Memorandum prepared by the Directorate of Environment and Local Authorities.
7. Council of Europe. Strasbourg, 8 June 1998 [aygen\tc\advisorc\docs\98\Info3] CoA (98) 3 restricted Committee of Advisers on Transfrontier Co-operation Report of the 12th meeting Strasbourg, 16 June 2000 Secretariat Memorandum prepared by the Directorate of Environment and Local Authorities.

Розділ III.

**ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАХІВЦІВ
У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

**Іван АРТЬОМОВ
Ольга РУДЕНКО
Дмитро ВІТЕР
Василь ПОПАДИНЕЦЬ
Мар'яна ДУДИЧ**

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВКЛЮЧЕННЯ ПИТАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА
ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЗМІСТУ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ РЕГІОНУ: З ПРАКТИКИ РОБОТИ
ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Виходячи з реалій сьогодення та пріоритетності євроінтеграційного курсу України, питання інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України і підготовки фахівців у цих сферах є важливою складовою інтеграційної стратегії держави.

Чіткий план дій з цих питань сформульований у державних програмах інформування громадськості, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки, затверджених Указом Президента України. Чітко окреслені напрями цієї роботи і в Цільовому Плані «Україна-НАТО» на 2007 рік.

Прийняття названих державних програм і Плану дій обумовлено необхідністю створення цілісної ефективної системи підготовки висококваліфікованих управлінців, удосконалення професійної підготовки фахівців з метою формування кадрового потенціалу для забезпечення реалізації державної політики у сферах європейської та євроатлантичної інте-

© *Артьомов Іван Володимирович* – директор навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету, кандидат історичних наук, доцент

градії, створення передумов для набуття членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору.

Виходячи з цього, вищі навчальні заклади, що готують спеціалістів за напрямом «міжнародні відносини», зобов'язані забезпечувати підготовку фахівців з високим рівнем професіоналізму, здатних компетентно і відповідально на державному, регіональному та місцевому рівнях виконувати завдання по забезпеченню потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування в кадрах, здатних професійно вирішувати поставлені завдання і принципово відстоювати національні інтереси держави.

Особливо гостро і актуально питання кадрової підготовки фахівців євроінтеграційного спрямування стоїть перед Закарпатською областю, яка з'єднує 4 країни Євросоюзу з Україною. Саме тут, у Закарпатті, не теоретично, а практично вирішується важлива державна функція євроінтеграційного поступу – **відпрацювання складових механізму нових взаємовідносин України з країнами-членами Євросоюзу: Польщею, Румунією, Словаччиною та Угорщиною.**

Пошукам шляхів мінімізації негативних наслідків розширення Євросоюзу, в першу чергу проблем спрощення візового режиму та реалізації угоди про реадмісію, присвячені візити у Закарпатську область Президента України восени 2007 та у січні 2008 року. Його зустрічі з колегами-президентами Словаччини та Угорщини прискорюють терміни вирішення названих та інших проблем взаємовідносин України з Євросоюзом.

Назване пояснює мотивацію участі науково-навчального Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень ЗақДУ у конкурсі проектів з питань розробки навчальних посібників і підручників для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за напрямами «Міжнародні відносини», «Всесвітня історія», «Історія України».

Запит на участь у конкурсі проектів на виконання у 2007 році загальнодержавних організаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів Цільового плану Україна-НАТО за бюджетною програмою 2201540 «Виконання загальнодержавних організаційних, інформаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів Цільового плану Україна-НАТО», поданий Закарпатським державним університетом в особі навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень, розглядався **Українським державним центром науково-технічної та інноваційної експертизи** при Президентові України та **Радою з наукового супроводу виконання загальнодержавних організаційно-аналітичних заходів Цільового плану «Україна-НАТО»** при Міністерстві освіти і науки України.

За підсумками розгляду проектів Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень увійшов до числа переможців і здобув право реалізувати науковий проект: **«Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні».**

На підставі цього 30 серпня 2007 р. був підписаний договір між Міністерством освіти і науки України в особі першого заступника міністра А.М.Гуржія та Закарпатським державним університетом в особі ректора Ф.Г.Ващука. Керівником проекту було затверджено І.В.Артьомова – директора навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету.

Основні завдання замовника перед виконавцем сформульовані у зазначеному договорі та його невід’ємних частинах –

технічному завданні на виконання науково-технічної роботи, календарному плані виконання робіт. Розміри фінансування, його особливості обумовлені в додатках до зазначеного договору.

Відповідно до договору наказом ректора ЗақДУ була створена рада з науково-технічного супроводу проекту у складі:

Ващук Федір Григорович – ректор Закарпатського державного університету, доктор технічних наук, професор (*голова ради*)

Бунда Віктор Варфоломійович – проректор з наукової та навчально-методичної роботи Закарпатського державного університету, кандидат фізико-математичних наук, професор (*секретар ради*)

Артюмов Іван Володимирович – директор навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету, кандидат історичних наук, доцент, науковий керівник проекту

Бакуменко Валерій Данилович – проректор з наукової роботи Академії муніципального права, доктор наук з державного управління

Бондаренко Віктор Дмитрович – вчений секретар ВАК України, доктор філософських наук, професор

Гоблик Володимир Васильович – заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації, кандидат філософських наук

Герцог Юрій Вільгельмович – начальник управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації

Орос Ілдика Імріївна – президент Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ, голова постійної комісії Закарпатської обласної ради з питань освіти, науки, культури, духовності, молодіжної політики, фізичної культури і спорту, національних меншин та інформаційної політики

Передрій Олександр Самійлович – декан економічного факультету Закарпатського державного університету, кандидат економічних наук, професор

Руденко Ольга Мстиславівна – начальник Центру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування, кандидат наук з державного управління

Росул Василь Васильович – ректор Мукачівського гуманітарно-педагогічного інституту, кандидат педагогічних наук, професор

Експертами проекту стали: **Хандогій Володимир Дмитрович** – перший заступник міністра закордонних справ України; **Варналій Захарій Степанович** – перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; **Майборода Олександр Микитович** – заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор, які надавали необхідну консультативну і методичну допомогу та контролювали хід виконання технічного завдання та календарного плану наукового проекту.

1. Організаційно-методичне та наукове забезпечення проекту

У рамках виконання проекту «Наукове розроблення і пілотне впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів Закарпаття спецкурсів з питань співробітництва Україна-НАТО для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» за спеціальністю «Міжнародні відносини» одним з етапів стала підготовка навчальних посібників.

З метою виконання запланованих робіт у рамках проекту було започатковано серію видань «Євроінтеграція: український вимір» і створено редакційну колегію зазначеної серії, до якої увійшли:

- Ф.Г.Ващук** - доктор технічних наук (*голова редакційної колегії*)
І.В.Артюмов - кандидат історичних наук
(*відповідальний редактор*)
В.Д.Бондаренко - доктор філософських наук
З.С.Варналій - доктор економічних наук
С.В.Віднянський - доктор історичних наук
І.І.Вовканич - доктор історичних наук
І.Ф.Король - доктор історичних наук
О.М.Майборода - доктор історичних наук
Р.А.Офіцинський - доктор історичних наук
О.С.Передрій - кандидат економічних наук
С.Д.Федака - доктор історичних наук

На сьогодні **розроблено і видано** сім навчальних посібників з актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України, зокрема:

- 1. Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія** (Моніторинг наукових досліджень і розробок): Навчальний посібник. – Ужгород: Ліра, 2007. – 343с. (Серія: «Євроінтеграція: український вимір». Вип.2). *Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник.*

Навчальний посібник містить тематичний огляд і аналіз наукових досліджень та розробок, присвячених питанням розвитку системи державного управління в Україні у контексті адаптації його до європейських стандартів. На підставі аналізу наукової літератури виокремлено основні аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції щодо розвитку громадян-

ського суспільства, доведено, що пріоритети євроатлантичної інтеграції відповідають національним інтересам України.

Рецензенти навчального посібника:

В.Д.Бакуменко – доктор наук з державного управління, професор;

В.І.Терехов – доктор економічних наук, професор.

2. **Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію:** Навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах /Уклад. і коментарі: І.В.Артюмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, З.І.Логвін, О.М.Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч.1.: *Нормативно-правове регулювання взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом.* – 452 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.5). *Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник.*
3. **Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію:** Навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах /Уклад. і коментарі: І.В.Артюмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, З.І.Логвін, О.М.Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч.2.: *Нормативно-правове регулювання взаємовідносин між Україною та НАТО.* – 346 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.5). *Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник.*

Хрестоматія доповнює та ілюструє основні положення навчальних посібників серії «Євроінтеграція: український вимір», започаткованої навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету. Видання містить тексти законів України, нормативні акти з питань правового забезпечення та регулювання процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Для студентів спеціальностей «державне управління», «міжнародні відносини» вищих навчальних закладів, державних службовців та всіх, хто цікавиться проблемами європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Укладання і коментар виконані авторським колективом у складі:

І.В.Артёмов – кандидат історичних наук, доцент;

Д.В.Вітер – кандидат наук з державного управління;

О.М.Руденко – кандидат наук з державного управління;

Рецензенти навчального посібника:

В.Д.Бакуменко – доктор наук з державного управління, професор;

І.Ф.Король – доктор історичних наук, професор.

4. Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять:

Навчальний посібник /Укладачі: І.В.Артёмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – 282 с. – Бібліогр.: 272-282 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 4). *Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник.*

У довіднику, адаптованому до навчального процесу з урахуванням методики викладання дисциплін з державного управління і міжнародних відносин, зібрані та впорядковані основні терміни і поняття щодо інституцій Європейського Союзу та НАТО, міжнародних організацій, процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Навчальний посібник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, всіх, хто цікавиться питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції України, міжнародного співробітництва у сфері економіки, безпеки, військового будівництва, соціального розвитку тощо.

Укладання:

І.В.Артёмов – кандидат історичних наук, доцент;

Д.В.Вітер – кандидат наук з державного управління;

О.М.Руденко – кандидат наук з державного управління;

Л.І.Загайнова – кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник;

Г.М.Казакевич – кандидат історичних наук.

Рецензенти:

В.Д.Бакуменко – доктор наук з державного управління,
професор;

І.Ф.Король – доктор історичних наук, професор.

- 5. Офіцинський Р.А. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Соціальний аспект:** Навчальний посібник. – Ужгород: Ліра, 2007. – 320 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 6).

У навчальному посібнику проаналізовано широкий спектр соціальних складників історичного розвитку незалежної України. Передовсім ідеться про відтворення її повнокровного «соціального обличчя», котре поступово змінюється під тиском високих стандартів розвинутих країн-членів Євросоюзу і НАТО.

Для студентів соціогуманітарного профілю, вчених, учителів, політиків, громадських діячів, а також всіх, хто прагне кращої долі для себе і своїх співвітчизників.

Рецензенти:

В.Є.Задорожний – доктор історичних наук, професор;

С.Д.Федака – доктор історичних наук, професор.

- 6. Артёмов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз:** Навчальний посібник. – Ужгород: Ліра, 2007. – 384 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 7).

Пропоноване видання – один з небагатьох навчальних посібників, присвячених проблематиці євроінтеграційного курсу України. У ньому розкривається історія руху до єдиної Європи, дається аналіз сучасного стану проблем і механізмів реалізації зазначеного курсу, простежуються його основні етапи.

Посібник підготовлено в ході реалізації Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету наукового проекту на замовлення Міністерства освіти і науки України, зважаючи на недостатню ефективність роботи з інформування населення щодо проблем європейської інтеграції, підготовки фахівців, які зможуть відстоювати інтереси держави на всіх етапах євроінтеграційного поступу.

Для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю «Міжнародні відносини».

Рецензенти навчального посібника:

В.Д.Хандогій – перший заступник міністра закордонних справ України;

В.Д.Бондаренко – доктор філософських наук, вчений секретар ВАК України.

7. Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна: Навчальний посібник. – Ужгород: Ліра, 2008. – 222 с. (Серія “Євроінтеграція: український вимір”. Вип. 8).

Навчальний посібник підготовлений у формі курсу лекцій для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають міжнародні відносини. Складається з теоретичної частини та додатків. У теоретичній частині (інформаційно-лекційний курс) розглянуто загальні інститути безпеки (ОБСЄ, НАТО, Європейська система безпеки і оборони (ESDI), суть Концепції національної безпеки і оборони України, місце і роль України в регіональних і глобальних системах безпеки, можливі сценарії майбутніх моделей безпеки.

У додатках представлено перелік зовнішніх та внутрішніх загроз для національних інтересів України в різних сферах суспільного життя, Стратегія національної безпеки України та список рекомендованих джерел і літератури з навчального курсу.

Для студентів вищих навчальних закладів і всіх, хто виявляє інтерес до проблем національної та європейської безпеки.

Рецензенти навчального посібника:

Л.Д.Чекаленко — доктор політичних наук, доцент кафедри європейської та євроатлантичної політики Дипломатичної академії України при МЗС України

М.О.Кушнір — радник директора Національного інституту проблем міжнародної безпеки Ради національної безпеки і оборони України

Зауважимо, що технічне завдання передбачало підготовку названих навчальних посібників у вигляді рукописів, однак всі вони вийшли друком.

2. Пілотне впровадження результатів наукових розробок проекту

З метою впровадження результатів наукових розробок проекту на регіональному рівні проведена така організаційно-процедурна робота:

I. Відбулося засідання громадської організації **Ради керівників вищих навчальних закладів**, наукових і освітніх установ Закарпатської області, де був заслуханий звіт керівника проекту І.В. Артьомова про наукові розробки. Засідання Ради ректорів підтримало пропозицію Ващука Ф.Г. та Артьомова І.В. щодо необхідності здійснення комплексу заходів з метою впровадження наукових розробок на регіональному рівні при підтримці і сприянні управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. Нижче наводимо протокол засідання Ради ректорів.

ПРОТОКОЛ № 4

засідання ГО Ради керівників вищих навчальних закладів, наукових, освітніх установ Закарпатської області

ПРИСУТНІ: члени ради ректорів: Закарпатського державного університету – проф. **Ф.Г.Ващук** (голова ради), Ужгородського національного університету – проф. **М.М.Вегеш**, Мукачівського гуманітарно-педагогічного інституту – проф. **В.В.Росул**, Закарпатського художнього інституту – **І.І.Небесник**, проректор Закарпатського державного університету – проф. **В.В.Бунда**, президент Закарпатського уторського інституту ім. **Ф.Ракоці II** – **І.І.Орос**.

ЗАПРОШЕНІ: Науковий керівник проекту, директор навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету доц. **І.В.Артъомов**; члени Ради науково-технічного супроводу проекту: декан економічного факультету Закарпатського державного університету проф. **О.С.Передрій**, начальник Центру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування **О.М.Руденко**; заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації **В.В.Гоблик**, начальник управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації **Ю.В.Герцог**, експерт проекту, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. **І.Ф.Кураса** НАН України проф. **О.М.Майборода**, начальник головного управління з питань європейської інтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму Закарпатської облдержадміністрації **Е.Е.Нусер**, представник МЗС України в м.Ужгороді **Г.Р.Гороховська**

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Про реалізацію наукового проекту «Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні»

Доповідає: науковий керівник проекту **І.В.Артюмов**

2. Про впровадження в навчальний процес вузів Закарпаття спецкурсів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. Розроблених в ході реалізації наукового проекту

Інформує: проректор з наукової та навчально-методичної роботи ЗақДУ,
секретар ради ректорів – **В.В.Бунда**

1. СЛУХАЛИ: І.В.Артюмова, який ознайомив присутніх зі станом реалізації наукового проекту «Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні», який виконувався навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету (**ректор** – доктор технічних наук, професор **Ф.Г.Ващук**, керівник проекту – директор зазначеного Інституту кандидат історичних наук, доцент **І.В.Артюмов**) у рамках бюджетної програми 2201540 на замовлення Міністерства освіти і науки України.

У ході реалізації проекту проведено комплекс заходів із зазначених питань, підсумком яких стала міжнародна науково-практична конференція на тему: **«Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області (З практики роботи Закарпатського державного університету по виконанню наукового проекту із зазначеної проблематики і впровадження його результатів на регіональному рівні)»**. Конференція відбулася 29-30 листопада ц.р. У ній взяли участь представники Міністерства закордонних справ України, Закарпатської обласної державної адміністрації, генеральні консули сусідніх з Україною держав-членів ЄС, відповідальні працівники Міністерства освіти і науки України, Інституту з проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, керівники окремих районних держадміністрацій, провідні науковці Інституту історії України НАН України, науковці, викладачі, студенти та аспіранти, ректори вищих навчальних закладів Закарпаття III-IV рівнів акредитації, працівники засобів масової інформації.

Виконання проекту, а відтак його реалізація буде сприяти вирішенню одного з важливих завдань вищої освіти України – підготовки спеціалістів, науковців, фахівців для реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, розробленню освітніх стандартів і елементів навчально-методичного забезпечення цієї підготовки.

У рамках реалізації проекту започатковано серію наукових видань **«Євроінтеграція: український вимір»**. До неї увійшли навчальні та навчально-методичні посібники, збірники наукових праць, довідкові та інші видання.

ВИСТУПИЛИ: члени ради наукового супроводу проекту **О.М.Руденко, В.В.Бунда, В.В.Росуд**, член експертної групи **О.М.Майборода**, які відзначили належний науковий рівень виконаних робіт і випущених навчальних посібників, дали високу оцінку результатам розробки.

УХВАЛИЛИ:

1. Інформацію **І.В.Артьомова** взяти до відома.

2. Запропонувати управлінню освіти і науки Закарпатської ОДА (О.В.Герцог) та ректорам вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації прийняти результати розробки до впровадження у навчальному процесі.

2. СЛУХАЛИ: **Ф.Г.Ващука**, який наголосив на тому, що реалізація зазначеного наукового проекту передбачає також його впровадження на регіональному рівні. Це означає, що розроблені науково-методичні навчальні посібники з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України мають бути використані у вищих навчальних закладах області при підготовці студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем – магістр за спеціальністю «Міжнародні відносини», а також інших навчальних закладах, проведення комплексу заходів у вузах Закарпаття, які дозволять здійснити пілотне впровадження зазначеного проекту.

Розробник в особі навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень ЗакДУ передав створену в процесі реалізації проекту наукову продукцію управлінню освіти і науки Закарпатської облдержадміністрації. Такі ж навчальні посібники передаються розробником кожному з членів ради ректорів для практичного використання.

ВИСТУПИЛИ: **Ю.В.Герцог, В.В.Гоблик, В.В.Бунда, О.М.Майборода, Г.М.Гороховська**, які підтримали **Ф.Г.Ващука** в

тому, що розроблена ЗақДУ на замовлення Міністерства освіти і науки України наукова продукція, безперечно, буде використана для роз'яснення основних складових зовнішньополітичного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, стане в нагоді при підготовці спеціалістів, фахівців для реалізації державної політики у зазначеній сфері, розроблення освітніх стандартів її елементів навчально-методичного забезпечення.

УХВАЛИЛИ: Ректорам вищих навчальних закладів області III-IV рівнів акредитації підтримати пропозицію Ф.Г.Ващука та І.В.Арт'юмова щодо необхідності здійснення комплексних заходів з метою пілотного впровадження в області зазначеного проекту.

Голова ради ректорів

Ф.Г.Ващук

Секретар

В.В.Бунда

II. На засіданні Вченої ради Закарпатського державного університету 29 листопада 2007 р. була заслухана інформація керівника наукового проекту Арт'юмова І.В. про стан реалізації запланованих заходів із розробки науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції до змісту підготовки студентів у вищих навчальних закладах і його впровадження на регіональному рівні.

Члени Вченої ради вирішили: затвердити інформацію-звіт керівника наукового проекту І.В.Арт'юмова і рекомендувати колегії обласного управління освіти і науки Закарпатської ОДА впровадити результати розробок проекту на регіональному рівні. Додаток – Протокол № 3 засідання Вченої ради ЗақДУ від 29 листопада 2007 р.

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ
засідання вченої ради
Закарпатського державного університету
від 29 листопада 2007 року

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

- 1. Про стан реалізації наукового проекту «Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні»**

Доповідач: І.В.Артёмов, к.і.н., доцент, керівник проекту

1. СЛУХАЛИ: Звіт Артёмова І.В. із зазначеного питання, який поінформував членів вченої ради про стан реалізації наукового проекту, який виконувався навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету у рамках бюджетної програми 2201540 на замовлення Міністерства освіти і науки України.

У ході реалізації проекту проведено комплекс заходів із зазначених питань, підсумком яких стала міжнародна науково-практична конференція на тему: **«Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області (з практики роботи Закарпатського державного університету по виконанню наукового проекту із зазначеної проблематики і впровадження його результатів на регіональному рівні)»**. Конференція відбудеться 29-30 листопада ц.р. за участю представників Міністерства закордонних справ України, За-

карпатської обласної державної адміністрації, генеральні консули сусідніх з Україною держав-членів ЄС, відповідальних працівників Міністерства освіти і науки України, Інституту з проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, керівники окремих районних держадміністрацій, провідні науковці Інституту історії України НАН України, науковці, викладачі, студенти та аспіранти ЗақДУ, ректори вищих навчальних закладів Закарпаття III-IV рівнів акредитації, працівники засобів масової інформації.

ВИСТУПИЛИ: голова вченої ради – Ф.Г.Ващук, члени вченої ради: В.В.Бунда, О.С.Передрій, які позитивно оцінили стан реалізації проекту, належний науковий рівень випущених навчальних посібників. Вагомим, зокрема, є відзначений виступаючими факт, що за рішенням ГО Ради керівників вищих навчальних закладів науково-освітніх установ області (Протокол № 4 від 05.11.2007 року) разом з Управлінням освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації (Ю.В.Герцог) буде проведено комплекс заходів з метою пілотного впровадження результатів наукового проекту на регіональному рівні.

УХВАЛИЛИ:

1. Звіт керівника наукового проекту І.В.Артьомова – директора навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень – взяти до відома. Акт здачі-приймання наукової продукції за результатами роботи по виконанню наукового проекту за 2007 рік затвердити.

2. З огляду на те, що чотири навчальні посібники, створені в ході реалізації завдань наукового проекту, отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», схвалити результати виконання НН Ін-

ститутом філософії та євроінтеграційних досліджень наукової розробки, відмітити її належний науковий рівень та практичну значимість.

3. Деканам факультетів міжнародних відносин (проф. Вовканич І.І.), міжнародного бізнесу і міжнародної економіки (Вірван Л.А.), юридичного факультету (Трачук П.А.) Закарпатського державного університету забезпечити впровадження розробок наукового проекту в навчально-виховний процес.

Голова вченої ради

Закарпатського державного університету Ф.Г.Ващук

Вчений секретар

О.О.Мельник

Впровадження наукових розробок проекту здійснено під час міжнародної науково-практичної конференції, що відбулася 29-30 листопада 2007 р. у приміщенні Закарпатської обласної державної адміністрації на тему: «**Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області** (З практики роботи Закарпатського державного університету по виконанню наукового проекту із зазначеної проблематики і впровадження його результатів на регіональному рівні)»

На підставі зазначених заходів і протокольних рішень щодо стану наукової розробки і пілотного впровадження її на регіональному рівні Закарпатська обласна державна адміністрація в особі начальника управління освіти і науки ОДА Ю.В.Герцога та заступника голови Закарпатської обласної державної адміністрації В.В.Гоблика, з одного боку, та ректора

ЗақДУ Ф.Г.Ващука і керівника проекту І.В.Артъомова, з другого боку, підписали Акт здачі-приймання наукової продукції, створеної в процесі реалізації проекту.

Розроблені в ході реалізації наукового проекту навчальні посібники передані в бібліотеки Закарпатського державного університету та управління освіти і науки Закарпатської ОДА.

Одержані в результаті наукової розробки навчальні посібники, чотири з яких отримали гриф Міністерства освіти і науки України, результати соціологічних досліджень та проведення трьох міжнародних науково-практичних конференцій та інших заходів свідчить про виконання в цілому Технічного завдання наукового проекту **«Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні».**

3. Розроблення циклу лекцій для включення до змісту навчального плану вищої школи (напряму 0304 «Міжнародні відносини» спеціальності 6030400 «Країнознавство») питань, пов'язаних з проблемами міжнародної безпеки, європейської інтеграції та співробітництва України з НАТО

У ході реалізації проекту розроблено цикл лекцій з питань, пов'язаних з проблемами міжнародної безпеки, європейської інтеграції та співробітництва України з НАТО. До їх підготовки були залучені авторитетні науковці, викладачі вищих навчальних закладів, працівники державних установ.

Зокрема, в зазначений цикл увійшли тексти лекцій:

- **В.Д.Хандогій** – Перший заступник міністра закордонних справ України

«ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З НАТО»

- **О.М.Руденко** – начальник Центру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, кандидат наук з державного управління

В.Д.Вітер – співробітник Центру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, кандидат наук з державного управління

«НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НАТО»

«НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ»

- **С.І.Мітряєва** – директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

«ЩО ТАКЕ НАТО?»

«ЧЛЕНСТВО В НАТО ЯК КІНЦЕВА МЕТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ»

- **І.В.Артьомов** – кандидат історичних наук, доцент, директор навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

«ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ»

- **І.Ф.Король** – доктор історичних наук, професор Закарпатського державного університету

«УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ ГЛОБАЛЬНІЙ МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ: КУРС НА ЧЛЕНСТВО В НАТО»

«ВІЙСЬКОВІ АСПЕКТИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ»

- **Р.А.Офіцинський** – доктор історичних наук, професор Ужгородського національного університету

«НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З НАТО»

4. Проведення міжнародних науково-практичних конференцій і «круглих столів» з проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції України

Одним з важливих напрямів реалізації наукового проекту було підготовка та проведення міжнародних науково-практичних конференцій і «круглих столів» з проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції України і видання за їх матеріалами збірників наукових праць.

У ході реалізації проекту було проведено три міжнародні науково-практичні конференції і «круглий стіл».

I. У січні 2007 року відбулася міжнародна науково-практична конференція на тему: «Україна на перехресті геополітичних інтересів: окремі аспекти проблеми».

У ній взяли участь експерти і політичні аналітики Національного інституту стратегічних досліджень, науковці НАН України, ЗақДУ, УжНУ, Генеральні консули дипломатичних місій Росії, Угорщини, Словаччини, керівництво Закарпатської обласної ради та обласної державної адміністрації, Управління міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції, працівники засобів масової інформації.

Зокрема, учасниками конференції були:

- **Лукачович Антон** – Генеральний консул Словацької Республіки в Ужгороді;
- **Віціан Томаш** – перший заступник Генерального консула Угорської Республіки в Ужгороді;
- **Кушнір Микола Олександрович** – радник директора Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ);
- **Качур Іван Іванович** – заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації;
- **Баранчик Іван Іванович** – представник Міністерства закордонних справ України в Ужгороді.

Учасниками конференції також були **шість докторів історичних наук, професорів-фахівців даної проблематики.**

На обговорення учасників конференції були винесені питання:

1. Геополітичні інтереси України і сучасна українська геостратегія.
2. Проблеми національної безпеки України в умовах глобалізації.
3. Україна в європейських інтеграційних процесах та у відносинах з сусідніми державами – членами Євросоюзу.
4. Проблеми і перспективи євроінтеграції України до Європейського Союзу: від партнерства до асоціації.

Конференція тривала два дні. Відкрив її ректор Закарпатського державного університету, доктор технічних наук,

професор Ф.Г.Ващук. З вітальним словом виступив радник директора Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ) М.О.Кушнір. Було обговорено широке коло питань, пов'язаних з геополітичними інтересами України на сучасному етапі, проблемами її національної безпеки в умовах глобалізації. Висвітлені роль і місце України в європейських інтеграційних процесах та у відносинах з сусідніми державами-членами Євросоюзу, проблеми і перспективи євроінтеграції України: від партнерства до асоціації.

За матеріалами конференції випущено збірник наукових праць:

Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: Збірник наукових праць /Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, Ліра, 2007. – 346 с. (Серія: «Євроінтеграція: український вимір». Вип.3).

Відкриває збірник стаття першого заступника Міністра закордонних справ України В.Д.Хандогія (який не зміг особисто взяти участь у конференції), написана спеціально для видання, – «Окремі аспекти співробітництва України з НАТО».

Станові українсько-угорського співробітництва в контексті євроінтеграційного курсу держави присвячена стаття консула Генерального консульства Угорської Республіки в Ужгороді Т.Віціана.

П. 24-25 травня 2007 року відбулася міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети транскордонного співробітництва у руслі регіонального розвитку України після розширення Євросоюзу: практика і досвід Закарпаття»

У ній взяли участь експерти і політичні аналітики Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, голова Закарпатської обласної державної ад-

міністрації та його заступники, керівники окремих районних держадміністрацій, провідні науковці Інституту історії України НАН України, Управління міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції, генеральні консули дипломатичних місій Словаччини, Угорщини, Румунії, представники Прикордонної та Митної служб України, вчені вищих навчальних закладів Івано-Франківська, Львова, Донецька, працівники засобів масової інформації.

У загальній дискусії, крім провідних вчених Києва, представників генеральних консульств сусідніх країн-членів Євросоюзу, взяли участь також науковці Ужгородського національного та Закарпатського державного університетів доктори історичних наук, професори: Р.А.Офіцинський, С.Д.Федака, І.І.Вовканич, І.Ф.Король; директори підприємств з іноземними інвестиціями: ЗАТ «Єврокар», СП «Фішер-Мукачево», ТОВ «Джейбіл – Україна», ЗАТ «ЕНО».

За матеріалами конференції видано збірник наукових праць:

Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.)/ Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 1).

У збірнику вміщено статті і повідомлення учасників міжнародної наукової конференції, проведеної 24-25 травня 2007 р. навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету за сприяння Закарпатської обласної державної адміністрації.

На обговорення були винесені питання, пов'язані з реальним станом транскордонного співробітництва України з країнами-членами ЄС після його розширення, особливостями регіональної політики в контексті реалізації євроінтегра-

ційного курсу нашої держави, місцем Закарпатської області у формуванні механізму нових взаємовідносин з сусідніми країнами-членами Євросоюзу.

Спеціально для збірника надіслали свої статті **Павел Свяневич** – професор Варшавського університету (с.247-261 збірника), **Катаржина Шмігель** – викладач цього ж університету (с.262-278 збірника), авторський колектив у складі: **Данкан Літч**, провідний радник Інституту розвитку Британського агентства міжнародного розвитку, доктор політичних наук (Університет м. Бірмінгем, Великобританія); **Аркадіуш Бакерзінски**, менеджер проекту корпорації «Стратегічний розвиток», кандидат економічних наук (Польща); **Рафал Шпорко**, голова правління корпорації «Стратегічний розвиток», представник Європейської Комісії в Польщі, кандидат політичних наук; **Наталія Носа-Пилюпенко**, регіональний керівник проекту Канада-Україна «Регіональне врядування та розвиток» (м. Ужгород) – (с.279-290).

III. 29-30 листопада 2007 р. відбулася міжнародна науково-практична конференція «Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області (З практики роботи Закарпатського державного університету по виконанню наукового проекту із зазначеної проблематики і впровадження його результатів на регіональному рівні)».

У роботі міжнародної науково-практичної конференції взяли участь відповідальні працівники Закарпатської обласної державної адміністрації, представництва МЗС України в м. Ужгороді, генеральні консули сусідніх з Україною держав-членів ЄС, Інституту з проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного

управління при Президентові України, керівники окремих районних держадміністрацій, провідні науковці Інституту історії України НАН України, науковці, викладачі, студенти та аспіранти, ректори вищих навчальних закладів Закарпаття III-IV рівнів акредитації, працівники засобів масової інформації.

Першого дня конференції відбулася робота у секціях:

Секція I. З практики роботи Інституту по виконанню наукового проекту з розробки і включення проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції до змісту підготовки студентів на регіональному рівні.

Доповідач: *Артьомов Іван Володимирович – директор навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету, кандидат історичних наук*

Учасники: Викладачі Закарпатського державного університету та інших вищих навчальних закладів області, працівники управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації.

Секція II: Здійснення інформаційних заходів щодо Цільового плану Україна-НАТО на 2007 рік та Державної програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції на 2004-2007 рр.

Доповідач: *Дрогальчук Віктор Кузьмич – начальник управління по зв'язках з громадськістю Закарпатської обласної державної адміністрації.*

Учасники: Керівники засобів масової інформації Закарпатської області (згідно зі списком).

Секція III: Про хід виконання Державної програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки.

Доповідач: Герцог Юрій Вільгельмович – начальник управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації.

Співдоповідач: Попадинець Василь Юрійович – начальник управління державної служби Головердзслужби України в Закарпатській області.

Учасники: Керівники вузів області, працівники управління державної служби та Закарпатського обласного центру перепідготовки, підготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади і органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій.

Секція IV: Інвестиційна привабливість Закарпаття і стан реалізації інвестиційних проектів країн-членів ЄС в області.

Доповідач: Гоблик Володимир Васильович – заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації, кандидат філософських наук

Співдоповідач: Колібаба Анатолій Васильович – голова Ужгородської районної державної адміністрації, кандидат філософських наук.

Учасники: Викладачі вищих навчальних закладів області.

Секція V: Угода про реадмісію і шляхи вирішення проблеми біженців.

Доповідач: Товт Микола Миколайович – начальник Закарпатського управління міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та релігій.

Учасники: Аспіранти, студенти – магістри Закарпатського державного університету.

Пленарне засідання, що відбулося другого дня конференції, відкрили **Ф.Г.Ващук** – ректор Закарпатського державного університету, доктор технічних наук, професор та **Гоблик Володимир Васильович** – заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації, кандидат філософських наук.

На закінчення конференції відбулася загальна дискусія на тему: «**Досвід і практика європейських країн у здійсненні державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції**» за участі представників консульських місій в м.Ужгороді.

5. Проведення соціологічних досліджень щодо ставлення студентства і молоді до процесів європейської та євроатлантичної інтеграції

Відомо, що серед проблем, які хвилюють людей, є і питання неоднозначного ставлення до євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу України, крокам назустріч НАТО.

Враховуючи географічне розташування Закарпаття, яке межує з країнами-членами ЄС: Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною, а також етнонаціональну специфіку області, де компактно проживають значна частина угорського, словацького, румунського населення, — надзвичайно актуальним є проведення моніторингу громадської думки щодо ставлення населення до європейської та євроатлантичної інтеграції.

Саме тому в процесі реалізації наукового проекту важливе місце займала робота з організації і проведення соціологічно-

го дослідження з цих питань на регіональному рівні. З метою більш широкого кола опитаних було проведено соціологічне опитування 1500 осіб.

Цінність проведеного у Закарпатській області моніторингу громадської думки полягає у тому, що:

- **по-перше**, 30% анкет — (500 шт.) заповнювала молодь — студенти Закарпатського державного та Ужгородського національного університетів та 50 викладачів названих навчальних закладів;
- **по-друге**, ще 30% анкет (500 шт.) заповнювали жителі районів з компактним проживанням національних меншин, а саме Ужгородського, Берегівського, Виноградівського і Тячівського. Думка цієї категорії опитаних надзвичайно важлива, виходячи з того, що більшість жителів названих районів (угорці і румуни) мають можливість, буваючи на батьківщині предків, більш адекватно реагувати на стан справ у теперішніх країнах Євросоюзу — Угорщині і Румунії. Соціологічні дослідження проводились також у гірських — Воловецькому і Свалявському районах, де основна частина населення — українці;
- **по-третє**, моніторинг громадської думки щодо вступу України в ЄС і НАТО проведено також на потужних інвестиційних підприємствах області — «Джейбіл», «Ядзакі», «Гроклін-Карпати», «Єврокар», де в основному працює молодь.

Надзвичайно різноманітний підхід опитуваних до поставлених питань свідчить про нестабільність думок з приводу європейської та євроатлантичної інтеграції, недостатню інформованість з названої проблематики. Поряд з цим, характерним результатом соціологічних досліджень є зростаючий потенціал громадської думки щодо позитивів для України після набуття членства в ЄС і НАТО, порівняно з даними двох- трьохрічної давності.

Проведений аналіз результатів анкетування засвідчує, що загалом структура відповідей характеризує неприйняття масовою громадською думкою вступу держави до НАТО, значно більша частка респондентів нейтральна, але сумарно формулювання «здебільшого не підтримую» та «безумовно не підтримую» — задекларувало більше 60% опитаних.

Характерно, що більш позитивний настрої респондентів щодо вступу в ЄС. Разом з цим дані соцдослідження показали низький рівень інформованості громадськості щодо питань європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Наведені дані потребують поглибленого аналізу і співставлення для отримання комплексно-порівняльних даних по кожній групі опитаних. Це буде зроблено протягом I півріччя 2008 року.

6. Проведення комплексу науково-інформаційних заходів у Закарпатському регіоні з проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції

В ході реалізації проекту забезпечувалося проведення комплексу науково-інформаційних заходів на регіональному рівні, а також під час проведення міжнародних науково-практичних конференцій з тематики європейської та євроатлантичної інтеграції в м. Сніна (Словаччина) 17-20 квітня 2007 р. та 6-9 листопада 2007 р. за участю керівника проекту І.В.Артюмова з доповідями: «Окремі аспекти підготовки магістрів», «З практики роботи Інституту по виконанню наукового проекту з розробки і включення проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції до змісту підготовки студентів на регіональному рівні».

Інший важливий захід, що відноситься до комплексу науково-інформаційних заходів у Закарпатському регіоні з проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції, – міжнародний семінар за участю членів робочої групи проекту,

який відбувався в м. Пряшів (Словаччина) 2 листопада 2007 р. з питань співпраці зі словацькою академічною громадою.

Надзвичайно актуальні питання «Підготовка країн ЄС – сусідів України до вступу в Шенген і виклики для України» обговорювались на міжнародному засіданні «круглого столу» експертів весною 2007 року в м.Ужгороді, участь у якому взяли члени робочої групи з підготовки наукового проекту на чолі з керівником проекту І.В.Артьомовим.

Проблеми залучення інвестицій з країн Євросоюзу – сусідів України обговорювалась на міжнародній конференції «Нові можливості розвитку туризму в Карпатському регіоні», що відбулася на початку 2007 р. за участю працівників Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету.

Важливою складовою комплексу науково-інформаційних заходів в регіоні з проблематики євроатлантичної інтеграції стали конференції, організовані в ході виконання наукового проекту Інститутом разом з Закарпатською облдержадміністрацією, Представництвом МЗС України в м.Ужгороді. Живий інтерес учасників конференції і жваву дискусію викликали доповіді і повідомлення провідних науковців при обговоренні питань конференцій: «Пріоритети транскордонного співробітництва в руслі регіонального розвитку України після розширення Євросоюзу: практика і досвід Закарпаття» (24-25 травня 2007 р.) та «Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області (*з практики роботи Закарпатського державного університету по виконанню наукового проекту із зазначеної проблематики і впровадження його результатів на регіональному рівні*)» (29-30 листопада 2007 р.).

Значне місце в проведенні комплексу науково-інформаційних заходів займають засоби масової інформації, які також використовувались на регіональному рівні. Для прикладу:

Віталій Ящищак у статтях «Чи потрібне Україні НАТО?» (11 серпня 2007 року), «Україні і Словаччині не бракує тем для діалогу» (13 жовтня 2007 р.) та Надія Тегза «А центр Європи, все-таки, на Закарпатті» (27 листопада 2007 р.) у газеті «Новини Закарпаття», яка є органом обласної ради та обласної державної адміністрації, на замовлення Інституту – виконавця проекту розкрили основні складові проблематики євроатлантичної інтеграції та стану реалізації зазначеного наукового проекту.

Проводилися багато інших заходів зі студентами-магістрами, які вивчають спецкурси «Проблеми і перспективи входження України в ЄС», аспірантами з проблематики євроатлантичної інтеграції України на базі НН Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету – виконавця наукового проекту.

Висновки

- Результатом виконання проекту є розробка і друк семи навчальних посібників та трьох збірників наукових праць за матеріалами проведених у процесі виконання проекту міжнародних науково-практичних конференцій за участю відповідальних працівників Закарпатської обласної державної адміністрації, генеральних консулів сусідніх країн-членів Євросоюзу, представництва МЗС України в області і науковців.
- Про належний рівень розроблених і випущених у ході реалізації проекту видань свідчить те, що чотири з них отримали гриф Міністерства освіти і науки України і рекомендовані як навчальні посібники для студентів вищих навчальних закладів.
- Участь у реалізації проекту активізувала наукову діяльність членів робочої групи, які підготували ще п'ять на-

вчальних посібників у вигляді рукописів з проблематики наукових досліджень обсягом до 12 друк. арк. кожен. Усі вони прорецензовані, відредаговані, і в разі продовження фінансування проекту будуть видані у започаткованій серії навчальних посібників «Євроінтеграція: український вимір».

- Надзвичайно актуальні дослідження серед населення області щодо його ставлення до перспектив вступу в ЄС і НАТО дозволяють стверджувати, що реалізація наукового проекту допомогла отримати конкретні факти і хороший інструментарій для науковців і викладачів з проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції.
- Результати, отримані в ході наукової розробки, дають підстави стверджувати, що мета проекту досягнута, а результати роботи стануть відповідним внеском у вирішення одного з важливих завдань вищої освіти України – підготовки спеціалістів, науковців, фахівців для реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, розроблення освітніх стандартів і елементів її навчально-методичного забезпечення.
- Надзвичайно важливим, на наш погляд, є те, що рада ректорів вищих навчальних закладів Закарпаття і вчена рада Закарпатського державного університету, заслухавши звіт про результати виконання проекту, **прийняли рішення рекомендувати обласному управлінню освіти і науки впровадити у навчальний процес учбових закладів на регіональному рівні результати проекту** – викладання спецкурсів за навчальними посібниками, чотири з яких отримали гриф МОН України.
- Започаткувала практичне впровадження результатів наукового проекту на регіональному рівні міжнародна на-

уково-практична конференція, що відбулась 29-30 листопада 2007 р. на тему: «Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області (З практики роботи Закарпатського державного університету по виконанню наукового проекту із зазначеної проблематики і впровадження його результатів на регіональному рівні)» за участю ректорів вузів Закарпаття, Закарпатської обласної державної адміністрації, генеральних консулів сусідніх з Україною країн-членів ЄС, представництва МЗС України та засобів масової інформації.

- На підставі зазначених вище заходів розробники наукового проекту (ректор університету Ф.Г.Ващук та науковий керівник проекту І.В.Артёмов) передали, а начальники управлінь облдержадміністрації: освіти і науки Ю.В.Герцог та євроінтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму Е.Е.Нусер, заступник голови Закарпатської ОДА з питань євроінтеграції В.В.Гоблик прийняли (згідно з Актом прийому-передачі) розроблену наукову продукцію для подальшого впровадження на регіональному рівні.
- Поряд з цим слід відмітити, що виконання завдань зазначеного проекту сприяло:
 - поповненню наукових розробок на дев'ять сучасних видань серії «Євроінтеграція: українських вимір»;
 - отриманню чітких результатів моніторингу громадської думки щодо ставлення населення до вступу України в ЄС і НАТО, що дозволить внести відповідні корективи у форми і методи роз'яснювальної роботи серед населення з цих питань, дасть змогу поліпшити підготовку спеціалістів, фахівців для реалізації державної політики у сфері європейської та євроат-

лантичної інтеграції України, розроблення освітніх стандартів, окремих елементів її навчально-методичного забезпечення;

- забезпеченню інформаційних потреб державних органів, які беруть участь у реалізації завдань євроінтеграції України, поліпшенню і поповненню комплексу інформаційних процесів не лише для фахівців, а й широких верств громадськості.

Отже, зважаючи на викладене вище, головний висновок щодо стану реалізації наукового проекту однозначний – його завдання виконані у повному обсязі і у визначені договором терміни. Про це свідчить рішення Ради з наукового супроводу проекту МОН України, наведене нижче.

ВИТЯГ

з протоколу засідання Ради з наукового супроводу виконання у 2007 р. Загальнодержавних організаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів Цільового плану Україна-НАТО

м. Київ

«20» грудня 2007 р.

ПРИСУТНІ: Крапивін О.В., Грабар І.Г., Будзінський Т.В., Тішура О.В., Артёмов І.В., Бурлаков В.М., Гудь Б.В., Зуєв О.Г., Коваль І.М., Кордон М.В., Кравзюк В.В., Новиков О.М., Руденко О.М., Семіков О.В., Токар Л.П., Фурашев В.М.

СЛУХАЛИ: Звіт про виконання науково-технічного проекту ЦП/529-2007 від 30 серпня 2007 р. Робота виконувалася навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

Результати наукової роботи є вагомим внеском у вирішення одного з важливих завдань вищої освіти України – підготовки спеціалістів, науковців, фахівців для реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, розроблення освітніх стандартів і елементів її навчально-методичного забезпечення.

Розроблено та видано 7 навчальних посібників з проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України; проведено три міжнародні науково-практичні конференції та «круглий стіл» із зазначеної проблематики; апробовано систему соціологічного моніторингу 1500 осіб з числа студентів і молоді міст і районів Закарпатської області щодо визначення ставлення населення регіону до перспективи вступу України в ЄС і НАТО, висвітлено проблематику європейської та євроатлантичної інтеграції в засобах масової інформації; передано наукову продукцію (згідно з актом) управлінню освіти і науки Закарпатської облдержадміністрації.

ВИРІШИЛИ: Виконана робота відповідає вимогам технічного завдання, оформлена згідно з діючими нормативними документами. **Роботи виконані в повному обсязі і в терміни, передбачені календарним планом.**

Вчений секретар ради

Т.В.Будзінський

**ПІДГОТОВКА, ПЕРЕПІДГОТОВКА ТА ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ДОСВІД
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

На сучасному етапі розвитку суспільства і держави європейська та євроатлантична інтеграція є одним з важливих пріоритетів державної політики, реалізація якого потребує наукової, освітянської та інформаційної підтримки, міжнародної кооперації фахівців і вирішення низки проблем, що пов'язані з процесом входження України в ЄС та НАТО.

Особливим пріоритетним ресурсом суспільного розвитку є кадрове забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції України, що потребує цільового державного регулювання в нормативно-правовому, організаційному, освітньому, мотиваційному та інших аспектах. Кадровий потенціал державного управління європейської та євроатлантичної інтеграції України має базуватися на фахівцях, здатних працювати в умовах ЄС. Професіоналізація державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України потребує ґрунтовної фундаментальної підготовки державних службовців, постійного підвищення їх кваліфікації, накопичення управлінського та професійного досвіду.

© Руденко Ольга Мстиславівна — заступник директора, начальник Центру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Інституту проблем державного управління і місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України, кандидат наук з державного управління

Правовій, демократичній, соціальній державі, спрямованій у європейський простір, потрібні фахівці державного масштабу з професійною фундаментальною управлінською, економічною, правовою, політологічною та організаційною підготовкою, які володіють навичками професійної діяльності із формування умов і реалізації заходів із європейської та євроатлантичної інтеграції України. Тому вагомим завданням сьогодення стає підготовка компетентних, професійних і відповідальних фахівців з питань формування й реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України, які покликані сприяти утвердженню в суспільній свідомості важливості співробітництва України зі структурами ЄС та НАТО на основі створення широкої та постійної громадської підтримки важливих інтеграційних пріоритетів зовнішньої політики України.

Нині визначальну роль у системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України відіграє Національна академія державного управління при Президентові України, в структурі якої діє Центр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. Місія Центру полягає в здійсненні заходів із забезпечення потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фахівцях державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, проведенні та координації наукових досліджень з актуальних проблем у цій сфері. Відповідно Центр є розробником і координатором науково-методичного забезпечення навчання фахівців з питань державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції; наукових досліджень з проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України в межах програм діяльності Центру, пов'язаних з відповідними програмами органів державної влади України.

Так, за координацією Центру та на замовлення Національного Центру з питань євроатлантичної інтеграції України було здійснено ряд наукових досліджень, спрямованих на забезпечення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України. Зокрема, було розроблено проект Державної програми формування кадрового потенціалу державного управління у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції України на 2006-2010 роки (далі – Програма), яка визначає основні концептуальні засади щодо вдосконалення кадрового забезпечення державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, професійного навчання працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування з урахуванням прогнозів розвитку цієї сфери.

Відповідно до пріоритетів Програми було визначено освітньо-кваліфікаційні рівні та наукові ступені підготовки фахівців для державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції:

- бакалавр за спеціальностями, спрямованими на професійну діяльність на підприємствах, в організаціях і установах різних форм власності, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, із відповідними функціональними спеціалізаціями (у тому числі освітньої галузі «державне управління»);

- магістр за спеціальностями, спрямованими на професійну діяльність в органах державної влади та органах місцевого самоврядування у сферах європейської та євроатлантичної інтеграції України та на професійну діяльність на підприємствах, в організаціях і установах різних форм власності, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, із відповідними функціональними спеціалізаціями;

- магістр за спеціальностями освітньої галузі «державне управління»;

- кандидат і доктор наук із спеціальностей наукової галузі «державне управління» та інших наукових галузей, спрямованих на професійну діяльність у державних органах і органах місцевого самоврядування у цих сферах.

Концептуальні засади Програми визначають основні напрями, цілі та завдання діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування з кадрового забезпечення державного управління в сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України до 2010 року, протягом якого має бути забезпечено входження держави до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного і правового (у тому числі адміністративного) простору. Для цього мають бути виконані завдання кадрового забезпечення, професіоналізації державного управління, дотримані загальні вимоги до професійної підготовки та післядипломної освіти фахівців, здійснено реформування вищої та післядипломної освіти, організаційної структури системи кадрового забезпечення, управління процесами професіоналізації та ресурсне забезпечення державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції.

В цьому контексті виникла необхідність розробки повного пакету навчально-методичного забезпечення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, що включає визначення освітньо-кваліфікаційних характеристик та розробку освітньо-професійних програм і відповідно навчально-тематичних планів для спеціалізацій «Європейська інтеграція» та «Євроатлантична інтеграція» спеціальності «Державне управління» напряму підготовки 1501 «Державне управління» для слухачів денної, вечірньої, заочної та заочно-дистанційної форм навчання та програми підвищення кваліфікації за освітнім напрямом 8.15-01 «Державне управління» з питань формування і реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції України.

Так, спеціалізація «Євроатлантична інтеграція України» передбачає вивчення модулів «Державна політика євроатлантичної інтеграції України» та «Механізми реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції України»; спеціалізація «Європейська інтеграція України» – «Політика європейської інтеграції», «Історія, теорія та стратегія європейської інтеграції», «Правова та інституційна системи Європейського Союзу», «Державна політика транскордонного співробітництва України з країнами ЄС», «Внутрішній ринок та галузеві політики Європейського Союзу», «Соціальні аспекти європейської інтеграції», «Публічна служба Європейського Союзу».

Навчальна програма з підготовки магістрів для державного управління має на меті удосконалення державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування своїх професійних вмінь та навичок для успішної реалізації європейської парадигми розвитку України та входження у спільний європейський безпековий простір. Це обумовило відповідні завдання, на вирішення яких спрямована зазначена Програма, а саме:

- підвищення ефективності реалізації політики європейської та євроатлантичної інтеграції на загальнодержавному, територіальному і галузевому рівнях управління як головного стратегічного напрямку соціально-політичного та економічного розвитку держави;
- роз'яснення переваг та недоліків щодо реалізації цілей державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції;
- забезпечення підтримки державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування європейського та євроатлантичного вибору України;

- істотне покращення обізнаності державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування України щодо ЄС та НАТО;
- формування розуміння ролі, функцій і завдань органів державної влади та місцевого самоврядування у процесі реалізації політики європейської та євроатлантичної інтеграції;
- опанування та удосконалення професійних навичок та вмінь щодо організації громадської підтримки управлінських рішень шляхом участі у брифінгах, прес-конференціях, інших заходах для оприлюднення прийнятих рішень, їх донесення до широкого загалу з урахуванням досвіду процесу прийняття рішень в ЄС та НАТО;
- розвиток здатності державного службовця, посадової особи місцевого самоврядування проводити комплексний аналіз діяльності певного органу управління загальнодержавного, регіонального або галузевого рівня з використанням відповідних методик, розроблених у Європейському Союзі та НАТО;
- опанування та удосконалення професійних навичок та вмінь, необхідних для роботи в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції.

Зміст навчального матеріалу запропонованих комплектів розроблено за результатами вивчення потреб державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування; на основі аналізу досвіду професійної підготовки посадовців країн Центральної та Східної Європи при вступі до ЄС, НАТО; з урахуванням документів Європейської Комісії щодо вивчення потреб і розробки планів зі створення адміністративної спроможності у країнах-кандидатах на вступ до ЄС.

Комплекти навчально-методичних матеріалів складаються з чотирьох модулів – «Історія, теорія і стратегія європейської

інтеграції України», «Правова та інституціональна система Європейського Союзу», «Державна політика євроатлантичної інтеграції України», «Механізми реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції України» та методичних рекомендацій щодо підготовки та виконання магістерських робіт.

Структура модулю, що входить до комплексу навчально-методичних матеріалів та пропонується для впровадження в навчальний процес, представлена наступними складовими:

- навчальна програма дисципліни відповідно до галузевої складової державного стандарту;
- робоча навчальна програма;
- анотації лекцій;
- плани, методичні рекомендації та контрольні завдання щодо підготовки до семінарських занять;
- контрольні завдання, інструкції та плани з методичними рекомендаціями щодо виконання практичних занять;
- індивідуальні завдання та методичні рекомендації до самостійної роботи слухачів;
- навчальні та контролюючі тести;
- тематика магістерських робіт;
- підсумковий контроль;
- пакети комплексних контрольних кваліфікаційних завдань;
- пакети контрольних завдань для заміру залишкових і поточних знань з дисципліни;
- фонд законодавчого та інструктивного матеріалу.

Також відповідно до завдань курсу визначений обсяг теоретичних знань та практичних вмінь, якими повинні володіти слухачі по закінченні навчання (табл. 1).

Таблиця 1

Вимоги до обсягу знань та вмінь слухачів

Слухачі повинні знати:	Слухачі повинні вміти:
- історію, досягнення та недоліки відносин між Україною та ЄС, Україною та НАТО, фактори зовнішнього і внутрішнього впливу на них; - зобов'язання, які Українська держава взяла на себе, обравши шлях європейської та євроатлантичної інтеграції; - нормативно-правову й інституційну базу, на яку спирається співробітництво між Україною та ЄС, Україною та НАТО; - роль і завдання органів державної влади у реалізації політики європейської та євроатлантичної інтеграції; - основні етапи, цілі і завдання процесу адаптації національного законодавства, процедур, стандартів і норм до норм ЄС та НАТО; - особливості процесу прийняття рішень в ЄС та НАТО (основні політичні гравці, механізми взаємодії, процедури); - як організована система багатовекторного співробітництва та координації політики європейської інтеграції на наднаціональному, національному та регіональному рівнях, як вона відбувається в країнах-членах ЄС; - програми, форми та інструменти надання допомоги із фондів ЄС та НАТО Україні.	- аналізувати та виявляти проблеми та недоліки у сучасних відносинах між Україною та ЄС, Україною та НАТО і пропонувати шляхи їх вирішення та усунення; - узгоджувати внутрішню політику, яку проводить орган державної влади, де вони працюють, із загальнодержавною політикою європейської інтеграції; - вносити пропозиції з удосконалення діяльності організації, кращого пристосування до вимог європейської та євроатлантичної інтеграції; - визначати напрями спрямування технічної допомоги ЄС, НАТО у своїй організації; - залучати кошти проектів міжнародної технічної допомоги; - реагувати на вимоги і виклики євроінтеграції, зокрема визначати потенційні загрози і можливості, пов'язані із конкретним етапом європейської інтеграції України, цілями та завданнями реалізації стратегії європейської інтеграції; - знаходити необхідну інформацію та документацію, використовуючи Інтернет-джерела.

Враховуючи зазначені вимоги до процесу підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, навчальний план дисциплін за спеціальністю 8.150000 «Державне управління» може бути представлений у вигляді, як це показано в таблиці 2.

Таблиця 2

**Навчальний план дисциплін за спеціальністю 8.150000
«Державне управління»**

№ з/п	Назва модулю	Навчальна робота			Вид підсумкового контролю
		кредити	години		
			всього	аудит.	
Н.1.1	Історія, теорія і стратегія європейської інтеграції України	3.00	90	60	Тестування, письмова робота
Н.1.2	Правова та інституціональна система Європейського Союзу	4.00	120	80	Тестування, письмова робота
Н.1.3	Державна політика євроатлантичної інтеграції України	7.00	210	140	Тестування, письмова робота
Н.1.4	Механізми реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції України	4.00	120	80	Тестування, письмова робота
Всього за програмою		18.00	540	360	

Для забезпечення процесу підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування II – IV та V – VII категорій посад, відповідальних за питання європейської та євроатлантичної інтеграції України, розроблено Спеціалізовані програми, які мають на меті фахове удосконалення, систематизацію, оновлення та набуття нових знань і вмінь, необхідних для державних службовців. Зміст Спеціалізованої програми представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

**Структура Спеціалізованої програми
підвищення кваліфікації**

Загальної складової (50% загального навчального часу):	
ЗН-1:	Історія, теорія і стратегія європейської інтеграції України
ЗН-2:	Правова та інституціональна система Європейського Союзу
Функціональної складової (25% загального навчального часу):	
ФН-1:	Державне управління процесами євроатлантичної інтеграції України
Галузевої складової (25% загального навчального часу):	
ГН-1:	Механізми реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України

Навчальний план Спеціалізованої програми може бути представлений у вигляді, як показано в таблиці 4.

Таблиця 4

Навчальний план Спеціалізованої програми

№ з/п	Назва модулю	Навчальна робота			Вид підсумкового контролю
		кредити	години		
			всього	аудит.	
Загальна складова		2.00	108	36	Комплексне тестування
ЗН-1	Історія, теорія і стратегія європейської інтеграції України	1.00	54	18	
ЗН-2	Правова та інституціональна система Європейського Союзу	1.00	54	18	
Функціональна складова		1.00	54	18	Комплексне тестування
ФН-1	Державне управління процесами євроатлантичної інтеграції України	1.00	54	18	
Галузева складова		1.00	54	18	Випускна робота
ГН-1	Механізми реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України	1.00	54	18	
Всього за програмою		4.00	216	72	

Поряд з цим слід зазначити, що комплексному вирішенню завдань підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфіка-

ції фахівців центральних і місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України має сприяти широке впровадження короткотермінових тематичних семінарів. Розроблені Центром програми семінарів розраховані на 30 годин і передбачають використання таких форм занять, як лекційно-дискусійні та практичні заняття, тематичні зустрічі, дискусії, ділові гри тощо. Відповідно до потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування фахівцям пропонується така тематика семінарів:

- інституційна та правова система ЄС;
- наслідки розширення ЄС: економічний контекст;
- економічний аналіз державної політики в контексті європейської інтеграції;
- інтеграційні процеси: нові виклики для України;
- актуальні проблеми розвитку агропромислового комплексу України в контексті наближення до ЄС;
- державна політика транскордонного співробітництва України з країнами ЄС;
- соціальна політика України в контексті реалізації європейського вибору;
- зайнятість населення в умовах євроінтеграції;
- національна безпека країни в умовах інтеграційних процесів;
- актуальні проблеми інтеграції України в НАТО;
- залучення міжнародної технічної допомоги до процесів реформування державної служби;
- проблеми і перспективи розвитку України в умовах здійснення євроатлантичного вибору;
- економічний аналіз державної політики в контексті європейської інтеграції;
- окремі аспекти формування ринку послуг в контексті ЄС і СОТ;

- трансформація соціальної політики в контексті реалізації європейського вибору;
- реформа місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції;
- особливості викладання проблем європейської та євроатлантичної інтеграції в економічних дисциплінах.

Важливе значення для забезпечення ефективного процесу підготовки має залучення до проведення, перш за все семінарів, фахівців, що здійснюють практичну діяльність щодо забезпечення державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. Науковцями сформовано базу експертів, які можуть бути залучені до навчальної та наукової роботи з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, яка постійно поновлюється.

Разом з тим, розвиток цілеспрямованої та практично орієнтованої професійної підготовки та післядипломної освіти залежить від навчально-методичного забезпечення, насамперед сучасною навчально-методичною літературою, підручниками та посібниками, де викладено не тільки теоретичні засади, але й окреслені конкретні практичні шляхи щодо виявлення та вирішення проблем державного управління в сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України. Враховуючи це, за координації Центру започатковано серію навчальної літератури «Формування і реалізація державної політики управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України», в межах якої випущено навчальні посібники «Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України» та «Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції» (рекомендовані Міністерством освіти і науки України), енциклопедичний довідник «Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції Укра-

їни» та науково-інформаційний збірник «Нормативно-правове забезпечення реалізації Україною стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію». Крім того розроблено навчальні посібники «Формування і реалізація державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на регіональному рівні», «Аналіз та оцінювання ефективності механізмів регулювання інтеграційних процесів в Україні», «Теорія і практика управління інтеграційними процесами країн-членів ЄС та НАТО» та методичний посібник для викладачів «Особливості організації навчального процесу з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України».

Слід також зазначити, що забезпечення якісної підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції чи не головною мірою залежить від залучення науково-педагогічних працівників з практичним досвідом, запровадження ефективного бюджетного фінансування, застосування сучасних технологій надання освітніх послуг, участі українських фахівців у міжнародних семінарах, конференціях, нарадах з відповідних питань, мовної підготовки, створення банку даних та інформаційної мережі з країнами-членами ЄС та НАТО. Серед найважливіших проблем в цьому напрямі слід виділити розвиток і удосконалення механізмів залучення наукових і науково-педагогічних працівників для реалізації завдань реструктуризації системи післядипломної освіти з метою її наближення до потреб європейської та євроатлантичної інтеграції, приділяючи увагу їх фаховій підготовці та наявному практичному досвіду професійної діяльності у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Визначення спеціалізацій за спеціальністю 8.150000 «Державне управління» та забезпечення розроблення відповідних навчальних програм підготовки фахівців з питань формування і реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України для денної, вечірньої, заочної форми навчання: Звіт про НДР (заключний) / НАДУ при Президентові України. – ДР № 0105U006065; ДР-ОК № 0206U000401. – К., 2005. – 151 с.
2. Розробка проекту Державної програми формування кадрового потенціалу державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2006-2010 роки: Звіт про НДР (заключний) / НАДУ при Президентові України. – ДР № 0105U006065; ДР-ОК № 0206U000401. – К., 2005. – 111 с.
3. Розробка комплектів навчально-методичних матеріалів та пілотне впровадження спеціалізованих програм підвищення кваліфікації фахівців з питань державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України: Звіт про НДР (заключний) / НАДУ при Президентові України. – ДР № 0106U006382; ДР-ОК № 0206U007884. – К., 2006. – 506 с.
4. Розробка комплектів навчально-методичних матеріалів з тематики євроатлантичної інтеграції для пілотного запровадження підготовки магістрів державного управління: Звіт про НДР (заключний) / НАДУ при Президентові України. – ДР № 0106U006382; ДР-ОК № 0206U007884. – К., 2006. – 877 с.
5. Розробка проекту Стратегії формування кадрового потенціалу системи державного управління в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України: Звіт про НДР (заключний) / НАДУ при Президентові України. – ДР № 0106U006382; ДР-ОК № 0206U007884. – К., 2006. – 55 с.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: ТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Важливим фактором підвищення ефективності державного управління є налагодження процесу реформування державної системи підготовки кадрів в Україні в період трансформаційних змін у суспільстві.

Наукові дослідження обґрунтовують потребу у реформуванні в Україні починаючи від методів і форм освіти й підвищення кваліфікації до запровадження європейського виміру до державної служби.

На сьогоднішній день є наявною парадоксальна ситуація: присутність на ринку праці дипломованих спеціалістів, більш – менш формалізовані кваліфікаційні вимоги до претендентів на посади та переважно негативне сприйняття в суспільстві здібностей фахівців, особливо «кадрових» управлінців.

Цитована література показує можливості використання для дієвого виконання завдань та функцій демократичної, соціальної, правової держави, повноцінного задоволення потреб і очікувань громадян через виконання владних функцій вищими державними службовцями.

Задекларований європейський вектор розвитку України нагально вимагає ґрунтування системи підготовки кваліфікованих кадрів на європейських цінностях.

© *Вітер Дмитро Володимирович* – доцент кафедри менеджменту інформаційного бізнесу Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, кандидат наук з державного управління

Розглянуто проблеми інтеграції України в ЄС у контексті формування державної ідеології виховання. Розглянуто актуальні проблеми сучасної освітньої діяльності у контексті європейського вибору України та досвід реалізації державної політики у галузі освіти у Польщі, Австрії, Німеччині та інших країнах Європейського Союзу, наприклад:

- **Становлення нової освітньої парадигми XXI ст.: Моногр.** / В.П. Плавич; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. — О.: Астропринт, 2005. — 120 с.

- **Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України:** Матеріали регіон. наук.-практ. конф. (17 трав. 2004р.) / Ред.: Л.Л. Прокопенко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2004. — 146 с. — укр.

- **Развитие образования в условиях интеграционных процессов в европейских странах:** (Очерки по сравн. педагогике) / Егоров Г.С., Лавриченко Н.Н., Локшина Е.И. и др.; Ин-т педагогики АПН Украины. — Киев, 1999. — 304 с. — Библиогр.: 126 назв. — Деп. в ГНТБ Украины 9.07.2001, N 123-Ук2001. — Реф. деп. в ИНИОН РАН 12.09.01, N 24Р-2001.

- **Вивчення іноземної мови державними службовцями як засіб інтеграції України в європейське співтовариство:** Матеріали наук.-практ. конф., 25 квіт. 2002 р. / Ред.: Г.І. Мостовий; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр.. — Х., 2002. — 139 с. — укр.

- **Державне управління і право:** Зб. наук. пр.: У 2-х ч. Вип. 1, ч. 1 / Ред.: М.М. Поплавський; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв., Ін-т держ. упр. і права. — К., 2006. — 224 с. — укр. Окреслено також перспективи реалізації державної мовної політики в царині освіти та напрямки модернізації державної служби за умов проведення адміністративної реформи в державі.

• **Центральні органи управління освітою в законодавстві України** / Д. Дзвинчук // Вісн. Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2003. – N 1. – С. 265-276.

Розглянуто напрями реформування державної служби в державах світу (США, країни ЄС) та подано пропозиції щодо її удосконалення в Україні:

• **Адаптація світового досвіду реформування державної служби в Україні** / І. Сітко // Актуал. пробл. держ. упр. 2005. – Вип. 4(22). – С. 239-245.

• **Загальний курс європеїстики: Навч. посіб.** / М.В. Гудзь, П.В. Гудзь. — Донецьк: Юго-Восток, 2006. — 274 с. — укр. Зокрема, в контексті європейського вибору України проаналізовано досвід західноєвропейських країн у вирішенні кадрових проблем. Описано систему та органи управління, угоди, спільний ринок праці ЄС.

• **Зміна пріоритетів у реформування державної служби як передумова успішної інтеграції України до ЄС** / Б.Г. Савченко, О.О.Будко // Актуал. пробл. держ упр. – 2005. – Вип. 3(26). – С. 291-296.

Встановлено залежність якості управлінських послуг від рівня фахової підготовки посадових осіб і державних службовців.

• **Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: сучасний стан та перспективи регіонального розвитку: Матеріали щорічн. наук.-практ. конф., 18 жовт. 2005 р.** / Ред.: А.М. Пойченко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одес. регіон. ін-т держ. упр.. — О.: ОРІДУ НАДУ, 2005. — 463 с.

• **Стандартизація фахової підготовки з державного управління в країнах Північної Америки і Європи: Дис. канд. наук з держ. упр.:** 25.00.03 / Ж.В. Таланова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2004.

Розроблено теоретико-методологічні засади удосконалення процесу державного управління підготовкою професійно компетентних кадрів для України за умов інтеграції в єдиний європейський освітній простір на засадах Болонського процесу, наприклад:

- **Європейський вибір України і проблеми кадрової політики у сфері освіти** / Л. Прокопенко // Актуал. пробл. держ. упр. – 2003. – Вип. 1(11). – С. 153-159.

- **Проблеми державного управління освітньою галузю** / Г.К. Грищенко // Вісн. Київ. Нац. ун-ту. Сер. Юрид. науки. – 2001. – Вип. 42. – С. 14-17.

- **Ринкові аспекти удосконалення підготовки управлінських кадрів в умовах інтеграції вищої освіти України до ЄС** / Л.П. Богиня // Вісн. Східноукр. Нац. ун-ту ім. В.Даля. – 2005. – № 12. – С. 18-23.

Недостатньо розроблено алгоритм підготовки та перепідготовки керівного складу та менеджерів у галузі державного управління. Практично немає необхідних для сучасного рівня адаптації системи підготовки державних кадрів до світового рівня розробок моделі менеджера майбутнього як глобального стратега, політика *par excellence* (без кордонів), лідера, провідника змін.

**УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ:
ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНТЕГРАЦІЇ ЧЕРЕЗ
СИСТЕМУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ**

Обов'язковою умовою створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору є забезпечення органів державної влади і органів місцевого самоврядування висококваліфікованими фахівцями, спроможними розробляти і реалізовувати державну політику європейської та євроатлантичної інтеграції, сприяти інноваційним процесам у суспільстві для утвердження соціальної справедливості, демократії, забезпечення прав і свобод людини, сталого розвитку на основі світових та європейських стандартів.

З цією метою Указом Президента України від 13 грудня 2003 року № 1433 було затверджено Державну програму підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки. Для забезпечення виконання зазначеної програми Кабінетом Міністрів України створено Міжвідомчу групу з інформування громадськості та підготовки фахівців з питань європейської і євроатлантичної інтеграції.

За час виконання цієї програми створено систему підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції, спроможну

© *Попадинець Василь Юрійович* — начальник управління державної служби
Головдержслужби України в Закарпатській області

забезпечити потреби органів державної влади й органів місцевого самоврядування у фахівцях, затверджено необхідне нормативно-методологічне забезпечення.

За результатами моніторингу, проведеного у 2005-2006 роках, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції пройшли 10555 державних службовців, у тому числі I-IV категорії – 764 особи, V-VII категорії – 9791 особа. Також 104 фахівця пройшли навчання за кордоном, з них підготовку – 28 осіб, перепідготовку – 8 осіб, підвищення кваліфікації – 24 особи, стажування – 44 особи.

Після навчання у вищих навчальних закладах в органи державної влади, до повноважень яких належать питання європейської та євроатлантичної інтеграції, було працевлаштовано 431 студента (слухача), у тому числі в центральні органи виконавчої влади 106 осіб, місцеві органи виконавчої влади – 203, органи місцевого самоврядування – 122 особи.

Навчальними закладами України налагоджено співробітництво з 121 навчальним закладом держав – членів ЄС та НАТО, які здійснюють підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації фахівців з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Здійснювався обмін студентами (слухачами) – 403 особи та обмін викладачами – 82 особи.

Протягом 2005-2006 років з актуальних питань європейської та євроатлантичної інтеграції було проведено 41 науково-практичну конференцію, 28 наукових конференцій, 95 круглих столів, 74 семінари.

За період 2006-2007 років на базі Закарпатського обласного Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування державних підприємств, установ і організацій близько 700 держслужбовців V-VII категорій пройшли навчан-

ня за професійними програмами підвищення кваліфікації, де було включено модуль з питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

Загальна потреба у направленні на навчання держслужбовців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції у 2007 році (у межах граничної чисельності відповідних органів) становила 1115 осіб.

Головдержслужбою України затверджено державне замовлення на підготовку магістрів за спеціалізацією «Світова та європейська інтеграція» спеціальності «Державна служба»:

у Миколаївському державному гуманітарному університеті ім. П. Могили – на 7 осіб денної та 10 осіб заочної форм навчання;

у Тернопільському національному економічному університеті – на 8 осіб денної та 25 осіб заочної форм навчання;

у Чернівецькому національному університеті ім. Ю Федьковича – на 6 осіб денної та 25 осіб заочної форм навчання.

Головдержслужбою України за сприяння Посольства Французької Республіки в Україні організовані курси французької мови, які розпочалися у грудні 2006 року. Сформовано дві навчальні групи з працівників Головдержслужби України, Центру сприяння інституційному розвитку державної служби при Головдержслужбі України та Національної академії державного управління при Президентові України.

Центром сприяння інституційному розвитку державної служби при Головдержслужбі України протягом 2006 року:

1) підготовлено та видано 4 навчально-методичних посібники серії «Бібліотека молодого державного службовця» загальним тиражем 4000 примірників;

2) підготовлено 24 випуски періодичного бюлетеня «Бюрократ» загальним тиражем 104 000 примірників;

3) перекладено 5 та видано 1 випуск серії SIGMA/OECD тиражем 5000 примірників;

4) видано календарів «Принципи державної служби» загальною кількістю 1000 примірників.

За ініціативою Голодержслужби України до статті 2 Меморандуму про взаєморозуміння між Головним управлінням державної служби України та Генеральною дирекцією адміністрації і державної служби Французької Республіки від 1 грудня 2006 року включено пункт щодо сприяння посиленню співпраці між закладами підготовки державних службовців обох держав. Також за сприяння Голодержслужби України 1 грудня 2006 року укладено Меморандум про взаєморозуміння між Національною школою адміністрації (ENA) і Національною академією державного управління при Президентові України (НАДУ), метою якого є застосування французького досвіду при здійсненні реформування НАДУ.

Голодержслужбою України та Посольством Французької Республіки в Україні було організовано 24 листопада 2006 року в приміщенні Національної академії державного управління при Президентові України семінар на тему «Європейський досвід для України: функціонування державної служби Французької Республіки». На цьому семінарі генеральний фінансовий інспектор Міністерства економіки, фінансів та промисловості Французької Республіки Даніель Ляжумар виступила з доповіддю про розмежування політичних та адміністративних посад в органах державної влади Французької Республіки, роль і статус генеральних секретарів міністерств цієї країни.

У рамках виконання Угоди про співробітництво у сфері державної служби і адміністративної реформи між Головним управлінням державної служби України та Головою Цивільної служби Польщі від 11 липня 2005 року Голодержслуж-

бою України та Канцелярією Прем'єр-міністра Республіки Польща з 11 по 14 грудня 2006 року проведено тренінги для українських державних службовців з питань стратегічного управління та міжособистісних комунікацій. Зазначені тренінги проведені у рамках методично-консультативного супроводження учасників проекту «Створення груп аналізу політики в державних органах України» та співфінансувались Міністерством закордонних справ Республіки Польща та Центром сприяння інституційному розвитку державної служби при Голодержслужбі України.

30 листопада і 1 грудня 2006 року в приміщенні Національної академії державного управління при Президентові України відбувся регіональний семінар на тему «Виклики адміністративної реформи та реформи державної служби: Якою має бути державна служба? Якою – підготовка державних службовців? Якими – адміністрація та управління на територіях? Як інтегруватися в європейський адміністративний простір? Які ризики та можливості?» (далі – семінар). Організаторами семінару виступили Голодержслужба України, Посольство Французької Республіки в Україні та Національна академія державного управління при Президентові України. Участь у семінарі взяли керівники центральних органів виконавчої влади, представники Секретаріату Кабінету Міністрів України, Апарату Верховної Ради України, Секретаріату Президента України, Надзвичайні і Повноважні Посли Європейського Союзу, Французької Республіки, Італійської Республіки та представники державних органів влади країн Європи, представники ряду міжнародних і громадських організацій.

Одним з пріоритетів діяльності Голодержслужби України є підтримка євроінтеграційного курсу Уряду. З цією метою Голодержслужба України за підтримки Європейської Комісії розпочала використання трьох ключових інструментів

інституційного будівництва, які раніше застосовувалися Європейською Комісією лише до країн-кандидатів на членство Європейському Союзу – Twinning, TAIEХ і SIGMA.

1. SIGMA – моніторинг розвитку державного управління та його наближення до стандартів ЄС

У березні 2006 року Головним управлінням державної служби України за фінансової підтримки Урядів Королівства Швеції та Великої Британії було організовано проведення експертами SIGMA оцінки державного управління за базовими показниками SIGMA:

- планування та координація державної політики;
- державна служба;
- зовнішній аудит;
- внутрішній фінансовий контроль;
- управління видатками державного бюджету;
- управління державними закупівлями.

5 травня 2006 року було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України, Міністерством Великої Британії у справах міжнародного розвитку та Шведською агенцією міжнародного розвитку стосовно проведення оцінки державного управління за базовими показниками SIGMA.

Результат проведеної оцінки був представлений експертами програми SIGMA в формі звіту з рекомендаціями щодо відповідності української системи державного управління вимогам, необхідним для членства в Європейському Союзі, та її адаптації до кращих європейських практик та законодавства ЄС.

5 липня 2006 року звіт було презентовано на міжнародній конференції «Стратегія адміністративної реформи: рекомендації SIGMA Урядові України».

Програма SIGMA є спільною ініціативою Організації економічного співробітництва та розвитку (2 відсотки) і Європейського

Союзу (98 відсотків). Програма створена з метою надання допомоги країнам Центральної та Східної Європи для модернізації їх систем державного управління. В основному фінансування програми SIGMA здійснюється Європейським Союзом.

У рамках цієї програми протягом 12-ти років реалізуються стратегії адміністративної реформи практично в усіх країнах Європейського Союзу. За наслідками оцінки, яка для країн-кандидатів на членство у ЄС проводиться щорічно, SIGMA надає експертні висновки та рекомендації Європейській Комісії та країнам-бенефіціарам щодо відповідності їх систем державного управління вимогам, необхідним для членства в Європейському Союзі.

Основними напрямками діяльності програми є:

- оцінка процесу реформування та визначення пріоритетів за базовими показниками, встановленими кращою європейською практикою та існуючим законодавством Європейського Союзу (*acquis communautaire*);
- підтримка адміністрацій у розбудові та встановленні правових рамок та прийнятті рішень з метою досягнення європейських стандартів та кращої європейської практики;
- сприяння процесу надання допомоги Європейським Союзом та іншими донорами в межах та за межами Європи в розробленні та реалізації проектів технічної допомоги.

SIGMA надавала підтримку проведення реформ в країнах-партнерах у восьми пріоритетних сферах:

- розроблення та реалізація програм реформування;
- зовнішній аудит;
- фінансовий контроль;
- адміністративне законодавче поле, державна служба та юстиція;

- планування та координація державної політики;
- регуляторна політика;
- управління видатками державного бюджету;
- державні закупівлі.

Показники стосуються як формальних аспектів (законодавча і нормативно-правова база, інституційна база), так і динамічних аспектів такої бази (практичне впровадження, потенціал для подальшого поліпшення).

31 серпня 2006 року Головне управління державної служби України, враховуючи рекомендації програми SIGMA, надало Кабінету Міністрів України попередні пропозиції щодо невідкладних заходів з проведення адміністративної реформи в Україні.

5 жовтня 2006 року відбулося засідання Координаційної ради з організації проведення оцінки державного управління за базовими показниками SIGMA, присвячене організації підготовки плану впровадження рекомендацій SIGMA.

Відповідно до рішення Координаційної ради було утворено три робочі групи та чотири підгрупи по кожному з базових показників SIGMA з метою забезпечення аналізу та розроблення календарних планів впровадження рекомендацій SIGMA у кожній з шести сфер державного управління.

В рамках діяльності групи з питань управління видатками державного бюджету, внутрішнього фінансового контролю та зовнішнього аудиту було розроблено пропозиції щодо здійснення заходів з реформування та розбудови внутрішнього фінансового контролю, зовнішнього аудиту та управління видатками державного бюджету, які були враховані у роботі Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України, Головним контрольно-ревізійним управлінням та Міністерством закордонних справ України.

Основні висновки та рекомендації оцінки програми SIGMA були розглянуті та обговорені на восьмому засіданні Підкомітету № 2 «Економічні та соціальні питання, фінанси та статистика» Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом. У розрізі структурних реформ в Україні європейська сторона надає велике значення проведенню оцінки системи державного управління за базовими показниками SIGMA та підкреслює її важливість у контексті імплементації Плану дій Україна-6С. На засіданні було домовлено про започаткування двосторонніх консультацій з метою обговорення та вироблення шляхів практичної реалізації рекомендацій SIGMA та проведення зустрічей з експертами України та Європейської Комісії з цих питань у наступному році.

Урахування рекомендацій експертів SIGMA у новій редакції Програми розвитку державної служби на 2005-2010 роки

Наказом Головного управління державної служби України від 12 квітня 2006 року № 129 було утворено робочу групу з питань підготовки нової редакції Програми розвитку державної служби на 2005-2010 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2004 року № 746. Рекомендації програми SIGMA щодо реформування державної служби відповідно до засад демократичного врядування буде також враховано в новій редакції Програми розвитку державної служби на 2005-2010 роки, проект якої Головне управління державної служби України планує внести до Кабінету Міністрів України у I півріччі 2008 року.

Зі вступу до звіту експертів SIGMA за результатами оцінки системи врядування в Україні (березень 2006 року)

«Незважаючи на досягнення в багатьох сферах, система урядування в Україні ще не відповідає стандартам, що існують у державах-членах ЄС. Програма SIGMA поділяє погляди багатьох інших спостерігачів, зокрема ЄС, Світового банку, МВФ, Ради Європи та українських експертів про те, що потрібна системна реформа, в тому числі чітке визначення конституційних повноважень і зміцнення верховенства права. Така реформа може бути сталою лише за умови згоди щодо даного питання серед політичної еліти і суспільства загалом. В українському суспільстві така згода ще відсутня. Тому рекомендується, щоб Україна у коротко- та середньостроковій перспективі вжила наступних заходів:

- зосередження на короткостроковій перспективі через галузеві реформи, спрямовані на удосконалення законодавства, а також на управління державними видатками, що у середньостроковій перспективі має перерости у системну реформу; пріоритет слід надати скороченню суб'єктивізму у прийнятті державних рішень, розвитку адміністративного правосуддя та зміцненню управління фінансами;
- сприяння консенсусу серед інститутів громадянської та політичної спадковості задля майбутніх змін в основоположних схемах державного урядування;
- сприяння розвитку ключових політичних акторів у напрямі створення демократичного інституціонального середовища з дієвим механізмом стримувань і противаг;
- сприяння вихованню лідерів державного управління нового покоління.

Замість того, щоб займатися грандіозними реформами, які майже напевно не будуть реалізовані на практиці, ми рекомендуємо українській владі політику «радикальної помірності»: помірною відхилення радикальних реформ з одночасним радикальним прийняттям помірних реформ; це вимагатиме зміни поведінки як прибічників реформ, так і донорів».

2. Twinning – споріднення українських державних органів з державними органами країн-членів ЄС

Twinning – спільний інструмент адміністративної співпраці між державою-членом ЄС та державою-партнером (кандидатом у члени ЄС або сусідом) щодо впровадження елементів державного управління, необхідних для адаптації національного законодавства до законодавства ЄС.

Пріоритетна мета Twinning – сприяння впровадженню тих законів і норм ЄС, що необхідні для інтеграції у внутрішній спільний ринок Європейського Союзу та формування конкурентоспроможної ринкової економіки.

Проекти Twinning реалізуються через систему державної служби в рамках співпраці двох аналогічних органів державної влади. Участь у них беруть державні службовці двох країн.

Впровадження інструменту Twinning сприяє формуванню інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади до впровадження законодавства ЄС і передового досвіду державного управління та регулювання, в першу чергу в економічній галузі, відповідно до національних пріоритетів і пріоритетів співпраці між Україною та ЄС, поглибленню співпраці між центральними органами виконавчої влади країн-членів ЄС та країн-партнерів.

Правове забезпечення процесу впровадження інструменту Twinning в центральних органах виконавчої влади України

З метою врегулювання особливостей перебування в органах державної влади громадян держав-членів Європейського Союзу, залучених до підготовки та реалізації в Україні проєктів Twinning, спрощення порядку їх перебування в органах державної влади за ініціативою Голодержслужби та підтримки СБУ було скасовано постанову Кабінету Міністрів

України від 22 травня 1996 року № 558 «Про затвердження Інструкції про порядок охорони державної таємниці, а також іншої інформації з обмеженим доступом, що є власністю держави, під час прийому іноземних делегацій, груп та окремих іноземців і проведення роботи з ними». Цей крок є дуже важливим для забезпечення відкритості української адміністрації та подолання пострадянських адміністративних бар'єрів у професійному спілкуванні державних службовців України з колегами з країн-членів ЄС.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 19 липня 2006 року № 1000 «Деякі питання обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави» Головним управлінням державної служби України спільно з Службою безпеки України було розроблено та схвалено Урядом постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації роботи з підготовки та реалізації проектів Twinning в Україні».

Прийняття згаданої постанови Кабінету Міністрів України сприятиме ефективному технічному співробітництву в рамках проектів Twinning з урахуванням необхідності захисту інформації, що є власністю держави, та державної таємниці.

Інституціоналізація системи управління інструментом Twinning

З метою організації роботи з підготовки та впровадження в Україні проектів Twinning Головдержслужбою України на базі Центру сприяння інституційному розвитку державної служби створено Адміністративний офіс програми Twinning, виділено фінансові, кадрові та матеріальні ресурси для забезпечення його функціонування.

З метою забезпечення координації впровадження інструменту Twinning з програмним циклом технічної допомоги

Європейського Союзу, а також об'єктивності, прозорості та врахування інтересів усіх зацікавлених сторін при формуванні індикативного плану впровадження інструменту Twinning спільним наказом Голодержслужби та Міністерства економіки України від 24 липня 2006 року № 265/249 за погодженням з Європейською Комісією було створено Робочу групу з питань координації впровадження інструменту Twinning.

Основним завданням Робочої групи є розгляд питань щодо координації процесу підготовки та реалізації проектів Twinning із загальним процесом підготовки програм технічної допомоги Європейського Союзу. До складу Робочої групи під керівництвом Начальника Головного управління державної служби України входять представники Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Європейської Комісії в Україні.

На першому засіданні Координаційної групи 14 листопада 2006 року, зокрема, було розглянуто і затверджено Індикативний список проектів Twinning, що включає 27 позицій.

Фінансування проектів Twinning

Фінансуються проекти Twinning Європейською Комісією і реалізуються за встановленими нею процедурами та правилами.

До кінця 2006 року реалізація проектів Twinning в Україні здійснювалася в межах національних програм дій Tacis. На цей період для реалізації проектів Twinning Європейською Комісією виділено близько 23 мільйонів євро.

Підготовка перших проектів Twinning

Для фінансування проектів, вже включених до Індикативного списку проектів Twinning, а також тих, що будуть включені до нього протягом наступного року і будуть фінансуватимуться у рамках нового інструменту політики сусідства, Європейською

Комісією планується виділення, виходячи з середнього розміру проєктів, загалом близько 38 мільйонів євро.

Впровадження інструменту Twinning спрямоване на надання підтримки процесу європейської інтеграції та виконання значної частини пріоритетів Плану дій Україна-ЄС.

На кінець 2006 року на завершальному етапі підготовки – на етапі підготовки Twinning-контрактів – знаходяться чотири проєкти у таких сферах:

- цивільна авіація (Державна служба України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації);
- регулювання енергетичного сектора (Національна комісія регулювання електроенергетики України);
- конкурентна політика (Антимонопольний комітет України);
- норми і стандарти / технічне регулювання (Державний комітет з питань технічного регулювання та споживчої політики).

18 грудня 2006 року Європейською Комісією офіційно оголошено тендер серед країн-членів ЄС на виконання проєкту Twinning у космічній галузі (бенефіціар – Національне космічне агентство України).

На стадіях розроблення рамкових контрактів, підготовки і узгодження Twinning fiches (детальних описів проєктів), ідентифікації та формулювання проєктних пропозицій знаходяться ще 22 проєкти Twinning у таких пріоритетних сферах Плану дій Україна-ЄС, як енергетика, внутрішній ринок, юстиція, транспорт, акредитація, фінанси, державне управління, сільське господарство, навколишнє середовище, оборона, космічні технології, технічне регулювання та інші ключові сфери.

Зацікавлені сторони, насамперед Європейська Комісія, у процесі роботи неодноразово відзначали, що впровадження інструменту Twinning в Україні рухається прийнятними темпами.

3. TAIEХ – мобільний інтелектуальний та фінансовий ресурс для вирішення через систему державної служби нагальних проблем інтеграції України з Європейським Союзом

У 2006 році в рамках Європейської політики сусідства Україна першою серед країн Tacis стала бенефіціаром інструменту інституційного будівництва TAIEХ, що забезпечує надання короткострокової технічної допомоги з наближення національного законодавства до норм і стандартів ЄС та його подальшої результативної реалізації.

Послуги інструменту TAIEХ було, в першу чергу, запропоновано країнам -кандидатам, яким необхідно було в стислі терміни вирішити питання запровадження законодавства ЄС – *acquis communautaire*.

Відмінною рисою інструменту є його оперативність (від подання заявки on-line до надання допомоги проходить від одного до двох місяців), що дозволяє використовувати його для вирішення нагальних питань.

22 листопада 2006 року під час семінару-тренінгу, організованого Головним управлінням державної служби України спільно з Генеральним директором ЄК з питань розширення та Представництвом Європейської Комісії в Україні для структурних підрозділів центральних органів виконавчої влади України, відповідальних за питання підготовки та реалізації проектів Twinning, відбулося офіційне впровадження інституційного інструменту європейської інтеграції TAIEХ в Україні.

23 та 27-28 листопада 2006 року вперше в Україні проведено за короткостроковою програмою TAIEХ семінари на тему: «Поводження з відходами упаковки в країнах ЄС та Україні» (бенефіціар – Міністерство охорони навколишнього природного середовища України) та «Впровадження директив Нового підходу в Україні» (бенефіціар – Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики).

Загалом, незважаючи на короткі строки дії програми в Україні, лише протягом вересня-грудня 2006 року 259 представників центральних органів виконавчої влади України були залучені до десяти проектів ТАІЕХ у сферах: цивільної авіації, ветеринарної медицини, охорони навколишнього середовища, внутрішніх справ, прав інтелектуальної власності, аграрної політики, технічного регулювання.

Що можна здійснити за допомогою інструменту ТАІЕХ і хто може ним користуватися?

ТАІЕХ являє собою потужний матеріальний та інтелектуальний ресурс для державних службовців України, який вони можуть мобілізувати у стислі терміни для вирішення конкретних проблем розроблення та впровадження норм законодавства, необхідних для ефективного економічного співробітництва між Україною і ЄС. В середньому щороку близько 40 тисяч представників органів державної влади країн-бенефіціарів беруть участь у заходах програми ТАІЕХ.

В рамках інструменту ТАІЕХ за рахунок коштів ЄС надаються такі послуги:

- надання експертів країнам-бенефіціарам в якості радників щодо розроблення законодавчих актів та інтерпретації *acquis communautaire*;
- навчальні візити, що дозволяють державним службовцям з країни-бенефіціара вивчити досвід країни-члена щодо вирішення практичних питань, пов'язаних з впровадженням і забезпеченням дотримання *acquis communautaire* та взаємодією з зацікавленими сторонами;
- організація і проведення семінарів та робочих зустрічей з метою представлення та роз'яснення аспектів *acquis communautaire* широкій аудиторії;

- моніторинг та аналіз прогресу шляхом незалежного оцінювання, що допоможе вдосконалити стратегію та визначення пріоритетів майбутньої допомоги;
- допомога центральним та місцевим органам державної влади, в тому числі регіональна навчальна програма.

Основні цільові групи:

- державні службовці, що працюють в центральних органах виконавчої влади;
- державні службовці, що працюють в місцевих органах виконавчої влади та асоціації місцевих органів влади;
- члени законодавчих органів та державні службовці, що працюють у законодавчих органах та органах місцевого самоврядування;
- професійні та комерційні асоціації, що представляють соціальних партнерів, представники профспілок та спілок роботодавців;
- органи юстиції та органи забезпечення дотримання законодавства;
- перекладачі, коректори та особи або органи, що офіційно тлумачать норми законодавства.

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Європейський вибір України, становлення демократичної, правової, соціально орієнтованої держави, розвиток засад громадянського суспільства ставлять перед інституціями державного управління виконання відповідних вимог щодо діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Однак, на жаль, сьогодні стан інституту державної служби в Україні не відповідає не те що європейським принципам професійної державної служби, але і вимогам українського суспільства. Складається враження, що система державної служби поки що існує сама для себе та обслуговує себе. Імідж влади є вкрай низьким у свідомості суспільства. Державна влада, органи місцевого самоврядування поки не виконують своїх прямих функцій, а саме: надання якісних послуг населенню. Тому питання професіоналізації інституту державної служби є надзвичайно важливим.

Кадри – це обличчя влади, інструмент впровадження в життя планів та завдань держави. Від професійної компетентності і ділової активності кадрів, їх прагнення до самовдосконалення і службового зростання залежать динаміка та

© Дудич Мар'яна Іванівна — заступник директора Закарпатського обласного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій

результати роботи відповідного органу. Особливо гострою стає потреба у висококваліфікованих фахівцях нової генерації, які мають прийти до системи державного управління та місцевого самоврядування всіх рівнів. Вимоги часу ставлять на порядок денний питання про здатність управлінських кадрів упроваджувати сучасні господарські механізми, адекватно і вчасно реагувати на зміни, що відбуваються в житті.

Важливу роль у вдосконаленні державного управління відіграє підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації службовців, що є основним інструментом державної кадрової політики в усіх європейських країнах. Пріоритетним напрямом державної політики повинно бути створення повноцінної ефективної системи неперервного професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, що відповідає європейським стандартам.

На регіональному рівні підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування V-VII категорій посад здійснює Закарпатський обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. Саме від роботи цих категорій службовців складається у громадськості думка про роботу того чи іншого органу. Тому дуже важливим є усвідомлення державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування того, що надання послуг населенню є основною складовою їх професійної діяльності, від якості яких і залежить імідж влади.

Нині у своїй діяльності Центр використовує Державну програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 рр., Державну програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України

на 2004-2007 рр., Концепцію адаптації інституту державної служби України до стандартів ЄС, Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України.

Основними видами підвищення кваліфікації службовців є: навчання за професійною програмою (протягом 2 тижнів, 72 аудиторні години) один раз на п'ять років; програмами короткотермінових тематичних семінарів (3-5 днів, 27, 54 години) щороку, програмами постійно діючих тематичних семінарів протягом року, стажування та навчання шляхом самоосвіти. Нами також практикуються виїзні семінари, метою яких є ознайомлення з роботою певного державного органу, а також участь у науково-практичних конференціях. Протягом року нами охоплюється підвищення кваліфікації близько 30% державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування V-VII категорій посад.

Особливістю цієї категорії слухачів є те, що вони не мають фахової підготовки у сфері державного управління. Практика підвищення кваліфікації службовців, які мають певний життєвий досвід, свідчить, що основний етап фахової освіти потребує нових форм та методів з безумовним використанням досвіду європейських країн. В місцеве самоврядування прийшли сотні глибоко порядних людей, але абсолютно не підготовлених фахово (відсутність необхідних знань та навиків управління). В основі нині діючої системи лежить адаптація отриманого раніше фаху до професійної діяльності.

Слід також зазначити, що ми маємо справу з навчанням дорослих, що вимагає пошуку нетрадиційних його форм. В тому, щоб запровадити такі форми навчання, надзвичайно важливою була участь працівників нашого Центру в таких проектах, як: «Професійний викладач» (Вища школа публічна в Щеціні, Польща), «Жіноче лідерство» (Орегонський універ-

ситет, США), «Розбудова демократії та можливостей державної служби в Україні», реалізованого компанією European Competence Ltd (Великобританія) та Інститутом ім. Пилипа Орлика. Досвід, здобутий в результаті участі в цих проектах, важко переоцінити. Краще один раз побачити, ніж сто разів почути. У нас була змога побачити, яким чином відбувається навчання службовців у Польщі та в країнах розвиненої демократії. Досвід Польщі показує, що метою системи професійної підготовки службовців країн-членів Європейського Союзу є підготовка фахівців, здатних якісно виконувати свої функції в новій соціально-економічній ситуації. Потреба, що визначала мету підготовки службовців в період до вступу Польщі в ЄС – необхідність забезпечення процесу розвитку країни підготовленими працівниками адміністративного апарату, які володіють мовами, обізнані з європейським законодавством, уміють вести переговори і ін. Європейська практика щодо професійного зростання та навчання управлінців свідчить, що вони базуються на принципах демократизації, орієнтації на споживача послуг, на досягненні кінцевого якісного результату роботи.

В європейських країнах основу концепції управління персоналом становлять роль особи службовця, знання його мотиваційних установок, уміння їх формувати і спрямовувати відповідно до цілей, завдань. Головне в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування – його службовці, безпосередні надавачі публічних послуг. Тому значний акцент у підготовці фахівця ставиться на розвиток його комунікативних навичок, спрямування свідомості державного службовця чи посадової особи місцевого самоврядування до споживача, до результату управлінської діяльності, перехід до соціальних норм, що базуються на здоровому глузді, моральності та патріотизмі, стимулювання креативної активності. Працівниками нашого Центру разом із позаштатними викладачами

розроблено ряд тренінгів та кейс стаді, які користуються популярністю та високо оцінюються слухачами. Серед них: «Формування позитивного іміджу державного службовця як невід’ємна частина формування позитивного іміджу влади», «Планування службової кар’єри», «Ефективне спілкування у сфері державного управління», «Кадровий менеджмент», «Управління конфліктами», «Сприяння розвитку малого підприємництва та здійснення державної регуляторної політики» тощо.

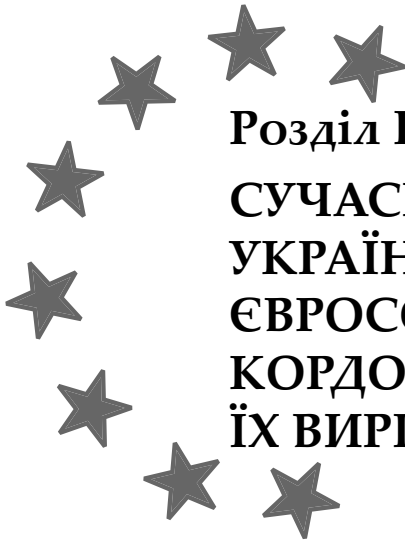
На жаль, у наших вищих навчальних закладах не готують професійних управлінців, які б уміли ефективно спілкуватися, управляти конфліктами, приймати рішення. Цю прогалину намагаємося компенсувати ми в Центрі. У процесі навчання повинні бути сформовані інтелектуальні (аргументувати власну думку; знаходити, аналізувати, обробляти інформацію; визначати проблему та бачити можливі шляхи її вирішення), комунікативні (співпрацювати з іншими, шукати та знаходити компроміс, поважати думку інших) та практичні (реалізувати свої права, захищати їх) вміння.

Підготовка нової генерації управлінців є одним із напрямів діяльності закладу. У зв’язку з цим була ініційована та розроблена Програма підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання.

У процесі викладання для вироблення практичних навичок соціальної взаємодії і вміння аналізувати життєві ситуації, самостійно приймати рішення та діяти в межах правового поля нами застосовуються різноманітні методи та форми, що відповідають особливостям цих дисциплін, як традиційні, так і інноваційні, зокрема, інтерактивні методи навчання. Безперервність підвищення кваліфікації кадрів забезпечується циклами тематичних семінарів, серед яких:

- *Ефективне управління*
- *Інформаційно-комп'ютерні технології у сфері державного управління*
- *Шляхи реформування державної служби в Україні, наближення до європейських стандартів*
- *Комунікації в державній службі*
- *Актуальні питання розвитку місцевого самоврядування*
- *Питання розвитку житлово-комунального господарства*
- *Управління персоналом: особливості застосування принципів менеджменту на державній службі*
- *Правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні та Закарпатській області*
- *Гендерні аспекти державної служби. Лідерство, керівництво, менеджмент*
- *Надання управлінських послуг населенню відповідно до стандартів Європейського Союзу*
- *Соціально-психологічний тренінг партнерського та ділового спілкування*
- *Ділова англійська мова тощо.*

Для подальшого розвитку системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування необхідно комплексно вивчати досвід всіх моделей підготовки фахівців країн-членів ЄС. Слід використовувати ті особливості діяльності зарубіжних моделей підготовки службовців, які найбільш підходять нашій державі, відповідають сучасним потребам реформування державного управління, сприяють розвитку професійних і особистих здібностей та ефективній діяльності й конкурентоспроможності в умовах ринку.

Розділ IV.

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКО-
ЄВРОСОЮЗІВСЬКОГО
КОРДОНУ І ШЛЯХИ
ЇХ ВИРІШЕННЯ**

**Світлана МІТРЯЄВА
Олександр ПЕРЕДРІЙ
Сергій УСТИЧ
Юдіта ЄВЧАК
Наталія ДОРОГІ
Айнура АГАЄВА
Борис ЧЕРНЯВСЬКИЙ**

МАЛИЙ ПРИКОРДОННИЙ РУХ ЯК РЕАЛЬНА АЛЬТЕРНАТИВА НОВИЙ «ЗАЛІЗНІЙ ЗАВІСІ»

Останнє масштабне розширення Європейського Союзу (1 травня 2004 р.) за рахунок нових 10 членів, в т. ч. сусідів України, принципово змінило функцію західного кордону України, який, власне, з цього моменту став і *зовнішнім кордоном ЄС*. За цей період країни – сусіди України: Угорщина, Словаччина та Польща зробили *важливі кроки* в напрямі своєї *повної інтеграції в європейську структуру*.

Результатом цих кроків є *вступ названих країн до Шенгенської зони* наприкінці грудня 2007 р., що означає *скасування між ними та іншими членами Шенгенської угоди внутрішніх кордонів*, розширення зони гарантованої свободи і вільне переміщення людей, товарів, послуг, капіталів. Це також означає, що *зовнішній кордон ЄС (західний кордон України) стає і зовнішнім кордоном Шенгенської зони*, що вимагає від наших сусідів Угорщини, Словаччини та Польщі повного беззаперечного виконання ними Шенгенських асгвіс, викладених в Плані дій щодо запровадження Шенгенських стандартів (Schengen Action Plan) *по зобов'язанню надійної охорони своїх кордонів як зовнішніх кордонів ЄС*, в інтересах національної, регіональної та міжнародної безпеки. Власне, ця ділянка кордону стає *частиною «передової лінії оборони» ЄС в боротьбі з нелегальною міграцією та транскордонною злочинністю*.

© Мітряєва Світлана Іванівна — директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді, кандидат історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України.

Реалізуючи проголошену стратегію європейської інтеграції, Україна позитивно сприймає поширення режиму вільного пересування на територію всіх країн ЄС. У той же час перенесення основних режимних та контролюючих заходів на кордон з нашою країною небезпідставно викликає побоювання наших громадян щодо появи певних ознак *«залізної завіси»* на кордоні, який *протягом багатьох років був взірцем добросусідських відносин*. [Близько 3,5 млн. євро коштує оснащення нового Шенгенського кордону тільки між Словаччиною і Україною спеціальними пристроями для його контролю (сенсорні камери, спеціальні сканери, комп'ютерна система SiSone 4 all тощо, кількість прикордонного персоналу збільшена майже втричі)].

Україна сподівається, що підвищення безпеки зовнішнього кордону ЄС (з кінця грудня 2007 р. Шенгенського кордону) країн-сусідів України не стане перешкодою для наших добросусідських відносин, а запровадження *інституту місцевого прикордонного руху* (*the local border traffic*), взірцем якого стало підписання *Угоди між Україною і Угорщиною*, аналогів якій наразі не існує в ЄС (в зону дії Угоди включено 384 українських та 244 угорських населених пунктів, можливість вільного пересування матимуть 750 тис. закарпатських жителів прикордонних територій). У процесі підписання такі ж Угоди між Україною і Словаччиною, Україною та Польщею. Їх можна розглядати як *реальну умову регіонального розвитку та новий невикористаний резерв транскордонного співробітництва*.

Як відомо, розвиток транскордонного співробітництва на новому східному кордоні Євросоюзу визначається комплексом геополітичних, економічних, цивілізаційних, етнічних та інших факторів. Ці чинники справляють на транскордонне співробітництво *суперечливий вплив*: з одного боку, *стимулюючи процеси*, з іншого – *стримуючи їх*.

Але транскордонне співробітництво на новому східному кордоні ЄС продовжує виконувати *три основні функції*:

практичну (вирішення конкретних економічних, соціальних, екологічних та інших проблем жителів прикордонних територій); *комунікаційну* (налагодження цивілізаційного діалогу); *геополітичну* (попередження конфліктів), яка впливає з двох попередніх.

Євросоюз чітко визначив і *стратегічні завдання транскордонного співробітництва, в тому числі і на новому східному кордоні. Серед них:*

- *сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій та подолання їх асиметрії;*
- *спільна робота над вирішенням проблем з охорони довкілля;*
- *сприяння розвитку ефективних і безпечних кордонів, боротьба з організованою злочинністю та нелегальною міграцією;*
- *сприяння налагодженню людських контактів.*

Тому *стратегія транскордонного співробітництва* набуває нового значення в умовах вступу членів ЄС-сусідів України до Шенгенського простору, що дозволяє *виявити пріоритети транскордонного співробітництва вже в нових умовах, ідентифікувати проблеми, їх причини і подати нові пропозиції щодо стратегії розвитку транскордонного співробітництва в контексті вступу нових членів ЄС – сусідів України – до Шенгенського простору.*

Можна прогнозувати наступні етапи розвитку процесу транскордонного співробітництва в умовах входження країн-сусідів до Шенгенського простору.

Етап адаптації до європейських стандартів, який буде складним і навіть болісним (введення Шенгенських віз, обмеження вільного пересування громадян, труднощі зі створення ефективних механізмів співпраці).

Етап реалізації закладеного в транскордонному співробітництві потенціалу, який принесе відчутні результати у плані

соціально-економічного розвитку, що призведе до формування системної якості транскордонної співпраці.

Систематичні і цілеспрямовані зусилля з реалізації цих етапів державами-учасниками транскордонного співробітництва та регіональними елітами мали б зменшити вплив негативних чинників розширення Шенгенського простору для України і забезпечити ефективне функціонування нового східного кордону ЄС / Шенгенського кордону, що стало б гарантією продовження співробітництва України з Європою та ідентифікувало б її як безпечного сусіда.

У цьому контексті експерти відмічають значення для нашої держави та країн-сусідів *започаткування процесу укладання угод про правила місцевого прикордонного руху*, взірцем якого, як вже було зазначено, є Угода між Україною та Угорщиною. Підписання таких документів є особливо важливим, оскільки вони передбачають безвізове здійснення руху через спільний кордон громадянами України та Угорщини, а в перспективі – України та Словаччини й України та Польщі, які проживають у прикордонній зоні (30-50 км від кордону) на підставі дозволів на спрощений перетин кордону та перебування у прикордонній території держави іншої договірної сторони.

Між тим експерти зазначають, що країнам-сусідам України, що вже уклали Угоду про малий прикордонний рух (Угорщина), або що планують його укласти ще до кінця цього року (Словаччина, Польща), при визначенні територіальної зони застосування принципів місцевого прикордонного руху необхідно виробити консолідовану позицію, що, безперечно, сприятиме стратегічним цілям транскордонного співробітництва в нових умовах розширення Шенгенського простору.

Питання спрощеного руху стимулює нашу державу вдосконалювати власне законодавство, а також вимагає від неї та сусідніх країн – майбутніх членів розширеного Шенгену

– активізувати співробітництво у цій сфері з метою відпрацювання механізмів подальшого розвитку вже напрацьованих та формування нових взаємовідносин на всіх рівнях: безпековому, політичному, економічному, соціальному, культурному тощо.

Саме тому, в рамках реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції України та рішень V-го засідання Міжурядової українсько-словацької комісії з питань транскордонного співробітництва, **Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді** за сприяння **Посольства України в Словацькій Республіці** та підтримки **Фонду ім. Фрідріха Еберта** (Регіональне представництво в Україні та Білорусі) ініціював проведення міжнародного «круглого столу» експертів **«Малий прикордонний рух: відповідь на виклики Шенгену»**. Результатом експертного обговорення стали **рекомендації для української сторони** на подальших міждержавних переговорах щодо максимально сприятливих умов перетинання спільного державного кордону мешканцями прикордонних районів України, Словаччини та Польщі. Ці рекомендації були сформульовані на основі проведення моніторингу на словацько-українському кордоні, який виконувався в рамках міжнародного проекту.

Метою цього міжнародного проекту, координацію якого забезпечувала **Фундація Баторі, Варшава**, а фінансування – **фундація Схід-Захід Інституту Відкритого Суспільства**, була оцінка впливу запровадження режиму Шенгенської зони на рух через кордон і прилеглі до нього території ЄС. Моніторинг на словацько – українському кордоні проводився **Дослідницьким Центром Словацької асоціації зовнішньої політики (Владімір Бенч, Юрай Бузалка)** разом з **Регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді**. Робота була спрямована на збір фактичних даних про діяльність прикордонних та митних служб на словаць-

кому кордоні (ЄС), а також про інфраструктуру словацького контрольно-пропускнуго пункту. Цей аналіз доводить, що, незважаючи на технічну модернізацію та вдосконалення гнучкості самої процедури перетину кордону, все ж іще існують ресурси для того, щоб зробити цей кордон більш відкритим. Але така відкритість вимагає змін у ставленні до цього питання представників політичної еліти, засобів масової інформації та громадськості. Цей звіт базується на попередньому аналізі даних, зібраних у серпні 2007р. Кінцевий національний звіт підготовлений в листопаді 2007 року, а остаточний варіант головного звіту, складений фундацією Стефана Баторі, представлений у грудні 2007 року.

Зазначимо, що регіони Східної Словаччини та Закарпатської області України, а також сусідні території Західної України, південно-західної Угорщини та північно – західної Румунії представляють собою унікальний район в Європі, де з'єднуються кордони п'яти посткомуністичних країн. Ці прикордонні регіони доволі однорідні з точки зору їх етнічної, культурної та релігійної структури, та й вони належать до найбільш віддалених регіонів у своїх країнах. Всі вони досить віддалені від своїх столиць з більш розвинутою економічною та соціальною структурою. Але всі ці регіони мають багато спільного між собою щодо їх історичного та економічного розвитку, що і породжує в них почуття єдиної спільноти і бажання людей розвивати транскордонну співпрацю.

Після 1989 року кордон перетворився в економічний важіль регіону, завдяки якому почали виникати нові можливості для заробітку та утворення нових джерел доходів, але це завжди відбувалося десь на межі законного та незаконного. Вступ Словаччини в Європейський Союз став ключовим фактором, який значно змінив ситуацію на словацько – українському кордоні з обох сторін в площині питання легальності пересу-

вання громадян через кордон. Як ухвалення законодавства ЄС у сфері ЖНА, так і приведення візової політики Словаччини у відповідність до європейських стандартів значно зашкодило саме розвитку людських контактів між Словаччиною та Україною. Таким чином, *негативний вплив візового режиму на подорожування українських громадян в Словаччину та, відповідно, на людські контакти в обох країнах мають розглядатися як основний виклик, який має бути предметом вивчення в контексті розширення Європейського Союзу. Візовий режим принципово не вплинув на поїздки словацьких громадян в Україну.*

Під час проведення моніторингу була зібрана значна кількість даних, призначених перш за все для звіту словацької сторони. Для збору і обробки анкет з української сторони були залучені експерти Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді та Центру аналізу прикордонних ризиків. Основним місцем проведення моніторингу та збору фактичних даних було обрано м. Ужгород – місто на українському боці словацько – українського кордону. Це місто збору даних було обрано через його близькість до двох найбільших пунктів збору і аналізу матеріалів (*Вишне Немецке і Великі Селменці*), а також через особливе розташування самого міста Ужгорода – своєрідних воріт із Словаччини та Угорщини в Закарпатську Україну, який часто буває основним пунктом подорожування громадян Європейського Союзу в цю частину України.

Планувалося зібрати дані також і на контрольно-пропускному пункті *Убля–М.Березний* на словацько-українському кордоні. Але через проведення реконструкції під час збору даних ця робота була перенесена на контрольно-пропускний пункт *Великі Селменці—Малі Селменці*.

Після приїзду на місце група експертів з моніторингу пройшла відповідну підготовку та розробила методи для складання загальної

картини місцевих громад, що проживають по обидва боки кордону. Члени групи щоденно перетинали словацько – український кордон машиною, автобусом та пішки та вели відповідні спостереження відповідно до розробленої анкети. Саме анкетування розпочалося в Вишньому Немецке 20 серпня 2007 року і продовжувалося до 27 серпня 2007 року у Великих Селменцях. Крім анкетування, члени експертної групи проводили «поглиблене» інтерв'ювання громадян в селах та містах на словацькій стороні (Вишне Немецке, Собранце і.т.д.), запровадили активне спостереження, включаючи неформальні форми обстежень із застосуванням анкет. «Поглиблене» інтерв'ю брали безпосередньо у громадян, які перетинали кордон, а також представників прикордонних і митних служб. Практична робота включала: активне спостереження, соціологічні інтерв'ю та кількісний аналіз. Приблизно **50** чол. дали «поглиблене» інтерв'ю, а **480** громадян пройшло опитування для проведення кількісного аналізу на визначених вище контрольно-пропускних пунктах.

Громадян (Словаччини, України та третіх країн), які перетинали словацько-український кордон, опитували за сценарієм, який включав:

- а) характеристика самих осіб, що давали інтерв'ю, та інших подорожуючих;
- б) враження щодо якості обслуговування представниками митних та прикордонних служб;
- в) організація самої роботи контрольно-пропускних пунктів;
- г) оцінка технічних умов на кордоні.

При проведенні моніторингу координатори організували щоденний аналіз роботи групи та вносили відповідні корективи в подальшу діяльність. Після завершення збору матеріалів розпочався аналіз зібраних даних та робота над загальним звітом.

Попередні результати:

1. Існує різниця між пропускнуою здатністю та можливостями Словаччини і України щодо вирішення проблем на кордоні. Це стосується фінансування, невідповідності функціонування суб'єктів, відповідальності третіх сторін (ЄС, НАТО), законодавства, якості людського потенціалу.

2. Цінова різниця, а це, в першу чергу, стосується сигарет та бензину, скоріше всього продовжуватиме бути дієвим чинником за своєю привабливістю для подорожуючих: дрібних торговців.

3. Існує спільний інтерес по обидва боки кордону щодо розвитку регіонів в економічному плані та залученні людських ресурсів. Але наразі реалізація цієї зацікавленості багато в чому залежить від рішень, що приймаються в Києві та Братиславі.

Основні проблеми:

1. Довгі черги при проходженні митного та прикордонного контролю (від 2 до 5 годин).

2. Інфраструктура.

3. Людські ресурси: освіта, зв'язки, соціальна безпека.

4. Корупція та нечесна поведінка: неповага до черги, хабарі у невеликих розмірах за проходження митного контролю, контрабанда сигарет та бензину, що існує не без допомоги митників та прикордонних служб.

5. Контрольно-пропускні пункти та відсутність співробітництва з місцевими органами влади: відповідальність за прибирання сміття, компенсація дискомфорту за близькість до кордону.

6. Брак інформації для подорожуючих щодо змін у законодавстві.

Рекомендації:

1. Зробити інфраструктуру сумісною з обох сторін кордону (наприклад, 5 смуг для машин через всі контрольні-пропускні пункти як на українській, так і словацькій стороні) для прикордонної служби, митників та подорожуючих (туалети, фаст – фуди, ресторани, кімнати відпочинку, обмінні пункти).

2. Відділити вантажний транспорт від пасажирського, побудувати термінали та кімнати відпочинку для водіїв вантажного транспорту.

3. Заборонити дрібну торгівлю такими «чутливими» товарами, як сигарети та бензин: зменшити ліміт для імпорту в ЄС, додаткові імпорتنі збори, збільшення кількості пунктів митного контролю поза територією самого пункту перетину кордону; координація роботи служб (Міністерства фінансів та внутрішніх справ Словацької Республіки).

4. Визначити нові можливості для співробітництва та передачі досвіду між словацькими та українськими службами на кордоні; покращити якість зв'язку та координації в роботі прикордонних та митних служб Словаччини і України (спільні зміни та однаковий час змін).

5. Підвищення професіоналізму службовців митної та прикордонної служб: підготовка, створення команди, кодекс етичної поведінки; ініціювання неочікуваних перевірок на контрольних-пропускних пунктах на словацько-українському кордоні.

6. Зростання престижу та соціального статусу працівників митної та прикордонної служб задля запобігання хабарництва та утвердження гідного статусу службовця.

7. При співробітництві з дорожньою поліцією вирішувати проблеми, що виникають поза територією митного контролю; дотримуватися правил черги на кордоні.

8. Проводити моніторинг антикорупційних схем серед словацьких службовців та сприяти впровадженню антико-

рупційної політики українськими партнерами (це має бути ініційоване на політичному рівні).

9. Допомогати місцевим органам самоуправління утримувати райони, де розташовані пункти митного та прикордонного контролю, в чистоті і порядку (збирання сміття, прибирання туалетів і т.д.).

10. Організовувати регулярні зустрічі з регіональними суб'єктами, зокрема з недержавними організаціями, органами самоуправління, а також науковими установами для обміну інформацією.

11. Розробити стратегію налагодження постійних контактів з громадськістю у сфері питань законодавства про кордон (в подальшому інформаційні оголошення про перетин кордону, семінари, висвітлення цього питання засобами масової інформації).

Висновки

Зміна в самому сприйнятті кордону: радість та оптимізм політиків з приводу виконання умов Шенгенської угоди – це, зрештою, не є кінцевим досягненням; кордон, як державний інструмент захисту національних інтересів, вважається важливою проблемою, і це стосується не лише кордону між Словаччиною та Україною.

З одного боку, ми маємо сприймати Шенгенський кордон як реальність, а з іншого – зробити все, що від нас залежить, для забезпечення його відкритості для громадян прикордонних територій. Відкрита політика, звернена на Схід, базується на спільному досвіді пережитого комуністичного минулого (закриті кордони), а також популярності, якою користується Центральна Європа в Західній Європі (а політичний капітал не має бути втрачений). Новий Шенгенський кордон – необхідна умова виконання Словаччиною Шенгенських вимог.

Але обидві країни, Словаччина і Україна, потребують гнучкої політики щодо Шенгенської зони, зокрема використовуючи новий інструмент – інститут місцевого прикордонного руху. У випадку Словаччини це ще і більш важливо, оскільки вона дотримується своїх обіцянок щодо підтримки подальшого розширення ЄС. Словацька політика має бути більш активною у сфері політики відкритих кордонів, і не тільки задля виконання вимог ЖНА. Найбільшим викликом для Словаччини та нових членів ЄС в найближчому майбутньому буде імміграція. Питання полягає не тільки і не стільки в тому, звідки можна очікувати іммігрантів, і це за умови, що країни ЄС дійсно бажають підтримувати своє економічне зростання та життєвий рівень. Сусідні регіони розширеного ЄС можуть стати найбільш зручними донорами взаємно корисної міграції.

І останнє, але не менш важливе. Велика *етична проблема* полягає в тому, що, власне, люди, які проживають вздовж словацько – українського кордону, зрозуміло, не несуть відповідальності за ту сторону кордону, на якій вони знаходяться.

Олександр ПЕРЕДРІЙ
Сергій УСТИЧ

РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І НОВІ ПІДХОДИ В УПРАВЛІННІ ТРАНСКОРДОННИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ

Зростаюча контрверзність процесів світового розвитку, яка стає дедалі більш очевидною, не оминула і Європу. Масштабні і динамічні зміни геополітичного обличчя континенту протягом останніх десятиліть, які призвели до посилення її інтегративної суті, в той же час по-новому поставили проблему відкритості і безпеки нових кордонів. Ця проблема після недавнього, найбільшого за всю свою історію розширення Європейського Союзу, хвилює багатьох людей. І це цілком зрозуміло, адже від відповіді на нього багато в чому залежатиме не тільки новий геополітичний розклад на континенті. З відповіддю на це питання значною мірою зв'язані безпека і економічна стабільність і добробут багатьох європейських країн і народів. В кінці-кінців від відповіді на це запитання залежатиме спокій і настрої багатьох мільйонів сімей по обидва боки прикордонного шлагбаума.

Абсолютно очевидно, що забезпечення належного рівня відкритості і безпеки нових кордонів у Європі не може бути досягнуто наразі завдяки одноразовим зусиллям, які б значимі і навіть успішні вони не були. Вирішення цього завдання

© *Передрій Олександр Самійлович* – декан економічного факультету Закарпатського державного університету, професор, кандидат економічних наук
© *Устич Сергій Іванович* – директор Інституту транскордонного співробітництва, доцент, кандидат філософських наук

— довгий, складний, суперечливий процес гармонізації різних за своєю природою факторів, які інколи, здавалось би, виключають один одного. І те, наскільки цей процес буде успішним, залежить головним чином від науково-обґрунтованої політики з приводу управління транскордонним співробітництвом. В цьому відношенні важливим є визначити основні його стратегічні цілі та шляхи їх реалізації.

Європейським Союзом визначені такі стратегічні завдання транскордонного співробітництва, у тому числі і на новому східному кордоні:

- сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій;
- спільна робота над вирішенням таких важливих проблем, як охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я і боротьба з організованою злочинністю;
- сприяння розвитку ефективних і безпечних кордонів, боротьба з нелегальною міграцією;
- сприяння людським контактам.

Таким чином, ці завдання пов'язані з: 1) проблемами розвитку прикордонних територій і 2) проблемами безпеки. Позначимо їх найважливіші риси.

Стимулювання економічного і соціального розвитку прикордоння

Економічному та соціальному розвитку прикордонних регіонів сприяє, в значній мірі, різноманітна допомога Європейського Союзу. На сьогодні можна виділити три етапи розгортання цієї допомоги.

Як відомо, в період підготовки нинішніх нових членів ЄС до їх вступу в співтовариство для них була розроблена масштабна програма допомоги PHARE, що зіграла важливу роль у вирішенні багатьох регіональних проблем в цих країнах. Па-

ралельно з цією програмою для підтримки транскордонного співробітництва зі східноєвропейськими країнами почалася реалізація менш значного у фінансовому відношенні проекту TACIS. В обох – центрально і східноєвропейському – напрямках були задіяні й інші інструменти сприяння. Вказаний перший етап розгортання допомоги ЄС закінчився зі вступом центральноєвропейських і прибалтійських держав в Європейський Союз.

Другий етап почався після проголошення в 2004 р. Європейським Союзом «Європейської політики сусідства» (“European Neighbourhood Policy”). Була запропонована нова форма співпраці – «Програми сусідства» («Neighbourhood Programmes»). Незабаром після цього було оголошено, що до кінця 2006 р. повинні бути підготовлені значно оновлені форми ТКС – «Нові інструменти сусідства» («New Neighbourhood Instrument»). Можна вважати, що з їх ухваленням розпочнеться третій етап розгортання допомоги ЄС на східному напрямі.

Є немало прикладів значної підтримки Європейським Союзом конкретних східноєвропейських регіонів. Але найбільш показовим у цьому відношенні, на нашу думку, є сприяння ЄС транскордонній співпраці з Калінінградською областю Російської Федерації. Цей регіон Росії після розширення ЄС опинився в дуже своєрідній ситуації – як анклав Російської держави в Європейському Союзі. Об’єктивно він став двічі периферійним – і по відношенню до власної держави, і по відношенню до ЄС. Це створило немало проблем, перш за все з переміщенням громадян і транзитом вантажів.

В 2002 р. Європейський Союз і Росія схвалили документ про партнерство по розвитку Калінінградської області. ЄС в рамках спільних програм виділило 40 млн. євро. Ще додатково 25 млн. євро було вирішено направити для реалізації підпрограми з розвитку регіону Калінінграда в рамках TACIS.

ЄС оголосив також, що вивчає питання про створення нової «фондації Калінінграда». Ці кошти були призначені для інфраструктурного розвитку (облаштування прикордонних переходів); підтримки приватного сектора і регіонального розвитку; будівництва портової інфраструктури; охорони навколишнього середовища і т.п.

Разом з підтримкою конкретних регіонів Європейський Союз через свої структурні фундації всіляко сприяє білатеральному транскордонному співробітництву. Примітно, що на окремих ділянках нового східного кордону ЄС ця співпраця досягла високого рівня, при якому координуються програми економічного і соціального розвитку прикордонних територій, синхронізуються кроки по вирішенню спільних для партнерів проблем, формуються спільні проекти для отримання фінансової допомоги ЄС.

Заслуговує на увагу в цьому плані Концепція скоординованого розвитку прикордонних територій України і Угорщини, розроблена групою угорських і українських фахівців з використанням методики планування програми PHARE CBC у формі SWOT-аналізу.

Метою концепції є економічний розвиток регіону, сприяння суспільному об'єднанню, поліпшення якості життя населення, яке проживає на цих територіях, і максимальному використанню наявних можливостей транскордонного співробітництва. Основою підготовки концепції послужили соціально-економічні, природно-географічні і історичні взаємозв'язки, необхідність вирішення схожих проблем, а також потреба в стимулюванні економічного розвитку прикордонних регіонів.

Саболч-Сатмар-Березька область Угорщини і Закарпатська область України визначені в концепції цільовими територіями – прикордонним регіоном.

Як уже підкреслювалося, на новому східному кордоні ЄС досить успішно розвивається різноманітне транскордонне співробітництво, яке також всіляко підтримується ЄС. Для поліпшення координації і підвищення ефективності ТКС прикордонними регіонами п'яти держав (Підкарпатського воєводства Польщі, Кошицького і Пряшівського регіонів Словаччини, регіону Саболч-Сатмар-Берег Угорщини, Закарпатської області України, регіонів Сату-Маре і Байя-Маре Румунії) на кошти програми TACIS Агентством регіонального розвитку і транскордонного співробітництва «Закарпаття» за участю партнерів з сусідніх країн підготовлена Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні «Карпатія 2004-2011».

В цьому проєкті на основі аналізу великого інформаційного масиву, разом з визначенням пріоритетів, пропонуються стратегічні, середньо- і короткострокові завдання з їх реалізації.

В цілому фінансова підтримка Європейським Союзом транскордонної співпраці на східному напрямі є важливою і продуктивною. Разом з тим її механізми потребують вдосконалення. Опитування експертів з транскордонної співпраці в кількох східно- і центральноєвропейських прикордонних регіонах показав, що абсолютна більшість з них головними недоліками існуючих інструментів допомоги вважають наступні:

- 1) недостатню узгодженість PHARE, TACIS, «Програм сусідства»
- 2) надмірну складність, «забюрократизованність» процедур розгляду і ухвалення рішень з приводу підготовлених проєктів.

Є надія, що ці недоліки будуть виправлені в «Нових інструментах сусідства».

Разом з державними інституціями, активне сприяння розвитку транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС надають неурядові структури (добродійні фундації, громадські організації, науково-консультаційні

установи і т.п.). Особливістю їх діяльності є те, що разом з підтримкою економічних і соціальних проєктів, вони велику увагу надають розвитку в прикордонних регіонах, особливо східноєвропейських, інститутів громадянського суспільства. Це вельми важливо, оскільки, як показує досвід, економічний розвиток (інвестиції, реформи) не може бути успішним без формування демократичного середовища.

В цьому значенні вельми успішною є діяльність з розвитку транскордонного співробітництва на нових східних рубежах ЄС Нью-Йоркського Інституту «Схід-Захід». Зокрема, починаючи з 2000 р., він реалізує Програму регіонального і транскордонного співробітництва в Росії. Основну увагу при розробці Програми надано Північно-західному федеральному округу, регіони якого межують з прикордонними територіями нових членів ЄС – Литви, Латвії, Естонії. Програма містить новаторські підходи в розвитку транскордонної співпраці.

Основними завданнями реалізації Програми в Росії є сприяння різноманітній співпраці прикордонних російських регіонів з територіями сусідніх країн за допомогою:

- підтримки транскордонної діяльності між прилеглими територіями у сфері торгівлі, інвестицій, формування громадянського суспільства, регіонального і економічного розвитку;
- створення бази даних і проєктів прикордонної співпраці, яка реалізується різними учасниками;
- зміцнення співпраці між різними суб'єктами державного і недержавного секторів, некомерційними організаціями як в російських областях, так і в сусідніх прикордонних регіонах;
- поліпшення умов діяльності приватних підприємств шляхом стимулювання економічної активності, інвестиційної діяльності і торгівлі, створення робочих місць;
- поширення набутого досвіду в інших прикордонних регіонах Росії, а також на території Центральної, Східної і Південно-Східної Європи.

В рамках Програми реалізуються різні проекти, у тому числі з надання підтримки агентству регіонального розвитку Псковської області і Інвестиційному Агентству (Агентству розвитку) Північного Заходу. У фінансуванні Програми беруть активну участь добродійні фундації, зокрема Фундація Чарльза Стюарта Мотта.

В цілому можна зробити висновок, що від органічного симбіозу, взаємодоповнення державної допомоги і підтримки неурядових структур в значній мірі залежить майбутнє транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС.

Боротьба з нелегальною міграцією і організованою злочинністю. Облаштування кордонів

Найбільшу загрозу для нових кордонів країн ЄС з боку східноєвропейських держав становить нелегальна міграція. З останньою пов'язують ризик проникнення кримінальних злочинців, здійснення продажу людей, людських органів і т.п. Відомо, що основними країнами-постачальниками нелегальних мігрантів є Китай, Пакистан, Афганістан, Шрі-Ланка (близько 90%), тобто Росія, Білорусь, Україна – переважно країни транзиту нелегальної міграції. Причому основні потоки нелегальних мігрантів прямують у бік українсько-словацького і українсько-угорського кордону (це зв'язано, перш за все, із специфікою рельєфу прилеглих до кордону територій). Про масштаби цього явища свідчить те, що протягом 2004-2005 років тільки українськими прикордонниками виявлено 27905 незаконних мігрантів, з них 7738 мігрантів затримано за незаконний перехід (спробу) державного кордону, 3963 – за порушення правил перебування і інші порушення, 16204 іноземцям – потенційним незаконним мігрантам – відмовлено в

пропуску через державний кордон, більше 20 тис.¹ осіб розміщено в пунктах тимчасового утримання осіб, що відносяться до органів охорони державного кордону країни (терміни утримання склали від 3 днів до 6 місяців).

За офіційними даними прикордонних військ Білорусі, з 1999 по 2004 рр. затримано близько 3 тис. незаконних транзитних мігрантів.

Протидія нелегальній міграції здійснюється сьогодні по багатьох напрямках як з боку країн – нових членів ЄС, так і з боку східноєвропейських держав. Так, наприклад, в Польщі проводиться велика робота по боротьбі з неконтрольованою міграцією, адаптації законодавства і відповідних інститутів до норм ЄС, організації роботи із захисту біженців, створенню умов для повернення польських мігрантів, боротьбі з корупцією в прикордонній службі. В результаті реформування прикордонної служби вона перетворилася з військового формування на окремий тип правоохоронного органу з повноваженнями у сфері охорони державних кордонів і протидії незаконній міграції, контрабанді, корупції на кордоні – прикордонну поліцію. Відповідним чином змінилися законодавство, структура, функції і кадри прикордонної служби. Багато зроблено для технічного переоснащення прикордонної служби і посилення охорони східних рубежів, оскільки за часів СРСР східні кордони Польщі майже повністю охороняли радянські прикордонні війська, які були покликані однаково добре захищати і вхід в СРСР, і вихід з нього. В цих зусиллях Польщі допоміг ЄС, надавши в рамках програми PHARE приблизно 130 млн. євро протягом 1999-2004 років на закупівлю сучасної техніки для нагляду і захисту кордонів².

¹ Дані Адміністрації Державної прикордонної служби України.

² Вісник центру. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень, №5, 13.02.06.

Вельми позитивною є тенденція до посилення взаємодії прикордонних служб східноєвропейських країн з аналогічними структурами країн ЄС¹.

Скажімо, органи охорони кордону України залучалися до проведення під егідою Євросоюзу широкомасштабних операцій по боротьбі з транскордонною злочинністю, які проводилися протягом 2004-2005 років на території Словаччини, Австрії, Чехії і Угорщини.

Одним з найсерйозніших питань боротьби з нелегальною міграцією є укладання угод про реадмісію (традиційно вирішення цього питання ЄС висуває як умову лібералізації візового режиму зі східноєвропейськими країнами). Проблема ускладнюється тим, що на сьогодні на схід від нового східного кордону не існує єдиного реадмісійного простору. Іншими словами, Білорусь, Росія, Україна не мають поки угод про реадмісію ні між собою, ні з країнами-постачальниками нелегальних мігрантів. Такі документи Росія та Україна уклали з ЄС. Із Російською Федерацією угоди про лібералізацію візового режиму та реадмісію вже вступили в дію, з Україною аналогічні акти в кінці 2006 року парафовані і підлягають ратифікації сторонами.

Але навіть за таких умов робота з повернення нелегальних мігрантів ведеться.

Скажімо, статистика 2001-2006 років свідчить про постійне зростання кількості нелегальних мігрантів, прийнятих українською стороною від Словаччини в рамках реадмісії: в 2001р. – 199; 2002 – 61; 2003 – 160; 2004 – 796; 2005 – 1847 чоловік. В результаті неухильного зростання кількості прийнятих

¹Цікавий проект «Вдосконалення механізмів реалізації міграційної політики України. Поширення досвіду країн ЄС з виконання угод про реадмісію» виконується спільно Міжнародним центром перспективних досліджень (Україна) та Інститутом справ публічних (Польща). Метою проекту, зокрема, є підготовка рекомендацій стосовно державної політики в цій сфері (Див.: Вісник Центру, №5, 13.02.06).

порушників кордону, українська сторона по відношенню до Словаччини виконує зобов'язання по реадмісії на 80-90%. Це – практично максимально можливий результат.

Є ще один специфічний аспект проблеми нелегальної міграції, пов'язаний з вихідцями з країн Східної Європи, що виїжджають на роботу в держави Європейського Союзу. Специфічний тому, що спочатку не йдеться про нелегальних мігрантів. Громадяни України, Білорусі, Росії в'їжджають в країни ЄС цілком легально, але на обмежені терміни перебування (формально з туристичною метою), офіційно не заявляючи про свій намір влаштуватися тут на роботу. По закінченні передбаченого візою терміну перебування вони автоматично стають нелегальними мігрантами.

Трудова міграція зі Сходу Європи на Захід – явище, що вимагає найсерйознішого спеціального дослідження¹. На жаль, такого на сьогодні немає. Складається враження, що навкруги цього явища як на Сході, так і на Заході існує своєрідна «фігура замовчування». Адже йдеться про дуже важливий чинник економічного, соціального і політичного розвитку як країн ЄС, так і східноєвропейських держав, в тому числі України.

На сьогодні реальна статистика східноєвропейської трудової міграції відсутня. Це пов'язано з охарактеризованим вище «переливанням» легальної міграції в нелегальну. Дані про кількість працюючих по міждержавним угодам про працевлаштування не відображають реальної картини. Є офіційна оцінка Уповноваженого з прав людини в Україні, згідно з якою за кордоном працює близько 7 млн. українців, – більше 1/5 працездатного населення. Якщо навіть врахувати, що в

¹ Явище масштабної трудової міграції є однією з форм глобалізації. За інформацією Бі-Бі-Сі, з 1990 року кількість трудових мігрантів в світі збільшилось на чверть і досягла 191 млн. осіб в 2005 році (див.: <http://www.ua-reporter.com/news/print/?id=18709>). Абсолютна більшість із них є нелегалами. За деякими оцінками, таких в США – 10-12, в Росії – 15 мільйонів (Див.: <http://www.lenta.ru/news/2006/11/17/migrants>–

цю кількість входить і число працюючих не в країнах ЄС (Росія, США, Канада, і т.д.), то абсолютна більшість, мінімум 5 млн. громадян, трудиться в державах Центральної і Західної Європи.

В деяких країнах цілі галузі (будівництво, комунальне господарство, сфера обслуговування) серйозно залежать від східної трудової міграції¹. Причому у багатьох випадках місцеві підприємці свідомо використовують саме нелегальну робочу силу, оскільки це дозволяє зменшити витрати за рахунок економії коштів, які відраховуються на соціальне, медичне страхування і т.п. Невідомо, яка частина валового внутрішнього продукту і національного доходу країни перебування реально створюється східними трудовими мігрантами. Можна тільки припустити, що значна.

В країнах ЄС до східних трудових мігрантів ставляться по-різному. В одних (скажімо, в Польщі) прийняті закони, що дозволяють трудовим нелегалам легалізуватися. В інших їм нерідко намагаються створити імідж людей другого сорту, які є мало не головним джерелом криміногенної небезпеки².

Ще одним серйозним чинником, що впливає як на рівень безпеки, так і на ступінь відкритості нового східного кордону співтовариства, є його технічна, технологічна і організаційна облаштованість. Нинішній його стан не задовольняє нікого. Хоча для вирішення цих проблем як з боку країн – нових членів ЄС, так і з боку східноєвропейських держав робиться чимало.

¹ Скажімо, в Чеській Республіці тільки за офіційними даними працює близько 90000 українців, які задіяні головним чином на трудомісткому виробництві. Година праці українського заробітчанина оцінюється в 2 євро, а місцевого працівника за ту ж працю – в 5 євро. Не дивно тому, що колишній прем'єр-міністр Чехії Іржі Пароубек вважає Україну важливим ресурсом робочої сили, а українських працівників – опорою малого і середнього бізнесу (Див...: obkom.net.ua 22.02.06)

² Звичайно, в середовищі трудової міграції виникають різні негативні явища, в тому числі і криміногенного характеру (бандитизм, рекет, хуліганство). Але ретельний аналіз свідчить, що суттєвого впливу на криміногенну ситуацію в тій чи іншій країні вони, як правило, не справляють.

Скажімо, з 2003 р. почалося активне освоєння Словаччиною коштів, виділених європейськими фундаціями для підвищення рівня охорони кордону з Україною. За цей час за рахунок коштів фундації PHARE закуплено техніку на загальну суму 200 млн. словацьких крон (6,7 млн.дол. США), за рахунок Шенгенської перехідної фундації – на суму 550 тис.євро. Всього ж Шенгенською перехідною фундацією на облаштування словацько-українського кордону виділено 44 млн.євро. В кінці 2005 р. Україна і Словаччина відкрили пункт пропуску «Малі Селменці – Великі Селменці». Родичі, що проживають з двох сторін кордону розділеного в свій час села, отримали можливість вільного спілкування, якого були позбавлені протягом багатьох років. Спільно з ЄС Україна почала реконструкцію свого найбільшого на кордоні із Словаччиною автомобільного пункту пропуску «Ужгород». В перспективі – відкриття нових прикордонних переходів, які б відповідали вимогам зростаючих пасажирсько-транспортного і вантажного потоків між Словаччиною і Україною. Зокрема, починаються переговори з питання будівництва автомобільного пункту пропуску «Соломоново-Чіерна».

Облаштування кордону – справа, безумовно, важлива. Але ще більш важливе його ефективне функціонування, належний рівень організації роботи відповідних прикордонних служб.

Сприяння контактам між людьми

Важливою проблемою транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС є проблема свободи пересування людей, їх комунікації.

Це одна з найбільш чутливих проблем. Як відомо, після розпаду Радянського Союзу відчутним і реальним результатом демократичних змін стала значно більша свобода пересування зі Сходу на Захід і у зворотному напрямі. Схід-

ноєвропейські країни і їх західні сусіди значно лібералізували порядок перетину кордону. Особливі преференції в цьому відношенні отримали жителі прикордонних територій.

Природно, перед вступом східноєвропейських і прибалтійських держав до Європейського Союзу відповідно до вимог цієї організації вони посилили для громадян східноєвропейських держав порядок перетину кордону. Був введений візовий режим.

Сьогодні держави – нові члени ЄС – мають стандартні візові відносини з Росією і Білоруссю. Громадянам України видаються безкоштовні візи. В той же час Україна відмінила для громадян цих країн візовий режим повністю. Крім того, вона в односторонньому порядку встановила безвізовий в'їзд для громадян всієї решти держав ЄС. Очікується, що у зв'язку з планованим приєднанням нових членів ЄС до Шенгенської угоди порядок перетину нових східних кордонів стане ще більш жорстким.

Такий стан речей для багатьох людей на Сході здається парадоксальним: десятки років країни західної демократії найрішучішим чином відстоювали природне право людини на свободу пересування, боролися проти «залізної завіси». В той же час сьогодні вже з боку країн Заходу створюються перешкоди на шляху людського спілкування, свободи пересування і вибору місця мешкання.

Дійсно, важко зрозуміти, скажімо, в Україні жителю багатонаціональної Закарпатської області, що для поїздки до родичів в Угорщину, потрібно (і не завжди простим шляхом!) отримати візу. В той же час десять років тому він міг вільно, у будь-який час, і будь-яку кількість разів перетинати кордон із звичайним вкладишем до внутрішнього українського паспорта (між Урядом України і Урядом Угорської Республіки в 1993 р. з метою сприяння контактам між громадянами була

навіть підписана Угода, згідно з якою всі громадяни України і громадяни Угорської Республіки, які постійно проживають в Закарпатській області України і областях Саболч-Сатмар-Берег і Гайду-Бігар Угорської Республіки отримали право перетинати державний кордон в спрощеному порядку).

Безумовно, і це було показано вище, існують значні реальні відмінності рівнів економічного, соціального, політичного і іншого розвитку держав по обидві сторони нового східного кордону. Це несе певні загрози для інтересів країн ЄС, і вони мають право захищати їх у такий спосіб, в який вважають за потрібне (в межах загально визнаних міжнародних норм, звичайно). Але сьогодні дедалі більше людей ставлять питання: а чи не перебільшується ступінь небезпеки (загроз, ризиків), які виходять від комунікації зі Східною Європою?

Тим паче, що посилення візових і інших дій з метою забезпечення безпеки нового східного кордону, неадекватне реальним загрозам, які можуть виходити від транскордонної комунікації, може мати серйозні негативні наслідки.

Так, в умовах ускладнення демографічної ситуації в країнах ЄС (їх «старінні»)¹ і необхідності притоку робочої сили ззовні², штучне обмеження трудової міграції, невирішеність проблеми трудових нелегалів може негативно позначитися як на функціонуванні окремих галузей економіки, так і на загальній її динаміці. Прямі економічні втрати від цього можна, у принципі, підрахувати.

Але є також втрати, які не мають кількісної оцінки. Це, перш за все, невдоволеність багатьох громадян (родичів, пред-

¹ На думку експертів ЄС, внаслідок старіння населення країн Євросоюзу, до 2050 року на кожного європейського пенсіонера будуть припадати дві працездатні людини (замість чотирьох, як це є зараз). (Див.: Євробюлетень, 2006, №2, стр.2).

² В спеціальній доповіді Єврокомісії, присвяченій трудовій міграції, звертається увага на безпідставність побоювань того, що дешева робоча сила зі Сходу Європи «підтопить» ринок. Як вважає комісар ЄС Володимир Шпідла, трудова міграція, зокрема, домогла економіці Великої Британії (Див.: Там же).

ставників національних меншин, релігійних конфесій) по обидві сторони кордону, що не мають можливості задовольнити свої основні гуманітарні потреби.

Саме тому ціна рішень з управління транскордонною комунікацією людей настільки висока.

За цих умов украї важливо знайти реальні способи мінімізації негативних для транскордонної співпраці наслідків від посилення візового режиму. Як вважають експерти, цими способами, зокрема, можуть бути:

- 1) оптимізація роботи консульських установ країн ЄС, особливо нових його членів в східноєвропейських країнах;
- 2) лібералізація візового режиму.

Перше передбачає розширення мережі консульських служб, збільшення кількості консульських працівників, поліпшення якості обслуговування громадян.

Друге – видачу багаторазових і довгострокових віз для окремих категорій громадян (людей, що мають в зарубіжному прикордонні близьких родичів, діячів культури, науки, студентів, бізнесменів і т.п.).

Розміри статті не дозволяють у повній мірі розкрити концепцію і механізм реалізації стратегічних цілей транскордонної співпраці на східних кордонах Європейського Союзу, тому обмежимося деякими політичними рекомендаціями суб'єктам управління ТКС.

**Європейській комісії, Європейському парламенту,
Європейському економічному і соціальному комітету,
Комітету регіонів:**

1. Транскордонне співробітництво об'єктивно повинно стати важливим напрямом нової східної політики Євросоюзу. При визначенні принципів такого співробітництва в належній мірі повинні враховуватися як соціально-економічні реалі-

лії, так і геополітичні, цивілізаційні, соціально-психологічні чинники, які істотно впливають на процеси транскордонної комунікації на новому східному кордоні ЄС.

2. При дотриманні загальних принципів нової східної політики, уникаючи уніфікації і шаблонізації підходів, ухвалення некоректних політичних рішень, слід прагнути до максимального врахування значних відмінностей, специфіки в транскордонній співпраці на кордоні ЄС з Україною, Білоруссю, Росією. Для цього необхідно виробити методіку порівняльного аналізу і на її основі – налагодити моніторинг транскордонного співробітництва на різних ділянках нового східного кордону ЄС.

3. Проголошені Європейським Союзом в Посланні «Підготовка до впровадження нового інструменту сусідства» (01.07.2003) амбітні плани відносно транскордонного співробітництва з новими сусідами (сприяння поступальному економічному і соціальному розвитку прикордоння Європи, зокрема шляхом залучення економіки прикордонних регіонів «сусідів» до європейських ринків; спільне вирішення проблем охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я, організованої злочинності; забезпечення ефективності і безпеки кордонів, включаючи боротьбу проти нелегальної міграції; сприяння людським контактам на прикордонні) повинні підкріплюватися достатніми фінансовими ресурсами. Інакше їх практична реалізація може опинитися під загрозою.

4. Слід підвищувати ефективність використання вже виділених коштів. Аналіз показує, що це можна зробити, **по-перше**, шляхом кращої координатії існуючих програм фінансової допомоги TACIS, PHARE, INTERREG і «Програм добросусідства», **по-друге**, більш якісної підготовки і продуманої селекції проектів, що фінансуються, **по-третє**, спрощенням процедур, максимально можливою «розбіоро-

кратизованістю» ухвалення рішень про виділення фінансової допомоги при забезпеченні належного контролю за подальшим цільовим використанням коштів, що надаються.

5. В найчутливішому питанні – контактах жителів прикордонних територій після введення візового режиму Європейським Союзом, по можливості, повинна бути знайдена формула мінімізації його негативних наслідків для ТКС. Ця формула може включати: 1) оптимізацію роботи консульських установ країн ЄС, перш за все нових його членів, робота яких викликає чимало нарікань з боку громадян східноєвропейських держав; 2) лібералізацію в отриманні багаторазових і довгострокових віз для окремих категорій громадян (людей, що мають в зарубіжному прикордонні близьких родичів, діячів культури, науки, студентів, бізнесменів і т.п.).

6. Для раціонального використання фінансових ресурсів на нових східних кордонах, а також для апробації, відпрацювання нових механізмів співпраці, у тому числі і у візових питаннях, було б доцільно визначити найбільш підготовлені території – свого роду «експериментальні лабораторії». Успішні результати транскордонної співпраці на цих територіях були б демонстрацією перспектив, «візитною карткою» ТКС. З іншого боку, вирішення проблем, які виникли, дозволили б уникнути можливих помилок суб'єктів транскордонного співробітництва на інших прикордонних територіях.

Досвід такої роботи є у нью-йоркського Інституту «Схід-Захід», який реалізує відповідний пілотний проект в Калінінградській області, – анклавному регіоні Російської Федерації в Європейському Союзі. Ще одним таким «полігоном» на іншому кінці нового східного кордону ЄС могла б, наприклад, бути з боку східноєвропейських країн Закарпатська область України (унікальний регіон в Європі, який має вихід на чотири

державні кордони країн ЄС), а з боку центральноєвропейських країн – нових членів ЄС- їх сусідні із Закарпаттям прикордонні регіони.

Ці регіони є піонерами новітніх форм транскордонного співробітництва, таких, як Карпатський єврорегіон, що об'єднує прикордонні території п'яти держав, асоціація «Інтеррегіо». Вони також підготували Концепцію розвитку прикордонних територій і т.п.

7. Доцільним, на нашу думку, є проведення за ініціативою і під егідою Європейського Союзу Форуму транскордонного співробітництва, в якому разом з представниками ЄС взяли б участь функціонери національних урядів держав – нових членів ЄС, а також України, Білорусі, Росії, члени національних парламентів від прикордонних територій, керівники прикордонних регіонів, а також експерти. На такому Форумі могли б бути розглянуті стратегія і актуальні питання ТКС, проведений обмін досвідом, отримала б політичний імпульс сама ідея розширення й інтенсифікації транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС.

Центральним органам влади держав-нових членів Європейського Союзу:

1. Після отримання статусу повноправних членів Європейського Союзу активніше домагатися в його інститутах ухвалення рішень, спрямованих на розширення і поглиблення транскордонного співробітництва на новому східному кордоні співтовариства, створення нових ефективних фінансових інструментів. Більше координувати свої зусилля в цьому напрямі, у тому числі з використанням регіональних об'єднань (таких, наприклад, як Вишеградська четвірка).

2. Всіляко підтримувати, у тому числі і фінансово, зусилля місцевих органів влади прикордонних з східноєвропейськими країнами регіонів щодо розробки спільних концепцій соціально-економічного розвитку, облаштування кордонів, вирішення екологічних проблем, розвитку гуманітарних зв'язків.

Центральним органам влади східноєвропейських держав:

1. Завершити формування законодавчої і нормативно-правової системи транскордонної співпраці і організаційних механізмів його реалізації, формування ефективних форм і методів державної підтримки транскордонних зв'язків, виходячи із загальноєвропейських стандартів.

2. Чітко визначити правову основу і рамки участі місцевих органів державної влади, самоврядування і територіальних общин в системі міжнародної співпраці, забезпечивши підвищення рівня компетенції регіонів у зовнішніх зв'язках по європейській аналогії.

3. В питаннях державного регулювання транскордонного співробітництва не допускати підміни регіональних і муніципальних органів влади, дріб'язкової опіки, паралелізму в діяльності.

4. Забезпечити ефективний контроль за реалізацією державних програм розвитку транскордонного співробітництва, які визначають його стратегічні цілі і тактичні завдання, механізми управління і етапи реалізації. При потребі вносити в ці програми необхідні зміни.

5. Синхронізувати ці програми з внутрідержавними економічними і соціальними проектами, які спрямовані, зокрема, на вирівнювання рівнів розвитку прикордонних регіонів.

6. Забезпечити конкретність і результативність роботи двосторонніх міжурядових інститутів з питань транскордонного співробітництва.

Регіональним і місцевим органам влади прикордонних територій:

1. Підтримувати ініціативи по налагодженню взаємовигідного і плідного білатерального або багатостороннього транскордонного співробітництва, що виходять від різних суб'єктів економічного, політичного, суспільного життя регіонів.

2. Прагнути розробки концепцій економічного і соціального розвитку прикордонних територій як основи для спільних проектних пропозицій структурним фундаціям ЄС та іншим донорським організаціям.

3. Сприяти створенню різноманітних інститутів транскордонного співробітництва, таких, як агентства регіонального розвитку, європейські інформаційні центри і т.п., і налаштування їх спільної конструктивної роботи.

4. Активізувати діяльність органів місцевого самоврядування східноєвропейських територій, забезпечивши їх достатню незалежність від державних структур в питаннях транскордонної співпраці.

5. Вирішуючи загальні економічні і соціальні проблеми, постійно приділяти увагу створенню інститутів громадянського суспільства на прикордонних територіях як необхідної передумови демократизації суспільного життя регіонів, ефективного розвитку транскордонного співробітництва.

6. Забезпечити виділення в місцевих бюджетах коштів для спільного фінансування проектів, представлених на розгляд ЄС.

Список використаної літератури

1. Гришин, А., Никольский Н. Системный анализ и диалог с ЭВМ в исследовании международных отношений, Moscow, 2003.
2. Будівництво нової Європи. Прикордонне співробітництво в Центральній Європі. За редакцією д-ра Василя Гудака, Uzhgorod, Ukraine, 1997.
3. Киссинджер Генри. Нужна ли Америке внешняя политика? Moscow, 2002.
4. Методические советы по организации приграничного сотрудничества местных и региональных властей Европы. Strasbourg, 1995. Проді Романо, Задум об'єднаної Європи, Kiev, 2003.
5. Хантингтон Самуель, Столкновение цивилизаций. Полис, №1, Moscow, 1994.
6. Building an Area of Security and Freedom in the Wider Europe through Integrated Border Management, Conference Report EWI New York, 2004.
7. Cichocki, Bartosz. The Eastern External Border of the Enlarged European Union. Warsaw, 2004;
8. Cross border trafficking activities in the Southern Adriatic region.- SEESAC, 2003.
9. EU and Ukraine: Looking for a New Partnership and Cooperation in Europe's Neighborhood, EWI. New York, 2005. European Outline Convention on Trans-Frontier Cooperation Between Territorial Communities or Authorities from Madrid, 21.05.1-980, Brussels, 2001.
10. European Union Accession: Implications for Ukraine's Relations with its Central European Neighbors, EWI New York, 2004.
11. The Expansion of the EU—Challenges and Potential.—Applied Materials to the Conference—Centre for Democracy, Prague, 2005.
12. EXLINEA Final Conference Centre Borschette, Brussels, 2005
13. Kaliningrad as a Pilot Region of EU-Russian Cooperation, EWI, New York, 2003.
14. Martinez, O., The Dynamics of Border Interaction, London, 1994.

15. Sadowski, Rafal. Cross-border Co-operation at the new Eastern Border of the European Union. Warsaw, 2004.
16. Secure Borders: The European Experience: A Roundtable with Jonathan Faull. Roundtable Discussion Report.-EWI New York, 2004.
17. Sьli-Zakar Istvьn The First..Ten Years of the Carpathian Euroregion Interregional Co-Operation. Кьрпьtok interregionьlis szyvets-йg tiz йve. Debrecen, 2003.
18. Trans-European Cooperation between Territorial Authorities. New Challenges and Future Steps Necessary to Improve Cooperation, Brussels, 2005.
19. Transfrontier Cooperation in the North-West of Russia: 21st Century.EWI-New-York,2004.

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ В РАЙОНАХ КОМПАКТНОГО
ПРОЖИВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ ЄС**

Закарпаття – один з регіонів Українських Карпат, де історично склалася своєрідна спільність різних національностей, які віками живуть у мирі і злагоді. Одні були відрізані від своїх прагматичних сусідніх народів державними кордонами. Це, зокрема, угорці, румуни, словаки, які стали національними групами або меншинами і відділені від «материнських» країн державним кордоном. Інші етнічні групи оселялися тут у різні часи, за різних політичних режимів (німці, євреї, цигани, поляки, росіяни, білоруси і т.д.).

Саме тому одним з пріоритетів регіонального розвитку є підтримка національних меншин (їх інституцій та культурологічної діяльності), подальше зміцнення історично-традиційної атмосфери міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп, забезпечення їх конституційних прав і свобод, задоволення освітніх, культурних, мовних, духовних потреб, конкретне вирішення їх запитів щодо збереження національної ідентичності, що сприяє формуванню простору європейського співжиття і становленню європейської ідентичності.

Варто відзначити позитивні заходи, що вживаються сусідніми державами-членами ЄС з метою мінімізації негативних наслідків розширення ЄС для жителів прикордонних регіонів України і зокрема Закарпаття. Зрозуміло, що серйозною етнополітичною проблемою, що постане перед національними меншинами Закарпаття, є майбутні труднощі з перетинанням державного кордону після приєднання країн-сусідок України до Шенгенської угоди, що ускладнить для них не тільки спілкування з рідними та близькими по той бік кордону, а й заробітчанські поїздки до західних сусідів. Питання зв'язків з історичними батьківщинами є актуальними для всіх етнічних груп, але для етнічних спільнот, які проживають у прикордонні, воно є особливо важливим.

У контексті процесів, що супроводжують розширення Європейського Союзу, з метою полегшення підтримування контактів прикордонних регіонів керівництвом нашої держави та області спільно з урядами сусідніх держав вживаються конкретні заходи щодо поновлення спрощеного переходу вже восени 2007 року. Це є сприятливим чинником, оскільки більша частина закарпатських угорців, словаків, румунів проживає саме у прикордонних регіонах.

Слід згадати ще про один важливий аспект реалізації регіональної політики в місцях компактного проживання національних спільнот Закарпаття, зокрема заходи органів державної влади з метою роз'яснення своїм громадянам законних умов перебування та працевлаштування на території Європейського Союзу. На нашу думку, актуальною була б кампанія, спрямована на роз'яснення легальних можливостей працевлаштування в окремих країнах ЄС.

Аналізуючи особливості реалізації регіональної політики в місцях компактного проживання національних спільнот Закарпаття, слід особливо увагу звернути на законодавче за-

безпечення прав національних спільнот та відповідність української нормативно-правової бази міжнародним стандартам.

Сучасні суспільні реалії свідчать про недостатню ефективність законодавчого забезпечення інституту національних меншин України й те, що законодавча база України вимагає суттєвого оновлення. Безперечно, не можна недооцінювати її роль у відродженні національного самоусвідомлення та культур національних меншин, зростання міжнародного авторитету нашої країни. Принаймні, це підтверджують матеріали конференцій, круглих столів, що відбулися останнім часом в області за участі науковців, представників органів державної влади і місцевого самоврядування, лідерів національно-культурних товариств, вітчизняних і закордонних експертів.

На цьому наголошувалось і в Рекомендаціях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за підсумками «Моніторингу дотримання прав національних меншин в Україні», здійсненого за підтримки Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин на території Закарпатської області, а також у ході парламентських слухань з питань дотримання прав ромів, проведених у 2005 році профільним Комітетом Верховної Ради України.

Чинне законодавство України у сфері забезпечення прав національних меншин формувалося під впливом внутрішніх міжнаціональних відносин, міжнародного законодавства та процесів інтеграції України в європейське співтовариство.

Законодавчі акти Української РСР кінця 80-х років та незалежної України початку 90-х років справедливо вважаються одними з найбільш сприятливих для забезпечення прав національних меншин. Зокрема, Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), Декларація прав національностей України (1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.) випередили в часі прийняття

Радою Європи провідних міжнародно-правових документів у цій сфері праввідносин: Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Рамкової конвенції про захист національних меншин.

Однак базові нормативно-правові акти, які були прийняті в перші роки незалежності України, на сьогодні застаріли і навіть суперечать окремим положенням чинної Конституції України.

Зокрема, Конституція України в ст. 11 визначила, що держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності корінних народів і національних меншин України. Водночас, якщо політичні (ст. 5), економічні (ст. 18), духовні (культурні) (ст.ст. 11, 12) та екологічні (ст. 16) права українського народу досить детально регламентуються відповідними нормативними положеннями Основного Закону, то права національних меншин обмежуються закріпленням лише освітньо-культурних, мовних прав (ст. 11). До того ж, Конституція України, поряд із національними меншинами України, декларує такий суб'єкт, як корінні народи України, який на сьогодні не отримав свого нормативного визначення в чинному законодавстві України.

Попри те, що окремими нормами і положеннями політико-правових та юридичних актів України запроваджено чи не весь комплекс прав національних меншин, передбачених міжнародними правовими документами, можна стверджувати, що для деяких із них і досі не знайдено механізмів практичної реалізації, а інші не виконуються або ж виконуються лише частково. Таким чином, наразі постає нагальна необхідність перегляду і корекції цієї сфери законодавства з метою усунення низки нормативних колізій, які знайшли своє відображення як у положеннях окремих законів, так і на рівні цілісної системи.

Для прикладу, у нещодавно затвердженому нормативному акті – Положенні про Державний комітет України у справах національностей та релігій – до основних завдань Держкомнацрелігій віднесено забезпечення виконання законодавства з питань, що належать до його компетенції, зокрема, створення умов для вільного розвитку мов корінних народів, а також сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх потреб, розвитку етнічної самобутності корінних народів. Безперечно, для реалізації зазначених завдань є необхідним прийняття відповідного закону, який би чітко окреслив поняття «корінний народ», а також внесення змін та прийняття нової редакції Закону України «Про національні меншини», у якому чітко визначити поняття, структуру інституту національних меншин як самостійного складового елементу системи конституційного права України, що дасть змогу сформувати оптимальну модель ефективного правового регулювання конституційно-правового статусу національних меншин України.

Прикладом недієвості норми чинного закону через відсутність її тлумачення та чіткого визначення механізмів реалізації є положення статті 16 Закону України «Про національні меншини в Україні», що покликані визначити відповідальність держави щодо фінансової підтримки системи культури та освіти національних меншин. Ця норма закону стверджує, що «у Державному бюджеті України передбачаються спеціальні асигнування для розвитку національних меншин». Практично це означає наявність окремої статті бюджету, спрямованої на розвиток національних спільнот. Але і в цьому положенні, як і в деяких інших, залишається невизначеним, яка ж частка бюджету може бути виділена на розвиток національних меншин, яким чином і в яких напрямках відбувається використання цих коштів. Тому не дивно, що на цю норму закону при складанні

проекту Державного бюджету увага не звертається, і за роки чинності документа в жодному з державних бюджетів такої статті витрат державних коштів окремим рядком не передбачалося.

Таким чином, у новій редакції Закону України «Про національні меншини в Україні» доцільно чітко визначити положення щодо фінансування етнокультурних потреб національних спільнот з державного бюджету. В цьому аспекті необхідно також внести зміни до Бюджетного кодексу й виокремити асигнування на потреби національних меншин в окрему статтю видатків.

Недосконалість системи нормативно-правових актів, що регулюють правовий статус національних меншин України, свідчить про необхідність продовжити і активізувати наукові дослідження відповідних проблем, оскільки більшість міжнародних актів у сфері захисту прав національних меншин, до яких приєдналася Україна, мають рекомендаційний характер (Лаундські рекомендації щодо ефективної участі національних меншин у громадсько-політичному житті та ін.), або ж викликали неоднозначне сприйняття суспільства (Хартія регіональних мов).

Нині не існує й Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України». Спроби розробити такий документ протягом останніх років залишаються безрезультатними. Було створено кілька міжвідомчих робочих груп, які мали зосередитися на виконанні цього завдання, але їхня діяльність теж не принесла жодних зрушень.

Необхідно, щоб у державі функціонувала концепція етнополітики, яка була б органічною складовою внутрішньої і зовнішньої політики України та забезпечувала комплекс послідовних рішень і дій органів державної влади й місцевого самоврядування, спрямованих на задоволення соціальних, по-

літичних та культурних потреб етнічних спільнот й окремих громадян, що належать до них, на утвердження в нашому суспільстві атмосфери міжетнічної толерантності, на зміцнення загальнонаціональної єдності.

Особливого значення у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів набуло усвідомлення того, що права національних, етнічних, релігійних, мовних та інших категорій меншин є інтегральною складовою загальної системи захисту прав людини, і що ці права мають бути надійно захищеними як національним законодавством України, так і документами міжнародного права. Саме тому досвід держав Центральної та Східної Європи, які вже стали членами ЄС або мають статус країн-кандидатів на вступ до Євросоюзу, можна вважати найактуальнішим для вдосконалення українського законодавства в цій галузі.

З урахуванням того, що європейська спільнота надає великого значення динамічному розвитку громадянського суспільства в країнах – членах ЄС, важливим питанням є забезпечення громадянських прав національних меншин щодо можливостей впливати на конкретні управлінські рішення органів влади, які стосуються їх етнічних інтересів. Як свідчить досвід, через національно-культурні товариства та їх громадські організації, різного роду координаційні ради та інші дорадчі органи здійснення такого впливу є малоефективним.

Неодноразово зазначалося, що існуючий статус національно-культурних товариств суттєво обмежує їх участь у діяльності органів державної влади, зокрема у їх формуванні. Слушною є думка про те, що зазначена проблема може бути вирішена через впровадження системи дієвого самоврядування національних меншин шляхом створення національно-культурних автономій. Отже, на підставі делегованих їм владних повноважень вони могли б самостійно вирішувати питання їх етнокультурного життя. А це, в свою чергу, потребує прийняття

окремого закону про національно-культурні автономії, який відповідав би сучасним міжнародним стандартам.

Одним із шляхів вдосконалення законодавчого забезпечення інституту національних меншин в Україні є активізація локального конституційного правотворення у відповідній сфері. Зокрема, статuti територіальних громад у місцях компактного проживання національних меншин Закарпаття можуть бути якісно оновлені через закріплення у цих статутах прав і законних інтересів національних меншин.

В умовах поліетнічного Закарпаття це питання набуває особливої ваги саме у районах компактного проживання національних меншин. Адже досвід їх історичних батьківщин («материнських» держав – членів Європейського Союзу, й зокрема Угорщини та Словаччини) свідчить про чималі позитивні здобутки у цій сфері.

Доцільно звернути увагу на досвід Угорської Республіки, де національні меншини через національно-культурні автономії самостійно здійснюють державне управління у сфері етнокультурних потреб. Поправка 1994 року про вибори органів самоврядування, розроблена на основі закону про національні меншини, забезпечила можливість для національних меншин, які проживають в Угорщині, створювати організації, що функціонують у форматі системи адміністративного управління і мають більше повноважень у порівнянні з громадськими організаціями.

Аналізуючи досвід Угорської Республіки у сфері самоврядування національних меншин, варто зазначити, що органи самоврядування національних меншин мають не тільки погоджувальні права, а й право вето у таких важливих для національних меншин сферах, як мова, освіта, шкільництво, в тому числі й при призначенні керівників начальних закладів. Місцеві органи самоврядування можуть приймати

рішення в освітньо-культурній сфері тільки за згодою органу самоврядування національної меншини.

Без сумніву, наведені факти заслуговують на увагу при підготовці Законів України «Про національні меншини в Україні» та «Про Концепцію державної етнополітики України».

Ефективне забезпечення мовних потреб національних меншин в області вимагає оновлення мовного законодавства. Передусім – прийняття нової редакції Закону України «Про мови», яка б відповідала потребам українського суспільства, в тому числі національних меншин, міжнародним нормам у галузі державної мовної політики тощо. Прикро, що в питаннях мовної політики ми й досі керуємося законом, прийнятим ще за радянських часів, який суперечить низці основних положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Отже, існує нагальна потреба суттєвого перегляду та оновлення системи правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері всебічного розвитку і функціонування української мови як державної, а також розвитку, використання і захисту регіональних мов або мов меншин.

Розвиток мов національних меншин на Закарпатті, попри вагомі здобутки (відкриття шкіл, відділень у вищих навчальних закладах, право складати вступні іспити рідною мовою, регулярні радіо- та телетрансляції тощо), також супроводжує низка проблем, які в умовах сучасної Європи та за положеннями Європейської хартії регіональних мов або мов меншин вимагають негайного вирішення на державному рівні.

Аналізуючи особливості реалізації органами державної влади Закарпаття регіональної політики щодо національних меншин, приємно відзначити, що на місцевому рівні у квітні 2007 року обласною державною адміністрацією прийнята Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області на 2007-2010 роки, у якій передбачено пріори-

тетні напрями реалізації національної політики в галузі освіти, – зокрема, заходів, спрямованих на удосконалення навчання української мови учнів шкіл, вихованців дошкільних закладів з національною мовою навчання та виховання, а також підтримку навчально-методичного забезпечення національних шкіл.

У зв'язку з цим принагідно зауважимо, що вивчення державної мови в державах-членах ЄС – Угорщині, Словаччині, Румунії, Польщі – є пріоритетним для представників національних меншин і здійснюється на підставі науково адекватної методики. Натомість національні школи в Україні з російською, угорською, румунською, словацькою мовами навчання використовують у навчанні учнів державної мови застарілі методики, не адаптовані для вивчення української мови в національних школах. Як наслідок, рівень знання державної мови випускниками зазначених навчальних закладів є безумовно недостатнім. Тішить той факт, що авторські колективи вже працюють над розробленням нових методик вивчення української мови в національних школах, тож нові методики найближчим часом будуть впроваджені у навчально-виховну практику освітніх закладів області за активної підтримки владних структур.

Щодо стану задоволення духовних потреб національних спільнот у Закарпатті, слід зазначити, що його достатній рівень забезпечується чинним Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», який, за висновками міжнародних експертів, є одним із найдемократичніших серед постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи. Однак у ньому міститься ряд положень, які з прийняттям Конституції України у 1996 році та подальшим розвитком національної законодавчої бази, потребують змін і доповнень, приведення у відповідність до міжнародних норм у сфері релігійної свободи.

Зокрема, незважаючи на конституційне положення про відокремлення школи від церкви (ст. 7, част. 3), робляться спроби їх зближення, викладання в освітніх закладах на факультативній основі християнських релігійно-філософських, релігієзнавчих та релігійно-пізнавальних дисциплін. Зауважу, що в Закарпатській області є чимало прикладів, коли керівники окремих навчальних закладів, ігноруючи конституційний принцип відокремлення школи від церкви, без згоди батьків і дітей самовільно вводять викладання релігійних курсів, Закону Божого чи катехізису. З урахуванням конфесійного розмаїття нашого краю це становить певну загрозу для збереження міжнаціональної злагоди. Отже, органи державної влади Закарпаття повинні здійснювати нагляд за дотриманням конституційних вимог щодо розділення функцій церкви та держави у сфері релігійного виховання з метою недопущення політичних та ідеологічних спекуляцій.

З огляду на викладене, слід підкреслити необхідність проведення ґрунтовних наукових досліджень у галузі міжнаціональних відносин після розширення ЄС, вивчити та проаналізувати досвід країн Карпатського євро регіону – членів Євросоюзу з метою недопущення правових колізій та приведення чинного законодавства у відповідність до міжнародних норм.

Україна приєдналася практично до всіх міжнародно-правових актів у сфері захисту прав національних меншин та підписала ряд міжнародних договорів, які закріплюють нові стандарти у цій сфері. З метою стабілізації регіональної безпеки та розбудови міждержавних відносин Україною укладено також ряд двосторонніх угод з сусідніми державами.

Зокрема, нашою областю укладено рамкові угоди про співпрацю з місцевими державними органами країн Карпатського євро регіону. В положеннях угод передбачено

співробітництво у сфері захисту прав національних меншин. Важливими на сьогодні є діяльність змішаних міжурядових комісій, зокрема — Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин; міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав національних меншин; Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури. Активна робота змішаних міжурядових комісій засвідчує, що Україна не тільки декларує права національних меншин, але й забезпечує їх належну реалізацію, здійснює захист прав національних спільнот відповідно до міжнародно-правових стандартів. Варто відзначити, що представники обласної державної адміністрації беруть участь у роботі зазначених комісій, що сприяє динамічному розвитку реалізації регіональної політики органами державної влади в районах компактного проживання національних спільнот після розширення ЄС.

Зауважимо, що реалізація регіональної політики щодо забезпечення життєдіяльності національних спільнот краю, зокрема, в місцях їх компактного проживання, в умовах розширення Європейського Союзу вимагає не тільки послідовності рішень і дій органів влади та місцевого самоврядування, але й активної участі національних громад у формуванні громадянського суспільства в Україні.

Список використаної літератури

1. Конституція України. – К., 1997. – С.6.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.// Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998. – С.31 – 36.
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1991. –?53. – С. 799.
4. Документ Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЕ від 29 червня 1990 р.// Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998. – С. 235 – 254.
5. Про національні меншини в Україні. Закон України від 25 червня 1992 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1992. –?36. – С.529.
6. Биков О. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2001. – С.354.
7. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород: ІВА, 2002. – С.160.
8. Підготовка нових членів ЄС – країн-сусідів України – до вступу в Шенген і виклики для України: Матеріали міжнародного «круглого столу» експертів (26 лютого 2007 р., с. Анталовці). – Ужгород, 2007.
9. Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин: український та зарубіжний досвід: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 травня 2007 року. – Ужгород, 2007.
10. Архів автора.

**НАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА В КОНТЕКСТІ
РОЗШИРЕННЯ ШЕНГЕНСЬКОГО ПРОСТОРУ
ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ**

**Введення візового режиму і Угода про спрощення
візового режиму між Україною та ЄС**

Поряд з багатьма можливостями, які надає транскордонне співробітництво регіонам України, існує ряд проблемних питань, що постають у контексті розширення Європейського Союзу на схід. Внаслідок цих подій західним сусідом України є вже не окремі держави, а потужне об'єднання, діяльність та існування якого визначається спільними для його учасників економічними, соціальними, екологічними стандартами. Так, однією з умов вступу нових членів (зокрема Угорщини, Словаччини, Польщі) до ЄС є підписання Шенгенських угод з метою формування єдиного для всіх членів Спільноти простору.

Цілком очевидно, що Шенгенські угоди стали важливим етапом на шляху до створення єдиної Європи і заклали принципи, на основі яких має відбуватися переміщення людей, транспорту та товарів як усередині Шенгенського простору, так і між країнами, де діють Угоди. Скасування внутрішніх кордонів неминуче призводить до посилення режиму кордонів зовнішніх, і сусіднім з ЄС країнам, зокрема Україні, доведеться сприймати це як dokonаний факт [1, с.74].

© *Дорогі Наталія Олександрівна* – студентка-магістр факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

Звідси і постає одне з проблемних питань для України – введення на її західних кордонах візового режиму з новими членами Європейського Союзу, що є необхідним, оскільки «вступ до ЄС автоматично передбачає запровадження візового режиму з країнами, де такий режим вже застосовується іншими членами ЄС» [2, с.121].

Експерти передбачають, що ця проблема може спричинити певні негативи, а саме:

- по-перше, власне введення візового режиму – як фінансової проблеми для пересічних громадян України;
- по-друге, зменшення обсягів прикордонної торгівлі, зменшення масштабів та обсягів «човникового» бізнесу, і в зв'язку з цим збільшення і без того високого рівня кількості безробітних у прикордонні України;
- по-третє, зростання масштабів нелегальної міграції, посилення безпеки на новому зовнішньому кордоні ЄС вимагатиме впровадження нових механізмів боротьби з нелегальною міграцією [1, с.80].

Слід зазначити, що у зв'язку з певними технічними причинами вступ нових членів до Шенгенської зони відкладений до 1 січня 2008 року. Проте, це не відклало запровадження ними візового режиму на національному рівні. За рекомендаціями Європейського Союзу візовий режим на сьогодні діє на всіх західних кордонах України, щоправда, він відрізняється за своєю суттю. Першою візовий режим запровадила Словаччина, наступною була Польща, а далі Угорщина. Так, видача віз є платною для в'їзду в Польщу та Словаччину, а безкоштовною для в'їзду в Угорщину. Важливим є те, що Україна в свою чергу в односторонньому порядку скасувала візи для громадян всіх країн-членів ЄС. Даний крок був досить суперечливим, оскільки, з одного боку, «досвід колишніх кандидатів на вступ до ЄС Польщі, Чехії, Словаччини та багатьох інших країн свідчить про політичну, суспільну та інвестиційну значущість

і ефективність одностороннього скасування віз» [1, с.86]. З іншого ж боку, в нашій державі подекуди лунає критика стосовно цього кроку з боку України, що залишається без відповіді взаємністю від Європейського Союзу, який не робить кроку назустріч.

Проте, треба чітко визначити, що усі заходи, які пом'якшують реалізацію Шенгенських асвіс, мають тимчасовий характер (до 2006–2007 років), і необхідно виробити на двосторонньому рівні договори, що регулюватимуть візове перетинання східного кордону ЄС. Розширення Шенгенського простору повинно відбуватись із урахуванням інтересів України. У зв'язку з цим, зусилля України у виробленні нових механізмів співпраці зі своїми східними сусідами в умовах їх подальшого входження до Шенгенського простору спрямовані на розроблення договірної бази з одного боку на національному, а з іншого – на регіональному рівні.

На національному рівні українські дипломати вже досить довго і впевнено прямують до введення безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом. Першим кроком на цьому шляху було саме те суперечливе скасування Україною в травні 2005 року візового режиму для громадян ЄС, США, Японії, Швейцарії. Наступним кроком була плідна робота над веденням переговорів щодо підписання Угоди про спрощення візового режиму для громадян України. Внаслідок переговорів сторін така Угода була парафрована в жовтні 2006 року на саміті Україна-ЄС в Гельсінкі.

Олексій Коломієць, виконавчий директор Центру «Україна – Європейський вибір», з цього приводу вважає, що «це рішення ЄС – суто технічне питання. Фактично Україна пішла традиційним, але екстенсивним шляхом країн, котрі пізніше приєднувалися до ЄС і які порушували питання про спрощення візового режиму. Як один з прикладів – Польща. Це така собі маленька, але приємна технічна перемога України» [3].

Щодо «перемоги» з ним згоден і директор міжнародних програм Центру ім. Разумкова Валерій Чалий. Він каже, що «парафування угоди про спрощення процедури оформлення віз для громадян України – перший крок для того, щоб у майбутньому досягти скасування віз для українців з боку ЄС. Це вияв того, що Євросоюз, хоч і не готовий прийняти Україну, усе ж розуміє, що Європа й Україна зближуються, а наша співпраця і справді розвивається. Це також відповідь на скасування українською стороною віз щодо громадян Євросоюзу, а з іншого боку – розуміння, що не можна створювати додаткових бар'єрів для обміну людей, їх контактів. Це лише початок шляху» [3].

Після парафування Угода нарешті була підписана 18 червня 2007 року за підсумками засідання Ради з питань співробітництва в Люксембурзі. З української сторони угоду підписав міністр закордонних справ України Арсеній Яценюк, від ЄС – віце-президент Єврокомісії, відповідальний за питання юстиції, свободи та безпеки, Франко Фраттіні та міністр закордонних справ головуючої в ЄС Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаер.

Угода про спрощення візового режиму містить наступні важливі положення:

- право спрощеного оформлення короткотермінових віз до ЄС матимуть учні, студенти й аспіранти, які збираються до країн ЄС із навчальною чи освітньою метою, учасники наукових, культурних і мистецьких обмінів, міжнародних спортивних змагань, делегації споріднених міст, члени офіційних делегацій, бізнесмени, журналісти, водії та екіпажі, що беруть участь у міжнародному транспортному русі, близькі родичі громадян України – мешканців країн ЄС, а також особи, що їдуть на похорон, для відвідання могили чи на лікування;
- багаторазові візи з терміном чинності до п'яти років видаватимуть державним і місцевим урядовцям для службових

поїздок, найближчим родичам громадян України – мешканців країн ЄС, бізнесменам і журналістам;

- багаторазові візи на термін до року зможуть отримати водії та екіпажі, що беруть участь у міжнародному транспортному русі, постійні члени офіційних делегацій, учасники наукових, культурних і мистецьких обмінів, міжнародних спортивних змагань, офіційних програм обміну споріднених міст;

- за цими візами на території країн ЄС можна перебувати не більш як 90 днів протягом 180-денного періоду;

- дипломати, народні депутати та інші власники дипломатичних паспортів зможуть здійснювати короткотермінові поїздки до країн ЄС узагалі без віз;

- для решти українців вартість розгляду прохання про візу залишається на рівні 35 євро (для громадян більшості країн світу ця сума вдвічі більша);

- ще для деяких категорій українських громадян цей розгляд буде безплатний: для близьких родичів громадян України – мешканців країн ЄС, членів офіційних делегацій, урядовців, учнів, студентів і аспірантів, які збираються до країн ЄС із навчальною чи освітньою метою, інвалідів, пенсіонерів, учасників наукових, культурних і мистецьких обмінів, міжнародних спортивних змагань, офіційних програм обміну споріднених міст, журналістів, водіїв та екіпажів, що беруть участь у міжнародному транспортному русі, дітей до 18 років (або до 21, якщо вони перебувають на утриманні), а також для осіб, що збираються їхати з гуманітарною метою – на лікування, похорон чи до тяжко хворого родича;

- також запровадять чіткі терміни розгляду візових заяв – як правило, до десяти днів, в у термінових випадках – до двох днів.

За словами экс-міністра закордонних справ України Бориса Тарасюка, «... вдалося включити до тексту декларацію ЄС, якою закріплюється зобов'язання консула повідомляти

причину відмови в оформленні візи, а також окрему декларацію щодо забезпечення прозорості та доступності візових процедур для аплікантів. Таким чином, український громадянин, звертаючись до консульства країни ЄС з проханням про візу, буде більш захищеним. Одна справа, коли консул, не пояснюючи причини, відмовляє апліканту у візі, а інше, коли для відмови консул повинен буде вказати обґрунтовану причину» [4]. Це означає фактичне впровадження інституту апеляційного оскарження відмови у видачі візи.

Експерти по-різному оцінюють значення підписання даної Угоди. Так, наприклад, Валерій Чалий вважає, що «це питання не таке, яке можна вважати проривом у візовій політиці. Україна зробила суттєвий крок, скасувавши візи для громадян ЄС. Поки що цей крок ЄС не є адекватним, на мій погляд. І сьогодні це повинно сприйматися саме так, що наші офіційні чиновники повинні наполягати і здійснювати тиск на країни ЄС задля дійсного полегшення оформлення віз і взагалі скасування візового режиму для всіх громадян України, а не виключно для якихось категорій, хоча я належу до цієї категорії. Але я думаю, що це неправильний підхід. Я завжди виступав за те, що треба не п'яти відсоткам населення кращу робити ситуацію, а говорити про спрощення візових процедур для всіх громадян України» [5].

Водночас критики нової угоди застерігають від надмірних сподівань та висловлюють сумніви, що підписання документа призведе до конкретних результатів. На думку експерта Центру європейської політики Аманди Акчакочі, принципи нової угоди мають бути повною мірою запроваджені в консульських установах держав ЄС в Україні, якщо Євросоюз справді хоче змінити візову політику стосовно цієї країни.

У представництві України при ЄС сподіваються, що нова Угода про спрощення візового режиму почне діяти з початку

наступного 2008 року. До того часу її має бути ратифіковано. Європейська сторона в цьому зацікавлена не менше української, адже цю Угоду розглядають у пакеті із Угодою про реадмісію, тобто повернення нелегальних мігрантів. У ЄС хотіли б, щоб цей документ якнайшвидше почав діяти.

У контексті процесів, що супроводжують розширення Європейського Союзу, з метою полегшення підтримування контактів прикордонних регіонів керівництвом нашої держави та області спільно з урядами сусідніх держав вживаються конкретні заходи щодо поновлення спрощеного переходу. Це є сприятливим чинником, оскільки більша частина закарпатських угорців, словаків, румунів проживає саме у прикордонних регіонах.

За переписом 2001 року, на Закарпатті проживали 1 мільйон 246 тисяч 300 осіб. За національним поділом українці склали 80,5 %, угорці – 12,5%, румуни – 2,6%, росіяни – 2,5%, роми – 1,1%, словаки – 0,5%, німці – 0,3 % (у цифрах: українці – 1 мільйон 10 тисяч 100, угорці – 151 тисяча 500, румуни – 32 тисячі 200, росіяни – 31000, роми – 14000, словаки – 5700, німці – 3600, а також 1540 білорусів, 565 євреїв, 518 поляків, 490 вірменів (інші – від 5 до 100 осіб).

У цьому контексті важливим є безперешкодне пересування і спілкування між етнічно і національно спорідненими жителями прикордонних регіонів, розділених в умовах розширення Європейського Союзу політичними кордонами, що виконують на даному етапі функцію жорстких бар'єрів. Тому головним завданням є недопущення розірвання етнонаціональних зв'язків між ними, а також мінімізація бар'єрно-розподільчої функції кордонів.

Як в ЄС, так і в Україні визнають необхідність сприяння так званому «малому руху» через кордон. Європейська Комісія вже розробила конкретні пропозиції щодо стимулювання

«місцевого руху» на нових кордонах ЄС, зокрема передбачила можливість перетину кордону на основі спеціальних документів. Запропоновано запровадити новий тип віз для населення держав-сусідів, яке проживає на прикордонній території. Цей документ дозволить багаторазово в'їжджати до сусідньої країни ЄС на термін не більше семи днів, при цьому не віддаляючись від кордону більш ніж на 50 кілометрів.

Відповідно до пропозицій ЄС 18 вересня 2007 року в Ужгороді міністр закордонних справ України Арсеній Яценюк та міністр закордонних справ Угорської Республіки Кінга Гьонц підписали міждержавну Угоду про правила місцевого прикордонного руху.

Укладення цього документу з Угорщиною – першою серед сусідніх країн Євросоюзу – є особливо важливим у контексті приєднання цієї країни з 1 січня 2008 року до Шенгенської зони. Понад 150 тисяч – саме стільки угорців за останнім всеукраїнським переписом мешкає у Закарпатті, і майже всі вони мають родинні зв'язки в Угорщині, а тому вже давно переймаються єдиним питанням: як спілкуватимуться із закордонними родичами після вступу Угорщини у Шенген.

Відповідно до Угоди мешканці 384 закарпатських населених пунктів, що знаходяться на відстані не більше 50 км від угорського кордону, матимуть змогу перетнути його без візи, за спеціальним дозволом, який коштуватиме близько 20 євро терміном на 5 років. Безоплатно отримуватимуть дозвіл діти, студенти та пенсіонери.

З метою уникнення зловживань з боку населення, яке не проживає в межах передбаченої зони, існує певне застереження – щоб отримати дозвіл, потрібно не менше трьох років жити в 50-кілометровій зоні. Дозвіл можна буде використовувати 90 днів упродовж півроку. Тобто, якщо людина пробула за кордоном три місяці за одне півріччя, то мусить повертатися додому, право виїхати знову матиме аж наступного півріччя.

Видачу дозволів будуть здійснювати консульства на основі внутрішнього паспорта громадянина України з відміткою про проживання на цій території. На перших порах це буде просто відмітка в закордонному паспорті, дозвіл на перетин кордону, який діятиме від 1 до 5 років. А далі – документ на зразок пластикової картки з фотографією та усіма даними.

За угодою закарпатці мають право рухатися Угорщиною теж у межах найближчих до кордону 50 кілометрів. Будапешт, наприклад, не входить до 244 населених пунктів цієї зони. Міністр Яценюк висловив сподівання, що за порушення зони нікого не каратимуть, бо не буде таких випадків.

За словами Кінги Ѓьонц, подібних прецедентів щодо таких розширених умов перетину кордону на умовах малого прикордонного руху в Євросоюзі не існує, так само як і досі не існувало у Європі такого поняття, як «місцевий прикордонний рух». Зазвичай країни обмежуються тридцяті, а то й десятикілометровою зоною. Але Угорщина наполягла саме на таких умовах, і вони були прийняті.

Арсеній Яценюк після підписання зазначив: «Це знакова угода, яка наближає Україну до безвізового в'їзду усіх її громадян на території ЄС». Наступними країнами для аналогічної угорській домовленості стануть Словаччина та Польща, які вже задекларували свою готовність підписати такі угоди.

Тому є надія, що як Словаччина, так і Польща зроблять крок назустріч Україні за прикладом Угорщини і підпишуть подібні угоди про малий прикордонний рух, щоб вони почали діяти принаймні з початку 2008 року разом зі вступом цих країн до Шенгенського простору. Це дасть змогу на регіональному рівні мінімізувати негативні наслідки вступу зазначених країн до Шенгенського простору та певною мірою покращити проблемну ситуацію в контексті транскордонного співробітництва.

Нелегальна транзитна міграція і Угода про реадмісію між Україною та ЄС

Ще однією проблемою, яка потребує постійної уваги, контролю та активних дій з боку органів влади, у тому числі і на місцях, залишається загроза посилення нелегальної міграції через кордони України. Особливо гостро вона постає після розширення Шенгенського простору до західних кордонів України, оскільки посилюється контроль східних кордонів ЄС, тому існує потенційна загроза збільшення масштабів незаконного перетину кордону.

Через своє географічне розташування Закарпатська область особливо відчуває перебування на своїй території великої кількості нелегальних транзитних мігрантів – громадян країн Південно-Східної Азії, Близького та Середнього Сходу, Африки, а останнім часом і ряду країн СНД (Молдова, Грузія, Російська Федерація – головним чином вихідці із Чеченської Республіки), які в пошуках кращих умов життя або отримання політичного притулку прагнуть потрапити в країни Західної Європи і затримуються прикордонниками та міліцією при спробі незаконного переходу Державного кордону України.

На сьогодні незаконна міграція як вид організованої транснаціональної злочинності набула в Україні розмірів явища, котре реально загрожує її національній безпеці, економічним та політичним інтересам, стимулює відтік коштів у тіньовий сектор, викликає напруженість у відносинах із суміжними країнами. Кількість мігрантів у країнах Європи в середньому не перевищує 0,1% від її населення. Отже, Україна може прийняти лише 52 тис. іноземців. Реальна ж кількість мігрантів у нашій країні, за оцінками фахівців Міжнародної організації з міграції, перевищує загальноприйняті європейські стандарти майже у 25 разів. При цьому переважна більшість мігрантів на території України знаходиться нелегально[6, с.193-194].

Збільшення неконтрольованої нелегальної міграції призвело до значного посилення криміналізації суспільства у прикордонних районах.

За даними правоохоронних органів та чисельних публікацій, плата за переправку однієї особи з країни виходу до країни призначення сягає до 30 тисяч доларів США. При таких розцінках діяльність кількох злочинних угруповань, що організують і контролюють нелегальну міграцію через Україну, не може бути збитковою. І надалі за межами України система перекидання нелегальних мігрантів до Західної Європи діє налагоджено, ціни на послуги залишаються відносно стабільними. Організатори нелегального переселення до високорозвинутих країн уже настільки збагатилися (світові доходи від контрабанди людьми оцінюються від 5-7 до 10-15 млрд доларів на рік), що можуть собі дозволити переправляти нелегалів у кредит [7].

Міжнародні «заправили» нелегальної міграції беруть за доставку на Захід із кожної «голови», за різними оцінками, від 3 до 5 тисяч доларів. Місцеві ж мешканці, які переховують у себе нелегалів, заробляють на кожному в середньому по 5 доларів за добу. Доставка нелегалів до кордону йде партіями (бувало, прикордонники затримували й по 100 чоловік відразу), гроші беруться наперед, тому тіньовики оперують величезними сумами. Ну, а за добрі гроші не важко й тямущих провідників підшукати. Ні для кого не секрет, що не гребують цим видом «підзаробітку» й окремі наші правоохоронці.

Зазначені небезпеки посилюються через те, що в останні роки поширюється тенденція поступового перетворення України з країни-транзитера на країну-накопичувача нелегальних мігрантів. Ситуація загострюється також тому, що значна кількість нелегальних мігрантів – вихідці з регіонів, охоплених військовими конфліктами, де тероризм і гроші нарको-

бізнесу – шлях для досягнення політичної влади (Афганістан, Пакистан, Бангладеш, Шрі-Ланка, північні штати Індії). Дані прикордонників свідчать, що більшість мігрантів в Україну переправляється саме з Росії, куди вони прибувають з країн проживання або транзитом через Казахстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Азербайджан. Затримані іноземці нерідко вже мають досвід бойових дій або брали участь у партизанських операціях чи збройних нападах. Такі мігранти створюють потенційну небезпеку для України [8, с.128].

Аналіз статистичних відомостей, результатів оперативно-службової діяльності Прикордонних військ України за період новітньої історії України протягом 1991–2002 років по периметру західного кордону України та її порівняння зі «східним» виміром щодо нелегального перетинання кордону свідчить про те, що основним способом виїзду мігрантів на Захід залишається незаконне перетинання кордону поза пунктами пропуску (переважно на українсько-словацькій, українсько-угорській та українсько-польській ділянках кордону). Порівняльний аналіз затримань нелегальних мігрантів свідчить, що найбільш привабливими для незаконного проникнення на Захід є українсько-словацька та українсько-угорська ділянки кордону, де затримано понад 70% від загальної кількості нелегалів.

Нині основну кількість незаконних мігрантів, які намагалися використати територію України для незаконного проникнення до країн Заходу, становлять переважно громадяни країн Південно-Східної Азії (59,5%), Близького та Середнього Сходу (38,7%), зокрема, Афганістану, Індії, Китаю, В'єтнаму, Шрі-Ланки та Африки.

Таким чином, незважаючи на зменшення кількості мігрантів, які намагалися незаконно перетнути державний кордон України, вони становлять третю частину порушників, а на

кордоні зі Словаччиною та Угорщиною – переважну більшість (70%). Оцінка затримань мігрантів на кордонах України свідчить про транзитний характер міграції: РФ – Україна – країни Західної Європи.

На думку фахівців, нелегальна міграція виступає провокативним конфліктогенним фактором. Вона створює додаткові умови для конфліктів: між місцевим населенням та нелегальними мігрантами, між нелегальними мігрантами та владою, між представниками різних національно-етнічних груп мігрантів, всередині та між злочинними угрупованнями. Конфліктогенність явища транзитної та нелегальної міграції не обмежується лише внутрішньою ситуацією у країні.

Стосовно ситуації, пов'язаної безпосередньо із стратегічними пріоритетами України в сфері міграції та притулку, слід зауважити, що тут найбільш гостро стоїть питання про реалізацію Угоди між Україною та ЄС про реадмісію, підписаної 18 червня 2007 року в пакеті з уже згаданою нами Угодою про спрощення візового режиму, а точніше – в обмін на неї.

Зазначена Угода за своєю суттю є зобов'язанням України ділити з ЄС відповідальність за безпеку спільного європейського дому, частиною якого Україна прагне стати, в обмін на відкриття кордонів та усунення перешкод у вільному русі людей, що є довгостроковою метою України та ЄС. У короткостроковій перспективі угода про реадмісію з ЄС – передумова спрощення візового режиму ЄС для громадян України. Угода про реадмісію передбачає, що Україна та країни-члени ЄС прийматимуть назад своїх громадян, які незаконно потрапили або незаконно перебувають на території однієї зі сторін, а також незаконних мігрантів – громадян третіх країн та осіб без громадянства, які потрапили на територію однієї сторони через територію іншої сторони.

Питання реадмісії є дуже дискусійним в Україні. Хоча ЄС запевняє, що допомагатиме Україні фінансово впоратися із

нелегалами, навіть за таких умов впровадження реадмісії у багатьох викликає стурбованість. Дехто з фахівців вважає, що це є занадто високою ціною за спрощений візовий режим лише для окремих категорій громадян. Адже Україна, як вважають, може перетворитися на так званий «відстійник» для нелегалів, не маючи достатньо коштів і можливостей, аби повертати їх додому.

Угода про реадмісію ще потребує ратифікації українським парламентом і Європарламентом. На думку Валерія Чалого, «саме до ратифікації цієї угоди українським парламентом необхідно дочекатися ратифікації аналогічної угоди з Росією, підписаної на рівні міністрів Цушка і Лаврова 22 грудня 2006 року. У такому разі можна буде говорити про створення спільного реадмісійного простору, що значно спростить роботу з нелегалами» [9].

Замість того, аби відправляти усіх втікачів додому, правозахисники пропонують створити загальноєвропейську систему, яка б дозволяла більш-менш об'єктивно визначати тих, хто потребує притулку в країнах ЄС, а хто – ні. ЄС далекий від того, щоб зробити загальну систему для шукачів притулку в Європі й запровадити загальні стандарти. Наприклад, в Австрії чеченець отримує статус втікача з вірогідністю 90%, а в Словаччині квота тих, кого визнають втікачами, не перевищує й 2%. А тому у ЄС на сьогодні діє система, яка для людей, які шукають політичного притулку за межами своєї батьківщини, є, фактично, лотереєю [7,с.198].

Причини цих проблем полягають передусім у недосконалої системі управління міграцією в Україні. Відповідальність за реалізацію цієї політики розпорошено між кількома органами державної влади. Ці інституції не завжди відповідають сучасним викликам. Державну прикордонну службу України не трансформовано у повноцінний правоохоронний орган:

вона досі лишається структурою воєнізованого типу. Реформа, спрямована на перетворення МВС з міністерства міліції на орган вироблення внутрішньої політики держави, зокрема у сфері управління міграційними процесами, досі не відбулася. Без створення єдиного органу виконавчої влади, який би відповідав за вироблення та координацію міграційної політики в Україні, вирішувати інші проблеми технічного характеру не вдасться. Крім інституційних, Україна повинна ухвалити низку змін до законодавства для вдосконалення системи надання статусу біженця і притулку в Україні. Хиби системи притулку в Україні призводять до того, що Україна не може виконувати свої міжнародні зобов'язання і є постійним об'єктом критики правозахисних організацій.

Україна мусить також поліпшити рівень охорони державного кордону, зокрема на східній і північній ділянках, де за радянських часів зовнішнього кордону не існувало. Створення інтегрованої системи захисту кордону неможливе без технічного оснащення прикордонної служби сучасними засобами спостереження, транспорту та комунікацій.

Україна має право звернутися до ЄС з проханням розділити фінансовий тягар технічного оснащення спільного з ЄС кордону, кадрової підготовки службовців, зміцнення інституційної спроможності українських служб, як це відбувалося в країнах-членах ЄС. Україна та Європейський Союз повинні також об'єднати дипломатичні зусилля для створення єдиного реадмісійного простору – ланцюга двосторонніх угод між країнами призначення, транзиту та постачання нелегальних мігрантів.

Валерій Чалий коментує це таким чином: «Євросоюз робить те, що має робити. Те саме має робити й Україна. Така угода простимулює Україну до того, щоб приділити увагу режимові кордонів, а також боротися з корупцією. Адже не

секрет, що існують налагоджені канали переправлення нелегалів. У нас сьогодні навіть достовірної статистики немає. Підписання угоди принаймні спонукатиме нас до виявлення реальних масштабів проблеми. Якщо ми не будемо так легко допускати проникнення нелегалів на територію України, то їй не виникатиме потреба потім депортувати їх на батьківщину коштом держави – а це близько \$1000 на кожного. Основна проблема не в тому, що мігранти осідатимуть в Україні, а в тому, що витрати на їхнє утримання і депортацію ляжуть на бюджет» [9].

Микола Товт, начальник відділу міграційної служби у Закарпатській області, так коментує загальну ситуацію: «Взагалі перед нашою державою постало досить складне завдання – не тільки відстояти імідж України як форпосту в боротьбі з незаконною міграцією на шляхах проникнення нелегалів у країни Європейського співтовариства, але й побудувати міграційні стосунки з майбутніми членами ЄС з урахуванням своїх власних інтересів» [7].

Що стосується участі місцевих органів влади у здійсненні згаданих організаційних змін, то, за словами Микола Товта, Закарпатською міграційною службою спільно з представництвом МЗС України в Ужгороді у лютому 2007 року були надіслані пропозиції до проекту Плану заходів Кабінету Міністрів по виконанню Угоди між Україною та Європейським Союзом про реадмісію осіб, які зокрема передбачають:

1. Створення єдиної Державної міграційної служби з широким колом повноважень, які включатимуть повноваження всіх міністерств, відомств і служб України, котрі сьогодні займаються вирішенням питань, пов'язаних з нелегальною міграцією. Новостворений державний орган доцільно наділити всіма повноваженнями, необхідними для реалізації положень Угоди між Україною та Європейським Союзом про реадмісію осіб.

2. У прикордонних регіонах України, суміжних з країнами-членами ЄС, розширити мережу та збільшити потужність пунктів тимчасового тримання (ПТТ) іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, а також пунктів тимчасового розміщення біженців (ПТРБ). З цією метою вжити необхідних заходів для залучення відповідних джерел фінансування Євросоюзу.

3. Із залученням коштів ЄС розробити і провести комплекс заходів із технічного облаштування та укріплення південної, східної і північної ділянок державного кордону України з тим, щоб мінімізувати можливість проникнення на територію нашої держави нелегальних мігрантів.

4. Ініціювати перед Верховною Радою України питання про необхідність внесення змін до КК України в частині посилення кримінальної відповідальності осіб – організаторів і посібників нелегальної міграції.

5. Спільно з компетентними структурами Європейського Союзу розробити механізм моніторингу і контролю з боку визначених для цієї мети міжнародних організацій за дотриманням країнами-членами ЄС, зокрема тими, які мають спільний кордон з Україною, положень Дублінської конвенції 1990 року щодо процедури подання і оформлення статусу біженця [8, с.201-202].

І на завершення наводимо цитату Валерія Чалого стосовно суті проблеми нелегальної міграції: «На мою думку, розмови про перетворення України на «відстійник» нелегалів – непрофесійні й аморальні. Адже ми говоримо про людей, які не від доброго життя покинули батьківщину, переважно вони тікають із зон конфліктів. Є міждержавна проблема, і її треба вирішувати. Треба створювати законний простір, співпрацювати з іншими державами. Зрештою, без цього ми ніколи не зможемо вступити до ЄС» [9]. Така позиція є оптимістичною і

налаштовує на прагнення успішного виконання даної угоди з метою мінімізації проблеми накопичення на території України нелегальних мігрантів. Для Закарпаття проблема стоїть гостро ще і через те, що саме в межах області знаходиться пункт збору нелегальних мігрантів, а саме в с. Павшино Мукачівського району.

Міжнародний досвід вказує на те, що значно краще і дешевше поставити надійний заслін на шляху незаконної міграції, ніж потім вирішувати цілу низку проблем, пов'язаних з виявленням нелегалів, їх утриманням та видворенням. Можна і потрібно суттєво зменшити обсяги нелегальної міграції через введення жорсткого контролю при в'їзді, через перегляд візової політики держави по відношенню до країн, що поставляють нелегальних мігрантів в Україну.

Міграційна ситуація на континенті, так само як і міграційна політика європейських країн, має безпосередній вплив на міграції населення України. По-перше, від них залежить інтенсивність, характер, склад та спрямованість міграційних потоків з України, транзитної міграції через Україну. По-друге, формування єдиного міграційного та правового європейського простору, до якого Україна невідворотно належатиме, робить Європу прикладом вирішення міграційних проблем, джерелом важливого досвіду у сфері регулювання міграцій, урахування якого обов'язкове для інтеграції в європейське співтовариство. З цього випливає потреба у щонайтіснішому співробітництві між Україною та європейськими країнами у сфері міграції.

Очевидним і беззастережним фактом є те, що успішне регулювання міграції потребує комплексного підходу, широкої різносторонньої співпраці між країнами походження, транзиту та призначення мігрантів. У свою чергу це відкриває додаткові можливості для транскордонного співробітництва у міграційній сфері між Україною та європейськими країнами.

Висновки

- Проблема транскордонного співробітництва, пов'язана з неминучим впровадженням візового режиму для громадян України, лежить як в гуманітарній площині (ускладнення контактів жителів прикордонних регіонів по обидва боки кордону), так і в соціально-економічній (зменшення обсягів прикордонної торгівлі, збільшення рівня безробіття) та безпековій (збільшення спроб нелегального перетину кордону) площинах. Формула мінімізації впливу даної проблеми вже знайдена, проте тепер слід забезпечити її ефективну реалізацію через механізми ефективної співпраці як на центральному, так і на регіональному рівнях.

- У сфері міграційної політики Україна отримує чимало проблем, передусім через наслідки впровадження візового режиму й посилення прикордонного контролю. Посилення боротьби з нелегальною міграцією на східному кордоні ЄС, крім зміцнення спільного кордону, несе небезпеку перетворення України на державу-накопичувач нелегалів через незахищеність україно-російського кордону від нелегалів з третій країн. Тому співпраця повинна відбуватись за тристоронньою схемою Росія-Україна-ЄС.

- Проблеми, які виникають внаслідок розширення Шенгенського простору, слід вирішувати у тісній співпраці з західними сусідами України, оскільки у них вже є певні напрацьовані механізми мінімізації негативних наслідків даного процесу. Крім того, саме вони здатні зробити спробу певного пом'якшення візової політики Європейського Союзу по відношенню до громадян України.

Розширення Європейського Союзу на схід і пов'язані з цим заходи з посилення безпеки його східного кордону не повинні стати передумовою виникнення нової «залізної завіси» у стосунках між країнами Європейської спільноти та Україною.

Список використаної літератури

1. Мітрьєва С. Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці? – Ужгород: Вид-во В.Падыка, 2002.
2. Хомра О.У. Трансформація прикордонного режиму західних сусідів України у зв'язку з їх вступом до ЄС: наслідки для України // Стратегічна Панорама: Щоквартальний науково-практичний журнал РНБО України. – 2004. – №4. – С. 119-12.
3. Стаховський Д. Про що, власне, Ющенко домовився з Європейським Союзом // <http://civicua.org/eu-summit/166.html>.
4. Оптимізм Бориса Тарасюка // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/5130.htm>.
5. Зіггалов В. Як довго чекати українцям спрощення оформлення віз після сьогоднішнього підписання угоди між Україною та ЄС? // Незалежний культурологічний журнал «І» // <http://www.ji-magazine.lviv.ua/kordon/vizy/2007/r118-06.htm>.
6. Товт М. Нелегальна транзитна міграція та біженці на новому східному кордоні ЄС // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2007. – С. 191-204.
7. Товт М. Нелегальна міграція та біженці як субрегіональна проблема та шляхи її подолання // Незалежний культурологічний журнал «І» // <http://www.ji-magazine.lviv.ua/conf-march03/tovt.htm>.
8. Платонов А.В. Нелегальна міграція та її вплив на міжнародну і національну безпеку // Стратегічна Панорама: Щоквартальний науково-практичний журнал РНБО України. – 2005. – № 2. – С. 164-168.
9. Чалий В. Підписання угоди з ЄС про реадмісію спонукатиме Україну до активнішої протидії нелегальній міграції // <http://www.uceps.org/ua/show/1047>.

ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ ДЛЯ УКРАЇНИ ПІСЛЯ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОСОЮЗУ

Головне завдання Україна на сьогоднішньому етапі вбачає в утвердженні європейських цінностей і стандартів в політиці, економіці та соціальній сфері, а також дотриманні основних цілей УПС, тобто сприянні розвитку торгівлі та інвестицій, розвитку стосунків шляхом постійного політичного діалогу, забезпеченні підґрунтя для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, громадського, науково-технологічного та культурного співробітництва. У цьому – запорука суспільної стабільності і сталого розвитку нашої держави.

Прагнення України стати рівноправним членом світової та європейської спільноти вимагає від нашої держави неухильного дотримання міжнародних угод і стандартів у сфері захисту прав людини, однією із складових якої є забезпечення прав такої категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, як біженці та шукачі притулку.

Україна із середини 90-х років стала транзитною країною на шляху шукачів кращого життя з ряду азійських та африканських країн, а також з окремих держав СНД.

Питання кордонів в Україні

Для досягнення своєї євроінтеграційної мети Україна має вирішити питання кордонів, що залишилося незавершеною

© *Агаєва Айнура Расімівна* — студентка-магістр факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

ланкою державотворення. Адже одним із істотних мотивів недопущення України до переговорного процесу щодо інтеграції в Європейський Союз є неповнота процесу оформлення державного кордону України з чотирма її сусідами, а саме з Росією, Молдовою, Румунією та Білоруссю. Сенсом і ціллю ефективної політики кордонів є забезпечення дієвого включення України в систему регіональних та глобальних зв'язків і комунікацій при гарантуванні інтересів безпеки громадян та забезпеченні основоположних прав людини. Також з огляду на нові акценти міжнародної безпеки, що висуваються на перший план у зв'язку з боротьбою з міжнародним тероризмом після терактів у США 1 вересня 2001 р., фактор кордону у гарантуванні національної безпеки України лише посилюється. Крім цього, ефективна політика кордонів України є передумовою участі України в процесах регіональної інтеграції та запорукою добросусідських відносин з країнами найближчого оточення. А щодо нелегального перетину кордонів України, то незавершеність оформлення державного кордону України є одним із провідних факторів масового проникнення в Україну міжнародної злочинності, контрабанди та нелегальних мігрантів [1, с. 91].

В першу чергу Україні необхідно вирішити питання кордону з Росією.

Ефективний контроль на російсько-українському кордоні є об'єктивним спільним інтересом обох держав, особливо в контексті боротьби з транснаціональною злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією та можливим використанням сприятливих умов для експорту-імпорту міжнародного тероризму. Саме через російський кордон в Україну проникає більшість нелегальних мігрантів та біженців з країн Азії, колишніх країн СНД та Близького Сходу [2, с. 67].

Інтереси прикордонних громад, що звикли користуватися максимально відкритим режимом кордонів, можуть бути

реалізованими в умовах реального кордону. Для цього слід акцентувати увагу на подоланні корупції митних та прикордонних служб обох держав, створенні прозорих та технологічних форм прикордонного контролю.

Неврегульованість статусу Азова та Керченської протоки вигідна насамперед криміналізованому бізнесу, що здійснює неконтрольований морський промисел у регіоні. Переговори з цього питання вимагають компромісів та нестандартних рішень, однак фундаментальні принципи міжнародного права мають бути дотримані. В цьому контексті доцільним було б залучення до переговорів незалежних експертів, зокрема з третіх країн, що є незацікавленими (незаангажованими) і володіють інформацією про світовий досвід розв'язання подібних проблем [3].

Незавершеність процесу оформлення кордону – спільна проблема обох держав, яка вже є однією з перешкод участі в серйозних інтеграційних проектах, насамперед, з Європейським Союзом. Відсунення проблеми на майбутнє лише затягуватиме вирішення стратегічних завдань обох держав. Особливо це стосується України, яка вже заявила про своє прагнення стати в майбутньому членом Євросоюзу. Без встановлення кордону з Росією переговорний процес із цього питання не буде започатковано [4].

Стосовно західного кордону України, то **найбільшою проблемою є ймовірна перспектива створення надзорного прикордонного, візового та комунікаційного бар'єра між Україною та її західними сусідами внаслідок розширення Євросоюзу до західних кордонів України.** У відносинах з Європейським Союзом, де є уніфікована Шенгенська система, Україна може реалізувати свої інтереси тільки за умов інституційного зближення з ЄС, послідовного руху до набуття асоційованого членства, що відкриває шлях до візових преференцій у стосунках із Євросоюзом [5].

Елементом ефективної політики в цьому напрямі може стати практика односторонніх ініціатив з пом'якшення режиму доступу громадян ЄС в Україну, зниження плати за отримання віз, а в перспективі – одностороннє скасування віз для громадян Євросоюзу. Введення візового режиму у відносинах України та країн Центральної Європи є в більшій мірі елементом підготовки цих держав до вступу до Євросоюзу, аніж складовою їх національної міграційної політики, тому запобігти цьому процесові неможливо. Зусилля української дипломатії щодо країн – кандидатів мають бути спрямованими на переговорний процес із метою введення максимально м'якої форми візових режимів (як, наприклад, режим між Україною і Туреччиною) [6].

Проте, за словами Олександра Сушка, директора Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, щоб країни ЄС погодилися на запровадження безвізового режиму з Україною, мають бути насамперед довіра до українських закордонних паспортів, урегульована міграційна політика України й охорона кордонів. Ці три «але» є складовими безвізового режиму між Україною та ЄС [7].

Проблемою західного кордону України є не тільки питання безвізового режиму, але також і прямування через цей кордон нелегальних мігрантів до європейських країн. Це є великою проблемою і для України, оскільки вона стає місцем накопичення нелегальних мігрантів та біженців. Хоча маршрут нелегальної міграції, яка пролягає через Україну, не найзагрозливіший для ЄС, для України його наявність зумовлює загострення санітарно-епідеміологічної ситуації, житлового питання, проблем працевлаштування та додаткового навантаження на державний бюджет у зв'язку з необхідністю ідентифікації, утримання та повернення нелегальних мігрантів. За експертними оцінками, для забезпечення широкомасштаб-

них загальнодержавних заходів з нейтралізації нелегальної міграції витрати держави щорічно можуть сягати майже 28 млн. дол. США [6]. Подолання проблем нелегальної міграції фахівці бачать у створенні єдиного реадмісійного простору між країнами-постачальниками й отримувачами нелегальних мігрантів.

Шляхи міграційних потоків

Після розпаду СРСР Україна виявилася відкритою для безконтрольного переміщення через кордон мігрантів, зброї, інших предметів контрабанди. Крім того, дві третини її кордонів не були визначені на міждержавному рівні і не охоронялися. Україна стала місцем накопичення мігрантів різних категорій, у тому числі нелегальних. Характерна риса незаконної міграції – високий рівень її транснаціональної організованості і фінансово-технічного забезпечення міжнародними злочинними угрупованнями. Незаконні мігранти осідають переважно в містах (удвічі більше, ніж у сільській місцевості). Це створює додаткові проблеми: збільшується навантаження на міську соціальну інфраструктуру, загострюється житлове питання, проблеми працевлаштування, виникає соціальна напруга [8].

Для проникнення на територію Євросоюзу через територію України нелегальні мігранти обирають в основному центральноєвропейський маршрут. Його використовують громадяни країн Центральної, Східної та Південно-Східної Азії, СНД. Маршрут пролягає через Російську Федерацію, Україну, Польщу, Словаччину до країн Західної Європи.

Українські експерти визначають, що загальний потік мігрантів можна поділити на кілька маршрутів незаконного переміщення осіб щодо національної належності мігрантів, серед них:

- **В'єтнамський канал.** Контингент порушників складається з громадян В'єтнаму, які раніше прибули на роботу за контрактом до республік колишнього СРСР і згодом перейшли на нелегальне становище. Нині існує тенденція до збільшення кількості спроб до незаконного перетинання державного кордону такими особами за підробленими документами — службовими та сервісними паспортами громадян В'єтнаму, виготовленими в Москві.
- **Пакистансько-індійський канал.** Контингент складається з громадян Індії та Пакистану, яким у Делі оформляють туристичні візи до України та Російської Федерації з подальшим переміщенням груп через територію України до Європи.
- **Шрі-ланкійсько – бангладеський канал.** Зафіксовано спроби створення стабільного каналу переправлення через західний державний кордон України громадян Шрі-Ланки та Бангладеш за допомогою провідників – громадян України, Польщі, Угорщини Румунії та ін. [9, с. 12].
- **Афганський канал.** Контингент порушників державного контролю становлять біженці з Афганістану, яким надано притулок в Україні, Росії, країнах Середньої Азії. Комплектують, оформляють фіктивні документи та відправляють групи мігрантів їхні співвітчизники, які легально мешкають у Києві, Москві та інших містах СНД і займаються комерційною діяльністю.
- **Китайський канал.** Формується вербувальниками (здебільшого малайзійцями та в'єтнамцями) з громадян Китаю, які на законних підставах прибувають до Москви з туристичними візами і далі нелегально переправляються через територію України до Західної Європи. За інформацією правоохоронних органів, пересування та координацію їхніх дій проводить спеціальний центр, розміщений у Празі.

- **Курдський канал.** З 1995 року (після початку військових дій у Курдистані) збільшилася кількість громадян Ірану, Іраку, Туреччини курдського походження, які прибувають до України за недійсними документами або за сприяння міжнародних організацій.
- **Узбецько-таджицький канал.** Внаслідок етнічних воєнних конфліктів і релігійних переслідувань відчутно збільшився потік громадян з Узбекистану та Таджикистану, які емігрували до Росії та намагаються проникнути через територію України до країн Західної Європи.
- **Чеченський канал.** Активізувався наприкінці 2002 року, внаслідок чого багато громадян Російської Федерації чеченської національності намагаються проникнути до країн Східної Європи (Польщі, Словаччини, Чехії), у тому числі і через Україну для отримання статусу біженця [10, с. 19].

Нині нелегальна міграція поступово структурується, перебуваючи під жорстким контролем міжнародних злочинних угруповань, і перетворюється на високоприбутковий бізнес. Аналіз маршрутів нелегальних мігрантів засвідчує, що найпривабливішою для незаконного проникнення на Захід є українсько-словацька й українсько-угорська ділянки державного кордону, де затримується понад 70% їхньої загальної кількості. Механізм і тактика дій організаторів переправлення нелегальних мігрантів зазнають певних змін, однак основні тактичні прийоми незмінні. Зазвичай більшість нелегальних мігрантів зазначають, що вони прибули до Москви, куди потрапили безпосередньо з країни проживання або місця первинного формування потоків нелегальної міграції. У Москві спільники з числа нелегальних громадян формують групи, які нелегально переправляються через східний (через територію Росії) або північний (через територію Білорусі) кордон України.

Неконтрольована нелегальна міграція є підґрунтям проблем, пов'язаних із концентрацією мігрантів в окремих регіонах, зміною етнічної ситуації і відчутним дисбалансом між національно-культурними інтересами мігрантів і місцевого населення, поширенням у державі стійких злочинних угруповань, створених за національним принципом. Таким чином, нелегальна міграція та пов'язані з нею процеси останніми роками дедалі відчутніше впливають на соціально-політичну та криміногенну ситуацію в Україні.

На сьогодні незаконна міграція як вид організованої транснаціональної злочинності набула в Україні розмірів явища, котре реально загрожує її національній безпеці, економічним та політичним інтересам, стимулює відтік коштів у тіньовий сектор, викликає напруженість у відносинах із суміжними країнами.

Україна особливо відчуває перебування на своїй території великої кількості нелегальних транзитних мігрантів, і особливо Закарпатська область з огляду на її географічне розташування.

До найголовніших проблем у сфері реалізації законодавства про біженців у прикордонному регіоні, слід, на нашу думку, віднести:

- слабкість інтеграційних можливостей для визнаних біженців у цьому регіоні, що частково пов'язано з відсутністю матеріальних можливостей для реалізації прав біженців, передбачених законодавством (житло, робота соціальна допомога тощо);
- відсутність державного пункту розміщення відкритого типу для осіб, які перебувають у процедурі визначення статусу біженця (наприклад, в Угорщині – близько 40 пунктів як закритого, так і відкритого типу, в Україні існує поки один пункт відкритого типу в м. Одеса);

- недосконалість нормативної бази щодо порядку оформлення документів для вирішення питань про надання, втрату або позбавлення статусу біженця;
- вкрай недостатнє бюджетне фінансування міграційних служб, необхідних для здійснення повноважень (оплата послуг перекладу, транспорт та ін.);
- відсутність кваліфікованих перекладачів та відсутність їх статусу;
- недостатність оперативної інформації про країни походження шукачів притулку;
- відсутність локальної комп'ютерної мережі та єдиної інформаційної бази даних;
- відсутність гарантованої державою безкоштовної правової допомоги шукачам притулку тощо [11, с. 197].

Стосовно ситуації, пов'язаної безпосередньо із стратегічними пріоритетами України у сфері міграції та притулку, слід зауважити, що тут найбільш гостро стоїть питання про реалізацію угоди між Україною та ЄС про реадмісію, парафоровану у жовтні 2006 року у Гельсінкі. Угода за своєю суттю є зобов'язанням України ділити з ЄС відповідальність за безпеку спільного європейського дому, частиною якого Україна прагне стати, в обмін на відкриття кордонів та усунення перешкод у вільному русі людей, що є довгостроковою метою України та ЄС. У короткостроковій перспективі угода про реадмісію з ЄС – передумова спрощення візового режиму ЄС для громадян України.

Проте аналіз реалізації політики України у сфері контролю свідчить, що Україна не готова до виконання угоди про реадмісію стосовно громадян третіх країн. Адже виконання положень угоди, що стосуються нелегальних мігрантів, які

потрапили до ЄС з території України, означає, що Україна повинна взяти на себе відповідальність за їхнє приймання, утримання, ідентифікацію, видачу проїзних документів і повернення до країни походження.

Україна має право звернутися до ЄС з проханням розділити фінансовий тягар технічного оснащення спільного з ЄС кордону, кадрової підготовки службовців, зміцнення інституційної спроможності українських служб, як це відбувалося в країнах-членах ЄС. Уряд України та ЄС повинні розглянути питання про збільшення фінансування цих завдань у рамках NFCIS і впровадження додаткових фінансових інструментів для підготовки України до виконання Угоди про реадмісію з ЄС. Україна та Європейський Союз повинні також об'єднати дипломатичні зусилля для створення єдиного реадмісійного простору – ланцюга двосторонніх угод між країнами призначення, транзиту та постачання нелегальних мігрантів. Передусім такі угоди повинні запрацювати між Україною та Росією та Україною і Білоруссю.

Підбиваючи підсумки, необхідно відмітити, що, незважаючи на будь-які кордони і зовнішньополітичні орієнтації, Україна є європейською державою, суспільство якої об'єктивно розвивається в європейському контексті. Це твердження справедливе також і стосовно міграції. Тому міграційна ситуація на континенті, так само як і міграційна політика європейських країн, має безпосередній вплив на міграції населення України. **По-перше**, до них відносяться інтенсивність, характер, склад та спрямованість міграційних потоків з України, транзитної міграції через Україну. **По-друге**, формування єдиного міграційного та правового європейського простору, до якої Україна невідворотно належатиме, робить Європу прикладом вирішення міграційних проблем, джерелом важливого досвіду у сфері регулювання міграцій, урахування якого обов'язкове для інтеграції в Європейське співтовариство. З

цього впливає потреба у найтіснішому співробітництві між Україною та європейськими країнами у сфері міграції.

Міграційна ситуація в країні

Крім еміграції та імміграції, в Україні, як і в будь-якій іншій державі світу, відбуваються і внутрідержавні міграційні процеси.

Міграційні рухи – це реакція населення на зміни в соціальному, економічному, політичному житті суспільства, а зміни в нашій державі відбуваються майже кожен день. І саме розмір, напрями та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність або нестабільність суспільного розвитку в країні.

Після проголошення незалежності в Україні набула широкого поширення внутрідержавна трудова міграція, особливо до Києва, сформувався численний контингент осіб, які фактично мешкають та працюють в м. Києві, будучи прописаними (зареєстрованими) в інших містах і селах України.

Для внутрішньої трудової міграції характерне переміщення низько кваліфікованих працівників, для яких мотивацією є не стільки професійне самовизначення, скільки матеріальний добробут. Негативним фактором внутрішньої трудової міграції є її нелегальний характер, що ускладнює роботу багатьох державних установ та унеможливує забезпечення конституційних норм соціального захисту населення. В Україні нормативна база, що регулює проблеми міграції, є слабо розвиненою. Регулювання міграційних процесів та вирішення пов'язаних із ними проблем необхідно вирішувати на державному рівні шляхом вдосконалення нормативно-правової бази та забезпечення контролю за дотриманням існуючого законодавства. Але, на жаль, на державному рівні до цього часу не ведеться належним чином облік внутрішньодержавних міграційних потоків.

Всього за статистичними даними загальна чисельність прийнятих працівників протягом 8 місяців 2007 р. столичними підприємствами становить 129,8 тис. осіб, із них іногородніх громадян – 61,9 тис. осіб. Але для того, що визначитись, з яких саме регіонів нашої країни здійснюється рух робочої сили, Київська міська служба зайнятості веде облік не лише трудових мігрантів, але й облік внутрішньодержавних міграційних потоків.

Інша частка трудових мігрантів – це безпосередньо особи, які працюють і проживають в м. Києві без відповідної реєстрації. Так, із загальної чисельності працевлаштованих за 8 місяців поточного року на столичні підприємства найбільшу частку таких трудових мігрантів становлять мешканці Дніпропетровської, Вінницької, Чернівецької, Донецької, Харківської, Сумської, Одеської областей – з кожної з них прибуло до столиці від 2 до 3 тисяч осіб. Полтавська, Хмельницька, Львівська, Запорізька, Луганська, Кіровоградська, Миколаївська області та АР Крим дали можливість заповнити від 1,5 тисячі до 2 тисяч вільних робочих місць на столичних підприємствах. Останнє місце серед міграційних потоків посідають напрями Закарпаття-Київ та Севастополь – Київ. Звідти прибуло до столиці від 300 до 500 осіб [12].

Звичайно ж, обмеження державної статзвітності лише даними служби зайнятості не дає у повній мірі аналізувати ситуацію у сфері зайнятості як у розрізі регіонів, так і по країні в цілому. Не дивно, що сьогодні і в регіонах, і в Україні ніхто не знає, скільки взагалі працюючих громадян, а скільки непрацюючих. А про трудових мігрантів взагалі годі й думати: всі мають лише припущення.

Гострим залишається питання створення на території столичної області пункту тимчасового утримання біженців. У ньому передбачається організація адаптаційних програм

для набуття потрібних знань особами, які прибули в Україну з метою отримання статусу біженця і створення бази для їх проживання в Україні. Необхідність створення таких пунктів в Україні і в Київському регіоні зокрема зумовлена приєднанням України до Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу до неї 1967 року. Розв'язання проблеми також дозволить зменшити чисельність цієї категорії іноземців у столиці та більш ефективно здійснювати заходи з визначення мети прибуття, протидії нелегальній міграції, запобіганню розповсюдження інфекційних та інших небезпечних захворювань [6].

Досвід в облаштуванні шукачів притулку та біженців в Україні вже є. За кількістю мігрантів та біженців Одеська область займає друге місце в країні після Києва. У 2001 році на Одещині було відкрито перший пункт тимчасового розміщення біженців. Спочатку – на 50 місць. Нині діє й другий корпус, на 200 місць. Там працює унікальний центр реабілітації біженців. Матеріальну, юридичну та психологічну допомогу біженцям надає благодійний фонд «Співчуття».

Співробітництво між Україною та країнами-сусідами у сфері міграції

Стосовно співробітництва між Україною та її сусідами у сфері міграції останнім часом спостерігаються спільні дії для регулювання міграційних процесів.

Так, наприклад, Польща пропонує Україні виробити спільну міграційну політику та визначити спільні правові рамки з метою регулювання умов в'їзду та перебування громадян третіх країн [13].

Зараз **Україна і Польща** є активними учасниками «Cross-Border Co-operation Process» (СВСР) (Процес співробітництва з питань перетину кордонів), метою якого є здійснення моні-

торингу міграційної ситуації та ситуації з біженцями в країнах Східної Європи, які є сусідами Європейського Союзу, та надання їм допомоги шляхом обміну інформацією, встановлення взаємодії та підготовки персоналу. За даними статистики, у 2005 році в Польщі легально працювали всього 20 тис. іноземців, водночас нелегальна зайнятість іноземців набагато більша – за різними оцінками, від 50 тис. до 3 млн. осіб.

А в липні 2007 року **Польща лібералізувала** доступ на свій ринок праці для громадян України, Білорусі та Росії. Це означає, що тепер вони мають право три місяці на півроку легально найматися на роботу в Польщу. Причина цього кроку не в останню чергу – підготовка до чемпіонату Європи з футболу у 2012 році.

Чехія, навпаки, хоче відрадити потенційних іммігрантів від приїзду. Уряд Чеської Республіки вибирає наступальну політику у вирішенні проблем міграції із східноєвропейських країн, у тому числі – з України. Про це заявив міністр внутрішніх справ Франтішек Бублан, додавши, що потрібно деяких потенційних мігрантів відрадити від поїздки в Чехію. На думку чеського міністра внутрішніх справ, чехи повинні обрати більш рішучу, наступальну політику стосовно мігрантів із країн Східної Європи. Були названі, зокрема, три держави – Україна, Вірменія та Молдова, звідкіля до Чехії приїжджає найбільше заробітчан. Чеська Республіка має намір відкрити в Україні інформаційні центри, з метою роз'яснення потенційним мігрантам умови праці за кордоном, добирати робітників за фахом, словом – регулювати міграційні потоки в країні [14].

Проте жорсткішою міграційною політикою Чехія хоче відрадити тільки нелегальних мігрантів та біженців, а кваліфікованих українців Чехія рада вітати. Пілотний проект Мінпраці Чехії «Вибір кваліфікованих іноземних працівників» надає можливість іноземцям, які легально працюють в Чеській

Республіці, отримати дозвіл на постійне місце проживання за скорочений термін. Нещодавно іноземцям з вищою освітою, які працюють за спеціальністю, було надано можливість звертатися по дозвіл на постійне місце проживання вже за півтора року.

Україна і Словачка Республіка зацікавлені у взаємному стабільному співробітництві в економічній, політичній та інших сферах діяльності. Обидві країни налаштовані на динамічний розвиток двосторонніх міждержавних відносин, пошук можливостей регіонального інтеграційного зближення та інтенсифікацію співробітництва в загальноєвропейських структурах [15].

Отже, прагнення нашої країни стати рівноправним членом світової та європейської спільноти вимагає від неї неухильного дотримання міжнародних угод і стандартів у сфері захисту прав людини, однією із складових якої є забезпечення прав такої категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, як біженці та шукачі притулку.

Список використаної літератури

1. Толстанов М.К., Карташов П. І. Міграційні процеси в Європейському Союзі: минуле та сучасне // Стратегічна панорама: Щоквартальний науково-практичний журнал РНБО України – № 3. – 2005. – 78 с.
2. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи // Перспективи. – №3 (15). – 2001. – 97 с.
3. Ожійвська Ю. Еміграція – проблема сьогодення // Львівська газета. – 2005. -№52 (618). – 24 березня.
4. Інтеграція з ЄС, НАТО. Кордон// <http://www.ji-magazine/lviv.ua/koedon/migration.htm>
5. Дзеркало тижня On The Web – <http://www.zn.kiev.ua>

6. Кордони України. Висновки та рекомендації дослідницького проекту «Сприяння реалізації ефективної політики кордонів України» // <http://cpcfpu/org/ua/projects/borders/recomendations/>
7. Олендій Л. Три «Але» безвізового в'їзду до ЄС // <http://gazeta.lviv.ua>
8. ЗМІ та європейська інтеграція – <http://oldeuropeXXI.kiev.ua/ukrainian/programme/html>
9. Міграційна ситуація в Україні // Вісник центру. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. Число 8 (312), 6 березня 2006 року. – 15 с.
10. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія/Упоряд. Ю. І. Рима-ренко. – К.: Довіра, 1996 р. – 992 с.
11. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси: теоретико-методологічні аспекти досліджень // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – №1. – 286 с.
12. Високий замок, 31 (2711), 17.02.2004 р. – <http://www.wz.lviv.ua>
13. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. Число 28 (332), 11 вересня 2006 року.
14. Чехія хоче відрадити потенційних іммігрантів від приїзду. Інститут євроатлантичного співробітництва // <http://www.ieac.org.ua/index.php>
15. Грущинська Н. Основні аспекти транскордонного співробітництва між Україною та Словаччиною // Економічний часопис-XXI. – 2002. – №2.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Україна після проголошення незалежності веде пошук власного місця в європейських інтеграційних процесах. Незважаючи на всі суперечливості внутрішніх трансформаційних процесів в Україні, її поступ об'єктивно спрямований до європейської спільноти.

Європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту, інноваційно-економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат. Для України європейська інтеграція — це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля української держави, демократизацію її політичної та інституціональної системи. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення.

У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція — це шлях до активізації взаємообміну між українською та західноєвропейською гуманістичною культурами, одночасне

становлення України як інтегрованої частини глобального суспільства, так і національної держави [1]. Нарешті, членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії та територіальних претензій.

Хоча слід і враховувати ті негативні фактори, які неминуче діятимуть в процесі зближення України з ЄС. Серед них називають: неспроможність нести фінансовий тягар внесків до Євросоюзу; зростання конкуренції з боку фірм країн-членів ЄС у процесі лібералізації і збільшення відкритості національної економіки, що супроводжуватиметься ліквідацією неконкурентоспроможних підприємств із негативними соціальними наслідками. Однак потенційні переваги європейської інтеграції суттєво перевищують можливі втрати та ризики, що було переконливо доведено досвідом всіх європейських країн, які обрали цей шлях.

Суспільство, засноване на знаннях (*Knowledge society, Knowledge society*), стало широко вживаним терміном [2]. Масове виробництво і розповсюдження знань обіцяє змінити його за історично короткий період, ймовірно за життя кількох поколінь. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як потужних інструментів для роботи з інформацією та знаннями суттєво прискорює такі зміни.

У стратегічній перспективі певна група країн відчутно підсилить свою роль у світових процесах за рахунок пріоритетного виробництва і використання новітніх знань, підвищивши тим самим якість та безпеку життя своїх громадян. Решта ж країн, які не оволодіють цими вміннями та інструментами, стануть більш залежними від першої групи і будуть розраховуватися з нею за блага цивілізації дешевою робочою силою, природними ресурсами, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки.

За кількома загально визнаними методиками визначення конкурентоспроможності Україна опинилася серед останніх

у світовому рейтингу (86-а з 104 країн, ранжируваних Світовим економічним форумом у Давосі). Відсутність системного розуміння власної конкурентоспроможності (чи неконкурентоспроможності) в поєднанні з відсутністю бодай якоїсь стратегії з її формування створює ризик залишитися інвестиційно непривабливою й неконкурентоспроможною.

У результаті Україна ризикує втратити деякі з надзвичайно важливих потенційних чинників конкурентоспроможності, успадкованих від СРСР (високий рівень освіти й науки), і, врешті-решт, так і залишитися на задвірках Європи — можливо, лише як усеєвропейська житниця, склад, транзитна територія, сховище відходів, місце розташування важких виробництв тощо.

Світла мрія про братерський союз європейських народів прекрасна й достойна, але далека. Членство в ЄС можливе за досягнення не тільки певного рівня доходів на душу населення, а й вельми істотного підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та її компаній у глобальному контексті. Проте навіть і членство в ЄС не може підмінити поняття конкурентоспроможності.

Якщо, виходячи з аналізу різноманітних чинників конкурентоспроможності нашої країни, небезпека збереження нинішнього відставання бодай потенційно існує, то це не може не викликати занепокоєння у вищого керівництва країни, не може не спонукати до формулювання переліку заходів і відповіді на низку запитань: де ми, що ми, у чому ми, як ми та що має зробити держава, аби сформуувати стратегію й політику конкурентоспроможності українських компаній і країни в цілому.

Необхідні, на нашу думку, створення й інституалізація нової парадигми економічної політики та практики — конкурентоспроможність України в глобальній економіці, що ґрунтується на знаннях.

У суспільстві, де поки ще існують, і цього не потрібно приховувати, певні цивілізаційні та світоглядні розлами, має бути національна ідея, здатна, як бій Кличка, матч Шевченка чи пісня Руслани, зібрати біля телевізора більшість, сформувати консенсус і мобілізувати критичну масу інтелекту та «творчості широких народних мас». Нею, за певних умов, може стати ідея конкурентоспроможності країни.

Її можна викласти зрозуміло й доступно і для шахтаря, і для вівчаря з полонини, і для інженера, і для програміста, і для політика, і для підприємця. Її потрібно «народити», розбудивши до обговорення (як це, приміром, відбувається в США) і бізнесменів, і уряд, і парламент, і, головне, простих людей. Власність на цю ідею має належати українцям.

Конкурентоспроможність країни — потужний аналітичний і політичний інструмент. Він виник протягом останніх двадцяти років. Сьогодні конкурентоспроможність країни (КК) — одна з найвпливовіших концепцій економіки розвитку та практичної політики, оскільки не лише охоплює суто економічні показники, а й оцінює економічні наслідки важливих для стабільного зростання неекономічних явищ, таких, як якість політичних процесів і управління суспільством, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, системи цінностей та інформаційна інфраструктура.

Застосовувана сьогодні на практиці багатьма розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, концепція КК аналізує, в який спосіб політика національного уряду сприяє розвитку конкурентного національного, соціально-відповідального бізнесу на благо процвітання нації.

Конкурентоспроможність нації (країни) — це не продуктивність праці чи прибутковість бізнесу. КК відрізняється від звичайних економічних показників тим, що завжди включає «свідомо керований» довгостроковий аспект розвитку.

За великим рахунком, це здатність країни досягти й підтримувати високі темпи економічного зростання, що виражаються в постійному прирості рівня ВВП на душу населення. Тобто це те, яким чином нації створюють і підтримують середовище, що забезпечує конкурентоспроможність своїх економічних агентів. Зрештою, висока КК сприяє високому рівню і якості життя населення.

Чому нації конкурують? Чи конкурують вони взагалі? Правда в тому, що конкурентоспроможні національні підприємства є основою конкурентоспроможності країни. Саме компанії є основою для створення національного багатства. І, за великим рахунком, думати про конкурентоспроможність компанії, за інших рівних умов, повинні її власники і менеджери. Проте окремі компанії формують ланцюжки зв'язків, які тягнуться від постачальників і суміжників до транспортників, сфери послуг, споживачів, мас-медіа й навіть громадянського суспільства [2].

Успіх компаній у конкурентоспроможності багато в чому визначається різноманітними векторами в корпоративному й соціальному середовищі. Саме тому конкурують і нації (країни) в умінні ефективно таке середовище створювати. Країни конкурують і тому, що глобальні ринки сьогодні відкриті й мобільні, а нові технології та глобалізація роблять їх не лише відкритими, прозорими, а й «негайними».

Як вимірюється конкурентоспроможність? Лозаннський інститут агрегує й аналізує понад 320 показників та експертних оцінок, зокрема: 83 економічні показники (макроекономічна оцінка національної економіки, зовнішня торгівля, іноземні інвестиції, зайнятість і ціни), 77 показників ефективності уряду й управління (ступінь сприяння урядової політики конкурентоспроможності компаній — державні фінанси, фіскальна політика, інституціональна зрілість, корпо-

ративне законодавство, соціальне середовище), 69 показників ефективності бізнесу (ступінь його відповідності принципам інноваційності, рентабельності й соціальної відповідальності — продуктивність праці, розвиток ринку праці, практика та якість менеджменту, цінності та ставлення до роботи), 94 показники інфраструктури (ступінь відповідності інфраструктури потребам бізнесу — розвиненість базової, технологічної, наукової та соціальної інфраструктури, стан освіти, охорони здоров'я й навколишнього середовища).

Чим визначається конкурентоспроможність країни? Взаємодією всіх перелічених вище критеріїв і чинників.

Особливо відзначимо роль деяких із них. *По-перше*, культури. Ще на початку минулого століття німецький філософ Макс Вебер досліджував взаємодію культури й економічного розвитку. За великим рахунком, нації конкурують не лише товарами й послугами — вони конкурують системами суспільних цінностей (на які можна й потрібно цілеспрямовано впливати) та системою освіти.

У сучасній економіці наголос робиться вже не тільки й не стільки на матеріальних товарах і послугах, скільки на «мізках». Здатність нації підтримувати сучасну й ефективну систему освіти, підвищувати інтелектуальний компонент робочої сили за допомогою навчання стає критично важливою для конкурентоспроможності.

По-друге, на сьогодні немає жодного переконливого прикладу конкурентної країни зі стійкими темпами зростання, котра не розвивала б і не підтримувала приватний сектор і підприємництво. Це вже зрозуміла всім аксіома. Питання лише в тому, щоб сформувати та підтримувати сприятливе середовище.

По-третє, якість виконання. Не так складно написати твір, як добре його виконати. Більшість дослідників вважають, що для конкурентоспроможності, можливо, не так важливі акти-

ви країни чи навіть ідеї, як якість виконавчих процесів у ній. Японія, Сінгапур, Німеччина, Швейцарія — приклади країн, які досягли успіху в глобальній економіці завдяки майстерній трансформації ідей і технологій у конкретні продукти й послуги. Звідси філософія конкурентоспроможності: «Робити щось добре не менш важливо, ніж робити правильні речі» [2].

І, нарешті, політична воля та національний консенсус. Найскладніше питання для політичного керівництва будь-якої країни, котра прагне до високої конкурентоспроможності, — не лише вербально констатувати політичну волю, а й мобілізувати людей та інститути на здійснення необхідних перетворень.

Конкурентоспроможність країни в економіці Знань й іноземні інвестиції — це речі, пов'язані напрому. Протягом останніх 10—15 років у конкурентоспроможності виник новий, «м'який» вимір: акцент робиться на переході глобальної економіки до нової якості — економіки знань. Вражаюча цифра: у сучасному західному світі лише 15% активного населення доторкаються в процесі виробництва до товару, інші 85% додають вартість у процесі творчості, менеджменту й передачі інформації. Вартість, як основне поняття політекономії, стає дедалі невловимішим.

Як розташовуються країни, і зокрема Україна, у світовій таблиці конкурентоспроможності? Візьмемо, приміром, «давоський» індекс конкурентоспроможності економічного зростання за 2003—2004 роки. Із 104 країн у першій двадцятці опинилися: Фінляндія, США, Швеція, Тайвань, Норвегія, Ісландія, Сінгапур, Австралія, Канада, Швейцарія, Японія, Великобританія, Німеччина, Ізраїль.

По так званих нових ринках картина десь така: ОАЕ — 16-ге місце, Чилі — 22-ге, Бахрейн — 28-ме, Південна Корея — 29-те, Малайзія — 31-ше, Таїланд — 34-те, Китай — 46-те, Мексика — 48-ме.

Серед держав посткомуністичної Європи чемпіоном є Естонія (20-те місце), за нею Словенія — 33-є місце, Литва — 36-те, Угорщина — 39-те, Чеська Республіка — 40-ве, Словацька Республіка — 43-тє, Латвія — 44-те, Болгарія — 59-те, Польща — 60-те, Хорватія — 61-ше, Румунія — 63-тє, Росія — 70-те, Боснія та Герцеговина — 81-ше, Македонія — 84-те. **Україна — на 86-му місці**, за нею — Сербія й Чорногорія (89-те) та Грузія (94-те)[3].

Розглянувши окремі компоненти нашого «успіху», помітимо: Україна досить високо котирується за рівнем «винахідливості» населення (тобто розвитку технологічних ідей), якості науково-дослідної бази, освіти в точних науках, а також завдяки відносно непоганому стану базової інфраструктури. Проте країна дуже низько котирується за чинниками, які забезпечують можливість практичної «капіталізації» цих переваг. А тут — і високий рівень «відпливу мізків», і складні процедури ліцензування нових технологій та послуг, і неприйнятно низький рівень захисту прав інтелектуальної власності, і вузький потенціал інвестування в освіту й науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Ось і виходить, що за рівнем, приміром, грамотності дорослого населення ми серед перших 3% у світі, а за рівнем добробуту — серед останніх 40% країн. Що за кількістю інженерів і вчених ми в перших 25%, а за часткою експорту, який припадає на високі технології (лише понад 8%), — серед останніх. Іншими словами, економічний рівень країни та її конкурентні позиції в світі й близько не відображають чеснот її людей.

На думку низки провідних західних експертів, нові виклики для держави в епоху глобальної економіки Знань і «хронічної» технологічної революції багато в чому зводяться до того, аби інтегрувати концепцію конкурентоспроможності та практику її моніторингу і стимулювання в повсякденну діяльність уряду. І на цій основі — поліпшувати умови для залучення ПІІ.

І коли для багатих країн це можна було б вважати певною даниною моді, то для країн, що не використовують навіть половину свого потенціалу, стратегія конкурентоспроможності набуває критичного значення.

Концепція конкурентоспроможності може стати потужною «національною ідеологією» і в Україні — такою, як вона стала в Сінгапурі, Малайзії, Естонії, Великобританії чи США. Усвідомлення того, що твою країну визнають і шанують у світі як конкурентоспроможну (незалежно від того, де, в яких секторах або видах діяльності ця конкурентоспроможність передусім концентрується), може стати важливим приводом для загальнонаціональної гордості незалежно від мови, конфесії, політичних переконань людини.

І останнє — Європа. Ми однозначно належимо Європі й до неї прийдемо. Проте політична констатація бажання й навіть «дорожня карта» не зроблять країну конкурентоспроможнішою, бо: (1) поки ще не визначеною залишається здатність ЄС «перетравити» нових членів, не кажучи вже про здатність «проковтнути» додаткових; (2) поки ще відкритим залишається питання про терміни; (3) поки не зрозуміле питання про вигоди й видатки, а також про вартість (загальний обсяг інвестицій) приведення всього господарства в повну відповідність із європейськими нормами; (4) поки ще до кінця не зрозуміло, наскільки глибоко підтримується євроідея всім народом.

Ідея євроінтеграції може бути дуже елегантно доповнена національною ідеєю конкурентоспроможності країни в глобальній економіці Знать. І в цій новій парадигмі реальної економічної політики немає й нічого нового, і нічого неможливого для народу, котрий за освіченістю поки ще перебуває серед трьох найкращих відсотків у світі [2].

* * *

Обов'язковою передумовою для реальної, а не декларативної інтеграції України до Європейського Союзу є вступ до СОТ.

Процес вступу до СОТ складається з трьох основних компонентів: двосторонні переговори з країнами робочої групи, що закінчуються або визнанням прийнятності існуючого зовнішньоторговельного режиму (останній приклад такого рішення — Марокко й Румунія), або підписанням протоколу, в якому обумовлюються умови вступу (тобто митні тарифи й нетарифні заходи); законодавче забезпечення, що передбачає відбиття в національному праві положень, досягнутих у процесі переговорів; підготовка підсумкового документа про вступ держави до СОТ із узагальненням досягнутих домовленостей. За всіма трьома компонентами Україна досягла певного прогресу в поточному році, хоча завершеним наразі не можна вважати жоден із них. Глава робочої групи з розгляду заявки України на вступ до СОТ Сержію Маркі під час її 15-го засідання 23 листопада 2005 року відзначив: процес вступу відбувається «надзвичайно позитивно, є якісний і кількісний прогрес» [4].

Ефективність і результативність процесу вступу до СОТ, хоча і з певною умовністю, але можна спроектувати на майбутні «великі плани» Києва — здобуття членства в НАТО та в ЄС [5].

Нині теза про те, що процес вступу України до ЄС триватиме 20 років, викликає песимістичні емоції: хто, мовляв, знає, що буде через 20 років? Проте порівняно з членством у ЄС членство в СОТ — це, послуговуючись термінологією будівельників, нульовий цикл, створення базисних передумов для початку процесу європейської інтеграції. Якщо створення цих передумов ведеться другий десяток років, то скільки часу може тривати власне спорудження будинку — тобто європейської країни з усіма політичними, економічними та правовими атрибутами?

Якщо сьогодні шкури великої рогатої худоби для більшості народних депутатів України є вагомішою цінністю, ніж стратегічний інтерес входження до СОТ (відповідний закон торпедується вже багато місяців під крики в мегафон про «захист національного виробника»), то ми можемо собі лише уявити, із якими труднощами зіштовхнеться необхідність ухвалення десятків тисяч сторінок європейського *acquis communautaire*, причому ухвалення «оптового», без можливості внесення будь-яких правок і застережень.

Наразі ж Україна близька до того, аби встановити абсолютний рекорд з тривалості процесу вступу до СОТ: нинішній рекордсмен Китай вів переговори 13 років, Україна могла перейти цей рубіж ще у листопаді 2006 року — відповідну заявку Україна подала ще в листопаді 1993 року. Хоча, очевидно, якість переговорного процесу та його результати роблять досвід Китаю привабливішим: на відміну від України, азіатський велетень не допускав тривалих пауз і затягування переговорів, а використовував кожний шанс для забезпечення вигідніших умов вступу.

У нас же головним чинником затягування процесу були сумніви в самій необхідності приєднання до СОТ. Уряд В.Пустовойтенка (1997—1999), приміром, узагалі не вважав за потрібне вести відповідні переговори. Короткі сплески переговорної активності (за часів урядів Ющенка, Кінаха й навіть Януковича) приводили до швидких результатів, можливо, не завжди якісних із погляду угод, яких прагнули досягнути. Після чого, як правило, було задіяно гальмо, і переговори завмирили до кращих часів.

Нині в активі України 39 підписаних протоколів, переговори з двома країнами (Китай і Колумбія) завершені й готується підписання підсумкових протоколів, тривають переговори з вісьмома країнами, при цьому наразі не досягнуто консенсусу

з найнепоступливішими учасниками переговорів — Китаєм (проблема металу), США (проблема курятини) й Австралією (проблема цукру)[6].

Після зміни влади на початку 2005 року, крім переговорного процесу з країнами — членами СОТ, Україна врешті-решт приступила до адаптації національного законодавства до норм, які вже зафіксовано у двосторонніх протоколах і які передбачалося включити до підсумкового документа, що регламентує зобов'язання, прийняті Україною у зв'язку з членством. Проте процес підготовки та внесення відповідних законопроектів справив не найкраще враження.

Особливою родзинкою, яка ілюструє дивну природу правлячої урядової «коаліції», можна вважати послідовне й уперте неголосування за пакет СОТ фракції Соціалістичної партії України. Її представники, схоже, не відчують особливих докорів сумління від того, що внаслідок їхньої позиції підтриманий СПУ президент Ющенко не зміг виконати своєї головної на 2005 рік зовнішньополітичної обіцянки — вступити до СОТ [4].

Не виключений і «консервативніший» сценарій, відповідно до якого на політичному рівні провідних країн СОТ буде прийнято рішення максимально зблизити, а можливо, і синхронізувати в часі вступ України та Росії. Такому варіанту рішення сприятиме гіпотетично ймовірне створення в Україні уряду, орієнтованого на більший протекціонізм і координацію дій із Москвою. Правда, у цьому разі, можна потрапити в давно відому пастку «братніх обіймів»: за домовленості про синхронний вступ завжди можуть виникнути «технічні» перешкоди, що несподівано відстрочать вступ однієї зі сторін. Про негативний для України сценарій різкувато, але справедливо нагадав свого часу тодішній прем'єр-міністр Ю.Єхануров: «Якщо Росія вступить до СОТ раніше від нас, Україна не вступить туди ніколи»[7].

Можливо, слово «ніколи» було тут перебільшенням, але, спостерігаючи за розгортанням «боїв на газовому фронті», мало віриться, що можливі за такого сценарію переговори України й Росії про взаємний доступ на ринки (коли Росія стане членом СОТ раніше) не обернуться серією цілком передбачених сюрпризів. РФ може обумовити підписання протоколу, приміром, створенням двостороннього газотранспортного консорціуму, згодою України на митний союз в рамках ЄЕП та іншими умовами, які не мають до СОТ жодного стосунку. У результаті ціна членства у СОТ зросте непомірно — і шлях у світовий торговельний клуб може стати «нульовим циклом» уже не європейської, а євразійської інтеграції.

Тому Україні важливо стати наступною країною-членом СОТ заради отримання додаткових важелів впливу на схильного говорити з позиції сили північного сусіда. Такий перебіг подій міг би допомогти бодай частково компенсувати існуючу асиметрію двосторонніх відносин.

Слід зазначити, часто мусована теза про те, що після того, як Україна не встигла на «гонконгський» поїзд, доведеться чекати членства два роки — до наступної міністерської конференції СОТ — помилкова. Процедура вступу, розписана в документах СОТ, — досить туманна, але практика засвідчує — більшість країн завершують процес вступу рішенням Генеральної ради СОТ — між міністерськими конференціями.

Вода камінь точить. І Україна це довела, врешті підписавши на початку листопада 2007 року із Киргизстаном двосторонній протокол про взаємний доступ на ринки товарів та послуг у рамках підготовки вступу до СОТ. І саме цей договір був останньою та єдиною перешкодою на шляху до завершення всіх процедур зі вступу до СОТ [8].

Але найцікавіше — попереду. Досі деталі всіх домовленостей між Україною та іншими державами-членами СОТ

є закритими документами. Після затвердження останнього багатостороннього протоколу Міністерство економіки має підготувати і винести на голосування у Верховній Раді так звану консолідовану тарифну пропозицію. До неї включають, зокрема, і найнижчі на кожний із товарів мита.

Список використаної літератури

1. Стратегія розвитку України: теорія і практика. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.
2. Полунєєв Ю. Конкурентоспроможність країни як національна ідея // Дзеркало тижня. – 2005. – № 10 (538).
3. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
4. Сушко О. Чи стане Україна 151-м членом СОТ? // Дзеркало тижня. – 2005. – № 49 (577).
5. Силіна Т. Хотіли по-європейському, а вийшло як завжди // Дзеркало тижня. – 2004. – № 37 (512).
6. Силіна Т. Чому ми дотепер не в СОТ? // Дзеркало тижня. – 2007. – № 36 (665).
7. <http://www.kmu.gov.ua>
8. Іваненко Ольга. За крок до мети // Новинар. – 2007. – №14.

Серія «ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР»
Випуск 9

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ**

*Збірник наукових праць за матеріалами
науково-практичної конференції
(м. Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.)*

**Відповідальний редактор
кандидат історичних наук, доцент
І.В.Артёмов**

Літературне редагування Л.І.Середа

Комп'ютерний набір А.І.Бродич, О.В.Клименко

Комп'ютерне верстання Н.Полянська

Дизайн обкладинки О.В.Клименко

Підписано до друку 06.03.2008 р. Формат 64x90/16
Папір офсет. Друк різогр. Гарн. Palatino Linotype Ум.друк.арк. 26,1.
Тираж 300 пр. Замов.№ 274.

Віддруковано у «Поліграфцентр «Ліра»:
88000, м.Ужгород, вул..Митрака, 25, тел.: 61-54-99
Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 року.

- A 43 Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України:** Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (м. Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.)/ Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2008. – 390 с. (Серія “ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР”; Вип. 9)

ISBN 978-966-8266-93-5

У збірнику вміщено наукові статті вчених, представників органів державної влади, студентів-магістрів, присвячені актуальним проблемам реалізації євроінтеграційних прагнень України. Більшість авторів були учасниками науково-практичної конференції, яка відбулася 29-30 листопада 2007 року в м. Ужгороді і стала підсумком реалізації Навчально-науковим інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету наукового проекту “Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю “Міжнародні відносини” у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні”.

Висвітлюються питання практичної реалізації завдань, сформульованих у державних програмах інформування громадськості і підготовки кадрів у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, а також у Плані дій Цільового Плану “Україна-НАТО” на 2007 рік.

Видання розраховане на викладачів, науковців, аспірантів, студентів, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, які займаються проблемами реалізації завдань євроінтеграційного поступу України.

**ББК 66.4 (4Укр.)
УДК 327 (477)**